

**Szegedi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar**

PhD értekezés

**A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban
1897–1912**

készítette: Balogh Ádám

**témavezető: Dr. Prof. J. Nagy László
tanszékvezető egyetemi tanár**

**Szeged
2006**

A nacionalizmus szerepe a görög külpolitikai gondolkodásban 1897–1912

Tartalomjegyzék

Bevezetés 3. o.

I. Görög nemzetfejlődés és nemzettudat a 19. században 12–30. o.

- A független Görögország megalakulása és az irreguláris katonaság problematikája 12.
- Egyház, oktatás és nyelvkérdés a Görög Királyságban 17.
- Hellenizmus és nemzetfogalom a 19. században, a Nagy Eszme kialakulása 23.

II. Balkáni együttműködési törekvések a 19. századi görög politikai gondolkodásban 31–59. o.

- A görög–török együttműködés eszmei és történeti gyökerei 31.
- Rigasz Velesztinlisz alkotmánytervezete: a balkáni összefogás első dokumentuma 34.
- A föderalizmus eszméje a 19. századi görög politikai gondolkodásban 40.
- A balkáni összefogásra tett görög kísérletek a 19. század második felében 44.

III. A Macedón Harc időszaka 60–89. o.

- Macedón kérdés a 20. század elején 60.
- Az Illés-napi felkelés és a mürzstegi reformok 64.
- A szaloniki görög főkonzulátus és a Macedón Harc 68.
- Szuliotisz-Nikolaidisz első kísérlete: a Thesszaloniki Szervezet 78.
- Az athéni Macedón Bizottság tevékenysége (1904–1908) 82.
- A Macedón Bizottság átalakítása: a Pángörög Szervezet (1908–1909) 85.

IV. Az ifjútörök forradalom és hatása a görög külpolitikára 90–123. o.

- A szabadkőműves törekvésektől az ifjútörök forradalom győzelméig 90.
- Kréta helyzete a 20. század elején 99.
- A görög külpolitika kiútkeresése és a Gudi-puccs 104.
- A független Bulgária megalakulása és hatása a görög–török kapcsolatokra 111.
- Ellenforradalom és a török nacionalizmus megerősödése 116.

V. Az Oszmán Birodalom föderális átalakítására tett kísérletek 1908 és 1912 között 124–164. o.

A, A Konstantinápolyi Szervezet és a Keleti Föderáció Esméje 124–153. o.

– Jon Dragumisz nemzetkonceptiója 124.

– Szuliotisz-Nikolaidisz második kísérlete: a Konstantinápolyi Szervezet megalapítása 133.

– A szervezet felépítése és kezdeti céljai 136.

– A szervezet tevékenysége az alkotmány kihirdetését követően 138.

– A szervezet politikai pálfordulása: görög–bolgár közeledés 147.

B, Albán–görög együttműködési törekvések 1908–1912 154–164. o.

VI. A balkáni szövetségi rendszer kiépülése: a Keleti Föderáció elképzelésének kudarca 165–177. o.

– A venizeloszi politika győzelme: a Balkán-szövetség megalakítása 165.

– A Balkán-háborúk következményei a görög külpolitikára nézve 175.

Összegzés: a Keleti Föderáció eszméjének értékelése 178. o.

Melléklet 182–195. o.

– Népszámlálások Macedóniáról 183.

– Görög miniszterelnökök 1897–1912 között 187.

– Térképek 188.

Bibliográfia 196–209. o.

Bevezetés

Dolgozatunk a görög nemzetépítés egyik fontos időszakát elemzi, az 1897-től 1912-ig tartó másfél évtizedet, mely az Oszmán Birodalomtól elszenvedett megalázó vereséggel vette kezdetét, és a győztes Balkán-szövetség megalakulásával zárult le. Az első Balkán-háború kitörésével új szakasz kezdődött el a görög külpolitika, de a görög nemzeti fejlődés egészét tekintve is, mely időszakot az ország katonai és politikai erejének realitása (és nemzetközi politikában betöltött szerepe), valamint a túlzott elvárások és nemzeti vágyak megvalósításának lehetősége közti ellentmondás jellemez, egészen 1923-ig. A görög külpolitika vizsgálata azért is lehet érdekes ebben az időszakban, mert ekkor nem jellemző a nagyhatalmak közvetlen beavatkozása Athén politikájába, és a külkapcsolatok kialakításában a szomszédos országokhoz fűződő viszony volt végig a domináns. (Eltekintve egy-egy „kitörési kísérlettől”, mikor Görögország külpolitikai elszigeteltségéből egy nagyhatalmi egyezmény megkötésével próbált szabadulni – igaz, sikertelenül.)

Célunk a görög politikai gondolkodásban (és külpolitikában) végbemenő változásoknak, a görög nemzet egységének megvalósítására irányuló különböző elméleteknek, és azok megvalósítási kísérleteinek a bemutatása. Alapvetően kétféle nemzeti politikát tudunk megkülönböztetni a tárgyalt korszakban: a nagy nemzeti állam létrehozását a határok kiterjesztésével megvalósítani szándékozó expanzív irányzatot; és a nemzeti egységet egy nagyterületű, föderatív állam kialakításával biztosító elképzelést. A két irányzat 19. századi gyökereit és előzményeit is bemutatjuk, valamint az oszmán fennhatóság alatt szerveződő görög nemzeti mozgalom tevékenységét és kapcsolatait is az athéni kormányzattal, elsősorban Macedónia kapcsán. Ehhez nemcsak a görög belpolitikai viszonyok alakulását tekintjük át, hanem az Oszmán Birodalom belső fejlődését is elemezzük, a reformmozgalmakra (elsősorban az ifjútörökökre) koncentrálna, és a reformoknak a görög politikára kifejtett hatását megvizsgálva. A különböző történelmi események és tendenciák elemzése során főként azoknak a görög politikára és közvéleményre tett hatását vizsgáljuk, ezért ezek a történések nem mindig a világpolitikában (és nemzetközi diplomáciában) betöltött szerepükkel arányos hangsúllyal kerülnek tárgyalásra.

Dolgozatunk szerkezetileg hat nagyobb fejezetre tagolódik. Az első a 19. századi görög nemzetfejlődés sajátosságait mutatja be, elsősorban a vizsgált korszak szempontjából is fontos

körülményekre és tényezőkre fókuszálva, mint például a nemzettudat alakulásának kérdése, vagy az egységes külpolitikai orientáció kialakításának problematikája. A második fejezet a föderalizmus eszméjének megjelenését követi nyomon a görög politikai gondolkodásban, egyrészt tágabb, balkáni viszonylatban, másrészt szűkebb, csak a görög és török nemzetet érintő kontextusban, a görög–török együttműködés elméleti megalapozottságú gyökereit is megvizsgálva. Ezzel kapcsolatban fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a korszak politikai nyelvezetében még nem vált élesen szét a föderáció, konföderáció fogalmainak jelentése,¹ és általában az államkoncepciók kiforratlansága figyelhető meg a 19. századi Balkánon. Ezért ezeknek a fogalmaknak a használatánál mindig figyelembe kell venni, hogy a 18. század végének, és a 19. század politikai gondolkodóinak nyelvhasználatában is (legalábbis ebben a térségben), még keveredtek bizonyos politikai fogalmak, mint például a „föderáció” és a „konföderáció”, vagy a „nemzet”, „nemzetiség” és „nép”,² ezért használatuk nem következetes, tartalmukban átfedések lehetnek. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy magának a „nemzet” szónak a jelentése is változott, és nem ugyanazt jelentette a 18. század végén, mint amit a 20. század elején: folyamatosan bővült hatóköre a közvetlen leszármazottsági (vérségi) kapcsolattól politikai jelentéséig, ahogy a „haza” is, a kis területre korlátozódó közvetlen lakóhely jelölésétől jutott el a tágabb földrajzi értelmezéséig.³

A harmadik tematikus egység a 20. század elején Macedóniában kibontakozó küzdelemmel foglalkozik, a társadalmi, vallási és etnikai ellentétek miatt kirobbant véres konfliktus-sorozattal, amelybe már a görög állam is bekapcsolódott. Elsősorban a görög kormány szerepét vizsgáljuk meg a nemzeti ellenállás megszervezésében, és azt, hogy milyen hivatalos (vagy félhivatalos) szervezetek alakultak meg a görögök érdekeinek megvédésére. Ez az időszak 1908-ban zárult le, az ifjútürök forradalom sikerével, és az oszmán alkotmány bevezetésével, mely garanciát nyújtott a vallási kisebbségeknek. Ezzel új szakasz vette kezdetét a görög külpolitikában is, ami a negyedik

---

¹ Föderáció – államok olyan szövetsége, amelynek tagállamai új államot létesítenek. Önállóan intézik bel-, igazság-, oktatás-, adóügyeiket, de lemondanak szuverenitásuk egy részéről, mert kül-, had-, pénzügyük közös irányítás alá kerül. A föderatív államok polgárai az államszövetségnek és nem az egyes tagállamoknak a polgárai. Konföderáció – a tömörülő államok megtartják szuverenitásukat, a végrehajtó szerv az egyes tagállamok által delegált képviselők alkotta szerv, és nem a tagállamok feletti szövetségi kormány. A területén élő emberek nem a szövetségi állam polgárai, megmaradnak saját szuverén államuk állampolgárainak. Mérey Gyula: *Föderációs tervek Délkelet-Európában és a Habsburg Monarchiában 1840-1918*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1965, 14. o.

² A nemzet egy adott nyelvi-kulturális közösség egésze, függetlenül attól, hogy tagjai egy vagy több állam területén élnek. A nemzetiség az egy nemzethez tartozó emberek közössége egy olyan államon belül, ahol szerepe nem domináns, és nem államalkotó, a nemzeti többséghez képest általában a nemzetiség kisebbséget alkot. Az etnikum pedig olyan közös kulturális hagyománnyal és azonosságtudattal rendelkező embereket jelent, akik egy nagyobb társadalom alcsoportját képezik. Romsics Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998. 9–12. o. Ezeket a fogalmakat azonban ekkor még nem használták minden esetben következetesen.

fejezet során kerül tárgyalásra a török reformmozgalmakkal együtt, hiszen ez utóbbiak komoly hatással voltak a görög nemzeti törekvésekre is. A liberális ifjútörök mozgalom hatására az együttműködést szorgalmazó elméletek újra megjelentek a Balkán politikai gondolkodásában. Ezeket a különböző (elsősorban görög–török) dualista elképzeléseket elemezzük részletekbe menően az ötödik fejezetben, az elméletek háttérét képező politikaelméleti koncepciókkal együtt. A török nacionalizmus fokozatos megerősödése azonban 1910-től kezdődően megint szembefordította egymással Athént és a Portát, ez pedig a balkáni nemzetállamok közeledéséhez, sőt, szövetségi rendszerük kiépítéséhez vezetett. Az utolsó fejezetben ennek a politikának a gyakorlati lépéseit tekintjük át, melyek az Oszmán Birodalom európai területeinek szinte teljes felosztásához vezettek, és Görögországot nemcsak az első világháborúba való belépés felé orientálták, hanem hozzájárultak (az azt követő görög–török háborúban való részvétellel) az expanzív külpolitika teljes kudarcához is.

A Görögország újkori történetét feldolgozó magyar nyelvű szakirodalom általában három megközelítési mód valamelyikét alkalmazza: vagy a Balkán-félsziget egészét vizsgálja, és mutatja be a térség nemzeteinek történetét a függetlenségi mozgalmak kezdeteitől; vagy a nagyhatalmaknak a térséget érintő politikáján keresztül közelíti meg a görög nemzet történetét; vagy pedig ország-történet megírásával mutatja be a görög gazdaság-, társadalom- és politikatörténet fejlődését. Az első csoportba tartoznak például Niederhauser Emil és Barbara Jelavich Balkán-történetei;⁴ a másodikba elsősorban Palotás Emil munkái;⁵ míg a harmadikba Atanasziosz Hrisztoforosz és Jánisz Politisz Görögország-monográfiái.⁶ Ugyanakkor a görög nemzetépítés folyamatával, és a görög nemzeti identitás kérdéseivel nem foglalkoznak ezek a munkák sem részletesen, holott a félsziget elmúlt kétszáz évének történetében ezek a fogalmak (nemzeti identitás, nemzetépítés, nacionalizmus, stb.) kulcsszerepet játszottak. (Ráadásul a 20. század végén újra jelentkező nacionalista, és nemzeti identitás-kereső törekvések alaposabb megértéséhez is hozzájárulhat ezek ismerete.) Kivételt képez Purosz Alexandrosz (kéziratban lévő dolgozata), mely a 20. század

---

³ Hobsbawm, Eric J.: *A nacionalizmus kétszáz éve*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1997, 23–27. o.

⁴ Niederhauser Emil: *Forrongó félsziget. A Balkán a 19–20. században*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972; Jelavich, Barbara: *A Balkán története I–II*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.

⁵ Palotás Emil: *A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén – 20. század elején*. História, Budapest, 1999; és uő: *A Balkán-kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972

⁶ Hrisztoforosz, Atanasziu: *Az Újkori Görögország története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994; Politisz, Jánisz: *Az újkori Görögország története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.

elejének görög külpolitikai törekvéseit elemzi görög forrásokra és szakirodalomra támaszkodva.⁷ Ezért is gondoltuk úgy, hogy a görög történetírás homlokterében lévő téma megírására vállalkozunk a görög nemzetegyesítés folyamatának egyik fontos szakaszát megvizsgálva, mely a magyar történetírásban eszmetörténeti szempontból is szolgálhat újdonsággal. Dolgozatuk elkészítésében azonban nemcsak az játszott szerepet, hogy eddig nem jelent még meg magyar nyelvű munka a görög nemzetfejlődés folyamatáról, hanem az is, hogy a nacionalizmusok újabb megerősödésének lehetünk tanúi a Balkán-félszigeten, mely folyamatok azonban a 19. századi és 20. század eleji nemzetépítő időszak törekvéseivel is kapcsolatban állnak, és így ma is aktuálisak.

Miután Magyarországon a görög nemzeti tudat fejlődése, alakulása, valamint a nemzetépítés folyamatának vizsgálata szinte nem is kutatott, és ezért még feltráthatlan terület, ezért úgy gondoljuk, hogy bemutatása kiegészítheti az eddigi eredményeket, elsősorban a Balkán-félsziget egészét vizsgáló monográfiákat és tanulmányokat, a nagyhatalmi politika szempontjából megjelenő érdekeket, és a Balkán-háborúk eseményeit elemző munkákat.

Dolgozatunk elsősorban görög és angol nyelvű szakirodalomra támaszkodik (forrásgyűjtemények, naplók, emlékiratok), de a témában megjelent alapos monográfiákat és tanulmányokat is felhasznál. Ez utóbbiak közül a legjelentősebb munkák: Dakin, Douglas;⁸ Vakalopoulosz, Aposztolosz;⁹ Veremis, Thanosz;¹⁰ Augustinos, Gerasimos;¹¹ alap kutatásokon nyugvó írásai, de külön ki kell emelni Kiciki, Dimitrisz munkásságát, aki a görög történetírás belüli külön irányzatnak volt a kidolgozója és meghonosítója, a görögök és törökök összehasonlító szempontú vizsgálatának. Ez, a két nemzet (és állam) történetének párhuzamos elemzésével

---

⁷ Purosz Alexandrosz: *A Nagy Eszmétől a görög-török együttműködés lehetőségéig. (Az ifjútörök forradalom hatása Görögország balkáni politikájára.)*. Kézirat, 1994.

⁸ A legalaposabb és minden szempontból tudományos igénnyel (tárgyilagosan) megírt munka a Macedón Harc időszakáról: Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*. Museum of Macedonian Struggle, Thessaloniki, 1966. Jelentős munkája még: uő: *The Unification of Greece 1770–1923*. London, 1972.

⁹ Βακαλοπουλος, Αποστολος: *Νεοτουρκικο κηνημα και Ελληνισμος 1908–1912*. Ηροδοτος, Θεσσαλονικη, 2002. (Vakalopoulosz, Aposztolosz: *Az ifjútörök forradalom és a görögség 1908–1912*. Irodotosz, Thessaloniki, 2002.); Βακαλοπουλος, Αποστολος: *Η Μακεδονια στα πλαισια της Βαλκανικης πολιτικης 1830–1986*. Μπαρμπουνακης, Θεσσαλονικη, 1987. (Vakalopoulosz, Aposztolosz: *Macedonia a balkáni politika keretein belül*. Barbounakis, Thessaloniki, 1987.)

¹⁰ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*. Athén, 1990;

Βερεμισ, Θανος: *Εθνικη ταυτοτητα και εθνικισμος στην νεοτερη Ελλαδα*. Μορφωτικο Ιδρυμα Εθνικης Τραπεζης, Αθηνα, 1997. (Veremis, Thanosz: *Nemzeti identitás és nacionalizmus az újkori Görögországban*. Morfotiko Idrima Ethnikisz Trapezisz, Athén, 1997.)

¹¹ Augustinos, Gerasimos: *Consciousness and history: Nationalist critics of Greek Society 1897–1914*. East European Quarterly, Boulder, New York, 1977.

próbálja megrajzolni a kapcsolattörténeten kívül a legfontosabb (egymásra is ható) folyamatokat a nemzetfejlődés időszakában.¹²

Megkönnyíti helyzetünket, hogy az 1990-es években szisztematikus forráskiadás indult el Görögországban, melynek keretében mind levéltári források (követjelentések, konzuli levelezések), mind pedig korabeli naplók és emlékiratok kiadásra kerültek, elsősorban a már említett Macedón Harc időszakából, de napvilágot láttak a korszak nemzeti gondolkodásához és nemzetegyesítési elképzeléseihez kapcsolódó munkák is.¹³ Az elmúlt 15 évben forráskiadványokon kívül, tanulmányok és monográfiák tucatjai is megjelentek a témában, ami az 1991. szeptember 8-i népszavazás után függetlenedő Macedón Köztársaság és Görögország között kialakult névhasználati vitával (és annak „öszöntző hatásával”) is magyarázható.¹⁴ Ezért csak tárgyilagos, levéltári anyagokra támaszkodó munkákat, és korabeli naplókat használtunk fel, megpróbálva kiküszöbölni a görög nacionalizmus esetleges utólagos torzításait.

Éppen ezért célunk nem a görög levéltárak még nyomtatásban meg nem jelent anyagának a feldolgozása volt, hanem a görög történetírás eredményeinek bemutatása, és már közölt dokumentumok felhasználásával, a jelzett időszak főbb görög külpolitikai tendenciáinak, törekvéseinek és a nemzeti mozgalomnak az elemzése.

A görög történetírásban is alkalmazott periodizáció (1897–1912) szintén a nemzetépítés szempontjából tartja fontosnak az említett időhatárokat, de a Balkán-háborúk időszakát is még ide sorolja a szerzők egy része (például a már említett Dakin, Douglas), a Macedóniáért vívott küzdelem lezárásaként. Ezen belül a görög historiográfia további belső időhatárokat is megkülönböztet, és kiemelkedő fontossága miatt külön szokta tárgyalni az 1904–1908 közötti időszakot, melyet a Macedón Harc fogalommal jelöl (a fegyveres összecsapás dominánssá válásától az ifjútörök forradalom kitöréséig). Itt szeretnénk a dolgozatban előforduló földrajzi nevek használatára kitérni, elsősorban Macedóniát illetően.

---

¹² Kiciki az 1970-es évek elején kezdte el kutatásait, és meghatározó hatása volt a modern görög historiográfiára. Legfontosabb a témában írt monográfiája (mely azonban csak az első kötete összehasonlító vizsgálati eredményeinek): Κιτσικι, Δημήτρης: *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδας και Τουρκία στο 20ο Αίωνα*. Εστια, Αθήνα, 1978.

(Kiciki, Dimitri: *Görögország és Törökország összehasonlító története a 20. században*. Esztia, Athén, 1978.)

¹³ 1996 és 1998 között három kötetben jelentették meg a Macedón Harcra vonatkozó, 1903–1908 közötti külügyminisztériumi iratokat és konzuli jelentéseket, és szintén az 1990-es években kezdték el kiadni a 20. század elejének legjelentősebb görög politikai gondolkodójának, az állam és a nemzet kapcsolatával foglalkozó Jon Dragumisznak az összes írását.

¹⁴ Az 1990-es évek ugyanis a „második Macedón Harc” időszakát hozták el a görögök számára, melynek folyamán a 90 évvel korábban Macedónia megszerzésért harcoló görögök hőskultusza virágzott.

Miután dolgozatunk szorosan kapcsolódik a Balkán-félsziget oszmán időszak alatti földrajzi neveihez, ezért úgy gondoljuk, hogy azok használatához érdemes rövid magyarázatot fűzni. Az Oszmán Birodalom fővárosát következetesen Konstantinápolynak hívjuk, annak ellenére, hogy ez görög eredetű szó, és a görögök használták a város jelölésére.¹⁵

A Balkán-félsziget kapcsán nem ragaszkodunk a bizánci vagy oszmán idők megnevezéseire, hanem a szakirodalomban is általánosan elfogadott nevet használjuk, annak ellenére, hogy görög nyelvterületen nem ez az elterjedt, hanem az ókori időkig visszanyúló *Haemosz* vagy *Emosz*. A görögök ugyanis így hívták a félszigetet átszelő hegységet, melyről az egész területet is elnevezték. A törökök új nevet adtak neki: *Rumelinek*, azaz római földnek hívták évszázadokon keresztül, mert a bizánci görögöktől foglalták el, akik pedig rómaiaknak nevezték magukat.¹⁶ A Balkán elnevezés is a törököktől származik (jelentése erdős hegylánc), és a görög elnevezéshez hasonlóan a hegyvonulatról terjedt ki jelentése az egész félszigetre.¹⁷

Ezeknek a fogalmaknak a használatánál következetes a szakirodalom, jóval nehezebb dolgunk akadt azonban a Macedónia kifejezéssel. Ezzel kapcsolatban még manapság sem mindig egyértelmű a fogalomhasználat, és vegyesen lehet c-vel is és k-val látni az elnevezést. A makedón fogalmat mi az ókori, Nagy Sándor birodalmát megalapító, görög nyelvet beszélő népcsoportra alkalmazzuk, ahogy a Macedónia elnevezést is az ókori birodalom szinonimájaként tartjuk helyesnek. Mivel azonban Görögország legészakibb, Thesszaloniki központú közigazgatási egységét a görögök Makedóniának hívják (az újjörög nyelvben nincs c betű, csak t+s kapcsolat, amit ugyan c-nek ejtenek, de ez szinte kizárólag idegen eredetű szavakban fordul elő), ezt a területet Égei- (vagy görög-) Makedóniának nevezzük. Jugoszlávia felbomlása, és a független Macedón Köztársaság megalakulása után a névhasználati kérdés még bonyolultabbá vált, de a macedón (vagy macedón

---

¹⁵ Egy szóösszetételről van szó: Konstantin császár neve és a görög város szó (póli) összekapcsolásából alakult ki, Konstantin városa (Konsztantinoupoli) a jelentése a római császár által 330-ban alapított városnak. A törökök már nem sokkal meghódítása után elkezdték Isztambulnak nevezni, de hivatalosan 1930-ig az előbbi név illette a várost, ezért mi is ezt használjuk. Lewis, Bernard: *Isztambul és az oszmán civilizáció*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981, 6. o. (Másképp a görögök azóta is így hívják, görög névén.) Maga az Isztambul alak is görög eredetű, a városba érkezett törökök így hallották: *eisz tén pólin*, azaz a városba, és ennek összevonásából alakították ki saját elnevezésüket, melynek nem ismerték a jelentését.

¹⁶ Ehhez hivatalosan Caracalla császár (211–217) intézkedése szolgáltatott alapot, aki minden szabad embernek római polgárjogot adományozott, tehát „rómaiak” lettek. A római birodalom kettészakadása, majd a Nyugat-Római Birodalom 476-ban bekövetkezett bukása után Bizánc Róma örökösének tekintette magát (második Rómának), és a császár magát az egyetlen legitím örökösnek. A bizánci császárságot Római Birodalomnak is nevezték és az alattvalókat összefoglalóan rómaiaknak (nem pedig görögöknek) hívták. A hódító törökök ezért nevezték a Balkán-félszigetet Rumelinek (római földnek), és ezért lehet a rómeosz (római) görög szónak még ma is újjörög jelentése.

¹⁷ A félsziget nevének kialakulásáról és annak jelentésváltozásairól részletesebben: Todorova, Maria: *Imagining Balkans*. Oxford University Press, 1997, 21–36. o.

nemzet) jelöléssel véleményünk szerint óvatosan kell bánni, és azt a második világháború után a nemzetfejlődés útján elindult délszláv népeiségre csak körültekintően lehet alkalmazni, a függetlenség kivívását követően már biztosan. Ugyanakkor a 19. század végén és a 20. század elején még nem létezett (inkább csak kialakulóban volt) a macedón nemzettudat, így ebben az időszakban nem helyes ennek használata, a különbségtétel miatt használható ekkor pl. a szláv macedón elnevezés.

Dolgozatunkban a Macedónia terminust földrajzi fogalomként használjuk, ami területileg a mai Égei- (görög) Macedóniát, Vardar-, és Pirin-Macedóniát, valamint a mai Albánia legdélekeletibb területének egy kis részét jelöli. (Még pontosabban nyugaton az Ohridi-tó és a Prespa-tó; északon Montenegró és a Sar-hegység, északkeleten a Rodope-hegység; keleten a Nestos-folyó; délen pedig az Égei-tenger, az Olimposz-hegység és a Pindosz-hegység határolja.) A szakirodalom ez utóbbi használatával egészen az utóbbi évekig következetes volt, mind az idegen nyelvről lefordításra került mérvadó munkák tekintetében (pl. Barbara Jelavich idézett műve, Mark Mazower,¹⁸ A. J. P. Taylor¹⁹ stb.); mind pedig a magyar nyelven született történeti munkákat illetően. (Pl. Niederhauser Emil idézett műve, Diószegi István,²⁰ Majoros István,²¹ Romsics Ignác idézett műve, stb.) Ez a használat azért is indokolt, mert a probléma 19. század végi jelentkezésétől kezdve így használta a magyar sajtó és a diplomácia is, és alkalmazta a „macedón kérdés” kifejezést is, már több mint 100 éve. Ezért úgy gondoljuk, hogy ennek a már meghonosodott történettudományi terminus technicusnak a jelentése nem módosult, és az egykori jugoszláv tagköztársaság függetlenné válásával nem változott meg a jelentése, ez utóbbi használatánál viszont jelezni kell, hogy nem a tájegységről, hanem az országról van szó.

Megjegyzés [FwPÁ1]: Nincs vessző.

Megjegyzés [FwPÁ2]: e?

Azért tartottuk fontosnak ennek a tisztázását, mert az utóbbi pár évben egyes kutatók következetesen nem így használják a kifejezést. Kapronczay Péter²² Makedóniának hívja az egész tájegységet, makedónoknak az ott élő szláv népeiséget (a 19. században is), és a macedón kifejezést csak a mai államra, valamint az azt lakó nemzetre használja. Hasonló megközelítéssel találkozhatunk Seres Attilánál is,²³ aki a teljes történelmi régiót Makedóniának hívja.

¹⁸ Mazower, Mark: *A Balkán*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2004.

¹⁹ Taylor, A. J. P.: *Harc a hatalomért. Európa, 1848–1918*. Scolar Kiadó, Budapest, 2000.

²⁰ Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada*. História, Budapest, 1997.

²¹ Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

²² Kapronczay Péter: *A nemzeti identitást befolyásoló tényezők Macedóniában*. In: *Régió*, 2002/2, 219–256. o.

²³ Seres Attila: *A „Kruisevói Köztársaság” megalakulásának és hatalmi szervezetének főbb történeti problémái*. In: Árvay Viktor–Bodnár Erzsébet (sz): *A Balkán és a Keleti Kérdés a nagyhatalmi politikában*. Hungarovox, Budapest, 2005, 144–161. o.

(Véleményünk szerint itt az is felmerülhet problémaként, hogy egyáltalán földrajzilag mely területeket tekinthetjük a „történelmi macedón régióknak”, és így hol húzódik annak határa, tehát csak újabb bizonytalansági tényező lépne fel használatával.) A zavart csak növeli, hogy ezzel egyidejűleg mások (pl. Fokasz Nikosz,²⁴ Palotás Emil²⁵) hol Macedóniát, hol pedig Makedóniát használnak a tájegység megnevezésére.

Azért is ragaszkodunk a Macedónia kifejezés használatához, mert a történelmi munkák szinte kivétel nélkül a macedón kérdés, macedón probléma megjelölést használják a 19. század végétől a Balkán-háborúk időszakáig fennálló probléma-halmaz jelölésére.

A Macedónia elnevezés használatából következően, ennek analógiájaként használjuk a Macedón Harc kifejezést is, mely a görög (és bolgár) történetírásban tágabb értelemben az 1897–1913 közötti időszakot jelöli, míg szűkebb (csak a görög használatban meglévő terminus technikusként) az 1904–1908 közötti időszakot jelenti, a terület megszerzésért folytatott véres harcokat.

Macedónia a félsziget kulcsfontosságú területe volt, földrajzilag a középpontjában fekvő, körülbelül 67.000 négyzetkilométer kiterjedésű régió. A terület nagyon vegyes lakosságú volt a 19. század végén (bolgárok, szerbek, görögök, albánok, vlachok,²⁶ törökök éltek nagyobb számban, de zsidók és cigányok is előfordultak), és a történelmi joggal való érvelés mellett ezért is válhatott a bolgár, szerb és görög nemzeti törekvések ütközési pontjává. (Sőt, a 20. század elejétől az albán nemzeti mozgalom is megjelent legnyugatibb részén). Ezt az ellentétet csak növelte a térség vallási sokszínűsége, és a nem egyértelmű nemzeti és vallási kategóriák jelenléte, minek következtében a felmérést végző nemzet érdekeinek megfelelően alakították a kb. 2–2,5 millió lakos felekezeti és nemzeti besorolását. (Ld: Melléklet I, népességstatisztikák Macedóniában, 5–9. táblázat.) Az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország kiemelt figyelmet fordított az itt bekövetkező hatalmi

---

²⁴ Fokasz Nikosz: *A macedón kérdés – görög szemmel*. In: *Hiány*, 1993. február, 6–11. o.; de Makedóniát használ úő: *Isteneik nélkül. Politikai táborok születése Görögországban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

²⁵ Palotás Emil: *A cári Oroszország és a Balkán*. In: Krausz Tamás (sz): *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999, 37–47. o. Itt következetesen Macedónia szerepel, míg más műveiben (*A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén – 20. század elején*, i. m., és *A Balkán-kérdés az osztrák-magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén*, i. m.) Makedóniát használ.

²⁶ Dolgozatunkban következetesen vlachnak nevezünk azt a román nyelvjárást beszélő, általában transzhumáló állattartással foglalkozó, a Balkán hegységeinek szinte minden területén megtalálható ortodox szórványnépességet, mely évszázadok óta él itt, és melyet kucovlachnak, aramunnak vagy cincárnak is szoktak nevezni. Bár a vizsgált korszakban többször románokként tartották őket számon, véleményünk szerint helyesebb a különbségtétel köztük, és a többségében városokban élő, román területekről betelepült népesség között.

változásokra, és igyekezett befolyási övezetévé alakítani a térséget, vagy az ott élő egyik vagy másik nemzetet.

Központi területén húzódó két folyó völgye, a Vardar és a Struma biztosítja az északról dél felé haladás természetes útvonalát, melyek a mai napig a fő útvonalak a magas hegyek között, majd a két folyó a Szaloniki-medencét átszelve folyik bele az Égei-tengerbe. Itt volt Thesszaloniki, a térség kereskedelmi és diplomáciai központjának számító városa is, mely Konstantinápoly után a félsziget második legnépesebb települése volt, és itt futottak keresztül azok a kereskedelmi utak is, melyek Nyugat-Európát összekötötték a Közel-Kelettel. (Thesszaloniki népessége 1900 körül 140.000-es volt,²⁷ míg az oszmán főváros lakossága elérte az 1.000.000-ót ugyanekkor.)²⁸ Ezek után érthető, hogy a korabeli felfogás szerint a terület birtoklása a félsziget feletti hegemonia biztosításának a kulcsa is. Földrajzi értelemben tehát egységet képezett, hiszen minden oldalról magas hegyláncok vették körül (kivéve délen az Égei-tengert), de közigazgatási és etnikai szempontból nem volt egységes. Három török vilajet is elhelyezkedett területén, a koszovói (üszkübi vagy szkopjei), a monasztiri (bitolai) és a szaloniki, melyeket úgy alakított át a Porta 1902-ben, hogy minél vegyesebb legyen a lakosság, ezzel is megnehezítve egy-egy nemzeti mozgalom elterjedését a térségben. Az előbb említett okok együttesen vezettek a 20. század elejére elinduló véres eseményekhez, és a görög nemzeti mozgalom egyre erőteljesebb megjelenéséhez.

---

²⁷ Αγγελοπούλου, Μαρίνα – Ιλιτζακ, Σουκρου: *Ελληνες και Εβραίοι Εργατες στη Θεσσαλονίκη των Νεοτουρκών*. Ισναφι, Ιωαννίνα, 2004. (Angelopoulos, Marina–Ilidzak, Szoukrou: *Görög és zsidó munkások Thesszalonikiben az ifjútürökök idején*. Isznáfi, Janina, 2004.), 71. o.

²⁸ Mansel, Philip: *Constantinople 1453–1924*. London, 1995, 437. o.

I. Görög nemzetfejlődés és nemzettudat a 19. században

A Görög Királyság megalakulása és az irreguláris katonaság kérdése

A görög függetlenség kivívása (1830, londoni egyezmény) és a Görög Királyság megalakulása (1832) csak a hosszú ideig tartó szabadságharcot zárta le,²⁹ de nem a nemzetállam kialakításának folyamatát. Az újonnan létrejött államalakulat komoly problémákkal kellett hogy szembenézzen, mind gazdasági, mind politikai, mind pedig társadalmi téren.

A független Görögország megalakulása után az országnak három gyámhatalma, protektora is lett (Oroszország, Nagy-Britannia és Franciaország), akik beleszólhattak a belügyekbe, és nyomást gyakorolhattak a politikai és gazdasági életre. A krími háborúig e három nagyhatalom görögországi konzulátusai köré csoportosult politikai táborokról lehet beszélni, ezek a politikai pártok (Orosz Párt, Angol Párt, Francia Párt) a három nagyhatalom segítségével és támogatásával próbálták hatalomra kerülni és politizálni ebben az időszakban, így Athén nem tudott önálló külpolitikát folytatni. A három gyámhatalom ugyanakkor nemcsak az ország államformájáról, hanem az uralkodó személyéről is megegyezett egymás között, és idegen származású (bajor), katolikus királyt ültetett a görög trónra.³⁰

A görögség számára talán még ennél is megalázóbb és felháborítóbb volt az, hogy a nagyhatalmak a status quo megőrzésére törekvő politikájukkal egy kis területre korlátozódó, alig életképes görög államnak húzták meg a határait. A Független Görög Királyság területe kb. 50.000 négyzetkilométerre terjedt csak ki (a Peloponnészosz-félszigetre és Athén környékére), lakossága pedig 700–800.000 fő volt,³¹ míg ezzel szemben csak Konstantinápoly városában és annak közvetlen körzetében kb. 200.000-es görögség élt, a város összlétszáma pedig kb. 700.000 fő volt

---

²⁹ A szabadságharc kezdetét Germanosz patraszi érsek jelképes tettéhez szokták kötni, aki 1821. március 25-én kitűzte a szabadságharc zászlaját.

³⁰ Wittelsbach Ottóval (Othon néven görög király 1832 és 1862 között) együtt bajor udvar és zsoldoshadserg is érkezett, ami elmérgesítette a szabadságharc alatt magas politikai és/vagy katonai pozíciót betöltött görögök viszonyát az új királyi udvarral.

³¹ Athén népessége kb. 10.000 főt tett ki 1830-ban, és bár a 19. század közepére már 30.000 főre nőtt lakossága, sokáig csak kisvárosnak tűnt a görögség központjához, Konstantinápolyhoz képest, melynek lakossága a 19. század végére elérte az egymillió főt. Clogg, Richard: *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770–1990*. Ιστοριτική, Αθήνα, 1995. (Clogg, Richard: *Görögország rövid története 1770–1990*. Isztoritisz, Athén, 1990.), 80. és 250. o.

ekkor.³² Ennek köszönhetően görög területeken a nemzetépítés két egymásra ható fejleményből tevődött össze, (melyek együtt járultak hozzá a görög nemzetképzés megfogalmazásához): egy belföldi, a független görög királyság területén belüli nemzetépítésből, és egy külső, az oszmán területeken élő görögséget érintő nemzetépítéséből, akik azonban magukat a történelmi hellenizmus integráns részének tekintették.³³

A felmerülő nehézségek jó része történelmi „örökségként” szakadt a görög államra és annak bajor vezetőire, akik nem minden esetben tudtak megbirkózni a bizánci és oszmán berendezkedés sajátosságaiból eredő nehézségekkel. Rövid időn belül megoldást kellett találni az egyház kérdésében, a hadseregben szolgált katonák letelepítésére, az iskolarendszer kiépítésére, de leginkább arra a problémára, hogy a nagy létszámú, határokon kívülre rekedt görögök felé milyen politikát folytassanak.

Nemcsak a görög szabadságharcban, hanem az azt követő politikai változásokban és katonai fejlődésben is központi szerepet játszott egy külön katonai réteg, mely a hegyvidéki területek és a külföldi fennhatóság alatt álló területek kombinációjából jött létre. A félsziget hegyvidékein élő közösségek felfegyverzett csoportokként védték meg magukat, és különálló társadalmakként éltek, mivel az állam képtelennek bizonyult arra, hogy élet- és vagyonbiztonságot nyújtson, és hogy adminisztrációs és politikai rendszerét teljesen kiterjessze a magasabban fekvő régiókra is. A társadalmi és környezeti körülmények tehát egy független és önálló fegyveres réteg kialakulásához vezettek, ami az oszmán fennhatóság alatt fejlődött ki, annak biztonsági rendszerén belül.³⁴ A nagy területű birodalmakhoz hasonlóan az oszmán központi hatalom sem tartotta szoros ellenőrzése alatt az összes területet, a központtól távolabb eső hegyes vidékeken ez a függés lazább volt és nem annyira közvetlen, mint a városokban. Ez a függés gyakorlatilag formálissá csökkent a Balkán magasabb hegységeinek területén élő közösségekkel, ahol egyáltalán nem érvényesült a hatalom gyakorlása.³⁵ Mivel az állam képtelennek bizonyult ezeken a területeken a béke és biztonság szavatolására, keresztény katonai helyőrségeket állított fel, és a helyi közösségeket bízta meg egy-egy stratégiai szempontból fontos hely őrzésével, biztosításával. Ezek az irreguláris csapatok az

---

³² A Görög Királyságnak 1838-ban összesen 752.007 lakosa volt, körülbelül ugyanannyi, mint ekkor az oszmán fővárosnak, míg oszmán területen körülbelül 2 millió görög élt ekkor. Uo. 250. o.; és Manzel, Philip: i. m. 437–438. o.; Karpat, Kemal H.: *Ottoman Population 1830–1914. Demographic and Social Characteristics*. University of Wisconsin Press, 1985, 47. o.

³³ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 35. o.

³⁴ Koliopoulos, J. S.: *Brigande with a Cause. Brigands and Irredentism in Modern Greece 1821–1912*. Clarendon Press, Oxford, 1987, 26. o.

³⁵ Stoianovich, Stoian: *Balkan Worlds*. New York, 1984, 172. o.

armatoleszek, akiknek fő feladatuk az volt, hogy távol tartsák a banditákat a környékbeli fálvaktól és könnyen megtámadható hegyi utaktól, ösvényektől, melyeken a kereskedők is közlekedtek. A Porta tehát a hegyvidék biztosításával és a törvények betartatásával bízta meg őket, amiért személyesen voltak felelősek. Erre azért volt szükség, mert a török időkben tömegesen vonultak a hegyekbe (és választották a törvényen kívüliséget) a megélhetési gondokkal küzdő görögök, akik rablókká (kleftiszekké) váltak. Ezekről a központi hatalommal szemben álló banditákról a 19. század nemzeti-felszabadító mozgalmainak idején, a nacionalista hevület csúcán idealizált kép alakult ki, és a nemzeti törekvések bajnokai váltak belőlük, pedig a túlélés és anyagi haszonszerzés mellett legfeljebb csak az amnesztia megszerzése lehetett céljuk, amit az armatolesz csapatokba való besorozással lehetett elérni.³⁶ Ugyanakkor kétségtelen, hogy a szabadságharc kitörésekor a felkelők oldalán harcoltak a török ellen, de inkább az anyagi haszonszerzés, sem mint a nemzeti törekvések megvalósításának céljából. Itt érdemes talán a társadalmi banditizmus jelenségével is foglalkozni, mert véleményünk szerint a Hobsbawm által leírt jelenség nem korlátozódott Dél-Nyugat-Európára, hanem a Balkánon is megtalálható volt.³⁷ Hobsbawm ebben a munkájában az ún. „eszményi bandita” kérdésével foglalkozott,³⁸ ami (bizonyos feltételek teljesülése mellett) a banditamítosz kialakulásához vezetett a hagyományos (tradicionális) társadalmakban. Ilyen feltétel volt, hogy olyan tettet kellett elkövetnie amit környezete nem tekintett bűncselekménynek (pl. vérbosszú), csak az állam, vagy az azt képviselő helyi uralkodó réteg. Ebben az esetben a „tisztességes emberölés”-ből gyilkosság vált, mert az állam beavatkozott a becsületbeli magánügybe, és így menekülnie kellett az elkövetőnek. A társadalom szemében viszont továbbra sem volt bűnös, hiszen a hagyomány és a helyi erkölcsök szerint járt el. Ameddig betartotta közösségének szabályait, addig lakóhelye nem csak bujtatta és védelmezte, de élelemmel is ellátta őt. Másrészt ez azt is jelenti, hogy a közösség „rákényszerítette” a hős viselkedési mintájára (nem lophat a szegényektől, nem gyilkolhat csak önvédelemből, stb.), hiszen ha ezeket nem követi, akkor a társadalom szemében is bűnözővé válik, és nem érdemes továbbra a védelemre, sőt fel is lehet őt adni a hatóságoknak. Ha csak az állammal (a nép elnyomóival) húz ujjat, akkor ő válik az áldozattá, és így hőssé, akinek az alakja köré legendák fűződnek (sebezhetetlen: nem fogja a golyó, soha nem alszik, stb.), és lesz a fennálló rend elleni lázadás szimbólumává. Így mindenféle nemzeti törekvés

---

³⁶ Koliopoulos. J. S: i. m. 31. o.

³⁷ Hobsbawm, Eric J.: *Primitív lázadók. Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és XX. században.* Kossuth Kiadó, Budapest, 1974. Bár a szerző elsősorban Dél-Itália és Dél-Spanyolország területét vizsgálja, a Balkán-félszigetre is jellemző viselkedésmintáról van szó.

és célkitűzés nélkül is a közösség példaképévé válhat. (Természetesen ez nem igaz minden törvényen kívüli banditára, de a tradicionális társadalmaknál ez a minta is megfigyelhető.)

A törvényen kívüliség hatalmas mértéket öltött, és a 18. század vége felé az Oszmán Birodalom európai határai mentén élő falusi keresztény lakosságnak legalább 10%-a, vagyis a keresztény fiatal férfiak 1/3-a (alkalmanként vagy rendszeresen) tagja volt törvényen kívüli bandának.³⁹ Ki kell emelni azonban, hogy ezeket a kleftiszeket nem lehet nacionalistáknak tekinteni, bár „nemzet”-orientáltak voltak, ami azonban nekik csak szűkebb társadalmukat jelentette, egy-egy faluközösséget, vagy egy kisebb földrajzi egységet.

A banditizmus nem volt új jelenség ezeken a területeken, egészen az ókortól kezdve külön foglalkozási ág volt a rablás, elsősorban a nyájak eltulajdonítása. A török megszállás időszaka csak felerősítette ezt a központi ellenőrzés lazulásával és a helyi közösségek erősítésével. Ami újat hozott, az a független nemzeti állam megalakítása volt ezeken a területeken, ugyanis ezzel a görög államra hárult az a feladat, hogy vagy beintegrálja a társadalomba a törvényen kívüli bandákat, vagy új feladattal bízta meg őket (az oszmán hatóságokhoz hasonlóan). A szabadságharc csak fokozta a görög fegyveres elemek fontosságát, de a függetlenség kivívása után komoly kihívás elé állította az újonnan megalakult államot. A nehézségeket az okozta, hogy ezek a fegyveresek soha nem ismertek el maguk fölött egy erős központi kormányzatot, ami közvetlen befolyást gyakorolhatna életükre, és korlátozhatná őket. Ezért 1830 után sem akartak engedelmessé válni a (most már) görög kormánynak, és nem voltak érdekeltek erős, centralizált államhatalom kiépítésében.⁴⁰

Mivel a függetlenség után a görög kormánynak már nem volt szüksége ennyi fegyveresre, csak egy részüknek sikerült legális úton beintegrálódni az új állami hadseregbe, míg a többiek újra törvényen kívüliekké, nemkívánatossá váltak. 1833 elején a bajor kormányzat elrendelte a szabadságharcban részt vett veteránok lefegyverzését és kötelezővé tette hazatérésüket.⁴¹ Akiknek nem sikerült állami szolgálatba lépniük, azok kénytelenek voltak visszahúzódni a hegyekbe, és korábbi életformájukat folytatni, a rablást, banditizmust, vagy török területekre menekülni, ahol vagy zsoldosként, vagy banditaként próbáltak érvényesülni.

Mivel komoly problémát okozott a banditizmus, az állam saját reguláris hadseregével próbálta elfojtani a törvényen kívüli csoportok tevékenységét, megszervezte a csendőrséget, melynek 1834-

---

³⁸ Részletesebben: uo. 36–59. o.

³⁹ Stoianovich, Stoian: i. m. 168. o.

⁴⁰ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 72. o.

⁴¹ Koliopoulos, J. S.: i. m. 76. o.

re sikerült valamennyire visszaszorítania az erőszakos cselekményeket, de működésének hatékonyságát csökkentette, hogy tagjai egykori katonákból és banditákból kerültek ki.⁴² Ezzel magyarázható, hogy még a 19. századi Balkánon is nagy veszélyekkel járt a hegyeken való átkelés, gyakoriak voltak a túszejtések is, elsősorban Macedónia hegyes területein.

Ilyen körülmények között a banditizmus szabályos üzleti vállalkozássá fejlődött Macedóniában, és a bandák vezetői minden esetben a hagyomány által kialakított erkölcsi kódexüknek megfelelően jártak el. Itt nem személyes ellentétekről volt szó, hanem pusztán anyagi haszonszerzésről, a megélhetés biztosításáról. Éppen ezért, bár a banditák fellépése igen kemény volt, kerültek a felesleges kegyetlenkedéseket, és ha az elrabolt személlyel szemben fizikai erőszakot alkalmaztak, az inkább a családjának volt jelzés a szándék komolyságáról. A bandák általában családi „vállalkozások” voltak, amelyben a tágabb család (unokatestvérek, sógorok stb.), tehát csak a férfiak vettek részt. Ez a fajta banditizmus megváltozott az autonóm Bulgária 1878-as megalakulásával, és a környéken kiegészült a politikai célzatú erőszakkal. Egyre gyakoribbak lettek (a most már főleg külföldi állampolgárok ellen elkövetett) emberrablások, hiszen ez nagyobb anyagi haszonnal kecsegtetett, és a Thesszalonikiben székelő konzulátusok segítségét is fel lehetett használni közvetítésre. Ezeket az emberrablásokat már általában nem a hagyományos banditizmus képviselői hajtották végre, hanem a titkos gerilla-bandák vezetői, akik Szófia támogatásával Nagy-Bulgária létrehozásáért tevékenykedtek, amihez viszont egyre több pénzre volt szükségük.⁴³

Az útonállás nem korlátozódott a szárazföldi területekre, hanem a tengeri utakon is megjelent. A kalózkodás a 19. század elejére olyan komoly méreteket öltött, hogy az általános kereskedelmet is veszélyeztette, és a levantei kereskedelem stagnálni kezdett. 1827-ben a brit konzul a következőket írta:

„A kalózkodás által elkövetett támadások mértéke, amit az öbölben [Thermaikosz-öböl, vagy Thesszaloniki-öböl] elkövetnek, már túlmegegy minden határon. Sajnálatos, de azt kell, hogy mondjam, hogy a támadások napról-napra növekvő száma és kegyetlensége, bizonyosan nagyon káros lesz kereskedelmünkre nézve.”⁴⁴

---

⁴² Uo. 77. o.

⁴³ Talán a leghíresebb emberrablás az 1901-ben bekövetkezett Miss Stone eset volt. Ellen Stone amerikai misszionárius hölgyet Thesszalonikától északra rabolta el egy bolgár banda, és ez az eset adott nemzetközi publicitást a környék politikai indíttatású banditizmusának. Az emberrablás után alakult ki a nyugati közvéleményben az a felfogás, mely szerint az Oszmán Birodalom európai területein nem lehet a továbbiakban a törvényes rend fenntartását szavatolni. Mazower, Mark: *Salonica, City of Ghosts. 1430–1950*. HarperCollins, London, 2004, 263–265. o.

⁴⁴ Uo. 225. o.

Ugyanezt erősítette meg hét évvel később az amerikai konzul is, aki arra panaszkodott, hogy a kalózok folyamatos jelenléte az öbölben szinte teljesen megakadályozza a kereskedelmet Thesszaloniki városával, és ameddig nem biztonságos a hajózás ezeken a vizeken, addig nem lehet eredményesen, és haszonnal kereskedni.⁴⁵ Valószínűleg a gazdasági érdekeknek is köszönhető, hogy ez után néhány évvel a török és görög flotta közös hadművelet keretében teljesen megtisztította az Égei-tenger északi részét a kalózoktól, és ezzel újra biztonságossá tették a tengeri kereskedelmet.

Azt lehet tehát mondani, hogy a 20. század elején elinduló Macedón Harc kialakulásához nemcsak az aktuális politikai fejlemények, katonai viszonyok (és a nagyhatalmak beavatkozásai), valamint a nacionalizmus révén egymással ellentétbe kerülő nemzetek járultak hozzá, hanem a hagyományos társadalom-struktúra, és az oszmán időkben a földrajzi feltételek által kialakított hatalmi viszonyok is felelősek voltak. Ezzel is magyarázható, hogy amikor a 20. század elején a nemzetállamok elhatározták, hogy tevékenyen támogatni fogják a területen a propaganda-tevékenységet, az rövid időn belül igen véres bandaháborúvá tudott alakulni, részben a még élő kleftisz-, és armatolesz-hagyományoknak köszönhetően.

A független görög államnak azonban nem csak a fegyveres csoportokkal kellett szembenéznie, hanem azzal a feladattal is, hogy kiépítse hivatali és oktatási hálózatát.

Egyház, oktatás és nyelvkérdés a Görög Királyságban

A szabadságharc kitörését követően a konstantinápolyi pátriárka elítélte a görög kezdeményezést, és a legitím uralkodóval (szultán) szembeni rebellióknak bélyegezte a nemzeti mozgalmat. Így a független állam (már a szabadságharc idején) ellentmondásba került vallási téren a konstantinápolyi pátriárkával. Ezért a függetlenség kivívása után a vallási vezető és a független görög nép (és állam) közötti ellentétet fel kellett oldani, hiszen az ortodoxia a görög élet minden területét áthatotta, ráadásul a függetlenség kivívásáig az oktatás is az egyház kezében volt. Az egyháznak ez a fontos feladata az oszmán hódoltság alatt nemcsak hogy nem csökkent, hanem

---

⁴⁵ Uo.

inkább megerősödött a millet-rendszernek⁴⁶ köszönhetően, mely az ortodoxoknak is biztosította a szabad vallásgyakorlást.

A görögországi egyház 1833-ban kezdte meg működését, a júliusban kiadott dekrétum leválasztotta a patriarchátusról, és autokefál egyházzá nyilvánította Ottó király irányításával,⁴⁷ amit Konstantinápoly csak két évtizeddel később ismert el véglegesen. A görög egyházat teljesen a modern görög állam alakította ki, és nemcsak a nemzetépítő folyamatnak lett fontos eszköze, hanem a szabadságharc hőseivel is azonosult. Az ortodox vallás nemcsak domináns vallása lett Görögországnak, hanem államvallása is, ahol az állam még az áttérést és a térítést is megtiltotta.⁴⁸ Ezek a privilégiumok ugyankor nem feleltek meg a modern, szekularizált állammodellnek, és összeegyeztethetetlenek voltak a liberális állampelfogással, sőt, a görög egyházat még a patriarchátusnál is konzervatívabb intézménnyé tették.

A független egyház a nemzeti identitás megszilárdításának fontos eszközévé vált, hiszen az egész társadalmat felölelte, és elég erőteljesen törekedett a nem görög anyanyelvű csoportok „hellenizálására” a görög többségű területeken, amit már korábban is megpróbált egy-egy túlbuzgó görög pap elvégezni. Az 1770-es években például istentisztelete alatt egy ortodox pap arra szólította fel az egybegyűlt híveket, hogy „nektek görögül kell gyermekeiteket taníttatni, mert görög a mi egyházunk nyelve, és görög a mi nemzetünk”,⁴⁹ és valóban görögül folyt az egyházi oktatás a kevert (albán, vlach, szláv) nyelvű közösségeken belül is.

A nemzeti identitás megerősítésének egy másik meghatározó (legalább ilyen fontos és hatásos) mechanizmusa volt az oktatás. Az általános iskolák hálózatának kiépítése rohamléptekkel haladt az egész ország területén: 1830-ban 71 iskola működött, míg 1879-ben már 1172.⁵⁰ Az iskolák egyben a társadalom nyelvi homogenizálásának az eszközei is voltak, hiszen törekvésük nemcsak a különböző nyelvjárások visszaszorítására irányult, de azzal a ténnyel is szembe kellett nézniük, hogy a határon belül voltak nem görög anyanyelvű kisebbségi csoportok is. Az új görög állam

---

⁴⁶ A millet-rendszer az Oszmán Birodalom társadalomstruktúrájának és politikai felépítésének az alapja volt, és az ún. bevett felekezetek (a Szent Könyvvel rendelkező egyistenhívő vallások) képviselőinek tagjaiból álló közösségek szervezete volt. A legnagyobb volt az ortodox millet a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka vezetésével, de volt örmény, zsidó és katolikus millet is. A konstantinápolyi pátriárka, mint a millet vezetője nemcsak vallási hatalommal rendelkezett az ortodoxok felett (millet basi), hanem világi hatalma is volt, az ortodox lakosság világi irányítója, ethnarhája is ő volt. Ő volt felelős az uralkodó előtt „nyája” viselkedéséért, ő szedte be az adókat, és még igazságszolgáltatási funkciói is voltak.

⁴⁷ Kolioploulos, J. S.–Veremis, Thanos: *Greece, The Modern Sequel*. Hurst, London, 2002, 141. o.

⁴⁸ Uo. 148. o.

⁴⁹ Uo. 159. o.

⁵⁰ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 37. o.

ezeket a görögül nem beszélő ortodox albánokat és vlachokat is be akarta integrálni nemzeti kultúrájába. Volt az oktatásnak egy másik iránya is: a még oszmán területen élő görögök nemzeti öntudatának erősítése és ébren tartása.

Az 1837-ben Athénban megalakult Kapodisztriász Nemzeti Egyetem nagy számban fogadott török területről származó görög diákokat. A tanulók 1/5-e nem görög állampolgár volt, akik alapos görög nemzetformáló és identitást erősítő képzésben vettek részt Athénban, míg ezzel párhuzamosan görög tanárok utaztak török területre, hogy az ottani görögöket oktassák, tanítsák az ebben az időszakban (1833 és 1880 között) felépített kb. 2000 iskolában.⁵¹

Nagy hangsúlyt fektettek tehát a görögök mind az országon belül élő különböző nemzetiségű és nyelvű csoportok tagjainak hellenizálására, mind pedig a határon kívül élő görögök nemzeti tudatának fenntartására. Az iskola, a nemzeti identitást befolyásoló és kialakító egyik legfontosabb eszköz volt, de komoly ellentmondásokat lehetett felfedezni azzal kapcsolatban, hogy a függetlenné vált görögök kiket tartottak őseiknek, és főleg, hogy mely, az identitást meghatározó jegyeket tekintettek elsődlegesnek: a nyelvet, a vallást, vagy éppen a származást, és hogy az országhatárokon belül élő ortodox albánokat, vlachokat, szlávokat görögöknek lehet-e tartani.

Az általános iskolában már fontos helye volt az önazonosság kialakításának, és pl. az 1880-as években az általános iskolásoknak azt tanították: „Görögök a mi rokonaink, közös őseink, akik azt a nyelvet beszélik, és azt a vallást gyakorolják, amit mi is.”⁵² Ez a kifejezetten az általános iskolások számára kitalált definíció nem válaszolta meg a görög identitással kapcsolatban felmerülő esetleges kérdéseket. A gimnáziumban azonban már pontosabb megfogalmazással találkoztak a diákok: „Az ’egyéb etnikumok’, mint pl. a szlávok, albánok, vlachok az évek folyamán már hellenizálódtak, mind szokásaikat, mind többé-kevésbé gondolkodásukat illetően, és most elkezdtek asszimilálódni, görögökké válni.”⁵³

Egy 1901-es földrajzkönyvben az albánok mint a „görögök nagyon közeli rokonai” vannak jellemezve, és „el kell fogadni, hogy ők a görögökkel (pelazgokkal) közös rokonságban állnak, a göröggel rokon nyelvet beszélnek, és részt vettek az összes nemzeti-függetlenségi harcunkban, amit közös anyaországunk felszabadításáért folytattunk.”⁵⁴ (A 19. század közepén kezdett elterjedni görög területeken az az elképzelés, mely szerint a görögök és albánok közös ősei a pelazgok, ezért

---

⁵¹ Koliopoulos–Veremis: i. m. 160–161. o.

⁵² Uo. 254. o.

⁵³ Uo. 255. o.

⁵⁴ Uo.

rokon nemzetekről van szó, akiknek össze kell fogniuk és akkor erős birodalmat hozhatnának létre a Balkánon, így függetlenné válnának az albán területek is. Ez az ún. pelazg elmélet, mely a 20. század elején átmenetileg újra népszerűvé vált az albán nemzeti mozgalom megerősödésekor.)⁵⁵

Hasonló szellemben írták meg még 1908-ban is azt a földrajzkönyvet, melyben a kis-ázsiai görögség meghatározására a következő definíciót találhatjuk:

„Görögök azok, akik törökül beszélnek [ugyan], de ősük keresztény vallását gyakorolják. Szintén görögök Kis-Ázsia görögül beszélő muzulmánjai, akik elvesztették ugyan ősük vallását, de megőrizték ősük nyelvét. Ami Kis-Ázsia azon lakosait illeti, akik muzulmánok és törökül beszélnek, csak megbízható történelmi bizonyítékokkal, vagy antropológiai tanulmányokkal lehet meggyőződni arról, hogy az ő ősük is görögök, és hogy különböznek a nem görög muzulmánoktól.”⁵⁶

Ennél a definíciónál már egyértelműen keveredtek a nyelvi, vallási, kulturális, sőt antropológiai bizonyítékok és jegyek, és szándékosan úgy volt kibővítvé a meghatározás, hogy a „görög” kategóriának szinte minden ottani lakos tagja lehessen, függetlenül vallásától vagy anyanyelvétől. Ez részben még a 19. század első felének fogalmi tisztázatlanságából ered, mikor a „görög”, „hellén” fogalom nem volt pontosan meghatározva, sőt még a „nemzet”, „faj”, „nép” jelentései sem voltak egyértelműen definiálva. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy minden tudomány a görög ős, és a görög kontinuitás kimutatásának lett alárendelve, azt kellett bizonyítani elsősorban a történelemnek, de az antropológiának és a néprajznak is.

A nemzeti ideológia a nemzeti kontinuitás alapjaira épült, és teljesen elfogadott volt Macedóniában, hogy a makedón név jogos tulajdonosai a területen élő görögök, csak ők viselhetik a nevet, más etnikai csoportok nem. Ezeknek a „modern makedónoknak” a tudata az ókori birodalomból táplálkozott, és közvetlen leszármazottjainak tartották magukat, ezért nagyon büszkén, mint ősükre tekintettek II. Filipposzra és Nagy Sándorra.⁵⁷ (Hasonlóan, mint ahogy a 18–19. századi athéniak Periklész leszármazottjainak látták magukat.) Ez a makedón hagyomány a 19. században felerősödött a Görög Királyság megalakulásával. A Macedónia területén élő görögök ókori neveket adtak gyermekeiknek, átnevezték a városokat (Vodena helyett Edessza; Bitola helyett Monasztir), ami a múlt örökségének erős jelenlétéről tanúskodik. Az oktatás kiterjesztésével megpróbálták a térség nem görög ajkú népességét is bevonni ebbe az elképzelt „Nagy Sándor-i

---

⁵⁵ Csaplár Krisztián: *Az albán nemzetállam megeremtésének első kísérlete*. In: *Világtörténet*, 1999/1, 16. o.

⁵⁶ Koliopoulos–Veremis: i. m. 255–256. o.

⁵⁷ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 107. o.

örökségbe”, amit kezdetben az ókori hagyományok terjesztésével és népszerűsítésével kívántak elérni. A 19. század folyamán rengeteg népszerű, Nagy Sándor életét bemutató kiadvány született propaganda céllal, a görög–bolgár vetélkedés idején, még szláv nyelvűek is készültek, görög írásjelekkel.⁵⁸

Az oktatással szorosan összefüggő kérdés volt a görög nyelv ügye, mely az egész 19. században (sőt a 20. század elején is) folyamatosan jelen lévő kérdés volt. A görög nyelvvel kapcsolatos problémák (és nyelvészeti viták) alapja a görög kétnyelvűség, melynek gyökerei az i. sz. első századig nyúlnak vissza. Ekkor jelentkezett először az a törekvés, hogy írásban ne az akkor élő nyelvet (koinét) használják, hanem a már halott attikai nyelvjárást. Ez a felfogás az atticizmus, mely a tudás közvetítésére egyedül az attikai nyelvjárást tartotta méltónak. Rövid időn belül az összes írásban rögzített tudomány hivatalos nyelve lett, majd a keleti (ortodox) egyház is ezt a nyelvet kezdte el használni. Később a bizánci kormány és államigazgatás tette hivatalos nyelvévé. Így a görög nyelv története kettévált: az élő (beszélt) és az írott (holt) nyelv történetévé.

Nyelvészeti vita a 18. század végén bontakozott ki, a görög felvilágosodás⁵⁹ idején az írott nyelv („tisza nyelv”, katharevusza) és a beszélt nyelv (népnyelv, dimothiki) hívei között.⁶⁰ A nyelvi vita fontossága politikai szerepével magyarázható, ugyanis a két elképzelés hívei eltérő politikai állásfoglalást vallottak. A 18. század végének és a 19. század elejének görög értelmisége a Bizánci Birodalmat csak az Oszmán Birodalom középkori előképének tekintette, és ezért negatívan ítélte meg. Legjobb példa erre a korszak kiemelkedő tudósának, Adamandiosz Koraisznak a felfogása.⁶¹

---

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ A 18. század utolsó két évtizedétől kezdődően a (túlnyomórészt valamely európai nagyvárosban egyetemre járó, vagy ott diaszpórában élő) görög értelmiségiek szűk csoportjának érdeklődése a nemzeti múlt, kultúra és nyelv felé fordult. Ezt a 19. század elejéig tartó időszakot (a görög nemzeti megújulás mozgalmát) szokás görög felvilágosodásnak nevezni. Nemcsak a görög irodalomtörténetben és historiográfiában használt ez a terminus, hanem a magyar nyelvű szakirodalomban is találkozhatunk vele, pl. Jánisz Politisznál (*Az újkori Görögország története*, i. m. 33–45. o.), vagy Dimitriosz Hadzisz munkájában (*Az újkörög irodalom kistükre*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1971.) 225–229. o. A görög felvilágosodás képviselői egyrészt az antik görög kultúra ápolását és annak a modern görög kultúrába való integrálását próbálták megvalósítani; másrészt a francia felvilágosodás modern gondolatainak görög nyelvre fordításával a társadalom szélesebb csoportjainak a „tanítását” elvégezni. Fontos jellemzője, hogy nemcsak a nemzeti nyelv problematikáját vetette fel, és indított el vitát róla, hanem a görög függetlenség kivívásának politikai célját is megfogalmazta irodalmi-kulturális programjában. Legjelentősebb képviselői a később tárgyalásra kerülő Adamandiosz Koraisz és Rigasz Veszintlisz voltak.

⁶⁰ A vita politikai színezetet is öltött, és végül a beszélt nyelv híveinek győzelmével ért véget, így ez vált a mai újkörög nyelv alapjává, de hivatalosan csak az 1970-es évek nyelvészeti reformjai és oktatási törvényei jelentették végleges győzelmét. Bővebben: Hadzisz, Dimitriosz: i. m. 9–31. o.

⁶¹ Adamandiosz Koraisz (1748–1833) a görög felvilágosodás egyik meghatározó alakja Szmíra városában született egy kereskedő családban. 1771 és 1778 között Hollandiában (Amszterdamban) élt, ahol kereskedelemmel foglalkozott, majd 1782–1786 között Montpelliében tanult az orvosi egyetemen, de érdeklődése a klasszika-filológia felé irányította.

Koraisz szerint a modern görögök ősei az ókori hellének voltak, akikre ezt a megjelölést és a *grekoi* elnevezést is használta, nem pedig az abban a korban elterjedt és általános nevet, a *rómaít*.⁶² Számára ugyanis degradáló volt ez az elnevezés, mert a rómaiak hódítására emlékeztetett, ami pedig a görögség egyik legdicstelenebb korszaka volt. Ebből következően Bizánc csak a római uralom folytatása, és ezzel a görögség feletti hegemonia és elnyomás időszaka volt. 1828-ban, a görög szabadságharc idején támadta a legerősebb a bizánci hagyományokat, mikor azt írta, hogy a bizánci császárok a perzsák despotikus uralmát imitálták, és Andronikosz Komneinosz bizánci császárt „a görög Néró”-nak titulálta.⁶³ Ezzel a számára korrump és despotikus Bizánccal értelemszerűen nem akart kapcsolatot, és nem csak az új görög állam és nemzet szempontjából tartotta ezt érvényesnek, de kiterjesztette a nyelvre is.

Koraisz számára a klasszikus görög nyelv volt a „szabadság nyelve”,⁶⁴ ezért ahhoz akart visszatérni, de mivel belátta, hogy egy halott nyelv feltámasztása nem kivitelezhető, ezt a klasszikus nyelv kijavításával és megtisztításával akarta megvalósítani. A középkori (bizánci) szövegek mégis fontosak voltak számára, mégpedig két oknál fogva. Egyrészt azt a beszélt nyelv megőrzött formájának vélte (mert neki a 12. és a 19. század nyelvállapota között nem volt lényeges különbség, a barbár befolyás mindkét esetben óriási volt); másrészt a szövegek megőriztek valamit az ókori nyelvállapotból, és annak megtisztítása, visszaállítása volt a fő célja. Szerepe nagyon fontos, mert a 19. század közepétől éppen ezzel az elképzeléssel szemben fogalmazzák majd meg a görög kontinuitás elméletét, mely a bizánci időszak rehabilitációját, és a görögség történetébe való szerves beillesztését hozza el, ezzel pedig a nyelv szerepének az átértékelését is.⁶⁵

1788-tól egészen haláláig Párizsban lakott, ahol közvetlen közről tapasztalta meg a francia forradalmat, és a napóleoni háborúkat. A francia felvilágosodás hatására döntött úgy, hogy megjelenteti *Görög Könyvtár* címmel az ókori görög szerzők legfontosabb munkáit, amit 26 kötetben adott ki, kommentárokkal ellátva. Nemcsak a görög irodalmi nyelv megteremtése volt a célja ezzel, hanem az ókori kultúra „átmentése” is, mellyel a görög nemzeti érzést is fel szeretne volna kelteni, és a török megszállás elleni küzdelmet is ezzel próbálta ösztönözni. Clogg, Richard: i. m. 244–245. o.

⁶² Magdalino, Paul–Ricks, David: *Byzantium and the Modern Greek Identity*. King's College, London, 1998, 50. o.

⁶³ Uo.

⁶⁴ Uo. 51. o.

Hellenizmus és nemzetfogalom a 19. században, a Nagy Eszme kialakulása

A görög szabadságharc ideje alatt használt nemzetfogalom még az oszmán időszak millet-fogalmával volt azonos, és az ortodox keresztények csoportját jelentette, függetlenül anyanyelvükre vagy származásukra.⁶⁶ A nemzeti öntudatnak (és a görög területeknek) a kiterjesztéséhez már egy másik régi-új fogalmat kezdtek el használni: a hellén-t. Ez tűnt a legmegfelelőbbnek és a legalkalmasabbnak a kontinuitás hangsúlyozására, és az ókori Hellász lakosai, valamint a 19. század görögjei közötti leszármazottsági viszony „bizonyítására”. A fogalom kiválasztása tehát nagyon is tudatos volt, és jól megfontolt, hiszen az önmeghatározásra a görögöknek több kifejezés is rendelkezésükre állt, melyek közül választaniuk lehetett. Ilyen lehetőség volt a római megjelölés, mely szintén használatos fogalom volt még a szabadságharc alatti időszakban is, de túlságosan az oszmán időszakkal való rokonságot, és folytonosságot jelentette volna számukra, hiszen a Római Birodalom kettészakadásától használt önnevezésről van szó. Ugyankor éppen eredete, és régen meghonosodott használata bizonyíthatta volna a folytonosságot is a görögség számára.

A Hellász, és a hellén szavak jelentése képlékeny volt még a 19. század végéig, és nem ugyanazt jelentette, koronként változott a hatósugara. A 18. század végén (például a később tárgyalandó Rigasz Velesztinlisz számára) a Hellász kifejezés földrajzi határai igen tágak, és a millet-fogalom értelmezéséből fakadóan az egész Balkán-félsziget ortodox lakosságát magába foglalta. Az 1830-as évekre jelentősen leszűkült a fogalom, és általában a görög földrajztudósok által használt határok terjedtek el a közfelfogásban is, melyek már Epiroszt és Macedóniát nem foglalták bele hellász-fogalmukba.⁶⁷ Ez volt domináns a függetlenség kivívását követően is. Még Alexandrosz Mavrokordatosz⁶⁸ is abban reménykedett, hogy Görögország északi határainál a későbbiekben egy ütköző-zóna fog kialakulni kis területű független államokból, és általánosan elfogadott nézet volt, hogy természetes és erős határnak kell majd szavatolni északon a biztonságot. Ezt a természetes határt pedig a Thesszália északi részén húzódó Zagori- és Pelion-hegység

---

⁶⁵ Uo. 23–24. o.

⁶⁶ Koliolpoulos–Veremis: i. m. 227. o.

⁶⁷ Uo. 334. o. Ebben nagy szerepük volt a nyugati írónak, akik szintén ezt a kisebb területet tekintették Görögországnak.

⁶⁸ Alexandrosz Mavrokordatosz (1791–1865) befolyásos fanarióta család tagjaként született Konstantinápolyban, majd tanulmányait olasz földön folytatta, de Havasalföldön is megfordult, mielőtt csatlakozott volna a görög szabadságharchoz, ahol vezető politikai személyiséggé vált. Ottó király uralkodása alatt többször is Görögország

jelentené, tehát sem Epirosz sem pedig Macedónia nem lenne része. Joannész Kapodisztriász⁶⁹ Görögország első kormányzója is ennek a meggyőződésének adott hangot 1828-ban, a három protektori hatalomnak adott válaszában, ahol az új görög államnak védhető határokat javasolt: az Olimposz-hegység természetes demarkációs vonalát:

„Az ókorban is ez a határ választotta el Görögországot északi szomszédaitól. A középkorban és az újkor folyamán Thesszália mindig is görög kézen volt, míg Macedónia szláv területnek számított. Thesszália földrajzi helyzetének köszönhetően elkerülte az idegen betelepülést.”⁷⁰

Ez a mérsékelt és realista megközelítés azonban nem tartott sokáig, és szűk két évtizeddel később a görög nacionalizmus egyre erőteljesebb jelentkezésének köszönhetően az északi határokat már messze, Macedónia szláv ajkú népessége közé akarták kitolni, ami a görög nemzeti identitás megváltoztatásához vezetett, a túlzó területi igények „történelmi alapon nyugvó” igazolásához, bizonyításához. Ezzel magyarázható, hogy még azután is, hogy 1834-ben Athént hivatalosan az ország fővárosává tették, sokan ezt csak átmenetinek képzelték, és várták, hogy a görögség valódi központja, Konstantinápoly átvegye ezt a szerepet. Ebben a légkörben született meg az először 1844. január 14-én használt Megali Idea (Nagy Eszme) kifejezés, amit Joannisz Kolettisz⁷¹ vázolt fel a görög nemzetgyűlés előtt. Ezzel új nemzeti programot fogalmazott meg: a nemzeti egység megvalósítását, a török uralom alatt élő görögök felszabadítását, és egy nagy görög államba integrálását. Ez ebben az időszakban még csak szlogen volt, megfelelő stratégia és a megvalósításához szükséges eszközök nélküli program. Keveredett benne a balkáni összefogást hirdető propaganda az ekkortól jelentkező görög nacionalizmus elemeivel. Egyre inkább ez utóbbi domborodott ki: görög felsőbbrendűséggel, a többi nemzet elnyomásával egyesítő attitűd, és ez vált az eszme meghatározó elemévé, egész fennállása alatt, 1923-ig.

A Megali Idea nacionalista elképzelés, melynek célja, hogy a görög állam meghódítsa az Égei-tenger északi, keleti és nyugati partvidékét, kibővítvé Konstantinápoly városával. Érvrendszere három pilléren nyugodott: a történetiségen, amely a Bizánci Birodalom több évszázados görög

---

miniszterelnöke volt, és az Angol Párt egyik legkövetkezetesebb támogatója a görög politikai életben. Veremis, Thanos: *Historical Dictionary of Greece*. London, 1995, 121–122. o.

⁶⁹ Joannész Kapodisztriász (1776–1831) Korfu szigetén született, majd Padovában folytatott orvosi tanulmányokat. A Jón Szabad Állam jegyzője volt az orosz fennhatóság idején 1800–1807-ig, majd orosz diplomáciai szolgálatba lépett. 1816-tól orosz külügyminiszter-helyettes, ahonnan 1822-ben bocsátották el a görög szabadságharc eseményei miatt. 1828. januárjába választották meg a független Görögország első kormányzójává, de 1831. októberében egyik riválisa parancsára meggyilkolták.

⁷⁰ Koliopoulos–Veremis: i. m. 335. o.

⁷¹ Joannisz Kolettisz (1774–1847) 1835–1843 között párizsi görög követ, majd 1844–1847 között Görögország miniszterelnöke.

múltját hangsúlyozta; az etnicitáson, mely a görög jelenlét arányait túlozta el,⁷² és Görögország biztonsági stratégiáján, mely szerint az ország biztonsága csak akkor szavatolt, ha az Égei-tenger keleti és nyugati partja is görög ellenőrzés alatt áll.

Az elmélet gyökerei már a 13. században felfedezhetőek, mikor a keresztetek elfoglalták Konstantinápolyt és a bizánci császár Kis-Ázsiában keresett menedéket. Konstantinápoly volt az egész görögország számára a vallási központ, a Patriarchátus székhelye, „A Város”. Itt található a legszentebb templom, az Agia Szófia, mely különösen nagy befolyást gyakorolt minden görögre, erős érzelmi szálak fűzték őket hozzá.⁷³ Ugyanakkor csak a városban kb. 200.000 görög élt, így ez volt a legnépesebb görög lakta település a 20. század elejéig. Ezért nem csoda, hogy 1453. május 29-e, amikor a török elfoglalta a várost, az egész görögország számára világvége hangulatot hozott, és külön irodalmi műfaj alakult ki a város elesét sirató énekekből: az ún. thrénoszok.⁷⁴

A városhoz egyéb mitikus szálak is fűzték a görögöket, mint például az utolsó bizánci császár, XII. Paleologosz Konsztantinosz halála, aki az ostrom alatt vesztette életét 1453-ban. A népi hagyomány szerint azonban valójában nem halt meg, csak kővé dermedt, és azon a napon, amikor a város felszabadul, újra életre fog kelni, a törököt pedig kiűzik, mégpedig oda, ahonnan jöttek, a

---

⁷² Az Oszmán Birodalom területén a 19. század végén kb. 2,5 millió görög élt. Az európai területeket leszámítva, nagyrészt Konstantinápolyban és környékén, Szmírnában és környékén, valamint a Fekete-tenger déli partvidékén volt található. Konstantinápolyban 1897-ben 236.000 görög élt, tehát a város kb. negyedét ők tették ki, míg Szmírna városában és környékén kb. 150.000 görög élt ugyanekkor, csak a város körzetére leszűkítve a görögök voltak többségben. Karpat, Kemal H.: i. m. 47, 105, 122. o. Egész Kis-Ázsia területét nézve viszont a görög népesség aránya jóval alacsonyabb volt, meg sem közelítette a relatív többséget, ezért volt szükség a tényleges adatok eltúlzására. További népességstatisztikákat ld: I. Melléklet 1–4. táblázat. Az Oszmán Birodalom területén kívül is voltak jelentős görög kolóniák (pl. Bécsben, Odesszában, Bukarestben, Várnában, Szófiában, Párizsban, Alexandriában, stb.), melyek közül a legnépesebb az egyiptomi volt. A 20. század legelején Alexandria városában kb. 150.000 görög élt (ezzel a második „legnépesebb” görög város volt ekkor), de élték Kairóban és a Nílus partján fekvő más városokban is görögök. Az alexandriai görög közösség létszáma a krími háború kitérését követően nőtt meg, mikor megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok Athén és a Porta között, a város első (újkori) görög iskolája is ekkor, 1854-ben alakult meg. Ζαρκαδακης, Γιωργος: *Αλεξανδρεια. Η νυμφη της Μεσογειου*. Iv: Γαιοραμα, 2001. Ιουλιος–Αυγουστος. (Zarkadakisz, Jorgosz: *A Földközi-tenger nimfája*. In: *Georama*, 2001 július-augusztus), 81. o.

⁷³ Bár a város elfoglalása után a törökök (több más keresztény templomhoz hasonlóan) mecsetté alakították át, spirituális vonzereje és a vallásban korábban betöltött kulcsszerepe miatt továbbra is fontos szerepet játszott a görög vallási-, és nemzeti gondolkodásban, de a mindennapi életben is. Magyarázható ez a török hódítás átmeneti időszaknak felfogó görög közgondolkodással is, mely szerint a város vissza fog kerülni majd a görögökhöz.

⁷⁴ A thrénoszok olyan történelmi siratóénekek, amelyek részben népi-, részben egyéni énekek, alkotások, és különböző görög városok és helyek török megszállása alkalmával keletkeztek. (Pl.: Thesszaloniki, Hadrianapolisz, Trapezunt, és a legtöbbször Konstantinápoly.) A szerzők gyakran szólítják fel hallgatóikat-olvasóikat, hogy tegyenek meg mindent a birodalom felszabadításáért. Általában a rabság megszűnésének reményével, Isten segítségével való bizakodással végződik az ének. Jelentőségük, hogy több évszázadon keresztül ébren tartották a nemzeti öntudatot. A városok elesét sirató énekekről: Hadzisz, Dimitriosz: i. m. 119. o; és Kapitánffy–Caruha Vangelio–Szabó: *A bizánci és újgörög irodalom története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989, 185–186. o.

„világ szélére”.⁷⁵ Az oszmán megszállás időszakát a többi balkáni nép is csak átmenetinek gondolta. A szerb balladákban hasonló szerepben jelent meg Kraljevich Marko, aki a legenda szerint titkos helyen bújt meg, közel a macedón területen lévő erődjéhez, Prilephez, és mikor elérkezik az idő a szerb újjászületéshez, életre kel, és a keresztények élére állva elűzi a törököt a „kék tengeren keresztül”.⁷⁶ A felszabadító harcoknak ez a messianisztikus kultusza az egész félszigeten elterjedt hiedelem volt, melynek gyökerei még a bizánci időszakig nyúlnak vissza, mikor a határvidékeken az arab betörések fenyegették a birodalom egységét. A török ellen harcoló hősök többsége ugyanis magára öltötte az ott harcoló legyőzhetetlen görög katona legendájából annak tulajdonságait és jellemvonásait. Így a török elleni küzdelem a nép értelmezésében szerves folytatása lett a Digenisz Akritasz mítosznak és hagyománynak.⁷⁷

A Megali Idea kifejezést először a már említett Joannisz Kolettisz használta, és ő vázolta fel céljait is:

„A görög királyság nem Görögország, hanem csupán Görögország egy része, mégpedig a legkisebb és legszegényebb része. Görög nemcsak az, aki a királyságban lakik, hanem az is, aki Janinában, vagy Szalonikiben, vagy Drinápolyban, vagy Konstantinápolyban, vagy Trebizondban, vagy Kréta szigetén, vagy Szamosz szigetén él, azokon a földeken, amelyek a görög történelemhez vagy a görög nemzethez tartoznak. [...] Két nagy központja van a hellenizmusnak: Athén és Konstantinápoly. Athén csupán a királyság fővárosa, Konstantinápoly viszont a nagy főváros, a Város, i Polisz, valamennyi hellén vonzéspontja és reménysége.”⁷⁸

A Nagy Eszme megvalósítása ókori vagy bizánci minták alapján, azaz Nagy-Görögország létrehozása 1844-től egészen az 1870-es évekig a görög állam hivatalos ideológiáját képezte, melyet egy görög politikus sem kérdőjelezett meg. Az 1840-es évek politikai nyugtalanságát az 1850-es

---

⁷⁵ Ez a hiedelem még a 19. században is élt a nép körében. Jól mutatja aktualitását, hogy I. György görög király (1863–1913) fiának a Konsztantin nevet adta (aki 1913–1917 és 1920–1922 között volt görög király), ahogy II. Katalin orosz cárnő, a görög terv megálmodója is erre a névre kereszteltette unokáját, a tervezett bizánci császárt. (II. Katalin terve az 1774-es kücsük-kajnardzsai béke után született, és egy új Bizánci Birodalom helyreállítását jelentette volna orosz vezetéssel: a törököt kiűzve a Balkánról, egy új görög császárságot hozott volna létre Konstantinápoly fővárossal, orosz herceg irányítása alatt.) Bővebben ld.: Ormos Mária–Majoros István: i. m. 40. o.

⁷⁶ A szerb hagyomány szerint a kék tengeren túlról érkeztek a törökök, tehát oda kell őket visszaűzni. Stoianovich, Stoian: i. m. 169–170. o.

⁷⁷ Az akritasz szó a görög akron (határ, szél, vég) képzésével alakult ki, és a végeken harcoló katonákra utal, akik az arab betöréseket próbálták megakadályozni. A szájhagyomány legendákat szőtt ezeknek a harcosoknak az alakjai köré, akik közül többet név szerint is megjelöltek, de leggyakrabban egy általános, szimbolikus tulajdonságokkal rendelkező hős áll a középpontban, ő Digenisz Akritasz. (A digenisz jelentése két faj – dio, genisz –, ami az arab-görög keveredésre utalt a határvidéken.) Szájhagyomány útján bekerült az újjörög hagyományok közé, és nemzeti hőssé vált. Részletesebben ld.: Hadzisz, Dimitriosz: i. m. 43–48. o.

évek irredenta megmozdulásainak a sora követte a krími háború idején, amit csak erősített 1853 májusában Konstantinápoly elfoglalásának 400. évfordulója, melynek hatására az egész országban törökellenes tüntetések és megemlékezések folytak.⁷⁹ Ilyen környezetben folyamatosan előtérben volt a „Görög Birodalom” megalakításának a terve, mégpedig az idegen területen élő görögök aktív és hathatós fegyveres közreműködésével.

A század közepén egyre irreálisabb elképzelések születtek a görög birodalom leendő határaitól, 1848-ban egy képviselő parlamenti beszédében már Kolettiszt is meghaladva a görögök egyesítése kapcsán Kis-Ázsiáról, Thesszáliáról, Epiroszról, Macedóniáról, Albániáról, Szerbiáról, Bulgáriáról, Trákiáról, Daciáról, a Jón-szigetektől, és a szélesebb Mediterráneumról beszélt, ahová beletartozna Szíria is, „a pompás görög népnek ez a nagyszerű területe”.⁸⁰

1853-ban az *Athena* című napilap közölt egy levelet, mely azt bizonyította, hogy a görög vagy bizánci nemzet görögökből, bolgárokból és albánokból állt, és a kapcsolatot a görög nyelv és a „görög faj” alkotta.⁸¹ 1855-ben egy név nélkül megjelent és gyorsan népszerűvé váló költeményben „Görögország jogos és természetes” határaiként északon a Duna és a Fekete-tenger, keleten az Eufrátesz, nyugaton az Adriai-tenger, míg délen a Földközi-tenger jelentek meg.⁸² Az ebben a szellemben (a görög nacionalizmus egyik csúcspontján) született elképzelések mind úgy fogták fel a görögök egyesítését, mint egyben a görögök misszióját a Kelet civilizálására, és úgy magyarázták, hogy a kereszténység nevében van szükség a határok kiterjesztésére, egy új „Görög Keresztény Birodalom” létrehozására. Ezen logika szerint a protektori hatalmaknak sincs legitimációjuk ennek a birodalomnak a megalapítása ellen fellépni.⁸³

Az elméletet természetesen tudományosan is megpróbálták alátámasztani, melyhez a történetíró Konsztantinosz Paparrigopoulos⁸⁴ nyújtotta a legtöbb segítséget, bár nála már új elméleti megalapozás is megjelent. Kolettisz esetében ugyanis nem Bizánc feltámasztásáról volt szó, hanem egy olyan politikai programról, mely helyreállítaná Görögország kulturális és politikai

---

⁷⁸ Kolettisz 1844-ben, az alkotmányozó nemzetgyűlésen elmondott beszédéből való az idézet, Jelavich, Barbara: i. m. 234. o.

⁷⁹ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 1990, 79. o.

⁸⁰ Uo. 84. o.

⁸¹ Uo. 100. o.

⁸² Uo. 85–86. o.

⁸³ Ezzel szemben elég élesen jelentkezett a kontraszt, mikor a nagyhatalmak hajói blokád alá vették Pireusz kikötőjét, hogy ezzel kényszerítsék a görög kormányt semlegességre a krími háború időszakában.

⁸⁴ Konsztantinosz Paparrigopoulos (1815–1891) Konstantinápolyban született, de családja nem sokkal később Odesszába költözött, így az ottani görög kolónián belül nőtt fel. A függetlenség kikiáltásakor, 1830-ban költözött Athénba, ahol nem sokkal később igazságügyi miniszter lett. 1845-ben elbocsátották, és 1845–1851 között egy athéni középiskolában tanár, majd 1852-től az athéni egyetemi történelem tanszékének professzora.

hegemóniáját a „görög Keleten”.⁸⁵ Paparrigopoulosz a nacionalizmus kiterjesztésének egyik legelszántabb híve volt, aki fő céljának a nemzeti egység megvalósítását tekintette, és arra törekedett, hogy igazolja Görögország folyamatosságát földrajzi értelemben, ezzel bizonyítva a történelmi kontinuitást.⁸⁶ Több kötetes történelmi munkája az 1850-es években kezdett el megjelenni, melyben a bizánci civilizációt (amit a felvilágosodás klasszikus Görögországjának hívei kirekesztettek a görög örökség hagyományából), a görög történelem integráns részeként mutatta be.⁸⁷ Bár törekvése a Bizánci Birodalom visszaállítására szembetalálta magát a kor több, a klasszikus idők civilizációjának elszánt hívével, mégis sikerült neki Bizáncot és Kolettisz elképzelését összekapcsolnia a „romantikus hellenizmus” politikai kultúrája által. 1852-ben írta, hogy a „bizánci államnak köszönhetjük nyelvünk megőrzését, de vallásunk és általánosabb értelemben nemzetiségünk megőrzését is.”⁸⁸ Bizáncról mindig meghittent, bensőségesen beszélt, és nem eltávolodva (bizonyos történelmi távolságot megtartva), hanem állandó kapcsolatban állva saját korának társadalmával és kultúrájával, gyakran használva rá a „mi birodalmunk”, „Középkori Görög Királyság”, a „mi középkori birodalmunk” kifejezéseket.⁸⁹ Ezért 1453 számára személyes veszteség, a gyász és szomorúság forrása, némileg visszatért ezzel a thrénoszok hagyományához, és közelebről meg tudta érinteni (elsősorban emocionálisan) a görögséget. Sikerült tehát Koraisz Bizánc-felfogását újraértelmezni, és a görög politikai gondolkodás rendszerébe beilleszteni.

Paparrigopoulosz szerepe azért is jelentős a görög nemzeti fejlődés szempontjából, mert ő teremtette meg az ideológiáját a határon kívül, és az azon belül élő görögök együttműködésének, és a keleti ortodox birodalom kulturális és politikai egységének ideológiai-történelmi megalapozása is az ő nevéhez fűződött. A görög nemzet fejlődése véleménye szerint három fázison ment keresztül. Az ókorban a görögök a politikai és intellektuális szabadság megvalósítása után szabadon éltek, majd a középkorban (a bizánci időszakban) ők lettek a kereszténység apostolai, és hajtottak végre missziót minden európai érdekében. Végül a modern korban a görög nemzet lesz a Kelet nemzeti és politikai fejlődésének az előmozdítója, serkentője.⁹⁰ A görög értelmiség viszonyulásának megváltozása a görög középkorral kapcsolatban nem volt független a korszak európai romanticizmusától sem, mely újjáértelmezte a „sötét” középkor évszázadait, ugyanakkor háttérbe is szorította a klasszikus

---

⁸⁵ Magdalino, Paul–Ricks, David: i. m. 27. o.

⁸⁶ Veremis, Thanosz: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 12. o.

⁸⁷ Az ötkötetes munka *A görög nemzet története az ókortól napjainkig* címmel jelent meg, és rövid időn belül a legnépszerűbb és legfontosabb görög történelmi munkává vált.

⁸⁸ Magdalino, Paul: i. m. 28. o.

⁸⁹ Uo. 29. o.

antikvitást, így távolságot tartott Görögország és a Nyugat között. Bizánc rehabilitálása fontos lépés volt, mert a görögség fejlődésének lineáris jellegének hangsúlyozásához vezetett, és a görög állam területi kiterjesztésének ideológiai alapját fogja képezni a folyamatos görög politikai jelenlét megfogalmazásával.

Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy bár az 1850-as években nem kérdőjelezte meg senki a Nagy Eszmét, a megvalósítás mikéntjével kapcsolatban már ekkor is meg lehetett különböztetni két elképzelést az ország politikai vezetői között. Míg Kolettisz és a hasonlóan gondolkozók úgy vélték, hogy az első adódó lehetőséget meg kell ragadni a megvalósításhoz, ha ehhez a nemzetközi politikai helyzet is megfelelő; addig voltak olyan politikusok (például a már említett Alexandrosz Mavrokordatosz, aki ekkor az Angol Párt vezetője volt), akik a belső fejlődésre helyezték a hangsúlyt.⁹¹ Ők először az ország gazdasági és közigazgatási-adminisztrációs problémáit szerették volna megoldani, és addig nem akartak veszélyesnek tűnő kalandor-politikát folytatni. (Ez a két elképzelés a 19. század utolsó negyedében is elő fog kerülni, és két egymással szemben álló politikai csoportosulás fogja őket képviselni.)

Görögország első területi növekedésével (1864, Jón-szigetek), a Bolgár Exarchátus 1870-es megalapításával és (igaz, hogy csak pár hónapra) létrejövő Nagy-Bulgária megalakulásával (1878), körülbelül egy évtized alatt jelentősen megváltozott a külpolitikai konstelláció.⁹² Ekkor vált Görögország számára nyilvánvalóvá, hogy a Balkánon más nemzet is birodalomépítő szándékkal lép fel, és ezek közül a vetélytársak közül például Bulgária előnyösebb helyzetben van egyrészt az Égeum északi partvidékén élő délszláv népességnek köszönhetően, másrészt az 1870-es években elkezdett propagandatevékenységnek a következtében. Ha pedig az európai török birtokok visszafoglalása és felosztása után Görögország nem, vagy csak alig kapna e területekből, akkor az oszmán uralom konzerválása lenne az érdeke, így ugyanis könnyebben tudná megvédeni az ott élő

---

⁹⁰ Augustinos, Gerasimos: i. m. 15–16. o.

⁹¹ Uo. 14. o.

⁹² Az 1875–1878-as keleti válságot lezáró 1878. márciusi San Stefanó-i békeszerződés létrehozta Nagy Bulgáriát, mely ezzel a térség legerősebb államává vált. Bár az 1878. júliusi berlini béke revidálta a korábban megkötött szerződést, és három részre osztotta Bulgáriát, a görög közvéleményt és a politikusokat egyaránt sokkolta még a lehetősége is egy nagy délszláv állam kialakulásának. Innentől kezdve (míg a bolgár törekvések homlokterébe a pár hónapig fennálló egységes állam megteremtése került), a görög politika inkább az Oszmán Birodalommal fennálló kapcsolatok rendezésére, és a birodalom területi integritásának fenntartására törekedett, nehogy esetleg a bolgárok szerezzék meg a még „gazdátlan” macedón területeket.

görög kisebbséget, mintha azok egy délszláv államhoz kerülnének. Ez egy újfajta hellén-oszmanizmust hívott életre,⁹³ mely a Portához való közeledés politikájában realizálódott.

A bolgárok megerősödése Athén szemében nem csak a görög érdekszférában lévő területek anektálását jelenthette, mint potenciális veszélyt, de annak a kockázatával is járt, hogy gazdasági és kulturális privilégiumokat szereznek a Portától, és kiszorítják a görögöket az oszmán kormányzatban már régóta betöltött magas hivatali pozíciókból. Ennek hatására fogalmazták meg a görög–törökség elméletét, melynek fontos eleme, hogy a görögség jelentős része továbbra is oszmán fennhatóság alatt állna, és az oszmán kormánystruktúra részét képezné.

Az előbb felvázoltak alapján a Nagy Eszme értelmezésének és eszmetörténetének több szakaszát lehet elkülöníteni. Az első szakasz a görög állam megalakulásától 1864-ig, az első területi gyarapodásig tartott. Ekkor a kis területre korlátozott, Athén központú görög állam helyett egy Konstantinápoly központú görög birodalomban gondolkodtak. A második szakaszban Athén központú Nagy-Görögország megteremtése lett a külpolitika egyik fő törekvése. A harmadik szakasz kezdete az imént említett bolgár terjeszkedés és az Oszmán Birodalom reformpolitikájának (Tanzimat-korszak)⁹⁴ hatására az 1870-es évek közepére tehető. Ebben az időszakban a terjeszkedő külpolitika helyére a görög–török együttműködés igénye lépett. Ez a kiegyensúlyozottabb viszony 1911–1912-re változott meg. Ekkorra vált nyilvánvalóvá a görög politikusoknak is, hogy az ifjútörök rendszer nem tartja be a keresztényeknek tett ígéreteket, sőt a szultáni önkénynél is elnyomóbb jellegű. Megkötötték a Balkán-szövetséget, és kezdetét vette az első Balkán-háború. Ekkor újra a Nagy Eszme határozta meg a görög külpolitikát, egészen a vesztes 1920–1922-es görög–török háborút lezáró kis-ázsiai katasztrófaig, mikor is végérvényesen szertefoszlott megvalósításának reménye.

---

⁹³ Ελλη Σκοπετσα: "Το Προτυπο Βασιλειο" και η Μεγαλη Ιδεια. Πολυτυπο, Αθηνα, 1988. (Szkopetea, Elli: *A „Minta Királyság” és a Nagy Eszme*. Politipo, Athén, 1988.), 287–297.

⁹⁴ A Tanzimat a török reformkor (1839–1876) elnevezése, mikor a szultán a kisebbségek jogainak biztosításával és garantálásával próbálta megszerezni a keresztény alattvalók támogatásán kívül a nagyhatalmak szimpátiáját is. Az oszmán reformkorról és az alkotmányról bővebben: Matuz József: *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, 167–198. o.

II. Balkáni együttműködési törekvések a 19. századi görög politikai gondolkodásban

A görög–török együttműködés eszmei és történeti gyökerei

A Kelet-Mediterráneum népeinek összetartása és összetartozás-érzése nem új keletű jelenség, több száz évvel ezelőttre nyúlnak vissza gyökerei. Erre a jelenségre az 1960-as évektől kezdve a görög történetírás a „görög–törökség”⁹⁵ terminust alkalmazza, mely egy politikai jelenséget, a 15. századtól megnyilvánuló görög és török nemzet kölcsönös érdek-összefonódását jelenti. Másrészt ezen a politikai jelenségen belül egy megszilárdult ideológia jelölésére is használják a kifejezést, melynek célja egy közös görög–török állam létrehozása. Olyan ideológia, mely valójában a görög–török politikai jelenségnek tulajdonít elsődleges szerepet (tehát annak, hogy az egy politikai régió – jelen esetben a Kelet-Mediterráneum – területén élő nemzetek nagyon hasonlítanak egymáshoz társadalmi berendezkedésüket, vallási és kulturális szellemiségüket illetően, ezért egy politikai „egységet” képeznek), és ehhez szükséges a görög–török politikai egység megteremtése.

Az elmélet hívei egyetértettek abban, hogy a két nemzet közötti föderációnál (vagy konföderációnál) nem lehet jobbat létrehozni, de a megvalósítás mikéntjében már komoly eltérések adódtak. (Természetesen a kérdés máshogy jelentkezett a 15. században, és máshogy a 20. század elején. Bár nem volt folyamatosan a politikusok és politikai gondolkodás homlokterében, de visszavisszatérő motívumként többször is felbukkant az eszme a görög politikai életben.)

Hasonló szemléletmód figyelhető meg a görög történetírás egy másik gyakran használt terminusában is, a „Köztes Terület”⁹⁶ fogalmában. E terület Nyugat-Európa és a Távols-Kelet között helyezkedik el, nyugati határa az Észak-Baltikumtól húzódik az Adriai-tengerig (ami egyben a keleti és a nyugati keresztény területek közötti választóvonal is), keleti határa az Ohotszki-tengertől (Kamcsatka-félsziget) az Ádeni-öbölíig terjed. Ide tartozik a mai Oroszország, a balkáni államok Horvátország nélkül, az arab országok Marokkótól az Arab-félszigetig, Etiópia, Irán, Afganisztán, Pakisztán Industól nyugatra elterülő része és Tádzsikisztán. Évezredek óta több jelentősebb nép is

---

⁹⁵ Kiciki, Dimitri: i. m. 62–63. o.

⁹⁶ Uo. 35–50. o.

megpróbálta egyesíteni e területet, vagy annak egy jelentős részét,⁹⁷ melynek központja végig a Kelet-Mediterráneum volt, ahogy „belpolitikai” konfliktusai is jól lokalizálhatóak: kb. 1300 éve egy város körül és egy városért, Konstantinápoly birtoklásáért törtek ki. A külső és belső problémák ellenére a 20. század elejéig a görögök, az arabok és a törökök számára az Oszmán Birodalom megreformálásának a gondolata fontos szerepet töltött be, és még nem tekintették fő célnak a birodalom feldarabolását. (Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a görögök részéről már a 19. század közepétől megfigyelhető egy ezzel ellentétes, a törökkel szembeni expanzív politikai-ideológiai irányzat is.)

A „görög–törökség” eszméjének kialakulásához a 14–15. századig kell visszanyúlni, mikor a Bizánci Birodalom két politikai táborra szakadt, és a keleti párt hívei keményen ellenálltak annak a törekvésnek, hogy Rómával egyesülve küzdjenek a muzulmánok, köztük az akkor Kis-Ázsiában terjeszkedni kezdő törökök ellen. A keresztény egység helyreállítására két komoly kísérlet is történt, az első még 1274-ben,⁹⁸ amit Paleoloigosz Mihály bizánci császár kezdeményezett elsősorban politikai okokból, mert úgy gondolta, hogy a vallási egység helyreállítása után a Nyugat könnyebben meg fogja küldeni a török elleni harchoz szükséges katonai segítséget. A lyoni (uniós) zsinaton az ortodox küldöttek elfogadták a pápa követeléseit, így megvalósult az egység, de csak papíron. Ortodox területeken ugyanis visszautasította mind a görög közvélemény, mind pedig a papság.

A „görög–törökség” ideológiai „atyjának” a második egyesítési kísérletben aktívan részt vevő, krétai születésű Georgiosz Trapezuntioszt (1395–1484)⁹⁹ tarthatjuk. 1439-ben három másik filozófussal együtt kiválasztották, hogy vegyen részt a Bizánci Birodalom tanácsadójaként a firenzei–ferrari zsinaton, ahol a nyugati és a keleti kereszténység egyesítése volt a központi kérdés. A zsinatot IV. Jenő pápa eredetileg Ferrarába hívta össze, de 1439 elején Firenzébe helyezte át.¹⁰⁰ A zsinaton VIII. János bizánci császár és II. József konstantinápolyi pátriárka is részt vett. Hasonlóan az első kísérlethez, az ortodox küldöttek itt is ki voltak teljesen szolgáltatva, hiszen a török

---

⁹⁷ A perzsák az i. e. 5. században próbálták meg elfoglalni Görögországot; Nagy Sándor Makedón Birodalma; a Bizánci Birodalom; az arabok; a mongolok; a törökök; az oroszok expanzív törekvései mind ezen terület felé irányultak: egyes részeinek az elfoglalására, vagy az egész térségnek az egyesítésére. Az utóbbi több mint ötszáz évben görögök, törökök, oroszok harcoltak a városért. Jelentőségét mutatja, hogy ez utóbbiak Cargradnak (Cárvárosnak) hívták, míg a görögök csak A Városnak (I Póli) nevezték.

⁹⁸ Berki Feriz: *Az orthodox kereszténység*. Budapest, 1984, 66. o.

⁹⁹ Trapezuntiosz Krétán született, a sziget 1204-től két évszázadon keresztül tartó velencei megszállásának időszakában. Ekkor a nyugati keresztények elnyomásával szemben a török fennhatóság is előnyösebbnek tűnt, ezért a szultánhoz való közeledés híve lett. Uo. 65. o.

¹⁰⁰ Uo. 70. o.

fenyegetés miatt (politikai okokból) nekik volt sürgősebb a vallási megegyezés. A tárgyalások sikeresek voltak, és végül Trapezuntiosz három társával együtt aláírta az egyházak újraegyesítéséről szóló nyilatkozatot, melyben Rómának sikerült szinte mindent elfogadtatnia az ortodoxokkal. A firenzei unió sem bizonyult azonban sokkal tartósabbnak a lyoninál, mert 1443-ban az alexandriai, az antióchiai és a jeruzsálemi pátriárka ellenzinatot tartott Jeruzsálemben, ahol érvénytelenítették a firenzei zsinat rendelkezéseit.¹⁰¹ (Ebben nagy szerepe volt a görög közvéleménynek is, mely felháborodva fogadta az egyesítés hírért, és azt a Nyugattal szembeni kapitulációnak tartotta.)

A zsinat után Trapezuntiosz nem csak a Bizánci Birodalom felé nyilvánította ki a hűségét és lojalitását, de a török szultán, II. Mehmed felé is:

„Senki sem kételkedik benne, hogy te vagy a rómaiak [görögök] törvényes uralkodója. Ugyanis az az uralkodó, aki törvényesen birtokolja a birodalom trónját. A Római Birodalom központja Konstantinápoly: aki törvényesen birtokolja a várost, az a törvényes uralkodó is. Ez pedig nem az emberektől, hanem Istentől ered. [...] Következésképp te vagy a rómaiak törvényes császára. [...] De az, aki a rómaiak uralkodója, az egyben az egész földgolyó uralkodója is.”¹⁰²

Minden lehető módon megpróbálta az ortodox kereszténységet és az iszlám vallást közelíteni egymáshoz, és ebben a tevékenységében odáig jutott, hogy szerkesztett egy értekezést is a két vallás hasonlóságának alátámasztására, *A keresztény hit igazságáról* címmel. Az értekezést mindössze két hónappal Konstantinápoly 1453. május 29-i elfoglalása után, júliusban már el is küldte a szultánnak hogy bizonyítsa, nincs lényegi különbség a két vallás között. Célja az volt, hogy meggyőzze a szultánt arról, hogy a birodalmat a görög és a török egyenlőségen alapuló együttműködésre kellene alapoznia, tehát a keresztény görögöket is a muzulmán törökökkel egyenlőként kellene kezelnie az uralkodónak. Valójában a szultán nem tehette volna meg ezt a lépést a muzulmán tömegek lázadásának veszélye nélkül, hiszen a vallási különbségek fontos szerepet játszottak a birodalom életében, a keresztények és zsidók külön adó fizetésével komoly gazdasági szerepet is vállaltak, de az egész birodalom is a vallási közösségek rendszerére, a millet-rendszerre volt alapozva.

Hosszú időn keresztül lényeges ideológiai fejlődés nem következett be, és kevés jelentős képviselője volt az eszmének. Változás a 18. században figyelhető meg, mikor a Nyugat fokozatosan növekvő befolyása egyre jobban kezdte éreztetni hatását a Köztes Területen is. Ez a befolyás nem csak pénzügyi-gazdasági téren volt jelentős, de ideológiai-szellemi tekintetben is: a

---

¹⁰¹ Uo. 71. o.

¹⁰² Uo. 67–68. o.

felvilágosodás, és részben ennek következményeként a modern nacionalizmus 18. század végi, 19. század eleji megjelenése a térségben. Ez az élénk hatás nemcsak az Oszmán Birodalmat és Oroszországot fordította egymással szembe, hanem a balkáni területeket is a törökkel. Ugyanakkor éppen az intenzív nyugati hatás következtében erősödött fel a görög–törökség eszméje, az egyre jobban érezhető befolyás elleni tiltakozásként, és annak következtében, hogy mind jobban tudatosult az itt élő nemzetekben a Nyugattól való különbözőségük, valamint egymással fennálló hasonlóságuk. Ezt a felismerést először Rigasz Velesztinlisz kapcsolta össze a felvilágosodás modern eszméjével, és alkotta meg az első, az egész balkáni térségre és Kis-Ázsiára kiterjedő alkotmány-tervezetet.

Rigasz Velesztinlisz alkotmánytervezete: a balkáni összefogás első dokumentuma

Az eredetileg Thesszáliában született Rigasz Fereosz (Velesztinlisz)¹⁰³ még fiatal éveiben az Oszmán Birodalom fővárosába, Konstantinápolyba költözött, ahol kapcsolatba került a befolyásos fanarióta körökkel,¹⁰⁴ a korszak legfontosabb társadalmi-szellemi elitjével. Itt alapos oktatásban részesült, és több idegen nyelvet is megtanult. 1786-ban Nikolaosz Mavrogenisz havasalföldi fejedelem udvarába távozott, és tíz éven keresztül tartózkodott Bukarestben. Így már fiatal éveiben megtanult több idegen nyelvet, és megismerte a birodalom eltérő fejlettségű területeit, különböző nemzeteit, valamint megtapasztalta a török hatalom részéről megnyilvánuló elnyomást is.

1790-ben látogatott először Bécsbe egy befolyásos görög származású főúrhoz, akinek az udvarában fél évet tartózkodott. Itt jelentette meg két, még Bukarestben görög nyelvre lefordított

---

¹⁰³ Rigasz Fereosz (Velesztinlisz) (1757–1798), a görög függetlenségi törekvések első mártírja Thesszáliában (Velesztinoszban) született. 1796-os bécsi látogatásakor titkos forradalmi szervezetet alapított, egy évvel később pedig kiadta alkotmánytervezetét, mely a balkáni nemzetek felszabadítását tűzte ki célul. 1797 végén a Balkánra utazott tervezete népszerűsítésére, de elárulták és kiszolgáltatták a török hatóságoknak, akik a belgrádi várban hazaárulóként végezték vele.

¹⁰⁴ Fanariótáknak az Oszmán Birodalomban fontos pozíciókat betöltő görög kereskedőket és bankszakembereket, valamint az adminisztrációban magas posztot betöltő egyéneket szokták összefoglalóan nevezni. A kifejezés a görög *fanar* (lámpa, világítótorony) szóból származik, mert Konstantinápoly fanar nevű negyedében, a világítótorony mellett laktak elsősorban az ortodoxok. A „fanarióta” nem csak görög származásúakat takart, de elgörögösödött albán, olasz, román családok is tartoztak közéjük. A 18. század elejétől belőlük kerültek ki Moldva és Havasalföld kormányzói, valamint több dragomán (tolmács, közvetítő), és fődragomán (flottaparancsnok, a mai külügyminiszterhez hasonló jökörrrel és feladattal) is.

művét, egy orvostudományi antológiát, és egy francia kisregény-gyűjteményt.¹⁰⁵ 1791-ben visszatért Bukarestbe, ahol aktív kereskedelmi tevékenység mellett igen sokat olvasott, elsősorban klasszikus irodalmat, természettudományt, történelmet és földrajzot. Ezekben az években alapozta meg azt az elméleti tudását, melyet pár évvel később a gyakorlatba is megpróbált átültetni forradalmi szervezet létrehozásával.

1796 augusztusában újra Bécsbe költözött de már hosszabb időre, ahol egyre komolyabban kezdett el egy balkáni felkelés kirottatásáért dolgozni, valamint egy, a francia forradalom eszméin nyugvó balkáni köztársaság megalakításáért küzdeni. Bécsben eszméi népszerűsítésére titkos társaságot is létrehozott *Eteria* (Társaság) néven. Az 1790-es évek közepén tette közzé *Görögország térképe* című vázlatát, mely a megalakítandó görög állam határait jelölte ki. Eszerint a Kárpátoktól, a Duna és a Száva folyóktól húzódná az állam a Jón-, és a Líbiai-tengerig, valamint Kis-Ázsiáig.¹⁰⁶

Már bukaresti tartózkodása alatt szervezői tevékenységet is kifejtett az Oszmán Birodalom népeinek felszabadítása érdekében, és mikor Bonaparte Napóleon Itáliában tartózkodott, elindult Bécsből Triesztbe, hogy találkozzon a francia hadvezérrel, és megszerezze támogatását.¹⁰⁷ Többször próbált kapcsolatba lépni Napóleonnal, de hiába írt neki több levelet is, a hadvezér valószínűleg soha nem hallott Rigaszról, mikor pedig ez utóbbi Itáliába érkezett, Napóleon már eltávozott onnan, így nem jöhetett létre a személyes találkozás.¹⁰⁸

Nem sokkal Bécsbe érkezése után komoly befolyásra tett szert a Habsburg Birodalom területén élő görög kolónián belül, elsősorban fiatal egyetemistákat és kereskedőket nyert meg forradalmi eszméinek. Titkos összejöveteleket és találkozókat szervezett ottani beavatott görögöknek, ahol forradalmi terveiről tárgyaltak.¹⁰⁹ Ekkor bízta meg egyik barátját az 1793-as francia alkotmány görögre fordításával, aki 1797 közepére eleget is tett a felkérésnek, és ekkor nekilátott, hogy a francia minta alapján megfogalmazza a leendő görög köztársaság alkotmányát, de a speciális balkáni viszonyokat is figyelembe véve: elsősorban a török fennhatóságot. Közben kiadott még egy Moldvát és Havasalföldet tartalmazó térképet is (mely területekre nem terjedt volna ki görög köztársasága), elsősorban kereskedelmi-pénzügyi céllal. Ezekhez mellékelte egy Nagy Sándor-

---

¹⁰⁵ Koliopoulos, J. S.: i. m. 217. o.

¹⁰⁶ Δασκακη, Απ. Β.: *Το Πολιτευμα της Ελληνικη Δημοκρατιας του Ριγα Βελεστινλη*. Αθηνα, 1962. (Daszkakis, Ap. V.: *Rigas Velestinlisz Görög Köztársaságának alkotmánya*. Athén, 1962.), 29–30. o.

¹⁰⁷ Uo. 36. o.

¹⁰⁸ Woodhouse, C. M.: *The Macedonian Contribution to the Struggle of Rhigas*. In: *Balkan Studies*, 1989, 35-36. o.

¹⁰⁹ Daszkakis, Ap. V.: i. m. 33. o.

portrét is, aki számára példaértékű volt: az első olyan (ráadásul makedón) hódító, aki a Köztes Területet egyesítette, és akit bizonyos szempontból politikai előképének is tekintett.¹¹⁰ Rigasz politikai és erkölcsi szempontból is követendő példának tartotta őt, hiszen Nagy Sándor nemcsak legyőzött egy-egy birodalmat (például a perzsákat), hanem megpróbálta be is olvasztani Makedón Birodalmába, ami egy soknemzetiségű, relatív önállóságot is biztosító birodalom volt. Rigasz céljai nagyon hasonlítottak ehhez a Nagy Sándor-i eszméhez, de már a 18. század végének fejleményeit is figyelembe véve alakította volna ki államalakulatát.

Alkotmánytervezetét 1797 végére fejezte be és nyomtatta ki titokban Bécsben az 1793-as jakobinus alkotmány mintájára, de míg a francia alkotmány egy nemzet számára íródott, addig Rigasz soknemzetiségű államában vallási és faji különbségtétel nélkül valósult volna meg az alkotmányos rend. Ő volt az első, aki a francia forradalom alapelveit a Balkán viszonylatában próbálta meg alkalmazni, és egy külön alkotmány-tervezetet dolgozott ki az összes balkáni nemzet egyesítésére: *Rumélia, Kis-Ázsia, a Földközi-tengeri szigetek és Vlachia [Észak-Görögország] lakosságának új politikai irányítása* címmel. Az Oszmán Birodalom megdöntése után egy új államot szeretett volna létrehozni a birodalom nyugati területein Görög Köztársaság néven. Ennek megvalósításához (ha békés eszközökkel nem lehetséges) akár forradalom kirobbantását is megengedhetőnek tartotta a Balkánon, de az oszmán hatóságok letartóztatták, mikor tervezete népszerűsítésére a félszigetre utazott, majd 1798 júliusában kivégezték – a konstantinápolyi pátriárka asszisztálása mellett.¹¹¹ A pátriárka már korábban megfenyegette a görögöket, hogy aki elolvassa Rigasz tervezetét, azt kiátkozza. Rigasz kísérlete azért is érdekes, mert tervezett forradalmának egyes jellemzőivel találkozni fogunk az 1908-as ifjútörök forradalomnál is. Köztársasága az egyenlőségen alapult volna, a Balkán összes nemzetének részvételével, ezért a balkáni föderációs tervezetek és elképzelések előfutárának lehet tekinteni. Bár a görögök dominanciája megjelent művében, ez magyarázható a görög nyelv abban az időben betöltött fontos közvetítő szerepével is, hiszen az ortodox szertartások ezen a nyelven folytak, az oktatás nyelve is a görög volt és a kereskedelemben is használták. Hivatalos nyelvnek a beszélt görög nyelvet, a dimothikit vezettette volna be, ami ugyancsak úttörőnek számított a 18. század végén.

Megítélése a mai napig vitatott a kutatók között, egy részük a pán-hellén eszme előfutárának és atyjának tartja, részben azért, mert államalakulatát Görög Köztársaságnak nevezte, és mert minden

---

¹¹⁰ Woodhouse, C. M.: i. m. 35. o.

¹¹¹ Kiciki, Dimitri: i. m. 81. o.

nemzetnek a görög nyelv használatát írta elő. Ugyanakkor a szerzők másik csoportja úgy véli, Rigasznál jelen volt a nemzetek egyenlőségének az alapelve, köztársasága a nemzeti szuverenitáson alapult volna, ezért a föderációs gondolat első képviselőjét tisztelik benne a Balkánon. Ahogy Todorov is állítja, Rigasz egy demokratikus alapokon nyugvó, az összes nemzetiség egyenlőségét megvalósító, egyesített multinacionális államot képzelt el.¹¹²

Mi is ez utóbbi álláspontot tartjuk elfogadhatónak, már csak azért is, mert a görög jelző értelmezésével is óvatosan kell eljárni, és nem a mai viszonyok alapján kell megítélni szerepét, hiszen abban az időben a „görög” elnevezés többek között Európában a keleti (ortodox) keresztény szinonimájaként is használt kifejezés volt. A felvilágosodás eszméje viszont keveredett még nála a Bizánci és Makedón Birodalom görög dominanciájából eredő (és már idejenukt) legitimációjával. Két korszak határán élve két eszmerendszer és két értékrend is hatott rá, melyektől nem tudta magát függetleníteni. Az előbb említett birodalmak ugyanakkor arra (is) szolgálhattak példaként, hogy milyen hosszú idő óta élnek a „Kelet” népei egy soknemzetiségű államban, és hogy a Balkán ebből a szempontból mindig is egy entitás volt (Köztes Terület), melynek csak egyenes folytatása lenne köztársasága (melybe a törököket is beintegrálta volna). A görögöt pedig, mint a keleti, ortodox megfelelőjét használta, és nem azt akarta sugallni, hogy a többi nemzetiség másodrendű szerepet foglalna el a görögök mellett, tehát hogy alsóbbrendűek lennének az államban.¹¹³

Megjegyzés [FwPÁ3]: k

Alkotmánytervezetének¹¹⁴ legfontosabb pontjai:

„1. cikkely: A Görög Köztársaság annak ellenére egységes, hogy különböző népeket és vallásokat foglal magában. A vallási kultuszok különbségeire nem tekint ellenséges szemmel. A tartományait határoló összes folyóval és tengerrel együtt oszthatatlan, melyek együtt alkotnak egy egységet, oszthatatlan testet.

7. cikkely: A birodalmat szuverén emberek közössége alkotja, az állam egész területén élő valamennyi lakos vallási és nyelvjárási kivétel nélkül, görög, bolgár, albán, vlach, örmény, törökök és minden más nép.

Megjegyzés [FwPÁ4]: Nincs vessző.

21. cikkely: A nép egésze együtt alkotja a nemzetet, nem csak a gazdagok és az előkelők.

¹¹² Todorov, Varban N.: *Greek Federalism during the Nineteenth Century (Ideas and Projects)*. East European Quarterly, Boulder, New York, 1995, 7. o.

¹¹³ Uo. 9. o.

¹¹⁴ A francia jakobinus alkotmány felépítését követi, így az Emberi Jogok Nyilatkozatából és az alkotmányos törvényhozás és kormányzás kérdésével foglalkozó két nagyobb egységből áll.

53. cikkely: Az összes törvény és parancs egyszerű [dimothiki, beszélt nyelv] görög nyelven lesz megfogalmazva, így mindenki jobban olvashatja a birodalom egész területén az összes ítéletet és állami végzést.

122. cikkely: A törvényhozó hatalom természetesen minden görögnek, töröknek, örménynek, zsidónak és minden más nemzetiségnek (akik ezen köztársaság lakói) biztosítja az egyenjogúságot, a biztonságot, a szabadságot, a földtulajdon birtoklási jogot és a birtok biztonságát, a közkölcönöket, melyek szükségeselek lehetnek a szabadsághoz, minden vallás szabadságát, a közoktatást, akadálytalan sajtószabadságot, a közös társaságokba gyűlés jogát, [...] és végül az általános emberi jogok élvezetét.”¹¹⁵

Minden haladó cikkelye ellenére is az alkotmánytervezet magán viselte az előző korok hatását, elsősorban a Bizánci Birodalom időszakáét. A szabadságjogok inkább az egyéni szabadság szintjén valósultak volna meg, egy-egy vallási vagy nemzetiségi közösség ugyanakkor nem rendelkezett volna teljes jogú közösségi jogosítványokkal. Ez azért sem meglepő, mert a francia eredetiből alkotta meg Rigasz, ahol – az eltérő politikai és társadalmi fejlődésnek, valamint a lakosság nemzeti összetételének következtében – ez a probléma fel sem merült, ugyanakkor maga a liberalizmus sem ismerte a közösségi, felekezeti jogokat. Ez azt jelenti, hogy Rigasz a korszak uralkodó (modern) eszméivel összhangban alakította ki tervezetét, és ebből fakadóan nem gondolkodott közösségi jogosítványokban, csak az egyéni szabadságjogok biztosításában.

Ha az új Görög Köztársaság földrajzi határait megnézzük megállapítható, hogy a határain belül a görög népesség kisebbségben lett volna az összes lakosság és nemzet (török, bolgár, albán, szerb, örmény stb.) létszámához viszonyítva. Rigasz számára azonban nem feszült ellentmondás a görög nyelv hivatalossá tétele, a görög nemzet kormányzása, és a soknemzetiségű államban csak kisebbséget alkotó népességszáma között. Ez nemcsak a bizánci hagyományokból fakadt (amelyek erőteljesen éltek még a 18. században), hanem az adott kor gazdasági-társadalmi viszonyaiból is. Az ugyanis megkérdőjelezhetetlen, hogy a görögök komoly gazdasági és szellemi föllényben voltak az Oszmán Birodalom nyugati területein, a 18. század elejétől már ők töltötték be a moldvai és havasalföldi fejedelmi tisztséget, és a konstantinápolyi fanarióták a legbefolyásosabb és leggazdagabb réteget alkották a fővárosban. Ehhez társult az ökomenikus pátriárka hatalma az összes ortodox vallású alattvaló felett, valamint a görög nyelv oktatásban, kereskedelemben és a művelt közéletben betöltött vezető szerepe:

---

¹¹⁵ Daszkakis, Ap. V.: i. m. 74–112. o.

„A román, bolgár, szerb városi polgárság gyerekei görög iskolákban tanultak, más iskolák nem is voltak ebben a korszakban.”¹¹⁶ Ezért, bár tetten érhető talán a görögség szerepének túlhangsúlyozása Rigasznál, és a dicsőséges múltra való legitimációs hivatkozás a jövőben betöltendő vezető szerep magyarázataként, a korszak Balkán-félszigeti és oszmán realitásait és viszonyait figyelembe véve még a görög (mint legfejlettebb) nép vezetésével megvalósuló, állampolgári egyenlőségen alapuló soknemzetiségű állam létrehozása tűnt a legkevésbé járhatatlan útnak.¹¹⁷ Sőt haladó, úttörő elképzelés volt az állampolgári egyenlőség megvalósítása a Balkánon, ezért a többi délkelet-európai kismemzet fejlődésében is fontos szerepet játszott elképzelése, és őt tekintik a szabadság megvalósításáért küzdő első mártírnak a Balkánon. Ő volt az első, aki a szultáni elnyomás megdöntése után a görög és a török nép együttműködésével képzelte el a jövőt, a vallási különbségek háttérbe szorításával. Az pedig, hogy nem gondolkozott független török, görög, albán, bolgár, szerb államban, az itteni nemzeti (és gazdasági valamint politikai) fejlődés megkésettiségevel magyarázható, hiszen csak a 19. század elején kezdett el a modern nacionalizmus és a felvilágosodás szélesebb ismeretségre szert tenni, tehát ekkor még nem volt meg ennek a nemzeti-kulturális feltételrendszere.

Ennek ellenére kicsit idealizált elképzelése, hiszen nem látta be, hogy alkotmánytervezete összeegyeztethetetlen az Oszmán Birodalom népeinek vallási, majd később nemzetiségi vágyaival, és rosszul mérte fel a kor valódi lehetőségeit és uralkodó eszmeiségét. A vallási kérdés még nála is ellentmondásosan jelenik meg, ennek az egészen nyilvánvaló jele érhető tetten az 1796-ban írt szabadsághimnuszában, a *Csataadalban* is, melyben azt javasolta, hogy az Oszmán Birodalom keresztény és muzulmán lakói fogadják el a felkelés szimbólumának a keresztet.¹¹⁸

Összességében azt lehet mondani, hogy a 18. század végén nem volt reális lehetősége annak, hogy Rigasz elképzelése megvalósuljon, tervezetében pedig keveredtek a Bizánci Birodalomból és a felvilágosodásból eredő legitimációs eszmék és gondolatok. Éppen ezzel magyarázható összes következetlensége és ellentmondása, hiszen mind a klasszikus görögség ideáljából, mind a bizánci tradíciókból, mind pedig a modern, nyugati forradalmi eszmékből merített, de ezek egy koncepcióba integrálása nagyon nehéz feladatnak bizonyult. Tervezete ennek ellenére eredeti, hiszen modern elemeket hozott a balkáni politikai gondolkodásba, és sokakra hatott ösztönzőleg:

---

¹¹⁶ Uo. 64. o.

¹¹⁷ Azt azonban hozzá kell tenni, hogy ennek megvalósítására még nem voltak adottak a feltételek, és (utólag) külső támogatás nélkül kivitelezhetetlennek tűnik elképzelése.

¹¹⁸ Kiciki, Dimitri: i. m. 83. o.

száz éven keresztül alkotmánytervezete lesz a minta, és egészen a 20. század elejéig visszatérő gondolat lesz a balkáni összefogás egy soknemzetiségű állam létrehozásával, melynek utolsó megjelenése az ifjútörök forradalom idejére tehető. A továbbiakban ezt próbáljuk nyomon követni.

A föderalizmus eszméje a 19. századi görög politikai gondolkodásban

A 19. századi görög politikai gondolkodás szempontjából meghatározó jelentőségű fejlemény volt a balkáni területek intenzívebb bekapcsolódása az európai kereskedelembe, és így a kapitalista fejlődésbe. A görög gazdasági fejlődést földrajzi és politikai tényezők is támogatták, mint például az oszmán fennhatóságból származó kereskedelmi kiváltságok.¹¹⁹ A 18. század végére jelentős fejlődésen ment keresztül a görög tengeri kereskedelem, de a Konstantinápoly központú fanarióta réteg befolyása is ekkor volt a legnagyobb. Ezeknek a csoportoknak a megerősödésével a társadalmi struktúra is megváltozott, az egyház és a konstantinápolyi pátriárka megerősödésével együtt.¹²⁰ A társadalmi átalakulás szempontjából nem hagyható figyelmen kívül a 18. század jelentős eszmeáramlata, a felvilágosodás sem, mely a művelt európai diaszpórában élő, vagy kereskedelmi tevékenysége révén ezekkel kapcsolatba kerülő görögök révén terjedt el a Balkán-félszigeten, és hatására indultak el azok a nemzeti-nacionalista indíttatású mozgalmak, melyek a balkáni nemzetek függetlenségi törekvéseihez vezettek a 19. század folyamán.

A balkáni népek nemzeti tudatának megerősödésével párhuzamosan alapvetően kétféle nemzeti politika körvonalazódott a 19. század folyamán. Az egyik a dicsőséges múltban gyökerező, nagy nemzeti állam megteremtését tűzte ki célul (erre példa a szerbek részéről a Načertanije, míg görög oldalról a Megali Idea megjelenése a politikai gondolkodásban), ezzel a nagy területű állammal véve fel a harcot a kor soknemzetiségű birodalmainak (Oszmán Birodalom, Habsburg Birodalom, Oroszország) expanzív külpolitikájával szemben. A másik elképzelés abból a felismerésből indult

---

¹¹⁹ Az 1768–1774 között zajló orosz–török háborút lezáró kücsük-kajnardzsi békeszerződés feljogosította a görög kereskedőket, hogy orosz lobogó alatt hajózva kereskedjenek a Fekete-tengeren (komoly kiváltságokat élvezve ezzel), valamint lehetőséget adott arra, hogy oszmán állampolgárként bekapcsolódjanak a balkáni kereskedelembe, egészen Bécsig képviselve az Oszmán Birodalmat. Nem véletlen, hogy éppen ez utóbbi kiváltság következtében érkezett hazánk területére az első (szinte kizárólag kereskedelemmel foglalkozó) görög diaszpóra.

¹²⁰ A konstantinápolyi pátriárka a 18. század közepén vált az összes balkáni ortodox keresztény vallási vezetőjévé, miután utolsóként az Ohrid központú bolgár és a Péc központú szerb autokefál egyház is a fennhatósága alá került.

ki, hogy a balkáni kisnemzetek egyedül még a hanyatló Oszmán Birodalom katonai és gazdasági potenciáljával sem vehetik fel a versenyt. Ezért a közös, szervezett fellépés nyújthat reményt, mely gondolat a balkáni unió megfogalmazásához, és a balkáni föderáció (vagy konföderáció) eszméjének kialakulásához vezetett. Ez a gondolat nemcsak a felszabadulást, és a függetlenség kivívását segítette volna elő, hanem a továbbiakban is működőképes államalakulat létrejöttéhez vezetett volna a Balkán föderális átszervezését szorgalmazó gondolkodók szerint.

Az államszövetség létrehozásának ötlete nem elszigetelt jelenség a 19. században, Közép-Európa szinte minden nemzete megfogalmazott hasonló elképzelést, természetesen saját speciális politikai és földrajzi viszonyaira alkalmazva. A 19. századi politikai gondolkodás vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a kor államfelfogásai csak a nagy kiterjedésű államokat tartották életképesnek. Ezzel is magyarázható a kor számos föderációs elképzelése, ami nemcsak az állam megfelelő földrajzi kiterjedését szavatolná, hanem a nemzetek önállóságát és önrendelkezését is.

A balkáni föderáció legtöbb tervezete elismerte a nemzetek politikai autonómiájának az elvét, és a nemzeti önrendelkezés figyelembe vételével szervezte volna meg az új államalakulatot. Az előbb említett két államalkotó nemzeti elképzelés egymással rivalizálva, egymást elnyomva, de néha összefonódva jelentkezett az egész 19. század folyamán, egészen az 1908-as ifjútörök forradalom (legalábbis kezdetben) alkotmányos kormányzásának bevezetéséig, közvetlenül a Balkán-háborúk kitörése előtt.

A független görög állam megalakulásával újabb lendületet vett a föderalisztikus átalakításról való gondolkodás. Ilyen tervezet az 1821 áprilisában, Pavel Ivanovich Pestel által kidolgozott és közzétett tervezet a Görög Királyságról, mely 10 autonóm régió alkotta föderációt képzelt el. E 10 terület: Havasalföld, Bulgária, Rumélia, Szerbia, Bosznia, Macedónia, Thesszália, Albánia, Livedia, Morea lett volna. Moldávia Oroszországhoz került volna, Konstantinápoly pedig vagy semleges, külső státusban lett volna a föderáció központja, vagy pedig integráns részként a fővárosa.

Görögország függetlenné válása után Thesszália, Epirosz, Macedónia, Kréta és a többi égei-tengeri sziget folytatta függetlenségi harcát, fegyveres bandákat szerveztek az egykori felkelők, és rendszeresen átlépték a török határt. Több titkos szervezet, bizottság és testvéri társaság alakult törökellenes tevékenység céljával. Ilyen volt többek között a Janisz Makrijannisz vezette *Törökország másik felének felszabadításáért* nevű szervezet, vagy a Georgiosz Kapodisztriász

---

Ezzel jelentősen megnövelte szerepét az oszmán fennhatóság alatt élő keresztények politikai és vallási életében. Jelavich, Barbara: i. m. 54. o.

(Joannész Kapodisztriász, az újkori Görögország első kormányzójának öccse) irányította *Filortodox Szervezet*¹²¹ is. A keleti krízis 1839–1841-es kiújulása lehetőséget adott a görög nemzeti kérdés megoldására, vagy legalábbis az arra tett kísérletre. Alexandrosz Rangavisz ekkor már a görög elképzeléseket egyesíteni próbálta a Balkán népei közötti kölcsönös egyetértés szándékával, és lett a Balkán Föderáció képviselőjévé. Elképzelése rokonságot mutatott Rigasz tervezetével, ő is proklamációkban fordult az összes „külső görög” felé, akik Thesszália, Epirosz, Thrákia, Macedónia területén éltek, de az albán keresztényekhez és az összes oszmán területen élő muzulmánhoz is, hogy egyesüljenek a szabadságért folytatott harcban. A harc pedig egy független állam létrehozásáért tört volna ki a Balkánon, melynek polgárai egyenlők lettek volna nemzeti és vallási hovatartozástól függetlenül.¹²² Két feltétele, mint az ortodox vallás hivatalossá tétele, és a görög nyelv bevezetése, Rigasz tervezetéhez hasonlóan görög dominanciát eredményezett volna az államon belül. Ebből is látható, hogy ezek a tervezetek, bár hivatalosan a nemzeti és vallási egyenlőség talaján valósultak volna meg, a görög vezető szerepet meg sem kérdőjelezték.

1843-ban alakult meg a *Nagy Testvériség*, szintén a félsziget népei felszabadításának, és a Balkán Föderáció létrehozásának szándékával. A szervezet az 1848-as forradalmi hullám idején újra aktivizálódott a Balkánon élő összes keresztény ortodox államszövetségének megvalósításáért. A muzulmánok elleni állásfoglalást jól mutatta a szervezet jelmondata: „Ortodoxia az Iszlám ellen – Kereszt a Félhold ellen”, emblémája, a két kéz által tartott Szent Grál a szlávok és a görögök egységét szimbolizálta.¹²³

A *Kihirdetettek Testvérisége* 1849 és 1853 között állt fenn, céljai Rigasz Emberi Jogok Nyilatkozatához hasonlítottak, de a megvalósítás mikéntjében jóval radikálisabbak voltak Rigasznál, egy általános fegyveres felkelés lévén vélték kivívhatónak a félsziget népeinek szabadságát. 1851-től külön speciális fegyveres hadtesteket állítottak fel, „Halhatatlanok Zászlóalja” néven.¹²⁴ A cél az összes görög szabadságának kivívása, de nem volt meghatározva, hogy ebbe pontosan ki is tartozna bele. Valószínűleg az egész Balkánra értették, és itt vallási fogalom volt a „görög” kifejezés. A szervezethez csatlakoztak olyan Kelet-Európából érkezett emigránsok, akik az 1848/1849-es forradalmak leverése után érkeztek Görögországba. Így a közép-

---

¹²¹ Todorov, Varban: i. m. 33. o.

¹²² Uo. 35. o.

¹²³ Uo. 37. o.

¹²⁴ Uo. 43. o.

kelet-európai föderalista elképzelések közvetlenül hatottak a görög politikai gondolkodásra, mint például Guiseppe Mazzini tevékenysége vagy a Dunai Föderáció gondolata.

Mivel mind Mazzini politikai tevékenysége, mind pedig elképzelései több ponton is hatottak a görög nemzeti mozgalomra, érdemes röviden megnézni, hogy pontosan melyek voltak azok. Egyrészt nemzetfelfogásának azon pontja mutatott hasonlóságot a görög felfogással, mely a nemzetállam megalakításának egyik akadályát annak kulturális hiányosságában látta, és ehhez szükségesnek gondolta a szélesebb tömegek nemzeti tudatának kialakítását, az oktatás elterjesztését.¹²⁵ Másrészt a nemzetépítésről vallott nézetei: ennek alapja a nemzet „újrafelfedezése”, mely abból indult ki, hogy a nemzetet nem lehet a semmiből létrehozni, szükség van hozzá olyan már régóta létező elemekre, mint a közös nyelv, a szokások és az egy etnikumhoz tartozás, és ebből az etnikai nemzetből lehet létrehozni a modern nemzetet.¹²⁶ Legalább ilyen fontos volt a görög politikai gondolkodóknak az, hogy Mazzini az olasz egység megvalósításának folyamatát összekötötte a keleti kérdéssel, a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom felbomlásával, széthullásával, és így a nemzetközi politikai viszonyok változásával.¹²⁷ A birodalmak felbomlásához pedig a területén élő különböző nemzetiségek járulhatnak hozzá, melyek belülről feszítik szét annak kereteit, és hoznak aztán létre nemzetállamot, vagy föderáción alapuló államszervezetet, de a cél minden esetben az egy nemzethez tartozók egyesítése. Ennek a gondolatmenet az alapján jutott el Mazzini oda, hogy az olasz egység megvalósításához szükség van ezeknek a nemzeteknek az együttműködésére, és hogy Itália feladata ezért nem csupán a félsziget egyesítése, de magasabb küldetése is van, még pedig a Habsburg- és az Oszmán Birodalom felbomlásával felszabadítani az elnyomás alatt élő ottani nemzeteket is. Elképzelései elsősorban az 1860-as és '70-es éveinek görög nemzeti mozgalmában köszönnek majd vissza.

Összefoglalóan azt lehet mondani, hogy a 19. század első felének görög föderalista elképzeléseinek megvoltak az általános hiányosságaik és gyengeségeik, mint például, hogy nem voltak elég tisztán és egyértelműen meghatározva a létrehozandó föderáció területi határai, etnikai struktúrája, és a földrajzi terminológiát keverték a nemzetiségre vonatkozókkal, ráadásul általában azt sem határozták meg közelebbről, hogy pontosan kik is lennének egyenlők az államszervezeten belül. Az 1840-es évek összes görög föderációs elképzelése úgy tekintette, hogy a görögöknek

---

¹²⁵ Guida, Francesco: *A nemzet eszméje és a nemzetiség kérdése Giuseppe Mazzini gondolkodásában*. In: *ACTA HISTORICA CXI.*, Hungaria, Szeged, 2001, 47. o.

¹²⁶ Uo. 48. o.

¹²⁷ Uo. 51. o. Ehhez kapcsolódóan írta: „Az az ember, aki elszigetelődik, öngyilkos.”

joguk van az egyesített Balkán népei feletti vezető szerepre. Nem sikerült tehát még meghaladni a Bizánci Birodalom és Nagy Sándor Makedón Világbirodalmának legitimitációján nyugvó görög vezető szerepet, mely az ortodox vallás görög nyelvű dominanciájával, és a görög nyelv oktatásban és liturgiában egyaránt fontos szerepet betöltött pozíciójával párosult ebben az időszakban. Ez egyben azt is jelenti, hogy Rigasz elképzeléseihez képest nem ment keresztül komolyabb változáson a föderalisztikus gondolkodás a 19. század első felében.

A balkáni összefogásra tett görög kísérletek a 19. század második felében

Az 1850-es évek fordulópontot hoztak a görög külpolitikában, miután I. Ottó görög király és a legfelső diplomata körök Oroszország felé kezdtek el orientálódni, elsősorban az 1848 után hatalomra került Orosz Párt aktivitásának köszönhetően. Innentől kezdve a Nagy Eszme megvalósítása kerül előtérbe, a görög sajtó és esszéírás a Bizánci Birodalom újjászületéséről írt, melyet „történelmi tényekkel” igazoltak, mint például a görögök folyamatos jelenléte az ókortól napjainkig.

A görög politika egy másik irányvonala semlegességet ajánlott a háborúban, és a nyugati hatalmak segítségével kívánt egy nagy görög államot létrehozni, ami az Oszmán Birodalom helyébe lépett volna. Bár más háttérrel, de ez az elképzelés is a délszláv és orosz veszélyre adott válasz volt. Az 1850-es évek föderalista elképzelései az ókori görög dicsőség és birodalom helyreállításával szerették volna megállítani az orosz és délszláv délkelet-európai expanziót. (Ez persze összekapcsolódott a görög hegemonia biztosításával az Oszmán Birodalom területein, és a keleti kérdés megoldásával.) Jó példa ezekre a törekvésekre egy 1854-ben, névtelenül megjelent kiáltvány, mely a *Görögség vagy orosz dominancia* címmel jelent meg az *Ellinizmosz* című folyóiratban.¹²⁸ Annak ellenére, hogy Oroszországra (legalábbis a krími háborúig) úgy tekintettek, mint a görög területi igények ortodox nagyhatalmi támogatójára és az Oszmán Birodalom ellenségére, az orosz külpolitika egyre markánsabban a balkáni szlávok (szerbek, bolgárok)

---

¹²⁸ Todorov, Varban: i. m. 49. o.

támogatásával vélte kivitelezhetőnek balkáni befolyásának növelését, és így a görög terjeszkedés ellen foglalt állást.¹²⁹

Az 1850-es évek összes elképzelésének közös jellemzője, hogy feltétel nélkül hitt a görögök „civilizációs és történelmi” küldetésében Délkelet-Európában, még azon az áron is, ha a többi nemzetet saját nemzeti identitásától fosztja meg. Ehhez a vonulathoz kapcsolódik Dimitriosz Rattosz tervezete, mely egy Keleti Államszövetséget (Konföderációt) hozott volna létre 12 királyság egyesítésével Konstantinápoly, mint szabad város központtal.¹³⁰ A 12 királyság: Török Birodalom (Szíriával, Palesztinával, az Arab-félszigettel, Egyiptommal, Tripolitániával; Tunéziával, Kairó vagy Alexandretta központtal); Keleti Államszövetség (mely egyesítené a töröktől függetlenedő kis-ázsiai területeket Örményországgal); Görög Királyság (Görögország, Albánia, Thesszália, Macedónia); Moldvai–Havasalföldi állam (külön herceggel és szuverenitással); Szerbia (külön herceggel); Bosznia és Hercegovina egy vagy két államban, egy vagy két herceggel; Montenegró; Bulgária és Rumélia; Örmény Királyság Erzurummal; két görög királyság Kis-Ázsiában: Pontusz és a kis-ázsiai partszakasz.

Ebből az időből származik egy hioszi görög publicista (Picipiosz) tervezete is, mely Konstantinápoly városát a nagyhatalmak felügyelete alatt álló szabad városnak gondolta, Moldva és Havasalföld egy „dák államban” egyesült volna, és megalakult volna egy nagy délszláv állam Szerbiával, Montenegróval, Bulgáriával, Boszniával és Hercegovinával. A tervezet szerint a görög állam megkapná Thrákiát, Macedóniát, Epiroszt, Thesszáliát és az albán területeket. Az égei-tengeri görög szigetvilág függetlenné válna, ahogy a kis-ázsiai görög (jón) terület is külön államot képezne.¹³¹

---

¹²⁹ Az orosz külpolitika egyik legfontosabb, folyamatosan előtérben lévő törekvése volt a melegtengeri kikötő megszerzése és birtoklása, valamint a Szorosok ellenőrzése a Fekete-tengeri hegemonia biztosítására. II Katalin cárnő uralkodása alatt (1762–1796) sikerült a győztes, 1768–1774 közötti orosz–török háború után megszerezni Kercs kikötőjét a Krím-félszigeten. Ezzel melegtengeri kikötőhöz jutottak, és elismerték a nagyhatalmak az orosz kereskedelmi hajók Boszporuszon és a Dardanellákon való keresztülhajózás jogát, valamint az oszmán területen élő ortodoxok feletti védnökséget. Ez az expanzív külpolitika a 19. században is folytatódott, és I. Miklós cár 1844-ben Londonban felajánlotta Angliának az Oszmán Birodalom felosztását (természetesen a Szorosok Oroszországhoz kerültek volna), amit megismételt 1852-ben is. Ez utóbbi visszautasítása után robbant ki a krími háború. Oroszország külpolitikájáról bővebben: Gecse Géza: *Bizáncról Bizáncig. Epizódok az orosz pánszlávizmus történetéből*. Interetnica, Budapest, 1993, 15–114. o.

¹³⁰ Todorov, Varban: i. m. 55–58. o.

¹³¹ Demeter Gábor: *A Balkán felosztására vonatkozó elképzelések a XIX. század második felétől 1913-ig*. In: Árvay Viktor–Bodnár Erzsébet (sz): i. m. 114. o.

A nagy hatalmak pireuszi blokádja megakadályozta hogy Görögország kihasználja a krími háború nyújtotta lehetőségeket,¹³² de a háború hatására 1856 februárjában kiadott Hatt-i Hümajun (fenséges szultáni kézirat) állampolgári jogokat adott az Oszmán Birodalom területén élő görögöknek, akik ezután gazdasági téren megerősítették vezető pozíciójukat a Balkánon. Az 1860–1870-es évek görög föderalista elképzelései is az egykorú európai tendenciákat követték, hiszen ebben az időben sok ilyen jellegű tervet született, elsősorban a Habsburg Birodalom (majd Osztrák-Magyar Monarchia), Itália és a Balkán területén, ahol a nemzeti törekvések a legerőteljesebben jelentkeztek. (Például Kossuth Lajos vagy Klapka föderációs elképzelései).

Az 1860-as évek végétől Garibaldi segítségével a görög forradalmárok egy csoportja különböző bizottságokat hozott létre egész Görögország területén, és a Balkán oszmán fennhatóság alatt álló vidékein, és titkos hálózatot alakítottak ki a Jón-szigeteken elhelyezkedő központtal. Az 1860-as évek elején még Ilija Garašanin,¹³³ és a görög nacionalista gondolkodók között is párbeszéd alakult ki egy esetleges együttműködésről egy keleti, keresztény államalakulat létrehozásáról, mely államot négy királyság alkotná: Görögország (Thesszáliával, Epirosszal, Macedóniával és az Égei-tengeri szigetekkel); Szerbia (Boszniával, Hercegovinával, Felső-Albániával, Montenegróval); Bulgária (még meg nem tervezett határokkal); Dácia Királyság (Havasalfölddel és Moldvával). Természetesen a két fél nacionalista doktrínáinak ellentmondásai és összeütközései (Nagy Eszme – Načertanije) nagyon nehezé tették a tárgyalásokat, és végül nem is ratifikálták a tervezetet.¹³⁴ Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy Garašanin politikai elképzelései is változtak, és bő két évtized alatt a nagy szerb állam megfogalmazásától eljutott a szerb nemzeti alapon létrejövő föderális állam koncepciójához.¹³⁵

Születet más tervet is szerb részről, mely egy görög–szláv konföderációt valósított volna meg, melynek vezetői az orosz cárt képviselnék.¹³⁶ Ebben az esetben Görögországhoz csatolnák Thesszáliát, Thrákiát, az égei-tengeri szigeteket, Krétát, Boethiát, Lúdiát. A szerb királyság Dalmáciával és Hercegovinával gyarapodna, Albánia trónján egy orosz herceg ülne, létrejönne egy

---

¹³² A krími háború után oszlottak fel Görögországban a külképviseletekhez kapcsolódó politikai csoportosulások, miután bebizonyította a háború, hogy a nagy hatalmak nem támogatják az ország területi növekedését célzó törekvéseit.

¹³³ Ilija Garašanin (1812–1874) a 19. századi Szerbia egyik legkiemelkedőbb politikusa. 1837-ben a szerb hadsereg parancsnokává nevezték ki, majd 1843–1852-ig belügyminiszter, 1860–1868 között miniszterelnök és belügyminiszter egyszemélyben. 1844-ben (a görög Nagy Eszme hivatalos megfogalmazásának évében) tette közzé a szerb nemzeti és külpolitikai titkos dokumentumát, Tervezet (Načertanije) címmel.

¹³⁴ Ld: ui. 47–48. o.

¹³⁵ Politikai elképzeléseiről, és koncepciójáról részletesebben: A. Sajti Enikő: *A szerb nemzeti gondolkodás kezdetei*. In: Kukovecz György (sz): *A modern politikai gondolkodás kezdetei*. JATEPress Kiadó, Szeged, 1999, 233–236. o.

¹³⁶ Stefanović tervét részletesebben: Demeter Gábor: i. m. 115. o.

román királyság, és Bulgária trónján egy orosz herceg uralkodna. (Bulgária a Duna és a Balkán-hegység közti területre terjedt volna ki.)

A szerb politika az Oszmán Birodalom balkáni területén egy erős szerb állam megteremtését tűzte ki célul, mely sikeresen lépett volna fel a nagyhatalmak túlzott befolyása ellen. Megvalósítása érdekében ügynökök folytattak propagandát és titkos diplomáciai tevékenységet a balkáni tartományokban. A tervet megvalósítására tett mindenféle törekvés szöges ellentétben állt egyrészt a terjeszkedő görög politikával, másrészt a balkáni föderáció megvalósításának szándékával.

„A szerb állam már létrejött, azonban terjeszkednie kell és meg kell erősödnie. Az állam gyökerét, szilárd alapját a 13–14. századi szerb császárságban, valamint a gazdag és dicső történelmi múltban találjuk. A történelemből ismert, hogy a szerb császárok már kezdték megtörni a görög [bizánci] császárság lendületét, és majdnem sikerült is legyőzniük, s így az elpusztult Kelet-római Birodalom helyére szerb–szláv császárságot állítottak volna. A hatalmas Dusán cár¹³⁷ már át is vette a görög császárság címerét. A törökök megjelenése megakadályozta ezt a váltást, és hosszú időre megfékezte ezt a folyamatot. De most, miután a törökök hatalma összeroppant, mondhatni, megsemmisült, fel kell élednie ugyanannak a szellemnek, újra követelnie kell jogait, s folytatódnia kell a félbeszakadt folyamatnak.”¹³⁸

A föderalista eszme a Balkán népeinek összefogásán alapult, azzal a céllal, hogy kivívják függetlenségüket. Mind Görögország, mind pedig Szerbia belátta az 1860-as években, hogy külön-külön nem elég erősek az Oszmán Birodalom katonai potenciáljával szemben, és szükségük van a Balkán többi nemzetének segítségére.

A görög külpolitika (lehetőségeihez és a nemzetközi helyzethez alkalmazkodva) a 19. század utolsó harmadában többször is megpróbálkozott hivatalos diplomáciai síkon közeledni a többi balkáni kismemzethez.¹³⁹ Harilaosz Trikupisz¹⁴⁰ akkori külügyminiszter és Ilija Garašanin szerb

---

¹³⁷ Stefan Dusán uralkodása alatt (1331–1355) érte el a középkori szerb állam legnagyobb kiterjedését és fénykorát. Uralmát sikerült kiterjeszteni az albán területekre, Macedóniára, Epiroszra, Thesszáliára is, ezzel a Balkán akkori legnagyobb hatalmává nőtt Szerbia. 1346-ban a szerbek és a görögök cárjává és császárává koronáztatta magát.

¹³⁸ *Načertanije. A szerb nemzeti- és külpolitika titkos dokumentuma.* Fordította és sajtó alá rendezte: Szajcsán Éva. Documenta Historica 46, JATEPress, Szeged, 2000, 13. o.

¹³⁹ Részletesen a külpolitikai próbálkozásokról ld.: Λαζαράκις, Σ. Θ.: *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος, 1821–1914.* Αθήνα, 1946. (Lazarakis, Sz. Th.: *Görögország diplomáciatörténete 1821–1914.* Athén, 1946), 120–215. o.

¹⁴⁰ Harilaosz Trikupisz (1832–1896) összesen hét ízben töltötte be Görögország miniszterelnöki tisztségét 1878. novembere és 1895. januárja között. Programjában a belső fejlődésre helyezte a hangsúlyt szemben Theodorosz Deligiannis-szal, aki politikai riválisa és ellenfele volt. Trikupisz politikáját támogatta a brit kormány is, mert igyekezett

miniszterelnök aláírtak egy egyezményt Szerbia és Görögország között 1867. augusztus 14-én, az Oszmán Birodalom esetleges felosztásáról. Ennek értelmében Szerbiáé lett volna Bosznia és Hercegovina, míg Görögországé Epirosz és Thesszália,¹⁴¹ de a kiegészítő protokoll szerint Kréta is egyesülne Görögországgal. Ekkor fordult elő először, hogy a Balkán-félsziget keresztény államai egymással összefogva próbálták megvalósítani nemzeti törekvésüket. A megegyezés szerint 1868 márciusáig kellett volna elindítani a háborút az Oszmán Birodalom ellen. Trikupisz úgy vélte, hogy egy ilyen háború a bolgárokat is aktivizálná, és létrejöhetne így egy görög–szerb–bolgár szövetség a török ellen. Ez a szövetség pedig kibővíthetne Montenegró és a román területek részvételével is. A görög külügyminiszter 1867 folyamán el is utazott Bukarestbe, hogy tárgyalásokat folytasson egy esetleges szövetség megalakításáról, de nem járt eredménnyel. Több sikert hozott viszont a Szerbiával folyó egyeztetés, és 1868 februárjában aláírtak egy szerb–görög egyezményt a katonai együttműködésről, bár Mihály szerb király nem sokkal később megváltoztatta véleményét, és nem kívánt a továbbiakban együttműködni Görögországgal.¹⁴²

Az 1866–1869-es krétai felkelés kudarca a görög hivatalos politikát az Oszmán Birodalommal való békés egymás mellett élés felé irányította (mint a krími háborút követő időszakban), és ezzel háttérbe szorult az Oszmán Birodalommal való konfrontáció irányzata.¹⁴³ Ezt az irányzatot erősítette a tény, hogy az 1870-es évek elején megromlottak a görög kapcsolatok Bulgáriával. A bolgár exarchátus megalakulásával végződő egyházi vita a görög–bolgár kapcsolatok teljes megszakadásához vezetett. A görögök többségét meggyőzte a hivatalos görög külpolitika, hogy a Nagy Eszmét csak a török segítségével lehet megvalósítani, az Oszmán Birodalom területi integritásának megtartásával, a bolgár törekvések és a szláv veszéllyel szemben. Innentől kezdve a Nagy Eszme már nem a Bizánci Birodalom újjászervezését jelentette, hanem (elsősorban az oszmán

---

minden, a keleti kérdés kiújulásához vezető lépést megakadályozni. Deligiannis (1826-1905) 1885 és 1905 között öt ízben is Görögország miniszterelnöke volt, programja a külpolitikai aktivitásra épült, a területi növekedés és a Nagy Eszme megvalósítást tűzte ki célul.

¹⁴¹ Vöslau-i szerződés, Lazarakis, Sz. Th.: i. m. 121–122. o. Itt még visszafogott területi igények jellemezték mindkét tárgyaló felet, később azonban már újabb területek megszerzését tűzték ki.

¹⁴² A szerződés jelentősége az (annak ellenére, hogy nem realizálódott), hogy először rögzített szövetséget a két nemzet között, és a törekvések sok szempontból hasonlítanak a Balkán-háborúkat megelőző diplomáciai manőverekre. Uo. 124. o.

¹⁴³ Ez a békés egymás mellett élés a Portával teljesen a brit külpolitikai érdekeket szolgálta, hiszen a britek a Balkánon a status quót kívánták fenntartani, és az Oszmán Birodalom területi integritását megvédeni, elsősorban az oroszok délkeleti expanziójának megfékezésével.

területen élő konzervatív görögök részéről) egy görög–török dualista állam létrehozását. Ezzel az állammal vélték a leghatásosabb módon megoldani a görögség problémáit.¹⁴⁴

Az 1875-ös bosznia-hercegovinai felkelés sem változtatott a hivatalos görög külpolitika vonalvezetésén, a görög sajtó pedig folyamatosan hangsúlyozta, hogy a görög érdekek az Oszmán Birodalommal való jó kapcsolatok fenntartását kívánják, szlávellenes kampánysorozattal kiegészítve és támogatva ezt a politikai irányvonalat. A teljes görög társadalom szempontjából lényegesen nagyobb hatást gyakorolt, és felbolydulást eredményezett az 1876. áprilisi bolgár felkelés, és Szerbia, valamint Montenegró hadüzenete a Portának. Ekkor már a görög sajtó is a külpolitika felülvizsgálatát szorgalmazta, és a szlávokhoz való közeledést, a Balkán-félsziget népeinek törökellenes harcában való részvételt követelte egyre hevesebben. A politikaváltás oka ott keresendő, hogy egyre többen gondolták úgy görög területen, hogy a szlávellenes külpolitika teljesen kirekeszti Görögországot a Balkán forradalmi eseményeiből, és egy balkáni győzelem esetén Görögország számára lehetetlenné válna nemzeti törekvéseinek megvalósítása a régióban.

A hivatalos görög külpolitika ennek hatására két irányzat között volt kénytelen lavírozni. Míg I. György király (1863–1913) és a görög kormány ragaszkodott a Nyugat-orientációhoz, a semlegességhez és a jó kapcsolatok fenntartásához a Portával, nem hagyhatta figyelmen kívül a görög társadalom követelését, hogy az ország kapcsolódjon be a balkáni forradalmi mozgalomba, és fegyveres harccal valósítsa meg a Nagy Esmét. Ezért a görög kormány, bár hivatalosan nem kötelezte el magát egy, az Oszmán Birodalommal szembeni háborúban, de támogatta a titkos forradalmi szervezetek mind Görögországon belüli aktivitását, mind pedig az ország határain kívüli fegyveres tevékenységét.

Az 1860–1870-es évek föderalisztikus elképzelései a keleti kérdés egyik lehetséges megoldásaként jelentkeztek, ahogy az 1867-ben vagy 1868-ban megalakult titkos szervezet, a *Demokratikus Keleti Föderáció* céljai is erre irányultak. A szervezet Giuseppe Mazzini már említett eszméinek hatása alatt alakult meg, valószínűleg személyes részvételével Svájcban, ahol egy hasonló című újságot is kiadtak.¹⁴⁵ Az újság 1869. júliusi száma közölte a szervezet hivatalos programját, amit a legtöbb balkáni újság is átvett. A cél egy Keleti Konföderáció megalakítása a balkáni nemzetekből, nemzetiségre és nyelvi hovatartozásra való tekintet nélkül. A végső cél ennek

---

¹⁴⁴ A dualista elképzelés nem görög sajátosság, ebben az időszakban a bolgárok is előálltak egy bolgár–török állam létrehozásának a tervével.

¹⁴⁵ Todorov, Varban: i. m. 102–103. o.

az államalakulatnak nem forradalmi, fegyveres úton való megvalósítása, hanem a társadalom természetes demokratizálásával létrehozni a balkáni konföderációt.¹⁴⁶

A balkáni föderáció eszméje, és általában az összeurópai föderációs elképzelések nagyon népszerűek voltak a 19. század második felének Európájában. Jó példa az 1869-es lausanne-i Páneurópai Kongresszus ülése,¹⁴⁷ ahol a program első cikkelye az európai nemzetek konföderációjával egy „Európai Egyesült Államok” megalakításában látja az egyetlen lehetőséget a béke megteremtésére a kontinensen; vagy a Midhat pasa¹⁴⁸ vezetésével, Konstantinápolyban megalakult, a *Demokratikus Keleti Föderáció*hoz hasonló szervezet,¹⁴⁹ és az 1875-ben Panagiotisz Panasz vezetésével megalakult *Rigasz Társaság*.¹⁵⁰

Az 1870-es évek közepének Balkán-válsága utáni új körülmények befolyásolták a föderációs tervezetek képviselőit is, és átalakították az eszme tartalmát. Többé már nem volt kapcsolat a görög nemzeti-liberális mozgalom és a föderáció hívei között. Az autonóm Bulgária megalapítása jelentősen megváltoztatta a helyzetet, és teljesen eltűnt a „közös ellenség” elleni összefogás, és a közös harc gondolata. Az elmondottakból is látszik, hogy az aktuális külpolitikai konstelláció hatására, és az erőviszonyok változására rögtön reagált a görög külpolitika, ezért, bár lehet hivatalos külpolitikai programokról és törekvésekről beszélni, ezek gyakran együtt jelentkeztek az aktuálpolitikai események hatására elindult belpolitikai törekvésekkel, és nem minden esetben lehet éles választóvonalat meghúzni közöttük. A Görög Királyságban élő görögökkel ellentétben a határon kívül élő görögök nagy része támogatta a balkáni föderáció eszméjét, mert a Keleti Kérdés megoldását látták benne. A 19. század végének egyik legjelentősebb ilyen jellegű szervezete, az 1890-es évek közepén, Párizsban Pavlosz Argyriadesz vezetésével alapított Liga volt.¹⁵¹

A Liga a görögöket, bolgárokat, románokat, szerbeket, albánokat, örményeket fogta volna össze egy szervezetbe. Célja az Oszmán Birodalom megdöntése volt a Balkánon és Kis-Ázsiában, és ez

---

¹⁴⁶ Uo. 103. o.

¹⁴⁷ Eredetileg *Béke és Szabadság Nemzetközi Liga* néven alakult meg a szervezet 1867-ben, az akkori békemozgalmak csúcscsüszervének, a korszak sok neves személyiségének (pl. Victor Hugo, Giuseppe Garibaldi, John Stuart Mill, stb.) részvételével, és csak később kapta a *Páneurópai Kongresszus* elnevezést. A föderációs elképzelések népszerűsége talán azzal is magyarázható, hogy volt már egy jól működő példa rá: az Amerikai Egyesült Államok, mely így mintaként is szolgálhatott.

¹⁴⁸ Midhat pasa 1822-ben született Konstantinápolyban, segített az 1864-ben kidolgozott új oszmán közigazgatási törvény kidolgozásában, és második nagyvezírsege alatt, 1876-ban vezették be a török alkotmányt. Csombor Erzsébet: *Kísérletek az Oszmán Birodalom megmentésére a 19. században és a 20. század elején*. In: *Limes*, 2000/2–3, 245. o.

¹⁴⁹ Todorov, Varban: i. m. 103. o.

¹⁵⁰ A *Rigasz Társaságról* bővebben: Todorov, Varban: *Greek Politics in the 70's of the 19th Century and the idea of Balkan Federation*. In: *Études balkaniques*. Academie Bulgare des Sciences, 1993/3, 108–110. o.

¹⁵¹ Todorov, Varban: *Greek Federalism during the Nineteenth Century*, i. m. 117–119. o.

után kilenc független, de szövetséges államból álló Keleti Föderáció megalakítása. A kilenc állam: Görögország (Krétával); Bulgária; Románia; Bosznia és Hercegovina; Montenegró; Albán–Macedónia; Thrákia Konstantinápolyval, mint szabad várossal, a föderáció központjával; Örményország; Kis-Ázsia a tengerparttal lett volna. Az elmélet kidolgozóinak szerint egy ilyen szövetség képes lenne megőrizni a balkáni és kis-ázsiai államok függetlenségét és politikai autonómiáját a nyugat és észak felől megnyilvánuló expanzióval szemben. A nemzeti ellentétek megoldását várták ettől a szövetségtől, ezért alakítottak volna ki egy független Albán–Macedóniát, melynek felosztása egymásnak ugrasztaná a határos nemzeteket és államokat, önálló tagként azonban ez elkerülhetőnek tűnt, és e köré az állam köré csoportosulhatna a többi állam. (Itt jelentkezett először a macedón területekkel kapcsolatos probléma, mely több évtizedre megmérgezte a szomszédos nemzetek közti kapcsolatokat.)

Az egyenlőség elvét hangoztatták, minden állam belső autonómiát és saját kormányt kapott volna, míg Konstantinápolyban egy közös, az összes állam által küldött delegáció oldotta volna meg a közös ügyeket. Ennek a delegációnak a fő feladata a tagállamok közötti kapcsolatok biztosítása, és a külföldi beavatkozás elleni védekezés lett volna. A Liga nem sokáig állt fenn, és a balkáni államok politikáját sem befolyásolta lényegesen, elsősorban Nyugat-Európában fejtett ki tevékenységet a balkáni föderáció eszméjének népszerűsítésére.

Ugyancsak egy albán–macedón állam¹⁵² létrehozását képzelte el, mint a balkáni szövetségi unió egyenjogú, független tagját, és központi magját a 19. század utolsó két évtizedének legjelentősebb társasága, a *Keleti Föderáció*, Dimitriosz N. Bocarisz¹⁵³ elnökletével, és Leonidasz Voulgarisz aktív és befolyásos tevékenységével. A társaságot Athénban alapították, melynek pontos dátuma ismeretlen, de 1884-ből már maradt fenn róla említés, és több mint egy évtizeden keresztül a balkáni szövetség létrehozásának legfontosabb képviselője és támogatója volt. A társaság megalakulásáról először a belgrádi *Ustavnost* című szerb nyelvű újságban lehetett olvasni,¹⁵⁴ mely kiadvány 1884. szeptember 13-i számában tudósított egy *Keleti Társaság* nevű athéni újság

---

¹⁵² Az 1878-as berlini kongresszust követően a Balkán nemzetiségi kérdései részben megoldódtak (Bolgár fejedelemség megalakulása, Szerbia, Montenegró és Románia függetlenné válása, Görögország területi növekedése 1881-ben Thesszáliával és Epirosz egy részével), ezért a nemzetiségi ellentétek a még oszmán uralom alatt álló, „felszabadításra” váró területek kapcsán éleződtek ki.

¹⁵³ Bocarisz korábban hadügyminiszter és a király segédtszjtje volt.

¹⁵⁴ Az újság 1884 és 1886 között jelent meg. Todorov, Varban: *The Society „Oriental Confederation” and it’s activities during the 80ties and 90ties of the 19th Century*. In: *Balkan Studies*, 1984/2, 532. o.

megjelenéséről,¹⁵⁵ majd pár nappal később beszámolt egy hasonló nevű athéni szervezet megalakulásáról is. A szervezeti szabályzatot 1884. október 29-én fogadták el.

Az Athénban székelő központi bizottság egy nagyobb, általános szervezet fölött elnökölt, a „Keleti Föderáció” fölött, mely Görögországban, a Balkánon és másutt is egyesített volna hasonló társaságokat. Az alapszabály 1. cikkelye tartalmazta a bizottság törekvését:

„A szervezet hasonló társaságaival való teljes egyetértés, és az erőfeszítésekben való együttműködés egy Keleti Föderáció megalakítására a balkáni államok között, az idegen uralommal szemben.”¹⁵⁶

A társaság békés úton, felkelések és fegyveres összecsapások nélkül szerette volna megvalósítani céljait, kiáltványok és nyilatkozatok terjesztésével és közzétételével terjesztette elképzeléseit. A társaság elnöke Dimitriosz N. Bocarisz volt, a szövetség pecsétje pedig egy a karmai között kígyót tartó sas, melynek a csőrében szalag fut, a felirattal: „Egységben az erő”.¹⁵⁷ Vezetői aktív politikai múlttal rendelkező, befolyásos görög értelmiségiek voltak, akik nem támogatták a gazdaságilag befolyásos körök agresszív, a bel- és külpolitikai problémákat erővel megoldani szándékozó politikáját. A balkáni ellentéteket a meggyőzés, a sajtó révén, felülről szerették volna megoldani: a balkáni államok kormányai közötti egyetértés kialakításával vélték második lépésben kivitelezhetőnek az etnikai, nemzeti és területi kérdések elsimítását. Végső céljuk egy délkelet-európai föderáció megalakítása lett volna:

„Ti görögök, albánok, szerbek, románok, bolgárok, Ti görög, szláv, latin, tatár népek, kik a három tenger – a Fekete-, a Földközi- és az Adriai-tenger – által határolt hatalmas területen éltek, és az Alpoktól és a Kárpátoktól Krétaig és Ciprusig vagytok szétszóródva, Egyesüljetek!”¹⁵⁸

A szervezet kapcsolatban állt többek között befolyásos szerb (például Nikola Pašić miniszterelnökkel), bolgár, román és montenegrói politikusokkal is, és agitátorokat küldött albán és macedón területekre, hogy népszerűsítse balkáni összefogásra irányuló programját, valamint terjessze újságját. Az akkori görög miniszterelnök, Harilaosz Trikupisz elhatárolta magát és a hivatalos görög külpolitikát a Keleti Föderációtól, melynek tagjai szerint egy esetleges törökellenes balkáni szövetség létrehozásán fáradoztak, elsősorban Macedónia és Albánia felé fordulva. A Porta betiltotta az újság kiadását és terjesztését európai tartományaiban, mint felforgató

---

¹⁵⁵ Todorov, Varban: *Greek Federalism during the Nineteenth Century*, i. m. 120. o.

¹⁵⁶ Uo. 121. o.

¹⁵⁷ Uo. 122. o.; és Todorov, Varban: *The Society „Oriental Confederation” and its activities during the 80ties and 90ties of the 19th Century*, i. m. 530. o.

tevékenységet. Ugyanakkor H. Rumbold athéni angol követ azt az információt küldte kormánya felé 1885 decemberében, hogy Vulgarisz, a Föderáció vezetője többször is találkozott a görög miniszterelnökkel, és tárgyaltak egy, az Oszmán Birodalommal szembeni szövetség létrehozására irányuló kampányáról, melyben Görögország, Bulgária és Montenegró vett volna részt.¹⁵⁹ Ezt a görög miniszterelnök cáfolta, és más forrásból valóban nem is lehetett megerősíteni az állítást, így feledésbe merült. A szervezet több beszédében és nyilatkozatában is azt hangsúlyozta, hogy a keleti kérdés egyre távolabb kerül a megoldástól, mert a kérdést háborúkkal és dinasztikus ambíciókkal próbálják rendezni. Véleményük szerint azonban csak az hozna megoldást, ha létrehoznának egy balkáni szövetséget, mely a kis balkáni nemzetek és államok számára biztosítaná a szabadságot és a függetlenséget. A nagy balkáni szövetség pedig még a nagyhatalmi expanzióval is fel tudná venni a versenyt, és eredményesen szorítaná vissza terjeszkedő politikájukat a térségben. Tisztán látták, hogy terveiket a régió meghatározó nagyhatalmai, mint az Osztrák-Magyar Monarchia, az Oszmán Birodalom, Oroszország tudnák a legkönnyebben megakadályozni, ezért minden kiadványukban arra törekedtek, hogy ezen nagyhatalmak agresszív, a balkáni államok és nemzetek érdekeit sértő politikája legyen hangsúlyos. Közülük is az Osztrák-Magyar Monarchiát tartották a legveszélyesebbnek, közvetlen balkáni érdekeltsége miatt. Az 1885 áprilisában megjelent cikk is ezt bizonyítja, mely nem csak az Oszmán Birodalom felől a Társaság tagjaira és szimpatizánsaira leselkedő veszélyre hívta fel a figyelmet (üldöztetések és letartóztatások), hanem azokra a nehézségekre is rámutatott, melyek Bécs és Athén érintett körei felől nyilvánultak meg a szervezettel szemben.¹⁶⁰ Egyben visszautasította az osztrák és görög sajtó támadásait, melyek azt állították, hogy a szervezet akadályozza Balkán-politikájuk eredményes megvalósítását. A cikk egy felhívással zárult, mely felszólított „minden nemes gondolkodású és szabadságszerető embert” a szervezethez való csatlakozásra, és a Balkán-föderáció támogatására.¹⁶¹ Szüksége is volt támogatókra a szervezetnek, hiszen teljes ideológiai és politikai propagandája nyíltan ütközött az Osztrák-Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom balkáni konszolidációra és érdekérvényesítésükre irányuló, egymással is szemben álló törekvéseivel. Nem véletlen, hogy a

---

¹⁵⁸ Todorov, Varban: *Greek Politics in the 70's of the 19th Century and the Idea of Balkan Federation*, i. m. 107. o.

¹⁵⁹ Todorov, Varban: *Greek Federalism during the Nineteenth Century*, i. m. 125. o.

¹⁶⁰ Todorov, Varban: *The Society „Oriental Confederation” and it's activities during the 80ties and 90ties of the 19th Century*, i. m. 531. o.

¹⁶¹ Uo.

„Keleti Föderáció” újságját mindössze három szám megjelenése után betiltotta a Porta Macedóniában és az albán területeken.¹⁶²

Ezzel párhuzamosan a görög kormánykörök is éles kritikában részesítették a szervezet tevékenységét, és még maga a szervezet is ambivalens álláspontot képviselt az Oszmán Birodalommal kapcsolatban. Egyrészt nyíltan elítélte a Porta politikáját, mely ellentéteket gerjesztett a balkáni nemzetek között, ugyanakkor a Szövetség kiáltványban fordult az Oszmán Birodalomhoz együttműködést ajánlva neki, és helyet biztosított számára a szövetségen belül, de csak akkor, ha változtat politikáján. (Véleményük szerint, az oszmán állam a szövetségen belül, a többi balkáni nemzettel együttműködve biztosíthatná további független egzisztenciáját, míg ellenkező esetben Bécs és a többi nagyhatalom befolyása alá kerülne, melyek célja területeinek ellenőrzése és felosztása.)

1888-ban a társaság felhívást adott ki, melyben a szerbek, románok, görögök, bolgárok, albánok, törökök közti egyetértés eszméjét hangoztatták a macedón kérdés békés megoldásához. Tevékenységük során nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy egyik balkáni nemzet se válhasson dominánssá a többivel szemben. Mikor a balkáni nemzetek föderációjáról beszéltek, nem hagyták figyelmen kívül az oszmán fennhatóság alatt élő többi nemzetet sem, nem korlátozódott elképzelésük csak a Balkán független államaira. Végig támogatta a szervezet az oszmán határokon belüli szabadságmozgalmakat.¹⁶³

A korszak európai politikai fejleményeit követve, a balkáni föderáció nem csak egy elvont eszme volt náluk, kidolgozott politikai programmal is rendelkeztek. Az összes állam megőrizte volna nemzeti karakterét és politikai autonómiával rendelkezett volna a föderáción belül. Lehetőség lett volna külügyi kérdésekben is a saját út követése, de katonai unióként is funkcionált volna az államalakulat. A jövő föderáció struktúráján belül az államok politikailag függetlenek lettek volna belső autonómiával, és csak a „közös kiadások és bevételek” meghatározása lett volna közös döntéssel meghatározva.¹⁶⁴

A Bizottság egész Balkán-szerte alapított helyi irodákat (Szófia, Belgrád, Bukarest, Athén), és rendszeres találkozókat szervezett a fővárosokban. A föderáció alkotmány-tervezetéről tárgyaltak, és az Osztrák-Magyar Monarchia államberendezkedésének modelljéhez, mint követendő példához

---

¹⁶² Uo. 535. o.

¹⁶³ Uo. 532–533. o.

¹⁶⁴ Todorov, Varban: *Greek Federalism during the Nineteenth Century*, i. m. 129–130. o.

jutottak el, közös parlamenttel, de a nemzeti identitás és a belpolitikai autonómia megőrzésének biztosításával.¹⁶⁵

Bár a Keleti Föderáció különbséget tett „állam” és „nemzet” között, nem használta egyértelműen ezeket a fogalmakat. A hivatalos alapító okirat a Balkán-államok föderációjáról beszélt, de társadalmi felhívásaiban a Balkán nemzeteihez szólt. A szervezet azokkal a nemzetekkel is számolt, melyek még török fennhatóság alatt éltek, nem csak a már független balkáni államokkal. A fogalmak használatánál és magyarázatánál (ahogyan már jeleztük) nem hagyható figyelmen kívül, hogy a 18. század végi és a 19. századi politikai gondolkodóknál (legalábbis ebben a térségben), még keveredtek, nem váltak szét tisztán bizonyos fogalmak, mint például a „föderáció” vagy a „konföderáció” közötti különbségek. Kérdésként merülhet föl még az Oszmán Birodalom szerepe, vajon elfogadható-e a föderáció tagjának, esetleg vezetőjének, amire egyértelmű választ nehéz adni, de több felhívásban szerepelt a török nemzet is, mint esetleges résztvevő. Problémás volt Macedónia sorsa is, hiszen a térség nemzetei közötti potenciális konfliktus-forrásról volt szó. Két elképzelés is felmerült a terület kapcsán, egy közös megállapodás a balkáni államok között Macedónia felosztásáról; és az, hogy Macedóniát egyenlő tagként integrálják az unióba.¹⁶⁶ Az első elképzelés kiélezné a balkáni államok érdekellentéteit a területszerzési ambíció kapcsán, és könnyen háborúhoz vezetne, ezért a második elképzelést támogatták, a lehetséges konfliktusok megelőzésének politikájával.

A Keleti Föderáció balkáni uniója az 1890-es évek elején pozitív visszhangra lelt Bulgária, Szerbia, Románia és az Oszmán Birodalom részéről is. Politikai programját olyan görög értelmiségiek dolgozták ki, akik egyaránt ellenezték a görög kormány nacionalista politikáját, és a nagyhatalmak expanzív Balkán-politikáját is, és a föderáció létrehozásával próbálták megoldani a térség nemzetiségi és területi ellentmondásait: egy életképes, nagy területi államalakulat létrehozásával biztosítani a politikai stabilitást a térségben. Tisztában voltak vele, hogy ez az Osztrák-Magyar Monarchia és a Porta ambícióival és terveivel egyaránt ütközik, ezért nem is sikerült az uralkodó politikai feltételek mellett vezető szerepre szert tenni a szervezetnek, sőt a 19. század végi balkáni, és általában európai realitásokat nézve a tervezet utópisztikusnak tűnhet. Mindenképpen illeszkedett viszont a korszak politikai gondolkodásának abba a vonulatába, mely

---

¹⁶⁵ Todorov, Varban: *The Society „Oriental Confederation” and its activities during the 80ties and 90ties of the 19th Century*, i. m. 532. o.

¹⁶⁶ Ez utóbbi a már többször említett független macedón–albán állam megeremtését jelentette volna, mely köré csoportosult volna a többi állam.

föderatív vagy konföderatív átalakítással vélte megvalósíthatónak a kis nemzetek (vagy kis területű államok) fennmaradását és függetlenségük biztosítását a nagyterületű, politikai és gazdasági szempontból egyaránt nagyhatalmaknak számító, és aktív, terjeszkedő politikát folytató államok törekvéseivel szemben, melyek Közép- és Dél-Kelet-Európában ekkor még meghatározó jelentőségűek voltak.

Trikupisz miniszterelnökként az 1890-es években is a '60-as évek végén (még külügyminiszterként) elkezdett politikáját folytatta, és megpróbálta az általa elkezdett görög–szerb szövetséget megvalósítani, de már a bolgárok görögellenes tevékenységének ellensúlyozására. Szerbia ebben az időszakban már komoly területi igényekkel lépett fel, melyeknek hangot is adott Trikupisz 1891-es belgrádi látogatása kapcsán. Belgrád a tárgyalások során elismerte ugyan Görögország igényét Thesszaloniki városára és körzetére, de magának Monasztir, Bitola és Kasztoria városait követelte cserébe.¹⁶⁷ Sándor szerb király 1896-ban Athénba látogatott, de ekkor a görög politikában következett be változás, Delijannisz miniszterelnök és Alexandrosz Szkuzesz külügyminiszter számára a krétai kérdés élvezett elsőbbséget, és nem használták ki a lehetőséget egy Szerbiával kötendő szövetség létrehozására, amivel a macedón területek rendezésének lehetőségét is elszalasztották. Az 1897-es vesztes görög–török háborút követően Szkuzesz változtatott külpolitikáján, és egy görög–török szövetség megkötésén fáradozott, melynek kézzel fogható eredménye is született, 1903-ban kereskedelmi szerződést írt alá a két országgal.¹⁶⁸ A Szerbiával létesítendő szorosabb kapcsolatokat megakadályozta a Szerbiában bekövetkező bel-, és külpolitikai fordulat, hiszen Milan Obranovics 1903-as meggyilkolása után a Karadjordjevic-család került hatalomra, akik oroszbarát politikájukkal ellentétbe kerültek a görög érdekekkel, és ez lehetetlenné tette a közeledést a két ország között. Görögország ebben az időszakban megpróbálta a lehető legtöbb támogatást megszerezni, és tárgyalásos úton rendezni az ellentéteket, így Romániával is tárgyalásokat kezdeményezett.

A tárgyalások Romániával nem kezdődtek zökkenőmentesen, mert a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok több év óta szüneteltek. A kapcsolatok megszakításának közvetlen oka két macedón területről származó görög kereskedő öröksége körül kialakult nézeteltérés volt.¹⁶⁹ A két kormány 1896-ban kezdett el puhatolózni a diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról, és

---

¹⁶⁷ Todorov, Varban: *Greek Federalism during the Nineteenth Century*, i. m. 187–188. o.

¹⁶⁸ Uo. 204. o.

¹⁶⁹ A két görög kereskedő évtizedekkel korábban hunyt el Romániában, de azóta sem sikerült örökségük ügyét lezárni. Palotás Emil: *A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a 19. század végén*, i. m. 163. o.

nagyhatalmi közbenjárásra 1896 nyarán helyreállt a kapcsolat politikai szinten is.¹⁷⁰ A román–görög közeledés ezután tovább folytatódott, és 1900 decemberében kézzel foghatóvá is vált, egy kereskedelmi szerződés aláírásával, majd folytatódott 1901 májusában I. György görög és Károly román uralkodó tárgyalásával, akik a kétoldalú kapcsolatok javításáról cseréltek véleményt. Átütő eredményt azonban ez sem hozott, mert 1903 után egyre erőteljesebb vlach propaganda folyt Macedóniában, Románia támogatásával. 1904-ben a románok elkészítettek egy memorandumot, mely felosztotta az Oszmán Birodalom európai területeit, és helyén egy konföderációt hozott volna létre. Három részre osztották volna a térséget: Albánia, Macedónia és Thrákia néven, Szkutari, Szaloniki és Konstantinápoly központtal. A Novi Pazar-i szandzsákat felosztották volna Szerbia és Montenegró között, míg Koszovó Macedóniához került volna. A konföderáció a svájci kantonok mintáját követte volna, az olasszal, mint hivatalos nyelvvel, a Macedónia és Albánia élére kerülő kormányzó is olasz lett volna, míg a politikai központ (az országgyűlés ülésének színhelye) Szaloniki városába került volna.¹⁷¹

A Macedónia területén fennálló görög–vlach ellentét miatt szakítás következett be Bukarest és Athén között, Románia 1905 végén felmondta az 1900-as kereskedelmi szerződést, Athén pedig 1906-ban megszakította a diplomáciai kapcsolatait Bukaresttel.¹⁷² A 19. század végére, 20. század elejére tehát minden próbálkozás ellenére a görög diplomácia elszigetelődött és ellentétbe került a többi balkáni nemzet külpolitikai törekvéseivel, ami szükségessé tette a külpolitika felülvizsgálatát.

A 19–20. század fordulóján a görög külpolitika legsürgetőbb feladata még mindig a nemzeti ügy rendezése volt, mely a macedón kérdésben koncentrálódott, és több politikai program megfogalmazásához vezetett a görög politikai gondolkodásban. Miután a görög vezetők felismerték, hogy nem bírnák a hanyatló, de még mindig erős Oszmán Birodalommal, több lehetőség és politikai irányvonal is megjelent, mint esetleges alternatíva a görög politika irányultságára. Mint lehetőség merült fel, hogy a görög politika kivárja a nagyhatalmak állásfoglalásában bekövetkező változást a keleti kérdésben, ami elősegítené Görögország nemzeti érdekeinek megvalósítását. Felmerült az egyik vagy másik nagyhatalomhoz való közeledés gondolata, mely hatalmak segítenék a Balkán-félszigeten fennálló helyzet megváltoztatását, természetesen görög érdekek figyelembe vételével. Végül megoldási lehetőség volt a többi balkáni nemzettel való együttműködés, ami a nyugati hatalmak mellőzésével rendezhette volna a nemzeti

---

¹⁷⁰ Uo. 164. o.

¹⁷¹ A tervezetről részletesebben: Demeter Gábor: i. m. 127. o.

¹⁷² Lazarakis, Sz. Th.: i. m. 208. o.

kérdéseket a térségben. A nemzetközi helyzettől függően, és a nemzetközi erőviszonyokhoz alkalmazkodva hol egyik, hol másik politika került előtérbe, volt hangsúlyosabb. A berlini kongresszus és a nagyhatalmak egyértelmű politikájának következtében, mely az Oszmán Birodalom integritásának megőrzésére törekedett, a görög politika is a törökökkel való megbékélést hirdette. Ezzel párhuzamosan az 1880-as és 1890-es években (csakúgy, mint korábban) a Nagy Eszmehez kapcsolódó elképzelések is a hivatalos görög politika részét képezték. Az eszme gondolati összetevői azonban változáson mentek keresztül, és már nem egy új Bizánci Birodalom létrehozását tervezte, ami az Oszmán Birodalom helyét venné át, hanem egy leszűkített programról volt szó, mely az Athén körüli Égeum régiójára korlátozódott. Ez egyben azt is jelentette, hogy a sokkal realisabb nemzeti cél megfogalmazásával jelentősen megnőtt az eszme támogatottsága. A balkáni államok közti föderáció létrehozásának politikája soha nem tudott olyan népszerűsége szert tenni, mint a Nagy Eszme, annak ellenére, hogy azért befolyásolta a görög társadalom bizonyos részeit, elsősorban az értelmiséget.

A 19. századi görög külpolitika előbb említett kettős irányát jól szemlélteti a pár éven belül bekövetkező orientációváltás is. 1894-ben alakította meg a görög kormány az első hivatalosan működő, idegen területen élő görögök felszabadítását célul kitűző szervezetét, a *Nemzeti Társaságot* (Ethniki Eteriát), ami a Nagy Eszme magvalósításáért tevékenykedett. A *Nemzeti Társasághoz* a görög hadsereg tisztjeinek több mint fele csatlakozott, két fő tevékenységi területe pedig Macedónia és Kréta szigete volt. Három évvel később a görög kormány viszont már a földközi-tengeri nagyhatalmakkal próbálta meg szorosabbra fűzni a kapcsolatait, közeledni próbált a Portához és együttműködni a balkáni államokkal.¹⁷³ Miközben nem hagyta abba a *Nemzeti Társaság* sem törökellenes tevékenységét, Athén nem zárta ki a törökkel való együttműködés lehetőségét sem, és 1899 tavaszán, mikor a szultán képviselői egy Görögországgal történő kétoldalú szövetség és katonai egyezmény aláírására tettek javaslatot, a görög kormány nem utasította azt el.¹⁷⁴ A szerződést ennek ellenére nem kötötték meg, mert a görög fél először az 1897-es békeszerződés rendelkezései kapcsán felmerülő függő kérdéseket szeretne volna tisztázni a két ország között, sőt az elkövetkező három évben még kereskedelmi szerződés megkötésére sem került sor.

---

¹⁷³ Σβολοπουλου, Κωνσταντινου: *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1900–1945*. Εστιας, Αθήνα, 1997.

(Σβολουπλουλου, Κωνσταντινου: *Γörög külpolitika 1900–1945*. Esztiasz, Athén, 1997), 17. o.

¹⁷⁴ Uo. 19. o.

A 20. század eleje a Balkán viszonylatában új helyzetet teremtett, és a macedón kérdés megoldatlansága, a probléma egyre hevesebb (és véresebb) jelentkezése nem a föderatív átalakítás gondolatát helyezte előtérbe. A görög nemzeti törekvések ennek kapcsán már nem diplomáciai megoldáson és a balkáni államok közti tárgyalások megvalósításán fáradoztak, hanem fegyveres ellenállással próbálták érvényre juttatni jogosnak vélt követeléseiket. Ezzel kezdetét vette a Macedón Harc fegyveres konfliktus-sorozata, és a helyzet csak az 1908-as ifjútörök forradalom győzelmével, és az 1876-os török alkotmány újbóli bevezetésével változott meg, mikor még egyszer, utoljára felmerült egy nemzetek feletti összefogás lehetősége, az Oszmán Birodalom megreformálásával és átalakításával együtt.

III. A Macedón Harc időszaka

Macedón kérdés a 20. század elején

Az Oszmán Birodalom nyilvánvaló hanyatlása és a Balkán-félszigeten állandósuló forrongás arra kényszerítette a 19. század végére a térségben leginkább érdekelt két nagyhatalmat, az Osztrák-Magyar Monarchiát és Oroszországot, hogy korábbi ellentéteiket félretéve tárgyaljanak a közös rendezés lehetőségéről. A kölcsönös bizalmatlanság legyőzése után 1897. április végén Goluchowski a Monarchia külügyminisztere Pétervárott tárgyalt orosz kollegájával, ahol sikerült is a félszigettel kapcsolatos fő alapelvekben és politikában megegyezniük, melyek a status quo fenntartását fogalmazták meg.¹⁷⁵ Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor, hogy közvetlenül ezt megelőzően jóval aprólékosabb „megoldási tervezetek”, az egész félszigetet felosztó elképzelések is születtek, elsősorban a Monarchia vezérkari tábornokától Becktől, de Kapnyisz bécsi orosz nagykövet tollából is.¹⁷⁶ Pontosan ezeknek a tervezeteknek az elkészülte után tartott április elején Goluchowski egy külön konferenciát, melyen a Monarchia közös miniszterei vettek részt. A Monarchia külügyminisztere itt fogalmazta meg külpolitikai koncepcióját, mely szerint az Oszmán Birodalom fenntartása a cél, de ha ez nem valósítható meg tovább, és felbomlik a birodalom, akkor Szentpétervárnak és Bécsnek kell a felosztásról megegyeznie. A Monarchia kapná Bosznia-Hercegovinát, a Novi Pazar-i szandzsákot, Durazzo és Valona albán kikötőket, és a balkáni államok úgy kapnának területeket, hogy az ne bontsa meg köztük az erőegyensúlyt. Így Szerbiáé lenne Koszovó és Üszküb környéke (Ó-Szerbia); Románia határa Várnától délre húzódna, cserébe Bulgária megkapná Dél-Macedónia és Thrákia nagy részét a Struma és a Marica folyók közti területet, kijutva az Égei-tengerre. A görög–bolgár határ Szerresztől nyugatra húzódna, és a görögök így a Halkidiki-félszigettel, Dél-Nyugat-Macedóniával (Monasztirtól délre) és Krétával gyarapodnának. Albánia függetlenné válna de Janina nélkül, amit szintén a görögök kapnának meg. Az orosz fél annyiban módosította ezt az elképzelést, hogy Bulgária túlzott megerősödését megakadályozandó, ne terjedhessen ki Kelet-Thrákiára, a Márvány-tenger körzetére, mely a

---

¹⁷⁵ A Goluchowski-Muravjov megegyezésről részletesebben ld.: Palotás Emil: *A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a 19. század végén*, i. m. 226–233. o.

¹⁷⁶ Beck és Kapnyisz tervezetét ld.: Uo. 219–221, és 225–226. o.

Szorosok kérdése kapcsán kellemetlen lenne Oroszországnak.¹⁷⁷ A két nagyhatalom közti tényleges megállapodást inkább csak az érdekszférák határainak meghúzásaként lehet értékelni, melynek új eleme volt a független Albánia megalakítása, a balkáni szláv államok (főleg Szerbia) túlzott megerősödésének megakadályozására, és a Monarchia adriai-tengeri dominanciájának biztosítására. Ezen kívül a legfontosabb eredménye az volt az 1897-es megállapodásnak, hogy nemcsak az egymás közti nyílt rivalizálást szüntette meg kb. egy évtizedre, hanem az Oszmán Birodalom hatalmának támogatását is felvállalta európai területein, és ezzel a balkáni kisállamok nemzeti mozgalmával szembeni állásfoglalást is jelezte. Az már más kérdés, hogy a Macedónia területén elinduló forradalmi mozgalmak már belülről indultak ki, és nem volt szükségük külső támogatásra, sőt, ahogy majd látni fogjuk, megfékezésükhöz sem lett elég a nagyhatalmak aktivitása.

A 20. század elejére a balkáni együttműködés, és az unió megvalósításáért dolgozó szervezetek aktivitása elmozdította a holtpontról a balkáni kérdést, de a nemzeti-nacionalista indíttatású mozgalmak egyre hevesebb és erőszakosabb jelentkezése háttérbe szorította ezeket az elképzeléseket. A fegyveres aktivitás és az erőszakhullám az 1903. évi Illés-napi felkelésben érte el a tetőpontját.¹⁷⁸ Több mint száz települést romboltak le teljesen, és több tízezer ember vált hajléktalanná. A tragikus események hatására a két legközelebről érintett nagyhatalom, Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia elfogadta a mürzstegi programot a szükséges reformok bevezetéséről. A reformok teljesen új adminisztrációs körzeteket jelöltek ki, melyek nem estek egybe a különböző nemzetiségek macedóniai képviselőivel, és még nehezebbé tették az etnikai elv figyelembe vételét.¹⁷⁹ A nemzetiségek ekkor ismerték fel, hogy céljaik megvalósítása propagandájuk erélyességén és aktivitásán múlik. Ezzel kezdetét vette a szerb, görög és bolgár bizottságok (félkatonai szervezetek) egyre hevesebb harca egymás ellen. Ez is csak azt bizonyította, hogy a mürzstegi program tévedés volt, és csak radikalizálta a már régóta tartó etnikai konfliktusokat.

Macedónia területén már az 1870-es évektől etnikai belviszály dúlt, mely azonban egészen 1904-ig elsősorban oktatási és vallási talajon állt, és inkább propaganda-hadjáratokban merült ki, míg 1904–1908 között a fegyveres összecsapás vált dominánssá. Ezt az időszakot nevezik Macedón

---

¹⁷⁷ Demeter Gábor: i. m. 124–125. o.

¹⁷⁸ Az Illés-napi (vagy Ilinden) felkelésről részletesen ld.: következő alfejezet.

¹⁷⁹ Macedónia három vilajetét (Saloniki, Monasztir és Koszovó) öt zónára kívánták osztani, melyek ellenőrzésére szintén öt nagyhatalmat jelöltek ki. Újhelyi Péter: *Macedónia és a keleti kérdés*. Marosvásárhely, 1904, 51 o. A terület népességstatisztikai ellentmondások, az összeírást vezető nemzet szándékaitól sem mentesek, ráadásul a vizsgált

Harcnak, melyben elsősorban a területen élő görögök és bolgárok (de szerbek és vlachok is) harcoltak egymás ellen a terület feletti ellenőrzés megszerzéséért. A szakirodalomban több időhatárral is találkozhatunk, általában az 1870-es évek közepére-végére helyezik a kezdetét, ugyanis a bolgár exarchátus megalakulásával indult el a bolgár aktivitás, végpontja pedig a második Balkán-háborút lezáró bukaresti békekötés, és a terület felosztása. A bolgár kulturális-vallási propagandatevékenységre, melynek célja az ortodoxok maguk mellé állítása volt, a görögök csak megkésve, a 19. század legvégén, 20. század elején válaszoltak. Ennek a megkésettységnek az oka részben a krétai kérdésnek volt köszönhető, ami sokáig prioritást élvezett a görög külpolitikában. Azonban az 1897-es vesztes görög-török háború után, egy passzivitásra kényszerített rövidebb időszakot követően, a macedón területek megszerzése vált a legfontosabb céllá.

Kezdetben görög részről is kulturális tevékenységgel, röpiratok terjesztésével és a szóbeli befolyásolás eszközével próbáltak hatni az ott élő nagyon vegyes összetételű népességre, meggyőzni őket görög származásukról.

Az alapvető nehézséget itt az okozta, hogy a területen élő lakosság még nem tudott modern értelemben vett nemzeti vagy nemzetiségi kategóriákban gondolkodni, a nemzeti mozgalom ekkor még csak az első, döntően kulturális-irodalmi szakaszában járt. A szűk értelmiségi rétegen kívül a lakosság túlnyomó része a modern nacionalizmust megelőző fogalomrendszerben gondolkodott, és nem volt határozott saját önazonosításában sem. Nem volt fontos (és lényeges) számára, hogy ő bolgár vagy szerb, esetleg görög-e. Saját magát, mint ortodox keresztényt határozta meg, ami a török és albán muzulmán szembeni megkülönböztető jegye volt évszázadokon keresztül. Ebben a mentalitásban, amit az ortodox keresztény egyház tradíciói formáltak, és az oszmán fennhatóság évszázadai szilárdítottak meg, sokkal jobban érvényesült a keresztény „nemzeti közösség” (és a millet-rendszer), mint a nemzet, mely egyértelmű kategóriaként még nem is létezett.

A macedón területeken élő népesség nagy része tehát identitását nem nemzetiként, hanem vallásiként értelmezte, és nem feltétlenül tekintette politikai alapnak. Éppen ezért már az a kérdés is, hogy a patriarchista görög vagy az exarchista bolgár egyházhoz tartozik-e az illető, komoly és nehéz kérdésnek tűnt, mikor pedig nemzetiségét kérdezték, rendszeresen vallási kategóriával válaszoltak, ti. hogy ők ortodox keresztények.

---

korszakban nem is készült sok belőlük. Népszámlálások Macedóniáról és a Szaloniki vilajetről, ld.: melléklet, 5–9. népszámlálási táblázatok.

A legnagyobb ellentmondás oszmán Macedóniában a 19. század végén, 20. század elején az volt, hogy a Bolgár Exarchátus követői (Szófia bolgároknak nevezte őket), és a konstantinápolyi pátriárkához hűek (Athén görögöknek nevezte őket) között nem mindig volt határozott nemzeti különbség, de volt egy bizonytalan határvonal, amit a macedón parasztsztrájkok átléphettek, ha arra kényszerítették őket.¹⁸⁰ Válaszukat nagyban befolyásolták anyagi megfontolások és a helyi politika erőviszonyai is, így nemzeti hovatartozásuk széles sávon mozoghatott. Ha valaki görögnek vallotta magát, az Macedóniában elsősorban azt jelentette, hogy a Konstantinápolyi Patriarchátussal kapcsolatban álló művelt társadalmi csoporthoz tartozott, melynek célja a társadalmi státusmegőrzés volt (tehát konzervatív felfogású), míg az exarchátusi mozgalom szociális, nemzeti, politikai célokkal rendelkezett. A különböző nyelvű és származású népességet inkább szociális, mint földrajzi kritériumok alapján lehetett ekkor meghatározni: az Égei-tenger partvidékén és a nagyobb városokban inkább görögök, míg vidéken elsősorban szlávok éltek (de szinte mindenütt keveredve).

A bolgár és görög agitátorok egyre keményebb fellépéssel próbálták befolyásolni az itt élő lakosságot, és egyre inkább a fegyveres megmozdulások kezdték el a főszerepet játszani a 20. század elejétől, hiszen ez a modern nacionalizmus elterjedése előtti identitás nagyon jó táptalajnak bizonyult az egyre erősebben jelentkező, már nacionalista ideológiáknak, melyek a keresztény közösség szétszakításával szerettek volna görögöt, bolgárt, szerbet „teremteni”.¹⁸¹ Ugyanakkor azt is ki kell hangsúlyozni, hogy adott esetben anyagi megfontolások is szerepet játszhattak, hiszen a bolgár exarchátushoz való csatlakozás után nem kellett tandíjat fizetni (az oktatás ingyenes volt), ez pedig a földművelő parasztsztrájkokra komoly befolyást gyakorolt, mivel ők a gyermekiekkkel, mint munkaerővel számoltak. Helyenként még oktatási támogatást is kaptak a bolgár egyháztól, ami jelentős ösztönző erő volt a görög egyháznak fizetendő tandíjhoz képest.

A Macedón Harc második, fegyveres szakasza tehát az 1903. évi júliusi Ilinden-felkeléstől vagy Illés-napi felkeléstől számítható, bár a görögök az 1904-es év végétől, Pavlosz Melasz¹⁸²

---

¹⁸⁰ Livánios, Dimitris: *„Conquering the Souls”: Nationalism and Greek Guerilla Warfare in Ottoman Macedonia 1904–1908*. In: *Byzantine and Modern Greek Studies*, 1999, 196. o.

¹⁸¹ Uo. 198. o.

¹⁸² Pavlosz Melasz (1870–1904) a Macedónia megszerzéséért folytatott küzdelem egyik első görög áldozata, aki nemzeti hősként a görög ellenállás szimbólumává vált halála után. Marseillesben született, majd 1874-ben visszatelepült családjá Görögországba, ahol az athéni katonai akadémián tanult 1891-ig. 1892-ben feleségül vette Natalia Dragumisz, Stefanos Dragumisz lányát, aki a Macedón Bizottság vezetője volt, és a görög nemzeti ellenállás egyik irányítója. Ennek a nemzeti érzelmű családnak (Sztefanosz fia Jon Dragumisz, a 20. század első felének legfontosabb politikai gondolkodója), a hatására lépett be a *Nemzeti Társaság*ba, melynek célja a hellenizmus ideológiájának a kiterjesztése volt. Az athéni kormány (Georgiosz Theotokisz 1903. december–1904. decembere között Görögország miniszterelnöke,

görög partizán meggyilkolásától szokták datálni (1904. október 13.) a görög ellentámadás kezdetét, a bolgár agresszióval szembeni válaszként. Ebbe a küzdelembe már a Macedónia területén található görög konzulátusok is bekapcsolódtak a Szaloniki Főkonzulátus vezetésével. Az ellenállás karaktere tehát megváltozott.

Az Illés-napi felkelés és a mürzstegi reformok

Macedón területen 1893-ban alakult meg az első titkos szervezet, mely eredetileg az 1878-as berlini szerződés életbe léptetésére, és közigazgatási különállás elfogadására akarta kényszeríteni a török hatóságokat. A Szalonikiben megalakult csoport felvette a Belső Macedón Forradalmi Szervezet (IMRO angol, vagy VMRO bolgár mozaikszóval) elnevezést, célja pedig egy délszláv föderáció létrehozása lett, ami Macedóniát is magába foglalná. Ezt egy általános felkelés kiobbantásával szerették volna kivívni. Legnagyobb ellenfelük a Szófiában 1895-ben alapított Macedón Külső Szervezet, vagy Legfelsőbb Bizottság (szuprematisták) volt, akik a területet Bulgáriához akarták csatolni. Az IMRO 1896-ban fogalmazta meg először célkitűzését, mikor kidolgozta alapszabályzatát,¹⁸³ amiben megjelent egy pontosan nem körvonalazott föderatív struktúra is. Az alapszabály Macedónia összes lakosát felszólította (etnikai hovatartozástól függetlenül), hogy csatlakozzon a mozgalomhoz. Az autonómiát kiindulási pontnak tervezték egy nagy délszláv köztársaság megalapításához. (A Külső Szervezet is hasonlóan vélekedett az autonómiáról, de ők Kelet-Rumélia példáját szerették volna megvalósítani, tehát az autonóm területet később Bulgáriához csatolni.) Az 1896-os dokumentum kidolgozott egy széleskörű szervezeti struktúrát. A „központi bizottság” tagjait a területi bizottságok által delegált képviselők

---

és 1904. június közepétől 1904 augusztus közepe között külügyminiszter is volt egy személyben.) 1904 elején négy tisztből álló bizottságot küldött Macedóniába, hogy felmérjék az ottani helyzetet. Ebben részt vett Melasz is, aki augusztusi visszatérte után beszámolt a kormánynak arról, hogy véleménye szerint szükség van fiatal görög tisztek odaküldésére. Miután kinevezték a monasztir-kasztoriai terület főparancsnokává visszautazott, hogy elkezdje az ellenállás megszervezését Mikisz Zerasz álnéven. Nem sokkal érkezése után török katonák ölték meg 1904. október 13-án. Ld.: Νοταρης, Γιαννις Σ.: *Παυλος Μελας και Ιων Δραγουμης, δυο Ελληνες που αγωνιστηκαν για τη Μακεδονια*. In: *Ο Μακεδονικος Αγωνασ. Συμποσιο*, Θεσσαλονικη, 1984. (Notarisz, Giannis Sz.: *Pavlosz Melasz és Jon Dragumisz, két görög, akik harcoltak Macedóniáért*. In: *A Macedón Harc. Szimpózium*, Thessaloniki, 1984), 171–175. o.

¹⁸³ Seres Attila: *A „Kruszevói Köztársaság” megalakulásának és hatalmi szervezetének főbb történeti problémái*. In: Árvay Viktor–Bodnár Erzsébet (sz): i. m. 150. o.

választották meg az évenként összeülő kongresszuson, a szervezet közgyűlésén.¹⁸⁴ Ezen kívül Macedóniát öt nagyobb, forradalmi körzetre osztották fel, és kiépítettek fegyvercsempész-útvonalakat mind Bulgária, mind pedig Görögország felől.¹⁸⁵

Az általános felkelés kirobbanása azonban nem szervezeten indult el, hanem egymástól független merényletekkel. Az általános helyzetről a monasztiri francia konzul számolt be 1902. március 2-án küldött jelentésében:

„Mindenütt egy tavasszal kitörő felkelésről suttognak az emberek. Nem lehet előre megjósolni, hogy Macedónia mely részén kell egy bolgár mozgalomtól legjobban tartani. Annyi azonban megállapítható, hogy a komiték egy Macedóniát átszelő vonal mentén dolgoznak, mely Stip, Veles, Prilep, Krusevo, Monasztir, Kastoria hegyes, erdős vidékeit vágja keresztül.”¹⁸⁶

Hasonló megállapításokra jutott a szintén monasztiri angol alkonzul is, aki szerint:

„Nehéz, sőt majdnem lehetetlen megállapítani, hogy a macedón komité előkészületei milyen fokot értek el. Általában az a benyomás, hogy a jól fegyelmezett szervezet a három vilajetben mintegy 40.000 fegyver, és jelentékeny mennyiségű lőszer fölött rendelkezik. A komité igyekezete arra irányul, hogy ezen anyagot még szaporítsa.”¹⁸⁷

1903 áprilisában¹⁸⁸ Szalonikiben macedón fiatalok merényletek sorozatát követték el azzal a céllal, hogy felhívják a nagyhatalmak figyelmét a térségben élők tragikus helyzetére, és a reformok szükségességére. A mindennapossá váló terrorcselekmények hatására a brit kormány hadihajó küldését határozta el Szaloniki kikötőjébe (végül csak Volosz kikötőjében állomásoztatta a hajót, de teljes készenlétkben); míg az Osztrák-Magyar Monarchia és Olaszország valóban elküldte egy-egy hadihajóját a macedón fővárosba.¹⁸⁹

Április 29-én az Oszmán Bank ellen hajtottak végre merényletet. Négy fegyveres támadta meg az őrseget, majd felrobbantották a bankot, de megtámadták az oszmán postahivatalt, két kávéházat, és ugyanezen a napon a francia Guadalquiver nevű gőzhajóra is bombát dobtak.¹⁹⁰ Ezek a

---

¹⁸⁴ Uo. 151. o.

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Choubier francia konzul jelentése, in: Baschdaroff, G.: *A macedón kérdés*. Budapest, 1926, 13. o.

¹⁸⁷ Gregor angol alkonzul jelentése 1903. április 4-én. In: Uo. 16. o.

¹⁸⁸ Az 1903. évi eseményekről: Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 92–112. o.

¹⁸⁹ Uo. 94. o.

¹⁹⁰ Uo.

merénylők nem álltak kapcsolatban az IMRO vezetőivel, tervüket nem egyeztették velük, önállóan cselekedtek.¹⁹¹

Az események felgyorsították az általános felkelés kirobbanását, és 1903. augusztus 2-án (Illés napján) Kruševo városában (Bitola körzet, Délnyugat-Macedónia) a felkelők átvették a hatalmat. A felkelés szervezettségére utal, hogy már kirobbanásának napján mintegy 750 fős fegyveres csoport gyűlt össze a város mellett, mely csoport hamar elérte az 1200 főt.¹⁹² A felkelők augusztus 2-áról 3-ára virradó éjszaka elfoglalták a kaszárnyát, a távíró épületét, közintézményeket, a város környéki stratégiai pontokat (hegycsúcsok), és elűzték a török adminisztrációt valamint a katonaságot. Az összes hidat lerombolták a Monasztir–Ohrid útvonalon, megrongálták a vasúti síneket, és megfogalmazták a Krusevói Manifesztumot¹⁹³ vagy forradalmi proklamációt:

„Amióta csak őseink ideje óta békében élünk a világnak ezen a részén, testvéreinkként tekintünk rátok, mint önmagunkra, és reméljük, hogy ti is hasonlóan. [...] Nem akarjuk megtéríteni anyáitokat, húgaitokat, feleségeiteket, lányaitokat, vagy arra kényszeríteni őket, hogy keresztények legyenek. Mi forradalmárok vagyunk, akik esküt tettek arra, hogy vállalják a halált a szabadságért és békéért. [...] Úgy viszonyulunk hozzátok, mint testvéreinkhez, hiszen ti is ugyanúgy rabszolgák vagytok, mint mi: a pasák és urak rabszolgái, a gazdagok rabszolgái, despoták és türanniszok rabszolgái, akik kikényszerítették tegnapi megmozdulásunkat. Mi, az igazság, szabadság és a humanizmus megvalósítása felé teszünk lépéseket, és arra kérünk, hogy csatlakozzatok hozzánk. Gyertek testvérek, muzulmánok, gyertek és harcoljatok a mi több évszázados ellenségünkkel szemben! Gyertek és csatlakozzatok fegyvereseinkhez az autonóm Macedónia zászlaja alatt! Macedónia, a mi anyánk a segítségünket kéri. Gyertek és segítsetek a rabszolgaság láncát letépni és felszabadítani magunkat a szenvedés alól! Gyertek hozzánk testvérek, így egyesíthetjük lelkünket és szívünket, és megvédhetjük gyermekeinket, és talán békében élhetünk és dolgozhatunk. [...] Ha úgy tekintetek ránk, mint testvéreitekre, és ugyanazt szeretnétek mint mi, ha úgy gondoljátok, hogy velünk együtt tudtok élni, és ha a Macedón Hazának derék fiai vagytok, segíthettek nekünk, és nem csatlakoztok az ellenséghez az ellenünk folytatott harcában.”¹⁹⁴

---

¹⁹¹ Jeleovich, Barbara: i. m. II. k. 87–88. o.; és Ivanovski, Orde: *Nikola Karev – Organizer of the Kruševo Republic*. In: *Macedonian Review*, 1971/2–3, 177. o.

¹⁹² Seres Attila: i. m. 154. o.

¹⁹³ A manifesztumot Nikola Karev (1877–1905) tette közzé, az IMRO egyik vezetője, a Kruševoi Köztársaság megalapítója. Ivanovszki, Orde: i. m. 176–180. o.

¹⁹⁴ Uo. 180. o.

A proklamáció terjesztői hangsúlyozták, hogy ők nem a török földművesekkel szemben ellenségesek, csak a török kormány magatartását és politikáját ítélik el, egyben felkértek mindenkit vallási és nemzetiségi hovatartozástól függetlenül, hogy csatlakozzon a mozgalomhoz, melynek célja az autonóm Macedónia megteremtése volt. A felkelés gyorsan terjedt, rövid időn belül szinte Nyugat-Macedónia összes települése belekeveredett a forradalmi eseményekbe, minden falu rejtegetett egy helyi felfegyverzett bandát, de az emberek nagy része nem önként lépett be, hanem saját védelme érdekében fegyverezte fel magát.¹⁹⁵ (Csak két példa a mindkét oldalról megnyilvánuló brutalitásra: augusztus folyamán Rakovo – tisztán patriarchista falu – 120 háza közül 100-at romboltak le, míg Buf – tisztán exarchista – település 250 háza közül csak 2 élte túl a pusztítást.)¹⁹⁶ Novemberben hallgatólagos fegyverszünet lépett éltbe, miután a váli megígérte, hogy amnesztiában részesíti azokat a felkelőket, akik leteszik a fegyvert.

Az Illés-napi felkelés és véres török leverése a nagy hatalmakat is aktivizálta. Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia képviselői 1903. október 3-án az osztrák területen fekvő Müritzstegben ültek tárgyalóasztalhoz, hogy reformokról döntsenek a macedón vilajetekkel kapcsolatban.¹⁹⁷ Október 24-én fogadta el a Monarchia és Oroszország képviselője a reformprogramot, melynek főbb rendelkezései:

„1. Ausztria és Oroszország civil tanácsadói fogják segíteni a Főkormányzó munkáját, hívják fel a figyelmét a keresztények igényeire és a helyi hatóságok felől megnyilvánuló gáztettekre. Figyelemmel kísérik a reformok bevezetését, az ország lecsendesülését, és tájékoztatják kormányaikat erről.

2. Csendőrparancsnoknak külföldi tábornok (külföldi hivatalnokokkal együtt) lesz kinevezve, megbízva a terület irányításával, szervezésével és felügyeletével.

3. A terület megszervezése után az oszmán Birodalomnak joga lesz módosítani az adminisztrációs határokat, de csak a nemzetiségek tényleges és szabályosabb etnikai összetételén alapuló csoportosítás figyelembe vételével.

4. Az adminisztratív és bírósági intézményeket újra kell szervezni a keresztények részvételével a közszolgálatokban.

---

¹⁹⁵ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 101. o.

¹⁹⁶ Uo. 103. o.

¹⁹⁷ Oroszországot II. Miklós cár és Lamsdoff külügyminiszter, míg a Monarchiát Ferenc József és Goluchowsky külügyminiszter képviselte. A müritzstegi találkozóról és reformokról: Horváth Krisztián: *Az 1904-es szerb–bolgár szerződés*. JATEPress, Documenta Historica 33, Szeged, 1998, 3–8; Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 112–117; Ormos–Majoros: i. m. 183. o.

5. Vegyes Bizottságokat kell létrehozni, egyenlő számú keresztény és muzulmán részvételével az új keletű bűncselekmények kivizsgálására.

6. Az Oszmán Birodalomnak kell megfizetnie a keresztény menekültek repatriálásához szükséges költségeket, és a törökök által lerombolt házak, templomok és iskolák újjáépítését. A pénzt a Bizottság osztja szét, melynek tagjai keresztény előkelőkből tevődnek össze az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország konzuljainak ellenőrzése alatt.

7. A leégett falvak keresztény lakóinak egyévi adóját el kell engedni.

8. Az oszmán Birodalomnak kell ügyelnie a februári és a műrzstegi reformok késedelem nélküli kihirdetésére.

9. Az irreguláris csapatokat azonnal fel kell oszlatni.”¹⁹⁸

A reformok hatékonyabb megvalósítása érdekében elhatározták, hogy a Macedóniát 1902 óta igazgató fő kormányzó, Huszein Hilmi mellé két civil tanácsadót is rendelnek (egy orosz és egy osztrák képviselőt), és felállítanak egy keresztény ellenőrző bizottságot is. December 8-án Hilmi mellé kinevezték Nyikolaj Gyemeriket orosz, és Henrich von Müllert osztrák részről. A macedón csendőrség élére pedig 1904 elején az olasz Degiorgis tábornokot helyezték, és a területet az öt nagyhatalom ellenőrizte zónákra osztották.¹⁹⁹ Bulgária szélesebb körű reformokat látott volna szívesebben, ezért egyezményt kötött a Portával 1904. április 8-án, mely szerint saját területén megakadályozza a török fennhatóság ellen szervezkedő fegyveres csoportok megalakulását és tevékenységét, cserébe a Porta vállalta, hogy a felkelés miatt menekülni kényszerülők hazatérhetnek, és ígéretet tett a reformok tényleges bevezetésére.²⁰⁰

A szaloniki görög főkonzulátus és a Macedón Harc

A macedón kérdés kiéleződésekor egyre fontosabb szerepet kezdtek el játszani a balkáni török területen lévő görög konzulátusok. Ezek közül is kiemelkedett a thesszaloniki főkonzulátus

---

¹⁹⁸ Ward, Sir A. W. (ed.): *The Cambridge History of British Foreign Policy*. vol. III. 1866–1919, London, 376. o.

¹⁹⁹ A Monarchia a Vardar-völgyét és a Szaloniki felé vezető utat, valamint a szkopjei szandzsákat-; Nagy-Britannia a Dramai szandzsákat-; míg Franciaország a Szerreszi szandzsákat ellenőrizte. Olaszország kapta a bitolai és koszovói szandzsákok katonai ellenőrzésének feladatát, míg Oroszország a szaloniki szandzsákat kapta. (Németország a szultáni felségjogot tiszteletben tartva nem kért saját ellenőrzésű zónát.) Horváth Krisztián: i. m. 5. o.

²⁰⁰ Uo. 6. o.

jelentősége, melynek élén 1897–1904 májusa között Evgeniosz Evgeniadisz állt. Az ő nevéhez fűződött például a konzulátus épületének áthelyezése a görög államhoz tartozó épületbe, így már nem a zsidóktól vagy az oszmán államtól bérelt telken állt az épület. Az akkori görög külügyminiszter (Andreasz Szingrosz) segítségével a konzulátust a thesszaloniki székesegyház tulajdonában lévő telken állították fel 1898-ban.²⁰¹

Evgeniadisz fő feladatának a görög–török kapcsolatok rendezését tekintette 1897 után, valamint felhívta a figyelmet a bolgár veszélyre, de még nem gondolt szervezet létrehozására vagy a görög közösség védelmére. Jól szemlélteti álláspontját az az 1902 tavaszán megírt memorandum, melyet a görög külügyminisztériumnak nyújtott be:

„A macedón görögség és a bolgárok közti együttműködés minden lehetőségét ki kell zárni Macedónia felszabadításával kapcsolatban, mert... a bolgárok csak a görög lakosok elnyelésére vagy megsemmisítésére törekszenek. [...] A bolgár veszély szükségessé teszi a macedón görögség részére a török uralom fenntartását addig, ameddig nem képes a kezébe venni egész Macedónia vezetését. [...] A legjobb mód, hogy megfékezzük a bolgárok görögellenes tevékenységét, ha Görögország diplomáciai képviselői és Macedónia őshonos görögsége együttműködik a törökkel.”²⁰²

Mintha csak az ő szavait igazolták volna az egy évvel később bekövetkezett véres események, melyek hatására görög partizáncsapatokat küldtek Athénból Szalonikibe. Evgeniadisz szaloniki főkonzul akadályozta a tevékenységüket, mert attól félt, hogy e csapatok aktivitása újból komoly veszélybe sodorja a Görög Királyságot. Athénban tisztában voltak vele, hogy innentől kezdve komolyabb fellépésre van szükség Macedóniában a görögség védelmében, ezért 1904 májusában leváltották Evgeniadiszt. Mielőtt azonban visszatért volna Görögországba, 1904. március 7-én keltezett konzuli jelentése már megváltozott helyzetről számolt be: a félelem megjelenéséről Macedóniában:

„Felháborodva beszéltem Hilmi pasával, és bebizonyítottam neki, hogy a komitácsik²⁰³ nem másra törekszenek, minthogy megsemmisítsék a görögséget, ami a következő évre akár sikerülhet is nekik, mert az oszmán hatalom (kormány) már bebizonyította, hogy képtelen bármit is tenni az

---

²⁰¹ Ennek a későbbiekben lesz fontos szerepe, mikor az ellenállás egyik legfontosabb központjává válik a konzulátus, és fegyvercsempészetre is használják az épületet (1904-től).

²⁰² Λαουρδα, Βασιλειου: *Το Ελληνικον γενικον προξενιον Θεσσαλονικησ και ο Μακεδονικον Αγωνα 1903–1908. Διαλεξεις Εταιρειασ Μακεδονικων Σπουδων. Εταιρεια Μακεδονικων Σπουδων* 42. Θεσσαλονικη, 1961. (Laurda, Vasziliu: *A Thesszaloniki Görög Főkonzulátus és a Macedón Harc 1903–1908. Előadások a Macedón Tanulmányok Központból. Macedón Tanulmányok Központ* 42, Thesszaloniki, 1961), 8–9 o.

eredményes védelem érdekében. Csak Monasztir vilajetben, az elmúlt év folyamán 65 ortodox falut kényszerítettek a gyilkosok arra, hogy elhagyják az ortodox egyházat, ráadásul ugyanezeknek a bandáknak a közbenjárására megtiltották, hogy ezek a falvak az Exarcha elé járulva, a kikényszerített nyilatkozat megsemmisítését kérik. [...] Még arra sincs reményünk, hogy a hatalom látszatmegoldással hárítaná el annak a veszélyét, hogy Szaloniki vilajet teljes területén kis létszámú bandák jelenjenek meg a falvakban, és arra kényszerítsék az ott lakókat, hogy aláírják a nyilatkozatot, mely szerint a bolgár nemzetiséghez tartoznak. [...] Hilmi pasa igazat adott megfigyeléseimnek, és azt ígérte, hogy a görögség védelmében új parancsot fog kiadni, mely sokkal komolyabban fogja venni ezeknek a bandáknak az üldözését.”²⁰⁴

A görög erőtlenség, és szervezetlenség pedig (ha továbbra sem lépnek fel a bolgár agresszióval szemben) csak erősítheti a fegyveres bandák tevékenységét. Helyére a korábbi filippopoliszi (plovdivi) görög konzult, Lámbrosz Koromilászt²⁰⁵ nevezték ki. Az ő álláspontja szerint, ha a görögség nem lép fel szervezetten a bolgárok ellen, végveszélybe kerül, ezért az Oszmán Birodalom európai területein szükség van a görögök és a törökök közti együttműködésre a szláv invázióval szemben.²⁰⁶

Koromilász beszámolója szerint folytatódtak a fegyveres csoportok erőszakos akciói, „szinte a szaloniki szandzsák teljes területét hatalmukba kerítették a bolgár bandák, melyek visszatértükkel kikényszerítették a korábban tett, az exarchátus elhagyására tett nyilatkozat megerősítését. Bár az igaz, hogy ezeket a nyilatkozatokat Hilmi pasa nem ismeri el.”²⁰⁷

---

²⁰³ Bolgár bizottságok, sok esetben katonai csoportok, melyek macedón területen tevékenykedtek.

²⁰⁴ Evgeniosz Evgeniádisz szaloniki görög főkonzul jelentése A. Romanosz görög külügyminiszternek, Thesszaloniki, 1904. március 7. In: *Οι Απαρχες του Μακεδονικού Αγώνα 1903–1904. 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη, 1997. (*A Macedón Harc nyitánya 1903–1904. 100 jelentés a Görög Külügyminisztérium levéltárából*. Thesszaloniki, 1997), 141–143. o.

²⁰⁵ Lámbrosz Koromilász (1856–1923) a tübingeni egyetemen tanult matematikát és fizikát, majd Párizsban és Londonban politikatudományt és közgazdaságtant. Rövid ideig újságírással foglalkozott, majd 1897–1898 között a Gazdasági Minisztérium alkalmazottja, 1904 januárja és májusa között filoppopoliszi (plovdivi) görög konzul, májustól szaloniki főkonzul. 1906 nyarától a szaloniki vilajet konzulátusainak vezetője. 1907-től washingtoni követ, 1910–1912 gazdasági miniszter, 1912–1913 között külügyminiszter. *Η Ελληνική Αντεπιθεση στην Μακεδονία 1905–1906. 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη, 1997.

(*A görög ellenállás Macedóniában 1905–1906. 100 jelentés a Görög Külügyminisztérium levéltárából*. Thesszaloniki, 1997), 81. o.

²⁰⁶ Laourda, Vasilioi: i. m. 10. o.

²⁰⁷ Lámbrosz Koromilász Szaloniki főkonzul A. Romanosz külügyminiszternek, 1904. május 30-án írt konzuli jelentéséből. In: *A Macedón Harc nyitánya 1903–1904. 100 jelentés a Görög Külügyminisztérium levéltárából*, i. m. 173. o.

Huszein Hilmi tehát, ha nem is tudta megakadályozni a bandák tevékenységét, de nem is ismerte el az erőszakos „térítés” eredményét. Ennek ellenére Koromilász sürgős támogatást kért a görög kormánytól, sőt közbenjárására a görög külügyminisztérium is hivatalosan követelte a török hatóságoktól a görögség védelmét.

„Hilmi pasa Kegyelmességednek válaszolva azt mondta, hogy a török kormánynak tudomása van az elkövetett gyilkosságokról, és gondoskodni fog az ortodoxok szükséges védelmének megszervezéséről, és a jövőben üldözni fogja a bolgár bandákat is.”²⁰⁸

A görögség megmenekülésének feltétele a jól szervezett török igazgatás lett volna Macedóniában. De a Porta nem képes szembenézni a bolgárokkal és megvédeni a görögöket, ezért egyedül kell folytatni a harcot. 1904-től a görög kormány sokkal több pénzt juttatott a konzulátusoknak, mint korábban, ezen felül görög tiszteket, fegyvert és lőszerket is elkezdtek küldeni.

„Tudomásomra jutott, hogy a görög kormány, számos egyén negatív befolyásától mentes maradvá elhatározta, hogy kérésemre fegyvereket, pisztolyokat és muníciót fog vásárolni. Azonban sajnos nem került még a kezembe az az 1500 török líra, melyre számot tartottam a fegyverek elhelyezésére és elosztására, ami még a vásárlás és a szállítás költségeit sem fedezné. Ezért újabb 1500 török lírát szeretnék kérvényezni amilyen gyorsan csak lehetséges.”²⁰⁹

Ezzel megváltozott a harc karaktere: ellentámadás a bolgárok ellen – a görög kormány támogatásával. A görögök célja kezdetben csak a „lelkek meghódítása” volt, és a bolgár csapatok kordában tartása, nem pedig Macedónia felszabadítása, mely tevékenységben keveredett a katonai küldetés és aktivitás, a pszichológiai hadviseléssel.

Az új thesszaloniki görög főkonzul által irányított nemzeti tevékenység legfőbb céljait a következőkben látta Koromilász:

„1. Hadtestek felállítása, melyek vezetésével tiszteket kell megbízni, olyanokat, akiket kiképeznek a macedón dialektusra és a harc módjára, hogy fegyveres propagandát folytathassanak.

2. Propaganda-központok létesítése, ahol a fegyveres csoportok vezetői találkozhatnak a szaloniki központ vezetőivel.

3. Kis fegyveres kapitányságok alapítása.

4. Kerülni az összeütközést a török hadsereggel, de ha véletlenül rátalálnak a görög csapatokra,

---

²⁰⁸ Lámbrosz Koromilász Georgiosz Theotokisz görög külügyminiszternek írt konzuli jelentése, 1904. július 15. In: Uo. 204. o.

²⁰⁹ Lámbrosz Koromilász A. Romanosznak írt konzuli jelentése, 1904. június 21-én. In: Uo. 185. o.

harcolni kell velük.

5. Nem szabad együttműködni a török hadsereggel.

6. Tartózkodni kell a macedón falvak elleni tömeges (sűrű) rajtaütésektől és véres támadásoktól.

7. Meg kell próbálni megnyerni a vlachok bizalmát, toborozni közülük, és csak példa statuálásból büntetni őket.

8. A görög szimpatizáns lakosság fanatizmusát fejleszteni.

9. Polgárőrségek alapítása a városokban a „nemzetietlen” hozzáállás büntetésének céljával.

10. Bolgárhú és vlach érzelmű lakosság toborzása, akiket Szalonikibe és Athénba küldenek görög oktatásra.

11. Macedóniából görögök küldése Athénba, ahol kiképzik őket és besorozzák a haditengerészetbe, valamint a hadseregbe.”²¹⁰

Koromilász szerint is a küzdelem ekkor nem a terület, hanem az emberek megszerzéséért folyt, és gyakran előfordult, hogy egy-egy település annyiszor váltott „identitást”, ahányszor egy-egy különböző nemzetiségből álló fegyveres banda elfoglalta. Ezek adott esetben akár nagyon gyorsan is követhették egymást, hiszen itt nem tényleges pacifikálásról (területszerzésről) volt szó, hanem erődemonstrációról, és így kialakult egy nem hivatalos forgatókönyv is:

„A helyi előljárók, a pap és a tanár siettek tiszteletüket tenni a görög sereg előtt, Sztavropoulosz azonban türelmetlenül rögtön a lényegre tért: ’Ti görögök vagy bolgárok vagytok?’ – kérdezte fenyegető hangon. ’Most, hogy Önök itt vannak, természetesen újra jó keresztények leszünk’ – hangzott a válasz. [...] Sztavropoulosz a nemzetiségüket kérdezte, de a pap vallási kifejezéssel válaszolt, mert az ő gyülekezete csak ebben gondolkodott. Ugyanakkor arra kérték fel Sztavropouloszt, hogy hagyja el a települést, mert a hírhedt ’bandavezér’, a félelmetes Mitrevlach a közelben tartózkodik, és ha értesül a görögök látogatásáról, szörnyű bolgár megtorlás következik. Sztavropoulosz beleegyezett. Mivel bármikor érkezhettek bolgár vagy görög csapatok, a falu annyiszor váltott nemzetiséget, ahányszor csak szükség volt rá.”²¹¹

1904 szeptemberére már részben befejeződött a görög csapatok megszervezése, és elindultak a bolgárokkal szembeni atrocitások. „Három nappal korábban Gevgelisz körzetében egy görög

---

²¹⁰ Δαγκλις, Π. Τ.: *Στρατιγού Δαγκλη Αναμνησεις, εγγραφα, αλληλογραφια: το αρχειου του ΒαγιτονακησΑθηνα*, 1965, I. τ. (Danklisz, P. T.: *Danklisz tábornok levéltárának emlékei, dokumentumai, levelezése*. I. kötet. Vagionakis, Athén, 1965), 315–316. o.

²¹¹ Livanisz, Dimitrisz: i. m. 204. o.

ortodoxokból álló félkatonai csoport összecsapott egy bolgár bandával, és megölt három bolgárt.²¹² A szaloniki főkonzul ebben a jelentésében már arról is beszámolt a görög külügyminiszternek, hogy macedón területen népes görög csapatok megalakulását hirdették ki, krétai származású korábbi ellenállókból. Nem tartaná azonban szerencsésnek, ha az ellenálló csapatokat Görögországból vagy Kréta szigetéről érkezők alkotnák, és kisebbségbe kerülnének a Macedóniában született görögök.

Koromilász Szalonikibe érkezése után a Főkonzulátus lett a Macedón Harc központja, ahová fedőnevekkel érkeztek fiatal tisztek Athénból. Kezdetben nem volt könnyű a kapcsolatfelvétel, ugyanis a macedón görögök török állampolgárok voltak, a külföldi konzulátusok területére pedig nem léphetett török alattvaló. Ezt a nehézséget Koromilász úgy oldotta meg, hogy azt a kis ajtót kezdte el használni, ami a székesegyházat kötötte össze a főkonzulátus épületével, így észrevétlenül lehetett a konzulátus területére jutni.²¹³ Ezen a rejtett útvonalon érkeztek a tiszteken kívül a fegyverek és a lőszeresek is. 1904. májusi érkezése után Koromilász összeállított egy jelentést a görög kormánynak, melyben a jól szervezett fegyveres védelem szükségességét hangsúlyozta, intenzív propaganda-hadjáratral együtt. Koromilász ugyanis úgy látta, hogy a bolgárok már megtalálták a megfelelő embereket, ezért titkos csoportok létrehozását javasolta, melyeknek a vezetését helyi (tehát macedón területen élő) befolyásos görög kereskedőkre bízta volna, akik innentől kezdve már irányítani tudták volna az ellenállást.²¹⁴ Mivel a bolgár csapatok jelentős erőfölényben voltak, azt tanácsolta, hogy időlegesen növelni kell a görög aktivitást, és ideiglenes csapatokat kell felállítani, melyek azért kevesebb fizetséget kapnának, mint az állandó különítmények. Az első feladat azonban az alvó ortodoxok felébresztése és feltüzelése, amihez időre van szükség, valamint a toborzás.²¹⁵

Ez a jelentés már jóval radikálisabb fellépést tartott szükségesnek, mint az 1902-es. A Theotokisz-kormány elfogadta a javaslatot és Koromilászt bízta meg Szaloniki vilajet katonai vezetésével. A katonai szervezés kettős iránya jól megfigyelhető Koromilász jelentéseiből, egyrészt Macedóniából küldtek önkénteseket (elsősorban kiképzésre) a Görög Királyság területére, másrészt Görögországból (és Krétáról) érkeztek tapasztalt, korábbi ellenállási mozgalmakban is részt vett katonák.

---

²¹² Lámbrosz Koromilász Romanosznak írt konzuli jelentése, 1904. szeptember 23. In: *A Macedón Harc nyitánya 1903–1904. 100 jelentés a Görög Külügyminisztérium levéltárából*, i. m. 235. o.

²¹³ Laourda, Vasilio: i.m. 15. o.

²¹⁴ Lámbrosz Koromilász konzuli jelentése A. Romanosznak, 1904. június 21. In: *A Macedón Harc nyitánya 1903–1904. 100 jelentés a Görög Külügyminisztérium levéltárából*, i. m. 186. o.

²¹⁵ Lámbrosz Koromilász konzuli jelentése A. Romanosznak, 1904. július 21. In: Uo. 187. o.

„Nagyon sok fiatal macedón görög, különböző falvakból érkezik a főkonzulátus épületébe azt kérdezve, hogy Görögországban elfogadták-e az innen a görög hadseregbe küldendő önkéntesek tervezetét. [...] Pár napon belül Athénba fogok küldeni két fiataalt, akik meggyőztek arról, hogy jó szolgálatot fognak tenni a görög hadseregben, és felhatalmazást szeretnék kérni Öméltóságától, hogy máskor is alkalmazzam ezt a módszert, amit egyébként a bolgár kormány már régóta használ a Macedón Harcban.”²¹⁶

„Van szerencsém értesíteni Önt, hogy a már említett három fiatalon kívül három másikat is kiválasztottam, hogy felvegyék őket a görög katonai iskolába. [...] Őket az elkövetkező 10–15 napon belül szeretném Athénba küldeni, megfelelő ajánlólevéllel ellátva a minisztérium felé.”²¹⁷

Ekkortól kezdtek el Athénból ügynököket küldeni a konzulátusokba látszólag hivatali, írnoki munkára, valójában a fegyveres bandák megszervezésére és fegyverek behozatalára.

„A minisztérium a 2416-os számú levélben felvetette a kérdést, hogy mit részesítenénk előnyben, ha rögtön letelepítenénk a szolgálatra átirányított kilenc tisztet mint a szaloniki, monasztiri, janinai konzulátus munkatársait, vagy iskolák és egyéb hivatalok tisztviselőinek álcázzuk őket. Úgy vélem, hogy a konzuli munkára kinevezett tisztetek nagyon sokat segíthetnek nekünk, többet, mint ha hivatalos engedély nélkül más helyre irányítanánk őket, amivel a török hatóságok figyelmét is felkeltenénk, akik minden, Görögországból érkező egyént megvizsgálják, de ha konzulátusi munkára érkeznek, békén hagyják őket. Hasznos lenne továbbá, ha nem gyakran engedélyeznének nekik vidéki utazásokat. [...] Hogy ne legyen zavar a macedón konzulátusok beosztottjainak munkájában, két külön osztályt hozunk létre, melyből az egyik csak a nemzeti ellenállás megszervezésével fog foglalkozni. [...] Csak ott érdemes létrehozni az előbb említett rendszert, ahol tényleges szükség van rá, és a veszély kézzel fogható.”²¹⁸

A Koromilász által javasolt elképzelést elfogadta a görög külügyminisztérium is, és nagyon eredményesen kezdték el alkalmazni szinte egész Macedóniában, sokáig még a török hatóságoknak sem tűnt gyanúsak a görög területről érkező hivatalnokok egyre magasabb száma. „További kilenc [munkatársat] fogok kinevezni Szalonikiben. A váli tudja, hogy a konzulátusnak nagyon sok munkája van, és ezért külön adminisztrátorokra van szükségem.”²¹⁹

---

²¹⁶ Koromilász konzuli jelentése Georgiosz Theotokisz görög miniszterelnöknek, és külügyminiszternek, 1904. június 23. In: Uo. 188–189. o.

²¹⁷ Koromilász konzuli jelentése G. Theotokisz görög külügyminiszternek, 1904. június 24. In: Uo. 182. o.

²¹⁸ Koromilász G. Theotokisz görög külügyminiszternek küldött konzuli jelentése, 1904. július 2. In: Uo. 198–199. o.

²¹⁹ Koromilász G. Theotokisz görög külügyminiszternek írt konzuli jelentése, 1904. július 21. In: Uo. 200. o.

Koromilász néha azonban kénytelen volt elvei átmeneti feladására is a cél érdekében. A bolgárokkal szembeni megkészettséget nem lehetett pár hét szervezési munkájával semmissé tenni. Ezért a főkonzul először azt javasolta, hogy „helybelieket”, tehát szláv anyanyelvűeket is be kellene vonniuk, két ok miatt is. Egyrészt ezzel meg lehetett cáfolni a bolgár propagandát, mely szerint a görög ellenállás teljes egészében külső, Görögországból származó segítségre támaszkodik. Másrészt a politikai okok mellett gyakorlati haszna is lett volna ennek, hiszen ezek a szláv ajkú helybeliek nagyon jó terepismerettel rendelkeztek, a nyelvet is beszélték, tehát jobban tudtak hatni a szláv parasztságra.²²⁰ Ez azonban nem lett volna elég a bolgárok elnyomására, hiszen ahhoz állandó csapatok fenntartására lett volna szükség, melyek folyamatosan járták volna a falvakat a görög propaganda terjesztésének feladatával. A főkonzul ezért kidolgozta a helyi banditák besorozásának gyakorlatát,²²¹ tehát olyan törvényen kívüli bűnözőket vont be a nemzeti kérdés megoldásába, akik ugyan jól ismerték a terepet és a gerilla hadviselést, pénzért nagyon szívesen szolgáltak bárkit, de nagyon nehezen voltak fegyelmezhetőek, és nem a nemzeti kérdés iránti lojalitás volt a legjellemzőbb tulajdonságuk. Alkalmazásuk elsősorban a fegyveres harc első szakaszában volt jelentősebb, 1905-től kezdve visszaszorult, mikor új szisztémát vezettek be. A vezető pozíciókba fiatal és lelkes görög tiszteteket helyeztek, általában krétai származásúakat, akik fegyelmet is tudtak tartani, és elkötelezettek is voltak a görög nemzeti ügy iránt, a csapatok pedig általában vegyes összetételűekké (macedón patriarchisták és görögországi, általában krétai származásúak) váltak.

Thesszaloniki vilajetben a főkonzulátus lett az elismert vezető, és Koromilász határozottan vezette a görög harcot, de Nyugat-Macedóniában (Monasztir vilajet) a görög kormány politikai okokból a harc irányítását átengedte az athéni Macedón Bizottságnak. A Bizottságot Demetriosz Kalapothakis, az *Embrosz* című napilap tulajdonosa alapította meg, ami egy magánszemélyekből álló szervezet volt, de élvezte görög külügyminisztérium támogatását.²²²

Kalapothakis 1904 májusától (alapításától) töltötte be elnöki tisztségét egészen 1907 februárjáig, mikor a Theotokisz-kormány átalakította a szervezetet. A Bizottság egy 35 cikkelyből álló szabályzattal rendelkezett, mely meghatározta felépítését és céljait, melyek közül a legfontosabb a görögség védelme Thrákiában, Epiroszban és albán területeken minden olyan kísérlet ellen, ami megosztásukra, szétválasztásukra irányul. A Bizottság csapatokat toborzott és

---

²²⁰ Livaniosz, Dimitrisz: i. m. 210. o.

²²¹ Ez azonban nem volt elszigetelt eset, bevett gyakorlat volt a Balkánon, hogy irredenta küzdelmek alkalmával bevonták őket is, ha fegyveres erőre volt szükség. Alkalmazásukat szinte mindenki elítélte, de a gyakorlatban szükség volt rájuk, ezért mégis alkalmazták őket. Uo. 211. o.

küldött Macedóniába, de osztotta Koromilász véleményét a szláv ajkú macedónok fontosságáról az ellenállási szervezetekben.

A Macedón Bizottságon belül is komoly problémát jelentettek a besorozott banditák, akik sok gondot okoztak fegyelmetlenségükkel, de még nagyobb konfliktust eredményezett az, hogy a Szaloniki Főkonzulátus és az athéni Macedón Bizottság között komoly nézeteltérés alakult ki az ellenállás vezetésével kapcsolatban, és Koromilász 1905 szeptemberében le is akart mondani a megosztott görög nemzeti ellenállás miatt.

„Úgy látom, hogy komoly veszély van születőben Görögországra nézve a mi rivalizáló macedóniai küzdelmünknek köszönhetően.”²²³ Ezért kérte a görög kormány támogatását a két terület ellenállási mozgalmainak egyesítéséhez, és hogy ő legyen az egyesített ellenállás vezetője, amit a kormány nem támogatott.

Általában a megszervezett bandák kis létszámúak voltak (20–40 fő), hogy könnyen és csöndben tudjanak mozogni, és jól álcázhatóak legyenek. Éppen ilyen megfontolásból nem vittek magukkal foglyokat sem, a gerilla hadviselés ezt nem tette lehetővé, miután megtudták a szükséges információkat, a foglyokat általában kivégezték. A görög konzulok ennek ellenére folyamatosan azt hangsúlyozták, hogy a nemzeti ügy sikeréhez politikai erőszakot kell alkalmazni, de óvatosan, inkább a pszichológiai nyomás eredményével, mint sem a terror kiterjesztésével.²²⁴

A görög tevékenység az 1906-os évre egyre aktívabbá vált, és a görög kormánynak is reagálnia kellett a nagyhatalmak tiltakozására. Hivatalosan a görög kormány július közepén küldött jegyzéket nekik, melyben ígéretet tett a török területekre küldött fegyverszállítmányok megakadályozására, és a szabadsapatokhoz csatlakozók komoly megbüntetésére, valamint utasította a Macedóniában tartózkodó konzulokat, hogy teremtsenek nyugalmat az ortodox népesség között.²²⁵

Valójában a görög kormány ráhagyta az egyénekre a katonai akciókat, legfeljebb titokban támogatva őket, de a hivatalos politika szintjén „mindent megtett” az agresszió megfékezésére, és következetesen a bolgárok által elkövetett brutalitásokra hivatkozva tiltakozott a nagyhatalmaknál.

---

²²² Laourda, Vasziliou: i. m. 18. o.

²²³ *A görög ellenállás Macedóniában 1905–1906. 100 dokumentum a Görög Külügyminisztérium Levéltárából*, i. m. 176. o.

²²⁴ Bizonyos esetekben azonban a gyilkosság is szükségesnek látszott, de több haszonnal járt, ha nem vitték túlzásba őket. Egy befolyásos exarchista eltávolítása bosszúként is működött egy patriarchista halála miatt, de a kommunikációs vonalakat is el lehetett így vágni az exarchista falvak között, hogy biztonságosabban közlekedhessenek a görög csapatok. Sok esetben pedig (bolgár mintát követve) feliratokat helyeztek el a holttesteken, melyeken a büntetés oka és az elkövető neve szerepelt. Így lehetett tudni, hogy politikai okokból követték el a gyilkosságot. Livaniosz, Dmitrisz: i. m. 207. o.

²²⁵ Dakin, Douglas: i. m. 289. o.

Görögország számára kedvező volt a nagyhatalmak nem egységes külpolitikai állásfoglalása a macedón kérdéssel kapcsolatban, mert így kis kockázattal folytathatták fegyveres küzdelmüket Macedónia területén, míg az athéni kormány hivatalosan még az önkéntesek létezését is tagadta. Ez a bizonytalan állapot pedig jóval kedvezőbb volt annál, mintha a kérdést a görögség számára hátrányos módon oldanák meg, Bulgária javára. (Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia a status quo fenntartását szorgalmazták, mert saját nemzeti kérdéseik megoldása előtt nem kívántak drasztikusan beavatkozni, ráadásul korábbi reformjaik is kötötték őket.)

1906 nyarán Koromilászt a macedón konzulátusok főfelügyelőjévé nevezték ki, ezzel tovább nőtt hatalma és befolyása, de innentől kezdve már kevesebbet tudott Szalonikiben tartózkodni. A kinevezés egyébként kiváltotta a törökök, és az orosz konzul tiltakozását is, melyek hatására a görög kormány 1907 szeptemberében visszahívta őt Macedóniából, majd washingtoni nagykövetnek nevezte ki.²²⁶ Neki még idejében sikerült távozni, de egyik legközelebbi munkatársát, a főkonzulátus tolmácsát (Theodorosz Aszkliiszt) 1908. február 22-én a konzulátus épülete előtt gyilkolták meg bolgár fegyveresek.²²⁷

A görög közvéleményt nagyon érzékenyen érintette ez a gyilkosság, és 1908. március 16-án tömegtüntetést rendezett „Athén és Pireusz népe” (valójában a macedón harcokban korábban részt vett katonák), hogy követeljék a görög kormánytól a Macedón Harc egységes központi irányításának a létrehozását.²²⁸

Koromilász egyik legfontosabb feladatának egy egységes görög szervezet megalakítását tekintette. Ezt a munkát azonban nem személyesen végezte el, hanem egy Athénból a görög kormány támogatásával Macedóniába érkezett görög értelmiségit, Athanosziosz Szuliotisz-Nikolaidiszt²²⁹ bízott meg a feladattal. A szaloniki görög ellenállás ezek után nem korlátozódott a

---

²²⁶ Koromilász később komoly ideológiai pálforduláson ment keresztül, a bolgárok elleni harc irányítója, később az első Venizelosz-kormány (1910–1915) külügyminisztereként (1912 májusa és 1913 júliusa között töltötte be ezt a posztot) vezette a titkos tárgyalásokat 1912-ben, melyek a Balkán-szövetséghez és a törökök elleni első Balkán-háborúhoz vezettek. Laourda, Vasziliou: i. m. 20. o.

²²⁷ Uo. 21. o.

²²⁸ *Η τελευταία φάση της ενοπλης αναμετρήσης στη Μακεδονία 1907–1908. 100 έγγραφα από το Αρχείο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδας*. Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, Θεσσαλονίκη, 1998. (*A macedón fegyveres ellenállás utolsó fázisa 1907–1908. 100 jelentés a görög külügyminisztérium levéltárából*. Thesszaloniki, 1998), 23. o.

²²⁹ Athanasziosz Szuliotisz (a Macedón Harc alatt kapta a Nikolaidisz fedőnevet) 1878-ban született egy jól szituált és tekintélyes görög családban. 1895 és 1900 között az athéni kadétiskola hallgatója, majd tiszti pályára lépett. Katonai szolgálatából kilépve 1906-ban Thesszalonikibe utazott, hogy a görög ellenállást vezesse. 1906–1908 között a Thesszaloniki Szervezet, 1908–1912 között a Konstantinápolyi Szervezet irányítója, 1912-től a Balkán-háborúban frontparancsnok. Konstantinápolyban kidolgozta a Keleti Föderáció eszméjét (részletesen ld: ui. IV. fejezetben), az Oszmán Birodalom átszervezésén alapuló államalakulat koncepcióját.

főkonzulátus tevékenységére, ugyanis a görög kormány támogatásával titkos szervezet is alakult 1906 májusában a bolgárellenes tevékenység koordinálására: a Thesszaloniki Szervezet.

Szuliotisz-Nikolaidisz első kísérlete: a Thesszaloniki Szervezet

Ahogy az előbbieken már láttuk, 1904-től a görög állam egyre nagyobb mértékben kezdte el támogatni a bolgárok elleni harcot. A görög kormány beavatkozása és görög állampolgárságú tisztek részvétele a Macedón Harcban pedig már az ellenállás karakterét is megváltoztatta.

A Thesszaloniki Szervezet csak az egyik (bár a legsikeresebb) próbálkozás volt a Macedón Harc alatt a bolgárokkal szembeni ellenállásra. Athanasziosz Szuliotisz-Nikolaidiszt 1905-ben kérték meg, hogy utazzon személyesen Macedóniába, és találkozzon a már korábban főkonzulnak kinevezett Koromilással, aki 1904 májusától 1907-ig töltötte be ezt a tisztséget. Szuliotisz így emlékszik vissza a macedón fővárosba érkezéséről:

„Végül abban maradtunk, hogy üzenni fog nekem [ti. Koromilász], hogy mikor és hogyan kellene Macedóniába utaznom. [...] Később Koromilász elhatározta, hogy kinevez engem Szalonikibe, de arra kért, hogy mi találjuk meg erre a megfelelő módot, még Athénban. Ezután megszereztem egy német varrógépgyártó cég, a Nortmann képviselői helyét Macedóniában. (Ennek a cégnek Athénban és az egész Közél–Keleten voltak képviselői.) Nikolaidisz álnéven Macedóniába utaztam. [...] 1906 márciusában kaptam Athanasziosz Szuliotisz kereskedő névre útlevelet, és a német konzultól hatósági bizonyítványt, hogy egy német cég képviselője vagyok.”²³⁰

Ahogy megszerezte az összes szükséges iratot, március utolsó hetében elutazott a városba, miután a görög külügyminisztérium 300 drachmát utalt ki neki kiadásai fedezésére.²³¹ Egyértelmű tehát, hogy a külügyminisztériumból bízták meg Szuliotiszt azzal, hogy szervezze meg és koordinálja a macedón ellenállást, amihez anyagi segítséget is nyújtottak. Hiába volt a zsidó

---

²³⁰ Αθανασιος Σουλιοτης–Νικολαιδης: *Ο Μακεδονικος Αγων. Η Οργανοσις Θεσσαλονηκης*. Θεσσαλονικη, 1959. (Athanasziosz Szuliotisz–Nikolaidisz: *A Macedón Harc. A Thesszaloniki Szervezet*. Thesszaloniki, 1959.), 20–21. o.

²³¹ Uo. 21. o.

népesség mellett a görög a legjelentősebb etnikai közösség a városban,²³² ebben az időszakban még teljesen szervezetlen volt. Jó példa erre az a történet, amit Szuliotisz írt le: egy fiatal görög nacionalista 1904 nyarán tért vissza Párizsból, ahol tanulmányait folytatta. Hazatérve felismerte, hogy mindenki csak beszél a bolgárok elleni küzdelemről, de nem tesznek semmit. Ekkor megkérdezte a kávéházban, hogy ki a legbefolyásosabb bolgár Szalonikiben, akit ezután szó nélkül meggyilkolt.²³³

Rögtön megérkezése után az alkonzul találkozózt szervezett Szuliotisznak pár görög kereskedővel, akik azonban nem tudtak valós céljairól. Az egyik kereskedő segítségével néhány nappal később sikerült is bérelnie egy boltot egy zsidó kereskedőtől, és az első negyedévi bérleti díját a szaloniki konzulátus ki is fizette, hogy megnyithassa varrógép-árusító boltját. (Tehát nem csak a görög külügyminisztérium, de a szaloniki főkonzulátus is támogatta, még anyagilag is.) Két hónap elteltével kezdte csak el nemzeti célú munkáját, mikor már az álcázásul szolgáló üzlet is beindult. Május folyamán megismerkedett egy patraszi üzletemberrel, aki gázlámpák értékesítésével foglalkozott, és akit Koromilász főkonzul már korábbról ismert. A főkonzul támogatta ezt az üzletet, mert úgy gondolta, hogy a gázlámpa eladásokkal fedezni lehetne a nemzeti célokért tevékenykedő görög ügynököket. Így a konzulátus segített egy képviselőt megnyitásában, és 40.000 drachma értékben el is adott lámpákat.²³⁴

Szuliotisz a későbbiekben ki is használta ezt a lehetőséget. A konzulátus a városban élő görögök szisztematikusabb és eredményesebb bolgár-ellenes fellépésének megszervezésével bízta meg, és ehhez minden lehető segítséget meg is adott.

Szuliotisz 1906 májusában alakította meg a Szaloniki Szervezetet kb. 30 főből, miután aláírták az esküt, hogy titokban tartják a szervezetet:

„Pár ember segítségével azok közül, akiket én magam avattam be, kiegészítettük a város térképét, és felosztottuk hat körzetre. Mind a hat körzet élére kineveztem egy körzetvezetőt a beavatottak közül. [...] Minden körzetvezető, körzetének többi beavatottjának segítségével, különböző információkat gyűjtött össze, és elhozta azokat akiket már beavatott, vagy most szeretne beavatni.”²³⁵

---

²³² Szalonikinek ebben az időszakban kb. 140.000 fős lakossága volt, melynek etnikai megoszlása a következőképpen nézett ki a 19. század végén: görög: 50.682; zsidó: 46.230; muzulmán: 33.375; bolgár: 5.000. Vakalopoulos, Aposztolos: i. m. 66. o.

²³³ Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: i. m. 31. o.

²³⁴ Uo. 33–34. o.

²³⁵ Uo. 38. o.

A szervezet körkörös felépítésű volt, és nagy hatáskörrel működött. Lassan a határozat vezetője az egész város feletti ellenőrzést megszerezte, de nem a magas taglétszám, sokkal inkább a külső pártolók és segítők révén:

„A Szaloniki Szervezetet annyira megsűrtem, hogy nem avattam be új embert 60 tag fölött. A szisztematikus szervezet számára ennyi tag is elég, a beavatottak megpróbálják amennyire csak lehetséges, befolyásukat kiterjeszteni minél több nem beavatottra. [...] Ez a 60 ember nem kis erő egy olyan városban, mint Szaloniki, ha a kapcsolatban álló beavatlanoktól nem kérnek lehetetlen dolgokat, és ha tudják, hogy sok kis energia együtt komoly eredményeket hozhat. [...] Valójában nem sokkal a Szervezet megalakulása után Szaloniki legtöbb görögje segített a Szervezet tagjainak. Nap, nap után egyre többen támogatták, és nem félelemből, mint inkább azért, mert magukkal ragadta őket a közhangulat.”²³⁶

Bármennyire is igyekezett Szuliotisz, szűk két év alatt nem tudta a Szervezet befejezni a munkáját, melynek célja a város görögségének minden erejét a bolgárok ellen fordítani. A konzulátus ugyan folytatta a Macedón Harc irányítását (lehetősége szerint), de a vallásoktatást is segítette, kulturális propagandát is kifejtett, mindezt a török hatóságok zaklatásai közepette. Ezért amennyire csak lehetett, a Szervezet megpróbálta védeni a konzulátust, a lehető legritkábban látogatta csak meg épületét, és továbbra is anonimitásban maradt. Ezzel párhuzamosan minél több hasznos információt adott át a konzulátusnak, melyeket mindenféle módon próbáltak begyűjteni:

„Megpróbáltunk anonimitásban maradni, és ezzel párhuzamosan minél több információt átadni a konzulátusnak. A görögök, szállodai, éttermi, kávéházi alkalmazottak, különösen ügyeltek az információkra. Óvatosan figyelték vendégeiket, külföldieket és görögöket egyaránt, megfigyelték, hogy kikkel érintkeznek. [...] Átkutatták a szállodában csomagjaikat, elolvasták irataikat és leveleiket.”²³⁷

Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag egy jól működő kémhálózat épült ki Macedónia fővárosában. A békés propaganda mellett egyre nagyobb szerepet kapott az erőszak is, melyben mind a bolgár, mind a görög fél aktívan vett részt. 1907 novemberében a szervezet meggyilkoltatta a Szaloniki Bolgár Szervezet egyik fontos tagját. Jól szemlélteti a városban uralkodó közhangulatot Szuliotisz visszaemlékezése:

---

²³⁶ Uo. 41. o.

²³⁷ Uo. 43–44. o.

„A félelem [a bolgárok félelme] volt a Szaloniki Szervezet legerősebb fegyvere. [...] A nemzeti harc olyan mélyre süllyedt, hogy félelem nélkül nem lehetett volna lehetőség arra, hogy a Szervezet sikerrel járjon a város bolgárok elleni megvédésében.”²³⁸

A szervezet legnagyobb sikerét egy kereskedelmi jellegű intézkedés hozta meg, mely görögöket ösztönzött a bolgárok elleni gazdasági háborúra. A szervezet ugyan nem tiltotta meg a görög kereskedőknek, hogy bolgárokkal üzleteljenek, de az „általános érdek azt diktálta, hogy egy görög sem vásároljon egy Szakadártól [a bolgár exarchátus megalakulása miatt nevezték így a bolgárokat], és ne használjon bolgár terméket”.²³⁹ Voltak a városnak olyan részei, ahol csak bolgár bolt volt található, így kénytelen volt mindenki ott vásárolni. Ezekben a helyeken igyekeztek minél hamarabb megnyitni egy görög boltot, amit anyagilag is támogattak.

A bolgárellenes bojkott után nem sokkal komoly eredményeket értek el, ugyanis a szaloniki bolgárok elsősorban kiskereskedők és kőművesek voltak, és a görögök átpártolásával szinte teljesen megszűnt a forgalmuk. A görög negyedben bezárták az összes bolgár által üzemeltetett boltot, csak három fűszeres maradt meg,²⁴⁰ míg a görög kőművesek száma ötszörösére nőtt eközben (más városokból hoztak görög kőműveseket alacsonyabb bérért, hogy így szorítsák ki a szakmából a bolgárokat). Később megtiltották a görögöknek, hogy bolgárnak adjanak el ingatlant, vagy adjanak bérbe házat. Egy kicsit finomítva fogalmazta ezt meg Szuliotisz:

„Ösztönöztük sajátjainkat, hogy bolgár házakat és telkeket vásároljanak, vagy melyeknek bolgár szomszédjaik vannak. Persze anyagi támogatást is nyújtottunk némelyiküknek. [...] Általános tanács volt, hogy senki ne áruljon vagy adjon bérbe ingatlant Szakadároknak. Ezt általában be is tartották, de a Végrehajtó Bizottság megbüntette azokat, akik közömbösségükből vagy helytelen álláspontjukról nem tértek jobb belátásra. Így 1907 júniusában megölték P-t, aki összes görög ismerőse tanácsainak ellenére görög telkeket és házakat árult bolgároknak.”²⁴¹

Az eset után még oroszoknak sem adtak bérbe és adtak el tulajdont a görögök. Bár az előbbi esetből azt a következtetést lehet levonni, hogy a Szervezet túlzott „lelkesedést” tanúsított a különböző büntető szankciók bevezetésénél, volt példa ennek az ellenkezőjére, a görög fanatizmus mérséklésére is. (Erre hozható fel az a példa, mikor pár görög kereskedő, látva a bolgárok elleni

---

²³⁸ Uo. 46. o.

²³⁹ Uo. 47. o.

²⁴⁰ Uo. 47. o.

²⁴¹ Uo. 48–49. o.

kereskedelmi háború sikerességét, ki szeretne volna terjeszteni a bojkottot a zsidó kereskedőkre is. Ezt még a Szervezet is túlzásnak érezte, és nem engedte a bojkott kiszélesítését.

Szuliotisz szerint a Szervezet legfontosabb sikere az volt, hogy „kigyógyította Szaloniki görög közösségét pártviszályaiból és megosztottságából, így összekovácsolta a görögséget legalább a macedón fővárosban.”²⁴²

A Szervezet tehát a fizikai erőszak demonstratív alkalmazásától sem riadt vissza, például felgyújtotta egy bolgár pap házát, aki a görög negyedben kezdett templomépítésbe; szétverte az egyik, a bolgárok fontos törzshelyének számító éttermet; megölte a Szaloniki Bolgár Szervezet egyik fontos tagját, stb.

Szuliotisz már 1907 szeptemberében kérte leváltását, ebben döntő szerepet játszott az, hogy úgy érezte, a városban ő már megtette a legfontosabb lépést, felrázta a görögöket, és megszervezte a nemzeti ellenállását, és a bolgárok visszaszorítását most már az oszmán fővárosra is ki kell terjeszteni. Decemberben ez meg is történt, a Szaloniki Szervezet élén eltöltött idő után karácsonykor elindult Konstantinápolyba, hogy egy új szervezetet alakítson meg (Konstantinápolyi Szervezet, 1908–1912), eredetileg az ottani és a thrákiai bolgár tevékenység visszaszorítására, nem sokkal később azonban már jóval tágabb célok kitűzésével tevékenykedett az oszmán fővárosban.

Az athéni Macedón Bizottság tevékenysége

Míg Szaloniki vilajetben a görög kormány támogatásával a konzulátusok és görög külképviseletek irányították az ellenállást, addig Nyugat-Macedóniában, Monasztir vilajetben az athéni székhelyű Macedón Bizottság töltött be kulcsszerepet a nemzeti mozgalomban, elsősorban magánszemélyek részvételével. A két szervezet között áthidalhatatlan ellentétek álltak fenn a nemzeti mozgalom irányításával kapcsolatban, ami végül a kapcsolatok teljes megszakításához vezetett Koromilász és a Macedón Bizottság között. A helyzet 1907 őszén még bonyolultabbá vált, mikor egyrészt Nagy-Britannia, Oroszország és az Osztrák-Magyar Monarchia tiltakozását fejezte ki Görögországnak a macedón fegyveres küzdelemben vállalt nyílt szerepe miatt, és ennek hatására a görög kormány csökkentette tevékenységét (és támogatását). Másrészt 1907 szeptemberében a

---

²⁴² Uo. 49. o.

török hatóságok nyomására leváltották Koromilászt, amit a Theotokisz-kormány a görög ellenállási mozgalom egyesítésére próbált felhasználni, és a keleti (szaloniki) körzetet a nyugati (monasztiri) körzethez sorolta, a Macedón Bizottság hatáskörébe utalva ezzel.²⁴³ A szaloniki vilajetben működő tisztek és tisztségviselők ugyanakkor nem ismerték el a Bizottság elsőbbségét és irányítását saját területükön.²⁴⁴ Ezzel átmenetileg holtpontra jutott a küzdelem a macedón területek megszerzéséért, és veszélybe sodorta az előző három év alatt elért eredményeket is.

Az eredményes ellenállás folytatása érdekében 1908 februárjában újjászervezték a szervezeteket. Február 12-én Theotokisz görög miniszterelnök Panagiotisz Danklisz ezredest bízta meg a keleti területek irányításával, ami mind a görög kormány, mind pedig a Macedón Bizottság számára elfogadható megoldást jelentett. Ez utóbbi egyhangúan el is fogadta Danklisz kinevezését két nappal később.²⁴⁵ Az újjászervezés munkáját átmenetileg megszakította a február 22-i merénylet, mikor a konzulátus tolmácsát, Theodorosz Aszkitiszt meggyilkolták. A kezdeti sokk után Danklisz radikális változtatásokat eszközölt, új alapszabályokat fektetett le, felülvizsgálta és átalakította a Macedón Bizottság eredeti felépítését, hogy szélesebb alapokra helyezhesse a szervezetet, és így zavartalanabban működhessen.²⁴⁶ Danklisz áprilisi, erre vonatkozó levele jól mutatja a kialakult helyzetet és a bosszú igényét.

„Aszkitisz meggyilkolásával megjelent a megtorlás és a bosszú szükségessége is. A miniszterelnök úr politikai ügyként gondol rá, ezért megtiltja a bosszút, már csak abból a megfontolásból is, hogy Anglia már tiltakozott az ellen az elterjedt híresztelés ellen, mely szerint görögök bosszúból meg fogják gyilkolni Anglia és az Osztrák-Magyar Monarchia nagyköveteit. Ez teljesen valótlan állítás, amit a bolgár források terjesztettek el. [...] Ugyanakkor szó van róla, hogy a bosszú szükségszerű, hogy legalább a bolgárokat elbátortalanítsa, és ne merjenek újabb gyilkosságokat megkockáztatni. Az elnök úr azt mondta nekem, hogy nem tiltja meg feltétlenül a bosszúállást, de abban hivatalos személy ne legyen érintett. Az előbbi elvek szerint kell folytatni a megtorlást a városokban, és vidékre is ki kell terjeszteni azt.”²⁴⁷

---

²⁴³ Βασιλις Κ. Γουναρης: *Ο Μακεδονικος Αγωνας στο τελος του. Προσπαθειες αναδιοργανωσησ και καινουριες κατευθυνσεις*. IV: *Ο Μακεδονικος Αγωνας. Συμποσιο*, Θεσσαλονικη, 1984. (Goumarisz, Vaszilisz K.: *A Macedón Harc vége. Próbálkozások az újjászervezésre és új irányítás kialakítására*. In: *A Macedón Harc. Szimpózium*, Thessaloniki, 1984.), 114. o. A görög kormány döntésében talán a Porta részéről ránehezedő nyomás is szerepet játszott.

²⁴⁴ Danklisz, P. T.: i. m. 312. o.

²⁴⁵ Uo. 312. o.; és Goumarisz, Vaszilisz K.: i. m. 114. o.

²⁴⁶ Danklisz, P. T.: i. m. 320. o.

²⁴⁷ Danklisz 1908. április 2-án, Athénból Szalonikibe küldött levele. In: Uo. 347–348. o.

A szaloniki brit konzul 1908. márciusi jelentése is említést tesz a görögök bolgárokkal szembeni bosszúszomjáról:

„Még három hét sem telt el Theodorosz Aszkitisznek, a görög főkonzulátus tolmácsának a meggyilkolása óta. [...] Folyó hó 16-án két görög betört egy bolgár gyógyszerész Szaloniki főutcáján lévő boltjába, és a pulton keresztül rálóttek a tulajdonosra, akinek azonban sikerült sértetlenül elmenekülnie. Öt nappal később két lövést adtak le egy bolgár zöldséges üvegajtaján keresztül a külvárosban, aminek következtében a boltos segédje könnyebben megsebesült. A rendőrség egyik esetben sem találta a legkisebb nyomot sem az elkövetőkre vonatkozóan, jóllehet az első merénylet elkövetőjét egészen egy étteremig üldözték, ahonnan a hátsó ajtón keresztül menekült el, de még az étteremben tartózkodók sem vették észre áthaladását. Ma reggel pedig újabb figyelemre méltó eset történt a város üzleti központjában, ahol egy nagyon befolyásos bolgár kereskedő ellen hajtottak végre merényletet. [...] A kereskedő reggel 8.30 perckor haladt irodája felé egyik segédjével, és a titkosrendőrség egyik ügynökének megfigyelése alatt, mikor rálóttek irodája közelében megsebesítve őt a csípőjén. A merényletnek megint sikerült elmenekülnie.”²⁴⁸

A jelentés felhívta a figyelmet arra a lehetőségre, hogy a városon eluralkodó általános félelem az erőszak további terjedését eredményezheti.

Az ezredes a kezdeti támogatottsága ellenére sem kapta meg a régi ellenállók feltétlen bizalmát, és az ígéret ellenére sem támogatta mindenki törekvéseit. Danklisz április 7-én, hogy szembenézzen a bizalmatlansággal, és hogy kényszerítse a Bizottságot, benyújtotta a lemondását, és pár nappal később megnevezte utódját is.²⁴⁹ Danklisz a fegyveres harcot csak átmeneti szükségszerűségnek tartotta, és a békés propaganda eszközével is élt. Április 17-én Athénban írt levelében áttekintette a legfontosabb tennivalókat és a fő megvalósítandó feladatokat:

„1. Új személyek részvételével alosztály alapítása a Bizottságon belül, hogy a korábban Szalonikiben tevékenykedő tisztekkel ne keveredjenek össze. Ehhez 3-4 magas rangú tiszt és 5-6 polgári személy szükséges, lehetőleg újságírók és politikusok részvétele nélkül.

2. A feltétlenül szükséges alacsonyabb rangú tiszt átirányítása Macedóniába, hogy a Bizottság működése és választásai eredményesek legyenek.

3. A katonai propaganda összehangolását és a fegyveres tevékenység irányítását a Bizottság katonai tagjaira kell bízni.

---

²⁴⁸ Harry H. Lamb szaloniki brit konzul 1908. március 28-ai jelentése a brit külügyminisztériumnak. In: Destani, B. (ed.): *Ethnic Minorities in the Balkan States 1860–1971*. Archive Editions, Wilts, 2003, II. k., 211. o.

²⁴⁹ Danklisz, P. T.: i. m. 325. o.

4. Meg kell tiltani dezertált görög katonák részvételét a hadtestekben.

5. A Bizottság általános programja a görög kormány utasításai alapján az idegen fennhatóság alatt lévő területeken a görög nemzeti tevékenység összehangolása és összefogása.

6. Össze kell hívni a konzulátusok és egyéb külképviseletek alkalmas tisztviselőit, hogy a Bizottság idegen fennhatóság alatt lévő képviselői legyenek.”²⁵⁰

A cél az volt, hogy Macedónia minden városában működjön a belföldi szervezet legalább egy irodája, így kiépülne a nemzeti ellenállási mozgalom hálózata török területeken. Májusban újra kérte lemondásának elfogadását, de újfent nemleges válasz érkezett rá, még júniusban is függőben volt lemondása, ezért bár végig megőrizte pozícióját, egészen június közepéig a Bizottság megosztott maradt. A megosztottság lényegesen nem érintette a görögök macedóniai pozícióit, ugyanis ugyanebben az időszakban a bolgár tevékenység visszaesett, csökkenő tendenciát mutatott az új bolgár külügyminiszternek köszönhetően, aki a megszilárduló bolgár–török kapcsolatok miatt döntött a fegyveres mozgalmak visszaszorításáról. Komoly változás következett be 1908 nyarán, az ifjútörök forradalom kitörésével, és a mozgalom hatalomra kerülésével,²⁵¹ ami a görög kormányt és a Macedón Bizottságot is állásfoglalásra, és korábbi politikájának az újragondolására kényszerítette.

A forradalom hatására a nagyhatalmak 1908 szeptemberében visszahívták Macedóniából az 1903-as mürzstegi reformok biztosításáért felelős tisztviselőiket, és a fegyveres ellenállás átmenetileg alábbhagyott.²⁵²

A Macedón Bizottság átalakítása: a Pángörög Szervezet tevékenysége (1908–1909)

A forradalom hírének hatására a görög külügyminiszter, Baltadzisz (egyben a Macedón Bizottság elnöke) az új helyzethez való alkalmazkodást és a törökökhöz való közeledést ajánlotta, és támogatásáról biztosította a görög kormány nevében az új rendszert.²⁵³ A baráti kapcsolatok kialakítása az ifjútörökökkel egyben a Theotokisz-kormány macedóniai tűzszüneti törekvését is tükrözte 1908 nyarán. A harci cselekmények szüneteltetése mindig jó lehetőséget adott a

---

²⁵⁰ Uo. 322–324. o.

²⁵¹ 1908. július 23-én kitört ifjútörök forradalomról és hatásáról ld: ui. IV. fejezet.

²⁵² Baschdaroff, G.: i. m. 24. o.

²⁵³ Gounarisz, Vaszilis K.: i. m. 117. o.

görögöknek az ellenállási mozgalmak átszervezésére, amire nagy szükség is volt 1908 nyarán, hiszen szeptemberig szervezeti és szervezési problémák álltak fenn a görög ellenállóknál. A terrorcselekmények és merényletek számának alakulása jól mutatja az alkotmány bevezetésének mérséklő hatását az 1908-as év folyamán:

„1908 februárjának folyamán összesen 122 politikai gyilkosság történt Macedóniában, melynek során 81 bolgár, 10 görög, 7 szerb, 4 vlach, 13 muzulmán és 7 [török] katona vesztette életét.”²⁵⁴

„1908 márciusában 121 politikai gyilkosságot követtek el Macedóniában, 67 bolgár, 17 görög, 2 szerb, 7 vlach, 14 muzulmán és 14 [török] katona volt az áldozat.”²⁵⁵

„1908 első négy hónapjának átlagos erőszakos haláleseteinek a száma 114, és nagyon kis változást mutat. [...] A politikai gyilkosságok száma az 1908-as év utolsó öt hónapjában a következőképpen alakult: augusztus: 3; szeptember: 7; október: 25; november: 15; december: 21. Összesen 71 gyilkosság öt hónap alatt.”²⁵⁶

„1908-ban összesen 1080 politikai gyilkosságot követtek el Macedóniában, 649 bolgár, 185 görög, 39 szerb, 36 vlach, 130 muzulmán, 1 zsidó, 40 [török] katona vesztette életét.”²⁵⁷ A júliusi alkotmány tehát valóban lecsendesítette átmenetileg az ellenségeskedést, hiszen az első négy hónapban történt az összes politikai gyilkosságnak körülbelül a fele, míg az utolsó öt hónapban csak 7%-a.

A merényletek száma azért is csökkent, mert a bolgárok is beszüntették a harcokat, és megalapították az *Alkotmányos Klubok Szövetségét*, melynek programja az alkotmányos szabadságjogok biztosításán alapult:

„Az Oszmán Birodalom különböző nemzetiségeinek csoportosulása új, lehetőleg egyöntetű önálló kormányzattal bíró közigazgatási egységekbe. Általános, közvetlen, egyenlő és titkos választójog minden 30 évet betöltött állampolgár részére.

A kisebbségek jogainak védelme.

A személy, meggyőződés, beszéd, sajtó, gyülekezés és összejövetelek teljes szabadsága.

A községeknek, mint elsőfokú közigazgatási egységeknek az önkormányzata.

---

²⁵⁴ Harry H. Lamb szaloniki brit konzul jelentése a külügyminisztériumnak 1908. március 20-án. In: Gooch, G. P.–Temperley, H. (ed.): *British Documents on the Origins of the War, 1898–1914*. vol. V. The Near East. London, 1953, 241. o.

²⁵⁵ Harry H. Lamb szaloniki brit konzul jelentése a külügyminisztériumnak 1908. április 14-én. In: Uo. 246. o.

²⁵⁶ Az 1908-as év összefoglaló konzuli jelentése az Oszmán Birodalomról, Konstantinápoly, 1909. február 17. In: Uo. 289. o.

²⁵⁷ Uo. 293. o.

Új kormányzati beosztás egyöntetű, etnikai elemek csoportosulása alapján választható tanácsokkal, és állandó bizottságokkal.

Az oktatás anyanyelven történjék.

A mohamedán bolgárok azon kulturális és egyházi jogai, melyeket a legfelsőbb vagy végrehajtó hatalom hivatalosan elismert, továbbra is fennállnak.

Az alattvalóknak nyilvános hivatalokban saját nyelvüket kell használniuk.”²⁵⁸

Danklisz ezredes elképzelései elfogadhatóvá váltak, és 1908 augusztusában a Macedón Bizottságot Pángörög Szervezetnek keresztelték át²⁵⁹ vezetőjének Danklisz ezredest meghagyva, de célkitűzéseit részben átalakítva.

A helyenként bomlásnak induló görög csoportokat újjászerveve széles körű felfegyverzésbe kezdett az újonnan alakult Pángörög Szervezet. A görög hadügyminiszter már szeptember 25-től Danklisz ezredes rendelkezésére bocsátott 4800 lőfegyvert 480.000 hozzá való tölténnyel, sőt egy héttel később az ezredes még 5000 újabb fegyvert kért 500.000 tölténnyel.²⁶⁰

Decemberig a Szervezet személyi állományának feltöltésére összesen 54 tiszt érkezett a különleges irodákba.²⁶¹ A külügyminiszter szóbeli utasítására Danklisznak augusztus folyamán meg kellett vizsgálni ezeknek a különleges irodáknak a felállításához szükséges körülményeket, hogy Kis-Ázsiára és a görög szigetekre is kibővítsék a nemzeti ellenállási tevékenységet. Az új szervezet elsősorban az előkészítő-szervező tevékenységre összpontosított, valamint aktivitásuk földrajzi kiterjesztésére. Ez a szervezet a görög külügyminisztérium közvetlen irányítása alatt működött, így már nem őrizhette meg tovább a Macedón Bizottság relatív különállását (magánszemélyek szövetségének jellegét), már nem titkos társaság jellege volt, hanem titkos hivatalként működött teljes állami kontroll alatt.

Szuliotisz-Nikolaidisz és Ion Dragumisz²⁶² rendszeres kapcsolatban álltak Danklisszal, és ők javasolták neki, hogy a szervezetet hét részlegre tagolják, külön vezetői gárdával: 1. Statisztikai és

---

²⁵⁸ Baschdaroff, G.: i. m. 25. o.

²⁵⁹ A Macedón Szervezet tehát 1904. május 22-től 1908 augusztusáig; míg a Pángörög Szervezet 1908 augusztusától 1909 novemberéig állt fenn. Ez utóbbi az idegen fenntartás alatt élő görögök védelmének előkészítését, és a görög kormány hivatalos nemzeti programjának az egységesítését és terjesztését tűzte ki célul. Gounarisz, Vaszilisz K.: *A Macedón Harc vége. Próbálkozások az újjászervezésre és új irányítás kialakítására*, i. m. 118. o.

²⁶⁰ Uo. 120. o. Ebben az időszakban a bolgárok 30.000 fegyvert már szétosztottak.

²⁶¹ Uo. 121. o. Ezek az ún. különleges irodák valójában titkos hivatalok voltak, melyek a török területek görög lakta vidékein működtek. Többségükben a hadsereg és a haditengerészet fiatal tisztjei és altisztjei dolgoztak itt fedőnevekkel, általában hivatalosan a görög követségek titkáraiként, kereskedőkként, tanárokként. Ilyen különleges iroda volt a Konstantinápolyi Szervezet is. Danklisz, P. T.: i. m. 342. o.

²⁶² Jon Dragumisz (1878–1920) Athénban született Sztefanosz Dragumisznak a fiaként, aki 1903-ban görög külügyminiszter, 1910-ben miniszterelnök is volt. Az athéni jogtudományi egyetem elvégzése után 1902 őszén

Térképészeti 2. Macedóniai 3. Trákiai 4. Epiroszi és Albániai 5. Kis-Ázsiai és az égei-tengeri szigetekre kiterjedő 6. Szabad Görögország és az Oszmán Birodalmon kívüli görög diaszpóra 7. Athén Központ.²⁶³

A szervezési munkák folyamán a hálózat földrajzi kiterjesztése volt az egyik legfontosabb szempont (mind ázsiai, mind európai török területeken működni), ezért szóba került a szervezet 26 európai és 13 ázsiai központjának a létrehozása, melyek közül öt központ a szigetekre helyezkedne el, további négy pedig határ menti városokban, de a görög állam területén.²⁶⁴ Dragumisz így írt a szervezet létrehozásának céljairól és körülményeiről:

„Az egységes külpolitikai program megvalósításának szükségessége elkerülhetetlenné teszi a török területen és máshol diaszpórában élő görög erők megszervezését. Ennek a sikeres megvalósításához az egyetlen alkalmas eszköz a görögség helyi szervezetekbe tömörítése, mégpedig egységes módon, közvetetten az állam felügyelete alá rendelve. [...] A legfelsőbb központ a külügyminisztérium alá tartozna, és a helyi szervezeteket is a görög kormány irányítaná.”²⁶⁵

A megfelelő (szakképzett) ügynökök hiányának, és a régi belső ellenzék akadályoztatásának ellenére a szervezet 1909 elején is folytatta munkáját, melyet Szuliotisz-Nikolaidisz is támogatott, ekkor már Konstantinápolyból. A szultáni erők ellenforradalmi kísérlete 1909 márciusában megint átrendezte az erőviszonyokat, és a görög–török kapcsolatok megromlása a fegyveres tevékenység újbóli aktivizálásának adott elsőbbséget. A Theotokisz-kormány a háborút szorgalmazó körök nyomására ki szerette volna használni a török területeken tapasztalható zavargásokat, és kikiáltotta Kréta egyesülését Görögországgal, ami nyíltan török érdekeket sértett. 1909 májusában török és bolgár mozgósításokról érkeztek hírek, amire a Pángörög Szervezet előkészületeket tett a két nemzettel való fegyveres szembenézésre, és optimista értékeléseket továbbított a görög kormány

---

Monasztirbe (Macedóniába) utazott és az ottani görög konzulátus alkonzuljaként dolgozott. 1902 és 1905 között beutazta Nyugat-Macedóniát és Epiroszt. Az itt szerzett tapasztalatokról rendszeresen küldött újságcikkeket görög és külföldi lapoknak, elsősorban a görög nemzetről és a Macedón Harcról írt. A görög nemzeti és politikai gondolkodás kimagasló alakja, aki elsőként foglalkozott a görögség Balkánon betöltött szerepével. Szuliotisz-Nikolaidisz elképzeléseinek fő teoretikusa volt. 1920 augusztusában hunyt el. Bővebben ld.: Ευρυγενη, Δημητρίου Ι.: *Ο Ιων Δραγουμης και ο Μακεδονικός Αγών*, Θεσσαλονίκη, 1961. (Evrigeni, Dimitriou I.: *Jon Dragumisz és a Macedón Harc*. Thesszaloniki, 1961), 9–21. o. Nemzetkonceptiójáról és elképzeléseiről részletesen ld: ui. V. fejezet.

²⁶³ Γουναρης, Βασίλης Κ.: *Πανελληνιον Οργανωσις. Αποπειρες αναδιοργανωσις της ελληνικης αλυτρωτικης δρασης κατα το 1908*. In: Ε' Πανελληνιο Ιστορικο Συνεδριο, Θεσσαλονικη, Ελληνικη Ιστορικη Εταιρεια, 1984. (Gounarisz, Vaszilisz K.: *Pángörög Szervezet: a görög irredenta tevékenység újjászervezésére tett kísérlet 1908 folyamán*. In: 5. Pángörög Történeti Konferencia, Thesszaloniki, 1984.), 28. o.

²⁶⁴ Uo. 30. o.

felé. Az utolsó pillanatban azonban a kormány felismerte, hogy még egy háborús vereség az Oszmán Birodalommal szemben (mint 1897-ben) teljes katasztrófát jelentene a görög nemzeti érdekek határon túli védelmének, ezért nem bocsátkozott harcokba, és még a török területre küldött fegyverek szállítását is felfüggesztette.

A meghátrálás (és a török területen élő görögök újbóli „cserbenhagyása”) a görög közvéleményt szembeállította a kormánnyal, és a Theotokisz-kormány júliusi lemondásához vezetett. Az ellenzék vezetője, Dimitriosz Rallis alapított kormányt, aki azonban szintén nem mert nyílt összeütközésbe kerülni a Portával, és első intézkedései között visszarendelte a különleges irodákban dolgozó görög tiszteket. Ezzel lényegében véget ért a Pángörög Szervezet tevékenysége.²⁶⁶

Az ifjútörök mozgalom nem csak a görög külpolitikára és a nemzeti mozgalomra volt nagy hatással, de az összes, balkáni érdekeltségű állam politikáját is befolyásolta, ezért érdemes megvizsgálni a mozgalom kialakulását és sikerre jutását.

---

²⁶⁵ Uo. 29. o.

²⁶⁶ Danklisz, P. T.: i. m. 427–428 o; és Gounarisz, Vaszilisz K.: *A Macedón Harc vége. Próbálkozások az újjászervezésre és új irányítás kialakítására*, i. m. 123. o.

IV. Az ifjútörök forradalom és hatása a görög külpolitikára

A szabadkőműves törekvésektől az ifjútörök forradalom győzelméig

Az Oszmán Birodalom megreformálását már a 19. század második felének szabadkőműves társaságai is egy görög–török dualista állam elképzelésével próbálták megvalósítani. Ezen társaságok tagjainak legjelentősebb és legbefolyásosabb képviselője a konstantinápolyi születésű Cleantisz Scallieri volt, aki egy soknemzetiségű államot képzelt el az Oszmán Birodalom különböző etnikumaiból, a görög–török integrációra és a demokrácia elveire építve.²⁶⁷

Scallieri egész életét egy új keleti állam megalakításának szentelte, mely egy felvilágosult szultán uralma alatt egyesítette volna a görögöket és a törököket. 1865-ben vették fel az oszmán fővárosban működő francia szabadkőműves páholy tagjai közé, a *Kelet Egyesítése* nevű titkos szervezetbe, és egy évtized alatt befolyásos kapcsolatokat épített ki még a török felsőbb körökkel is.²⁶⁸

„Scallieri megnyerte Murád Efendi²⁶⁹ barátságát és bizalmát is. [...] közben Isztambulban felfigyelt a rosszindulatra és az egyetértés hiányára, ami megakadályozta a két nemzet [görög és a török] fejlődését. Szabadkőműves ideológia befolyása alatt jutott arra a felismerésre, hogy ennek a két nemzetnek az együttműködése hozhatja el a Keleti Kérdés megoldását. A két nemzet együttműködése és barátsága, valamint egy új bizánci állam megalakítása komoly erőfeszítéseket kíván, [...] melyre Murád Efendinél alkalmasabb jelölt nem is akadna.”²⁷⁰

1872. október 20-án a *Haladás* elnevezésű szabadkőműves páholy (melynek Scallieri volt az elnöke), tagjai közé fogadta Murádot, és rajta kívül is több befolyásos török államférfival épített ki kapcsolatot. A szervezetnek tehát több magas rangú államférfi, politikus és vallási tisztviselő is tagja volt. Ebből a szűk frakcióból született meg az ifjútörök mozgalom egy bő évtizeddel később. Scallieri és a szabadkőművesek aktivitása tovább folytatódott Murád trónra kerülésével, és minden lehetőt megtettek azért, hogy a szultán hatalmon is maradjon. Egyre inkább világossá vált azonban,

²⁶⁷ Todorov, Varban N.: *Greek Federalism during the Nineteenth Century*, i. m. 88. o.

²⁶⁸ Hanioglu, M. Şükrü: *Notes on the Young Turks and the Freemasons, 1875–1908*. In: *Middle Eastern Studies*, 1989/2, 186. o.

²⁶⁹ Uo. 187. o. Murád 1876. május 18-án lépett trónra, és augusztus 31-én fosztották meg hatalmától.

hogy az új szultán képtelen a Palota és a közhangulat nyomásával szembeszállni, vagy velük megegyezést találni, így minden erőfeszítés ellenére augusztus végén megfosztották a tróntól. Scallieri ez után elmenekült Konstantinápolyból, olasz és görög szabadkőműves ismerősei által szerzett hajón távozott Pireuszba. Az elkövetkező tizenöt évet annak szentelte, hogy megnyerje az európai országok (elsősorban Anglia) támogatását arra, hogy V. Murádot helyezték vissza a trónra, aki így folytathatná liberális programját.²⁷¹

Nem ő volt az egyetlen, aki egy görög–török alkotmányos állam megalakítását tekintette a legfontosabb célnak. Sztefanosz Szkulidisz is egy szabadkőműves társaság vezetője volt, aki osztozott Scallieri célkitűzéseiben és egy új bizánci állam megalakításában. Ő ezt csak a szláv veszéllyel való eredményes szembeszállás szempontjából tartotta fontosnak, és nem is épített ki olyan kapcsolat-hálózatot, mely ezt eredményesen tudta volna propagálni.²⁷²

A szultáni kormány elnyomása, részletekbe menő vizsgálatai és kémhálózata ellenére a görög szabadkőművesek az 1890-es évek közepén is folytatták szervező tevékenységüket Konstantinápolyban, és az újjászerveződés terén is sikereket tudtak felmutatni:

„1894 elején Scallieri fia, miután különleges információkat és tájékoztatást kapott, [három társával] megalapított egy titkosan szervezett páholyt. Megint elővették a Keleti Állam megalapításának az eszméjét, és a társaság több tagja is elhatározta, hogy ehhez kapcsolatot tartanak fenn a görög nagykövettel, Mavrokordatossal, valamint francia és angol kollégáival, Paul Cambonnal és Philip Currievel. A fővárosban tevékenykedve megvédték az egykori szultán, V. Murád életét mikor a kivégzés fenyegette, és komoly ösztönzést adtak a születőben lévő Egység és Haladás Bizottságának. A lazán szervezett csoport felvette a *Kelet Fénye* elnevezést, és megalakította adminisztratív bizottságát is. 1896 folyamán a konstantinápolyi páholy tevékenysége össze volt hangolva athéni testvérszervezetével.”²⁷³

Annak ellenére, hogy a célokat tekintve nagy hasonlóság állt fenn ezen titkos szervezetek és az ifjútürök mozgalom között, az 1880-as és az 1890-es években nem volt köztük szoros kapcsolat. A szabadkőműves szervezetek szigorú titokban működtek, kerültek minden nyílt kapcsolatot olyan csoportosulásokkal, melyek összeütközésbe keveredtek a kormánnyal.

---

²⁷⁰ Uo.

²⁷¹ Uo. 188. o. Folyamatos erőfeszítései ellenére sem sikerült ezt véghezvinnie, 1891-ben hunyt el, mielőtt beteljesülhetett volna álma.

²⁷² Uo. 188. o.

²⁷³ Uo. 189. o.

Az 19. század második felétől egyre markánsabban jelentkeztek a birodalom megreformálását sürgető török elképzelések is, és az e célból alakult különböző szervezetek. A reformerek első szervezete az 1865-ben titkosan megalapított csoport, az Ifjúoszmánok voltak. Véleményük szerint a Tanzimát reformjai nem a hatalom demokratikus átszervezésére törekedtek, hanem a fennálló szultáni önkény konzerválására. 1867-ben, miután felfedezték őket, emigrációba kényszerültek, és tagjai Párizsban folytatták tevékenységüket. 1868-tól kiadott lapjuk, a *Hürriyet* segítségével próbálták propagálni forradalmi eszméiket, míg 1870-ben visszatérhettek Konstantinápolyba, de nem sokkal később felszámolták szervezetüket.²⁷⁴ 1876-ban a szultán teljesen leszámolt csoportjukkal, és egy darabig nem is alakult meg újabb szervezet, egészen a 19. század végéig.

Az a forradalmi mozgalom, mely az 1908-as katonai felkelésben csúcsonyosodott ki, 1889-ben indult el, ekkortól kezdték el szervezni mind belföldön, mind pedig külföldön az ellenállási mozgalmakat. Belföldön 1897-ben Konstantinápoly központtal, majd 1906–1908 között Thesszaloniki városában működött a szervezet; miközben 1889–1908 között Párizsban, Genfben és Kairóban is több forradalmi csoportot alakítottak. Összefoglalóan szokták ifjútörököknek nevezni azokat a liberális szemléletű oszmánokat, akik 1865-től kezdve szembehelyezkedtek a szultáni önkénnyel, és reformok bevezetését és modernizációt követeltek a birodalom megőrzésének érdekében. Az egész időszak alatt csak egyetlen szervezetnek sikerült meghatározó szerepet játszania, az Egység és Haladás Bizottságának, mely szervezetet 1889-ben, Konstantinápolyban alapított meg négy muzulmán orvostanhallgató diák (egy albán, egy kaukázusi cserkesz és két kurd).²⁷⁵

Az egyre népesebb tagságú társaság további szervezkedését átmenetileg megakadályozta az 1895-ben kialakult helyzet, mikor a II. Abdülhamid szultán²⁷⁶ általi üldöztetés hatására az ellenzék kénytelen volt emigrációba távozni.²⁷⁷ Ekkor érkezett Konstantinápolyból Párizsba a Bizottság egyik tagja (Nazim bej), aki felvette a kapcsolatot a korábbi emigráns csoportokkal, és Ahmed

---

²⁷⁴ Matuz József: i. m. 188–189. o.

²⁷⁵ Kiciki, Dimitri: i. m. 88. o. Még 1889-ben több, később fontos szerepet játszó személlyel gyarapodott a szervezet, pl. Mehmet Talattal, a későbbi Talat pasával.

²⁷⁶ II. Abdülhamid szultán 1876–1909-ig volt hatalmon, nevéhez fűződik az első oszmán alkotmány bevezetése (1876), mely ugyan nem volt sokáig érvényben, de elvezetett a második, 1908-as alkotmányhoz.

²⁷⁷ 1895-ben Konstantinápoly városában tüntetést szerveztek az örmények, mely véres örmény-pogrommá változott rövid időn belül, és több napon keresztül rendkívüli állapot uralkodott a fővárosban. Az örmény kérdés rendezését a szultán összevonta az ellenzékkel való leszámolással.

Rizát,²⁷⁸ a korábbi emigránst kérte fel, az éppen ekkor alapított lap, a *Mesveret (Tanácskozás)* szerkesztőjének. A kéthavonta megjelenő újság lett az Egység és Haladás Bizottságának hivatalos lapja, mely 1895. december 3-i számában közölte a Bizottság teljes programját:

„Követeljük a reformok megvalósítását. [...] Nem csak egy nemzet érdekében, de az összes Oszmánok függetlenségét, ha zsidók, keresztények vagy muzulmánok (legyenek is). [...] Elhatároztuk, hogy megőrizzük egyéni, keleti sajátosságainkat, kultúránkat, és ezért csak a Nyugat általános tudományos fejleményeit vesszük át.”²⁷⁹

A különböző emigráns csoportok között egyre inkább két markáns, eltérő cél fogalmazódott meg. Ez már az első ízben, 1902-ben Párizsban megtartott Liberális Oszmánok Kongresszusán megmutatkozott. Az ellenzéki együttműködés megvalósításának céljával összehívott kongresszuson az Oszmán Birodalom 47 képviselője vett részt (törökök, arabok, görögök, kurdok, albánok, örmények, zsidók, cserkeszek).²⁸⁰ Itt ugyan sikerült egy közös ún. minimális akcióprogramot kidolgozni és elfogadni: „az Oszmán Birodalom területi integritásának az elve; a monarchiának, mint a Birodalom különböző népeinek elengedhetetlen összekötő kapcsának a fenntartása; az Oszmán Birodalom összes állampolgárának törvény előtti egyenlősége vallási és nemzetiségi hátrányos megkülönböztetés nélkül”,²⁸¹ de két frakcióvá szakadt a küldöttgyűlés. Az egyik frakciót Ahmed Riza vezette, míg a másikat Szabáheddin herceg.²⁸² Ez utóbbiak voltak a „liberálisok”, akik föderális decentralizációval szerették volna megreformálni a Birodalmat a nemzeti és vallási kisebbségekkel együttműködve. Kiváltak az ifjútörök mozgalomból, és megalakították a *Decentralizáció és Helyi Kezdeményezések Ligáját*.²⁸³ Elsőként irányították rá a figyelmet a nemzetiségi kérdésre, és vették fel a kapcsolatot a nemzeti kisebbségek politikai szervezetivel. Előbbiek, a „nacionalisták”, a török nacionalizmust részesítették előnyben, a centralizált államhatalmat, és a külföld minden beavatkozását elítélték.

A második párizsi kongresszuson (1907-ben) az arab nacionalisták, az örmény Dasnak tagjai²⁸⁴ és természetesen a liberális *Decentralizációs Liga* képviselői is részt vettek. Párizsban sikerült a

---

²⁷⁸ Ahmed Riza (burszai tanügyi igazgató) 1889-ben hagyta el Konstantinápolyt, és nem is tért vissza Párizsból csak 1908-ban. A nacionalista szárny vezetője az ifjútörök mozgalmon belül, 1908-ban az oszmán parlament elnökének fogják választani.

²⁷⁹ Kiciki, Dimitri: i. m. 89. o.

²⁸⁰ Uo. 90; és Matuz József: i. m. 198. o.

²⁸¹ Kiciki, Dimitri: i. m. 90. o.

²⁸² A herceg, Abdülmedzsid szultán lányának volt a fia.

²⁸³ Benke József: *Az arabok története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987, 384. o.

²⁸⁴ 1890-ben alapították meg Tbilisziben az Örmény Forradalmi Szövetséget, vagy Dasnakutjun-t, röviden Dasnak nacionalista szervezetét, mely forradalmi erőszakkal próbálta felszabadítani az örményeket a török és kurd elnyomás

nézetkülönbségek ellenére is egy közös célt, akcióprogramot kidolgozni, az alkotmányos monarchia megvalósításáért folytatott harcot. Sikerült megállapodni a nemzetiségek képviselőivel arról, hogy a birodalom területi integritásának megóvását széles körű kulturális önrendelkezéssel, és autonómiával valósítsák meg.²⁸⁵

Ugyanakkor az Egység és Haladás Bizottsága Szalonikba tette át a székhelyét 1907 szeptemberében, ahol az ifjútörökök szoros kapcsolatot tartottak fenn a görög főkonzulátussal, és személy szerint Lámbrosz Koromilással is, a Macedóniai Görög Konzulátusok vezetőjével.²⁸⁶ A reformok erőszakkal történő bevezetésére egyre nagyobb szükség volt, hiszen Abdülhamid szultán fokozódó önkénnyel kormányozta a birodalmat. Betiltotta a nyilvános találkozók, megszigorította az esküvői fogadásokat és vacsora-összejöveteleket: török alattvalók csak hatósági engedéllyel vehettek részt rajtuk, és csak a résztvevők névsorát tartalmazó lista leadásával lehetett megtartani őket.²⁸⁷ Az 1895-ös örmény felkelés után pedig betiltották az Örményország szó használatát, nem lehetett nyomtatásban megjelentetni, mert a főcenzor véleménye szerint „Ilyen hely nem létezik”.²⁸⁸

Az ifjútörök mozgalom 1908 októberére tűzte ki a felkelés kirobbantását, ám több körülmény meggyorsította az eseményeket. VII. Edward angol király és II. Miklós orosz cár 1908. június 9–10-én Revalban (a mai Tallinban) találkozót tartott,²⁸⁹ ahol reformtervezetet dolgoztak ki a macedón kérdéssel kapcsolatban. Ez a tervezet előírta, hogy „a macedóniai kormányzót, jóllehet az illető oszmán alattvaló, csak a nagyhatalmak jóváhagyásával lehessen kinevezni, és munkájában a tartományi adójövedelemből fizetett európai tisztviselők segítsék”,²⁹⁰ valamint kilátásba helyezték

---

alól. Flesch István: *Atatürk és kora*. Corvina Kiadó, Budapest, 2004, 110–118. o. Sokáig együttműködtek az ifjútörökökkel, és részt vettek az 1902-es és 1907-es kongresszuson is. Sőt a Dasnak 1908-ban választási szövetséget alkotott az Egység és Haladás Bizottságával.

²⁸⁵ Az 1907-es második párizsi kongresszuson az elsőhöz hasonlóan a liberálisok (Szabáheddin herceg vezetésével) álltak szemben az Ahmed Riza vezette nacionalistákkal.

²⁸⁶ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 376. o. Még felszereléssel is ellátták a görög szervezeteket, hogy később saját céljaikra is fel tudják használni őket.

²⁸⁷ Pears, Sir Edwin: *Forty years in Constantinople*. London, 1915, 226. o.

²⁸⁸ Uo. 226. o.

²⁸⁹ Ormos Mária–Majoros István: i. m. 198. o.; Yapp, M. E.: *The Making of the Modern Near East 1792–1923*. Longman, London, 1987, 190. o.; Csombor Erzsébet: i. m. 251. o.

²⁹⁰ Flesch István: i. m. 71. o. Mivel a tervezetet Franciaország is támogatta, féltő volt, hogy egy angol–orosz–francia együttműködés kezd körvonalazódni, és egy esetleges brit külpolitikai fordulat az Oszmán Birodalom felosztását eredményezhetné.

az európai nagyhatalmak beavatkozását. Angliát és Oroszországot ugyanis nyugtalanította a szultánra gyakorolt német befolyás.²⁹¹

Az Egység és Haladás tisztjei felhívást intéztek a nagyhatalmak szaloniki konzuljaihoz, hogy ne próbálkozzanak több reformterv kidolgozásával, hanem bízzák rájuk a macedón kérdés rendezését. A másik közvetlen, az eseményeket meggyorsító történés a szultánhoz köthető. II. Abdülhamid vizsgálóbizottságot küldött Macedóniába, mely bizottság felfedezte az Egység és Haladás Bizottságának szervezkedését, és több tisztet letartóztatott. Enver bej a letartóztatás elől a hegyekbe menekült, és követte őt Nijazi, a Rezna erőd parancsnoka,²⁹² majd Musztafa Kemál is. A felkelés bázisa egyre szélesedett, mind több albán fegyveres csatlakozott hozzá, ami meggyorsította kirobbanását. Az albánok már korábban felkelést robbantottak ki, melynek főbb követései a nyelvhasználati jog biztosítása, és kulturális autonómia kialakítása voltak. Valójában az osztrák konzul magatartása volt az utolsó csepp az albánok számára, ami széleskörű elégedetlenséget váltotta ki: a macedón területeken található kaszinók és mulatók nagy része ugyanis osztrák kézben volt, és a kaszinótulajdonosok egy piknik szervezésébe kezdtek, melyre meghívták az osztrák konzult is. Az albánok a vallás és az erkölcs nevében (és védelmében) léptek fel, és hogy az osztrákok ne rendezhessenek „orgiát”, felgyújtottak több kaszinót is a környéken, majd a hegyekbe menekültek.²⁹³ Szinte azonnal az Egység és Haladás Bizottsága mellé álltak, és támogatták a felkelés kirobantását.

A Bizottság távirata 1908. július 22-én érkezett meg a szultán palotájába, melyben az Egység és Haladás Bizottsága megfenyegette a szultánt, hogy ha nem vezeti be újra az alkotmányt, akkor a hadsereg a főváros ellen fog vonulni.

„Felség! Mély tisztelettel kérjük, állítsa helyre császári rendelettel visszavonhatatlanul az alkotmányt mindazon népek számára, amelyek Felséged alattvalói. Hisz Felségednek az alkotmányt egyszer már életbe léptetni is méltóztatott. [...] Amennyiben azonban Felséged három nap alatt (vasárnapig) a parlament megnyitására szóló császári fermánt nem adja ki, olyan események következnek be, amelyek nyilvánvalóan Felséged akarata ellenére lesznek!”²⁹⁴

---

²⁹¹ Németország az 1890-es évektől kezdte el gazdasági befolyása növelését a Közel-Keleten, aminek akár szimbóluma is lehetne a Berlin–Bagdad vasútvonal. Egy német szindikátus 1888-ban kapta meg a Konstantinápoly és Ankara közötti vasútvonal koncesszióját, amit öt év alatt meg is épített. Ezt követően tovább folytak a munkálatok Konya és Bagdad között.

²⁹² Benke József: i. m. 385. o.

²⁹³ Pears, Sir Edwin: i. m. 253. o.

²⁹⁴ Kerekesházy József: *Az utolsó szultán*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest, 1940, 188–189. o.

Július 23-án az Egység és Haladás Bizottságának tisztjei deklarálták az 1876-os alkotmány visszaállítását, először Monasztir városában, majd több más macedón településen is.²⁹⁵ A szultán másnap rendeletet adott ki az alkotmányos kormányzás helyreállításáról, a parlamenti választások megtartásáról, és amnesztiát hirdetett a hegyekben bujkáló ellenállóknak, ha abbahagyják a török csapatok elleni harcot. Egy hónap leforgása alatt, augusztus végéig „26 görög csapat (217 fő) és 55 bolgár (707 fő), valamint több mint 340 albán lázadó tette le hivatalosan a fegyvert”.²⁹⁶ Az alkotmány bevezetésével párhuzamosan Kücsük Said nagyvezír és Tevrik Rüstü külügyminiszter a börtönökben is amnesztiát hirdetett, megszüntette a cenzúrát, elbocsátotta a korrump minisztereket és felszámolta a kémhálózatot.²⁹⁷

Konstantinápoly egyszerre ünnepelte a vallások közti testvériességet és a szabad választások kitzűzését. Júliusban keresztények és muzulmánok együtt vettek részt az 1895–1896-os örmény pogromok áldozatainak rendezett gyászistentiszteleten, Szabáheddin herceg pedig felkereste a konstantinápolyi pátriárkát, és kijelentette, hogy a görögök kiváltságait az új rezsim alatt is tiszteletben fogják tartani, sőt a török területen élő görögséget a haladás és fejlődés nélkülözhetetlen résztvevőinek nevezte,²⁹⁸ majd Athénba utazott, ahol a birodalom görög–török dualista állammá alakítását támogató görög politikusokkal találkozott.

Enver bej, a forradalom egyik vezetője lelkes beszédet tartott, melyben kijelentette: „Nincsenek többé görögök, bolgárok, románok, muzulmánok. A kék ég alatt mindannyian egyenlőek vagyunk. Azzal dicsekedhetünk, hogy oszmánok vagyunk!”²⁹⁹

„Szerreszben az Egység és Haladás Bizottságának elnöke megölelte a görög metropolitát, Drámában a forradalmi hivatalnokok bebörtönöztek egy törököt, kereszténnyel szembeni inzultus miatt. [...] Még a törvény szimpla megsértéséről sem érkezett tudósítás az alkotmány kihirdetését követő napokban.”³⁰⁰

Egész Európa és a Közel-Kelet határtalan lelkesedéssel fogadta a változásokat, külföldi megfigyelők érkeztek a városba, hogy beszámoljanak az eseményekről (többek között André Gide

---

²⁹⁵ A szultán több városból is kapott táviratot, melyben a tisztiek az alkotmány visszaállítását követelik, vagy fegyveres támadást helyeztek kilátásba a főváros ellen. A szultán kénytelen volt beleegyezni az alkotmány bevezetésébe, de a Bizottság csak a szultáni kormány tevékenysége feletti ellenőrzés feladatát vállalta („gondviselő” szerep), így a szultán egyelőre a helyén maradhatott.

²⁹⁶ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 378. o.

²⁹⁷ Pears, Sir Edwin: i. m. 242. o.

²⁹⁸ Mansel, Philip: i. m. 348. o.

²⁹⁹ Χαμουδοπουλου: *Η νεοτετα φιλικη εταιρεια*. Αθηνα, 1946 (Hamoudopoulou: *Az újkori baráti társaság*. Athén, 1946), 8. o.

³⁰⁰ Saab, Hassan: *The Arab Federalists of the Ottoman Empire*. Djambattan-Amsetrdam, én., 215–216. o.

és Winston Churchill). 1908. október 21-én a görög kormány Konstantinápolyba küldte képviselőjét, hogy biztosítsa az Egység és Haladás Bizottságát Görögország támogatásáról: „A görög nemzet teljes szívéből örül az ifjútörökök sikerének. Egy erős Oszmán Birodalom megszabadíthatja a törökországi görögöket a szlávok elnyomásától.”³⁰¹

Ugyanakkor már közvetlenül a forradalom után lehetett olyan nyilatkozatokat hallani, melyek nem a birodalom népeivel kialakítandó együttműködést hangoztatták. Nazim bej 1908-ban nyilatkozott a *Szaloniki* című francia nyelvű újságnak, ahol kijelentette:

„Borzalommal töltönek el minket a nyelvi, történelmi és nemzeti követelések. Országunkban nem szabad, hogy egy nemzetnél több legyen: ez pedig a török, és egy nyelv, ami a török nyelv, kell hogy legyen.”³⁰²

Nem sokkal később, 1908 novembere és decembere folyamán parlamenti választásokat tartottak, melyeket a Bizottság teljesen ellenőrzése alatt tartott, és a korábban ígértek szerint nem nyomta el az Oszmán Birodalom nem török nemzetiségeinek jelöltjeit, sőt a kisebbségek vezetőivel is sikerült egyezségekre jutni. A választások két lépcsőben zajlottak, a szavazók elektorokat választottak, akik ezután kijelölték a képviselőket. 30–70.000 szavazóként választottak egy képviselőt.³⁰³ Annak ellenére, hogy az Egység és Haladás Bizottsága szükségesnek tartotta az együttműködést a nemzetiségek képviselőivel, nem fogadta el a százalékos képviseletet a Parlamentben. Azokban a körzetekben, ahol a görögök voltak többségben, ott egyenlő számú görög és török képviselőt választottak.³⁰⁴

A görögség a választási próbálkozásait összehangolta a Konstantinápolyi Szervezet tevékenységével, akik megalapították a *Politikai Szövetséget*³⁰⁵ azzal a céllal, hogy az oszmán parlamentben a lehető legszélesebb képviseletet biztosítsák a görögöknek. A választások alatt kitört

---

³⁰¹ Θανος Βερεμισ: *Ιδεολογικες Προποθεσεις για μια συνεργασια Ελληνων και Τουρκων. Δελτιον της Ιστορικης και Εθνολογικης Εταιρειας της Ελλαδος*, 23. τ., Αθηνα, 1980. (Veremis, Thános: *A görög-török együttműködés ideológiai feltételei*. In: *Görög Etnológiai és Történeti Társaság Értesítője*, 23. szám, Athén, 1980) 406–407. o.

³⁰² Hamoudopoulou: i. m. 12. o. A kijelentést a turkizmus ideológiájának egyik első megjelenéseként tarthatjuk számon, mindenesetre jelzi azt, hogy egymással ellentétes elképzelések éltek egymás mellett a birodalom további jövőjével kapcsolatban, ezért nagyon nehéz volt őszintén elhinni mind a görög nyilatkozatokat, mind a török részről tett ígéreteket. Ez pedig nagyon megnehezítette a két nemzet összefogásán alapuló tervezetek népszerűsítését és kivitelezését.

³⁰³ *Αμαλθεια (Amalthia)* című napilap, 1908. 07. 29. szám.

³⁰⁴ Κατερινα Μπουρα: *Οι Βουλευτικησ Εκλογησ στην Οθωμανικη Αυτοκρατορια, οι Ελληνες Βουλευτες 1908–1918. Δελτιο Κεντρου Μικροασιατικων Σπουδων 4*, 1983. (Katerina Boura: *Országgyűlési választások az Oszmán Birodalomban. A görög képviselők 1908–1918. Kis-Ázsiai Tanulmányok Központ Értesítője 4. szám*, 1983), 72. o.

³⁰⁵ A Konstantinápolyi Szervezet által 1910. április 4-én alapította periodika.

krétai krízis³⁰⁶ viszont újra bizalmatlan légkört szült, annak ellenére, hogy a görög kormány nem támogatta a krétai követeléseket.

A 288 parlamenti hely megoszlása jól mutatja a kisebbségek valódi részvételét és aktív jelenlétét a választásokon és a parlamentben: 147 török; 60 arab; 27 albán; 26 görög; 14 örmény; 10 szláv; 4 zsidó képviselő jutott be a parlamentbe, mely 1908. december 17-én tartotta első ülését,³⁰⁷ és 1918-ig minden évben ülésezett.

Újabb problémát jelentett, hogy az ifjútörökök az adminisztrációs rendszer teljes megreformálását és átalakítását tűzték ki célul. A millet-rendszer felszámolásával a különböző nemzetiségek képviselői már nem a vallási közösségek tagjaiként integrálódtak volna be a birodalomba, hanem egyénenként rendelkezett volna mindenki állampolgári jogokkal, vallási és etnikai hovatartozástól függetlenül. Természetesen a reformok megvalósításához a pénzügyi helyzet stabilizációjára is komoly szükség volt, amit elsősorban kölcsönökkel oldottak meg, igaz hogy csak átmenetileg. Ebben Franciaország szerepe volt a legfontosabb, hiszen az 1856-ban alapított Oszmán Bank is francia vállalként jött létre, és az államadósság 55%-át kitevő kölcsönt biztosított a francia kormány, míg Németország 30%-nyit, Anglia pedig csak 5%-ot.³⁰⁸ Németország előretörését mutatta az 1910. november 7-én Konstantinápolyban megkötött megállapodás, mely szerint Németország 11 millió líra értékű kölcsönt fizet ki az Oszmán Birodalomnak, 7 milliót még 1910 folyamán.³⁰⁹

Az ifjútörök hatalomátvétel nemcsak a nagyhatalmakat készítette állásfoglalásra, hanem a balkáni nemzetek aktivitását is elindította: a bolgárok kikiáltották függetlenségüket, míg Kréta újfent deklarálta egyesülését Görögországgal. Ezek az események török ellenreakciókat és tiltakozásokat váltottak ki, melyek az 1909. áprilisi ellenforradalomhoz vezettek.

---

³⁰⁶ Kréta 1908. október 7-én önhatalmúlag kimondta az Uniót Görögországgal, amit a görög kormány nem fogadott el. A görögökkel szembeni bizalmatlanság és a választási csalások kiváltották a görög konzulátusok beavatkozását a választások folyamatába (konzulok látogatásai görög képviselőjelöltekénél), ami viszont a törökök részéről váltott ki tiltakozást. Részletesebben ld. a következő alfejezetben.

³⁰⁷ *Αμαλθεία, (Amálthia)* 1909. 02. 02. szám; Kiciki, Dimitri: i. m. 95. o. Eltérő adatokkal találkozhatunk Flesch István idézett művében (74. o.) és Mansel, Philip idézett művében (348. o.) akik 142 török; 60 arab; 25 albán; 23 görög; 12 örmény; 5 zsidó; 4 bolgár; 3 szerb; 1 vlach (román) képviselőről számol be.

³⁰⁸ Flesch István: i. m. 77. o.

Kréta helyzete a 20. század elején

A Balkán-háborúk kitöréséig a görög nemzetépítés szempontjából, és a nemzeti törekvéseket figyelembe vevő külpolitika számára két fontos terület létezett, melyeknek megszerzése folyamatosan jelen lévő törekvés volt: az előbbieken már megvizsgált Macedónia, valamint Kréta szigete. Az oszmán fennhatóság alatt álló Kréta,³¹⁰ sokszor teljes elsőbbséget élvezett még a macedón törekvésekkel szemben is, amit jól mutat az a tény is, hogy szinte folyamatosan napirenden voltak a krétai felkelések 1840-től kezdve (az oszmán uralom visszatértétől): 1841, 1858, 1866–1869, 1877–1878, 1888–1889, 1896–1897.³¹¹ Ezek a felkelések mind a Görögországhoz való csatlakozást, az enóziszt (egyesítést) szerették volna kivívni, de Athén külpolitikái gyengeségének, és a nagyhatalmak status quót támogató politikájának köszönhetően ezek a kísérletek eredmény nélkül maradtak.

A szigeten bizonyos reformok ennek ellenére megvalósultak, és a 19. század folyamán kitört erős nemzeti és szociális felhangokkal rendelkező felkelések következtében nagyhatalmi sürgetésre a Porta engedett a követelések egy részének.

1878. október 18-án (az aktuális felkelést, és a berlini konferenciát követően) aláírták az aleppói egyezményt (vagy október 18-i statútumot), mely alkotmányt adott a szigetnek, és melyben a szultán a sziget közigazgatását a keresztény többségnek engedte át, félautonóm státust biztosítva.³¹² Kréta semleges státusú lett, az Oszmán Birodalom része továbbra is, de autonóm kormányral. Előírták, hogy a törvényhozó hatalmat a nemzetgyűlés fogja gyakorolni, amit általános választójog alapján választanak meg, mégpedig úgy, hogy biztosítsák a keresztények túlsúlyát (a 80 fős nemzetgyűlésnek 49 keresztény és 31 muzulmán tagja volt, és a munka is görög nyelven folyt). Ezen kívül a szultán kötelezte magát, hogy a sziget élére a nagyhatalmak hozzájárulásával keresztény főköormányzót nevez ki öt évre, aki a végrehajtó hatalmat fogja gyakorolni. A főbiztos rendelkezik a sziget fegyveres erejével. Ezek az engedmények sem teremtettek békét a szigeten, és a következő, enózisz megvalósításáért kitört felkelés után a Porta 1889-ben visszavonta az aleppói

---

³⁰⁹ Uo. 80. o.

³¹⁰ Kréta az 1204–1669 között tartó velencei fennhatóság után került az Oszmán Birodalomhoz, majd a görög szabadságharc alatt egyiptomi fennhatóság érvényesült (1827–1840 között Mohamed Ali rendelkezett vele), és csak 1840-től lett újra a szultáné a sziget.

³¹¹ Clogg, Richard: i. m. 72. o.

egyezményt, a kormányzói méltóságot örökletessé tette, muzulmán kormányzót nevezett ki és ezt követően nem ülésezhetett a nemzetgyűlés.

Az így kialakult helyzetet nem csak a szigeten élő görögök, de Athén sem nézhette tétlenül, és 1894-ben megalakították a Nemzeti Társaságot,³¹³ a Görögországhoz való csatlakozás megvalósításának céljából. 1897-ben a görög kormány élén a háborús területszerzést támogató Delijannisz állt, aki a krétai felkelés, és az unió (újabb) kikiáltásának hírére (még a nagyhatalmak figyelmeztetésének ellenére is) mozgósította a görög hadsereget. A trónörökös Konsztantin herceg vezette a szárazföldi hadműveleteket és áprilisban elindult Thesszálián keresztül észak felé, míg öccse, György herceg a tengeri flotta élén partra szállt Krétán. A katonai hadjárat egy hónap alatt katasztrofális kudarcba fulladt, a török csapatok észak felől benyomultak az országba, és csak a nagyhatalmak fellépésének köszönhetően vonultak vissza. A megalázó vereség ellenére a nagyhatalmak arra kényszerítették a Portát, hogy autonóm státust adjon a szigetnek, melynek kormányzójává György herceget nevezték ki.

A meg gondolatlan háború és az azt követő vereség nemcsak a hadseregen belül érezte a hatását és indított el komoly elégedetlenségi hullámot, ami az 1909-es katonai puccshoz vezetett; hanem a görög állam eladósodását is tovább növelte. A görög kormány kénytelen volt 1898-ban elfogadni, hogy Anglia és Franciaország nemzetközi pénzügyi és gazdasági ellenőrzés alá vonja az országot, rátéve a kezüket az állami bevételekre. A gazdasági helyzet romlását jól mutatja az a kivándorlási hullám, mely a 19. század végén és a 20. század elején sújtotta Görögországot: 1890 és 1914 között körülbelül 350.000 görög hagyta el hazáját, az akkori összlakosság egy hetede.³¹⁴ A kivándorlás fő iránya az Egyesült Államok és Egyiptom volt. Trikupsz miniszterelnök halála (1896) és 1897 veresége körülbelül tizenöt évre háttérbe szorította Görögország nagyra törő expanzív terveit.

1898 decemberében György herceg megérkezett a szigetre mint a védnök hatalmak főmegbízottja, és a szigeten átmenetileg alább hagyott a forradalmi hullám. 1901 folyamán azonban

---

³¹² Krétának a 19. század végén kb. 300.000 lakosa volt, ebből kb. 240.000 görög. Palotás Emil: *A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a 19. század végén*, i. m. 165. o.

³¹³ A már említett társaság fő tevékenységi területe Macedónia és Kréta volt.

³¹⁴ Clogg, Richard: i. m. 75. és 250. o. Ezzel a ténnyel magyarázható, hogy az ország lakosság száma másfél évtizeden keresztül szinte egyáltalán nem növekedett, majd csak az első világháborút követő nagyobb népességmozgások hatására gyarapodik újra Görögország lakossága: 1896-ban az össznépesség 2.433.806 fő volt, és 1907-ben is csak 2.631.952, de 1920-ban már több mint 5 és fél millió.

nézeteltérés alakult ki György herceg és az igazságügyi tanácsos, Eleftheriosz Venizelosz között.³¹⁵ Venizelosz ekkor még nem támogatta az unió elképzelését, hanem fejedelemséget hozott volna létre választott herceggel vagy elnökkel. Ezt a nézetét megjelentette egy athéni újságban is, amire válaszul György herceg (apjával a görög királlyal és a görög kormánnyal történt konzultációja után) elbocsátotta őt. Ezzel kezdetét vette az az ellenségeskedés a királyi család és Venizelosz között, ami a venizeloszi politika egyik fő jellemzőjévé fog válni pár évvel később.

1904 novemberében, második főmegbízotti terminusának vége előtt György herceg memorandumot juttatott el a nagyhatalmaknak, melyben nyomatékosan felhívta a figyelmüket a krétaiak Görögországgal óhajtott unió elképzelésére. Közben tovább élesedett az ellentét közte és Venizelosz között, aki ellenzékelt hozott létre a főmegbízotti uralom ellen. Miután az 1903-as választásokon Venizelosz nem ért el sikereket (a nemzetgyűlésben csak négy helyet szerzett meg a hatvannégyből), az 1905-ös választásokon már nem is vett részt, és 1905 márciusában 600 fegyverrel visszavonult a hegyekbe, ahol felkelést hirdetett. Annak ellenére, hogy ez a felkelés nem csak Kréta jövőjét, de Görögország macedóniai érdekeit is veszélyeztette, pénzt és fegyvereket kapott görög területekről. Ekkor azonban (saját támogatói hatására is) megváltoztatta véleményét, és ő is az unió jelszavát kezdte el hangoztatni. Július 15-én a nagyhatalmak felszólították a lázadókat, hogy 15 napon belül tegyék le a fegyvert (ekkor amnesztiában részesítik őket), ellenkező esetben bevezetik a rögtönítélő bírászkodást, és falusi katonai szervezeteket állítanak fel. Miután a lázadók nem adták meg magukat, ezt meg is tették, de hosszas tárgyalások után Venizelosz végül november 2-án aláírta a megegyezést, mely véget vetett a felkelésnek.³¹⁶

1906 májusában a brit kormány javaslatot tett Franciaországnak és Oroszországnak a krétai kérdés megoldására. E szerint a görög királyt fel kellene hatalmazni a sziget főmegbízottjának kinevezési jogával, görög katonatiszteket kellene megbízni a krétai hadsereg újjászervezésével, vissza kellene vonni az összes külföldi csapatot – azt a 100 katonát kivéve, akik a török zászlót őriznék, és a görög kormánynak bele kellene egyeznie, hogy a nagyhatalmak jóváhagyása nélkül ne

---

³¹⁵ Eleftheriosz Venizelosz (1864–1936) a 20. század első felének legjelentősebb görög politikusa, 1910 és 1933 között hat ízben Görögország miniszterelnöke. Krétán született, ahol ügyvédi diplomát szerzett, majd politikusi pályára lépett. 1897-ben tagja a krétai nemzetgyűlésnek, személyesen is részt vett az alkotmány elkészítésében. 1910-ben érkezett Athénba, ahol megalapította a Liberális Pártot, melynek vezetőjeként már 1910-ben megnyerte a görög választásokat. Vezetésével vett részt az ország a Balkán-háborúban és az első világháborúban 1917-től, majd képviselte hazáját a Párizs-környéki béketárgyalásokon. A Nagy Eszme elszánt híve, de utolsó miniszterelnökségére komoly ideológiai pálforduláson ment keresztül, és a Törökországgal való jó viszonyt kezdte el hirdetni, ami az 1930-ban megkötött görög–török barátsági és semlegességi szerződésben realizálódott.

³¹⁶ A felkelők beszolgáltatták a fegyvereket és hazatértek, a falusi katonai szervezeteket feloszlatták és eltörölték a rögtönítélő bíróságokat. Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 298. o.

fogadja el az uniót.³¹⁷ Ez a megoldás a szigetet a görög király koronája alá helyezné formálisan uniót alkotva (de nem a görög kormány fennhatósága alatt állna), így talán még a török félnek is elfogadható lenne a megoldás. A brit diplomácia megpróbálta a krétai kérdést a macedontól külön kezelni, és nem hozni összefüggésbe a macedón eseményekkel, miközben Oroszország azonnali engedményeket akart adni a szigetnek, hogy cserébe a szlávok kompenzációjáért léphessen fel Macedóniában.

Az új főmegbízottat, az egykori görög miniszterelnököt, Alexandrosz Zaimiszt György görög király nevezte ki, aki 1906-tól kezdve de facto független kormány élén állt. A főmegbízott liberális beállítottságú politikusként felállított egy alkotmányozó gyűlést, hogy új alkotmányt fogalmazzanak meg. Ennek a gyűlésnek Venizelosz volt az egyik legbefolyásosabb tagja, akire a krétaiak nemzeti hősként tekintettek felkelése miatt. Kihasználva népszerűségét és politikai hatalmát, Venizelosz két év alatt újjászervezte a sziget rendfenntartó és bírói intézményrendszerét, görög hivatalnokok segítségével a hadsereget is, miközben féken tartotta mind ellenfeleit, mind pedig párthíveit, akik a török kisebbség jogainak eltiprására tettek kísérletet. Ahogy egyik beszédében megfogalmazta:

„Csak szimplán a Görögországgal való uniót készítettem elő. A nagyhatalmak tudtával a törvényhozói és bírói hatalmat, valamint a pénzügyi rendszert úgy alakítottam át, hogy a lehető legjobban megfeleljen a görög szisztémának.”³¹⁸

Venizelosz az ifjútörök forradalom sikerét is az idegen fennhatóság alatt élő görögök szemszögéből tudta csak megítélni:

„A török állam alkotmányos monarchiává alakítása, mely szabadságot és politikai egyenlőséget nyújt az összes nemzetnek fennhatósága alatt, ez nem csak magának a török államnak az érdeke (mely így a kétségtelenül bekövetkező bukásától mentené meg magát), nemcsak a hellenizmus érdeke (melynek sorsa oldhatatlanul össze van kapcsolva a [török] államéval), hanem az összes többi nemzetnek is, melyek a területén élnek. Ugyanakkor meghatározó fontosságú egész Európára nézve is, mert ez megoldja a keleti kérdést, ami hosszú ideje gyötörte már a kontinenst.”³¹⁹

Ennek ellenére már ekkor szkeptikusnak mutatkozott azzal kapcsolatban, hogy képes lesz-e a török állam megvalósítani az alkotmányban ígért politikai jogokat a birodalom összes nemzetiségének. Így az sem meglepő, hogy az ifjútörök forradalom után a krétai nemzetgyűlés

---

³¹⁷ Uo. 299. o.

³¹⁸ Alastos, Doros: *Venizelos*. London, 1942, 56. o.

³¹⁹ Uo. 57. o.

újfent kinyilvánította a sziget unióját Görögországgal, és Venizelosz október 8-án 15000 ember előtt tartott beszédet, ahol kijelentette:

„A mi forradalmunk békés, és nem irányul közvetlenül a Porta ellen. Egyedüli tárgya Kréta végleges és visszavonhatatlan uniója az Anyaországgal. Ezentúl a parlament a Görög Királyság nevében fog cselekedni, a nemzetgyűlést a király nevében fogjuk megnyitni, és a képviselők a királynak tett állampolgári esküvel delegálhatják magukat.”³²⁰

Ezt a törökök visszautasították ugyan, de komolyabb lépéseket nem tettek az egyéb külpolitikai és belpolitikai kihívások miatt. A nagyhatalmak elutasítottak minden, a status quo megbontását eredményező politikai változást, így az unió kikiáltását is. A török hatóságok 1909 augusztusában (az ellenforradalom leverése után) felszólították a görög kormányt, hogy írásban ítélje el a krétaiak uniós agitációját. A görög miniszterelnök azt válaszolta, hogy elfogadja a nagyhatalmak mindenfajta döntését, mire azok informálták a törököket, hogy nincs joguk közvetlenül Görögországhoz fordulni a krétai kérdést illetően.³²¹

1910. május végén a krétai görög keresztények arra próbálták kényszeríteni a sziget nemzetgyűlésének muzulmán képviselőit, hogy tegyenek hűségesküt a görög királyra, amit a nagyhatalmak sem néztek tétlenül, és megnövelték katonai flottájukat a krétai vizeken. A konfliktus tovább élesedett, mikor Venizelosz a krétai nemzetgyűlésen felszólalt, és közölte, hogy ameddig a sziget muzulmán képviselői lehetetlenné teszik a nemzetgyűlés működését, és gátolják az érdemi munkát, addig a gyűlés megtagadja belépési jogukat, tehát innentől kezdve nem vehetnek részt a munkában, megtiltották részvételüket a döntéshozatalban.³²² A nagyhatalmak hadiflotta-demonstrációjának hatására ettől eltekintettek a krétaiak, és nem kellett esküt tenniük a muzulmán képviselőknek.

1910 folyamán egy nagyobb horderejű, majdnem háborúhoz vezető esemény is történt. A görög ellenzékben lévő korábbi miniszterelnök Rallis, Venizeloszt és öt másik krétai politikust jelölt a görög nemzetgyűlési választásokra, amik augusztusra voltak kiírva. A török fél azonnal tiltakozott, és háborúval fenyegetőzött. Az Oszmán Birodalom nemcsak a görög árukkal szembeni bojkott folytatását jelentette be (a török hatóságok ugyanis még 1909. augusztus 1-én bevezették a Görög Királyság termékeinek a bojkottját,³²³ mely intézkedés 1911. októberéig, az olasz-török háború

---

³²⁰ Uo. 58. o.

³²¹ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 408. o.

³²² Alastos, Doros: i. m. 70. o.

³²³ Boura, Katerina: i. m. 75–76. o.

kitöréséig tartott), hanem azt is, hogy csapatösszevonást hajtott végre a thesszáliai határszakaszon, jelentősen megnövelve az ott állomásozó török haderő létszámát.³²⁴ A nagyhatalmak közbeléptek, és közölték, hogy ha Venizelosz elfogadja a meghívást és a jelöltséget Görögországban, akkor nem töltheti be a krétai végrehajtó hatalom elnöki pozícióját, és le kell mondani politizálásáról a szigeten. Venizelosz ezt tudomásul vette, és Görögországba utazott, ahol nem csak a parlamentbe választották be képviselőnek, de még ugyanebben az évben görög miniszterelnök is lett (1910. október 18-án).

Az 1908-as ifjútörök forradalom változást hozott, és megélénkítette a görög politikai életet, főleg miután Kréta október elején újra kikiáltotta az uniót Athénnal. A görög kormány ekkor jó kapcsolatokra törekedett az Oszmán Birodalommal, ezért nem támogatta a sziget egyesítési mozgalmát. Kréta újbóli feláldozása a nagyhatalmi politika oltárán tovább szította a hadsereg elégedetlenségét, és mikor a konzervatív török erők vezette ellenforradalom után, az ifjútörökök az egyenlőségen nyugvó alkotmányos kormányzás helyett egyre inkább a török nacionalizmus szellemében kormányoztak, puccsot hajtottak végre.

A görög külpolitika kiütkeresése és a Gudi-puccs

1906 végén a görög állandó hadsereg 70.000 emberből állt, de a katonai felszerelés, elsősorban a fegyverek modernizációra szorultak, a katonák pedig egyre inkább letargiába estek az állam tehetetlenségének láttán. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a Georgiosz Theotokisz-kormány (1905. december–1909. július) megszorító intézkedéseinek köszönhetően a görög állami deficit csökkenni kezdett, és lehetővé vált a hadsereg modernizációja, amit el is kezdett a kormány. Angol és francia, de főleg német cégek (pl. Krupp) kezdtek el nagyobb mennyiségben fegyvereket szállítani az országba, és csak 1906 folyamán nyolc új torpedórombolót rendelt Görögország.³²⁵

Theotokisz 1907 júniusában komoly diplomáciai lépésre szánta el magát, miután kudarcot vallott az előző görög kormányok szerb, román, és török szövetséget megcélzó politikája, és javaslatot juttatott el Franciaországnak és Angliának Görögország Földközi-tengeri Ligához való

---

³²⁴ Uo. 71. o.

csatlakozásáról.³²⁶ A javaslat közvetlen előzményeként 1907. május 16-án Franciaország, Nagy-Britannia és Spanyolország jegyzéket cserélt, melyben egyetértettek a status quo fenntartásában a Nyugat-Mediteránneum területén. Ez találgatásokra és spekulációkra adott okot, melyek egy formálódó spanyol–brit, és spanyol–francia szövetségről folyó tárgyalásokról beszéltek.³²⁷ A görög miniszterelnök június 13-án fordult hivatalosan Párizshoz³²⁸ a Görögország felé tapasztalható brit ellenségeskedés és a bolgárok támogatása miatti tiltakozással. London felé július elején tett Athén közeledő lépéseket, mikor a görög miniszterelnök, és Elliot angol helyettes külügyi államtitkár megbeszélést folytatott, és a görög politikus felajánlott az angoloknak egy haditengerészeti bázist is. A brit diplomata nem zárkózott el a megbeszélésen:

„Vannak emberek, akik azt hiszik, hogy Bulgária képes gátat vetni Oroszország terjeszkedésének a Boszporusz felé, de ő [Theotokisz] nem hiszi azt, hogy Ő Felsége Kormánya ilyen illúziókba ringatná magát. [...] Ha ez így van, akkor a nyugati hatalmak érdeke megegyezik Görögországgal, mert ha Bulgáriának megengedik, hogy megvesse a lábát az Égei-tenger partján, az halálos lenne Görögországra nézve. [...] Másfelől Görögország igen keveset kér cserébe, [...] akár két, akár ötven év múlva következik be az Oszmán Birodalom felbomlása, Epirosznak, melyhez jogát már egész Európa elismeri, Görögországhoz kell kerülnie, és nem zárhatják el a Konstantinápoly felé vezető utat sem előle.”³²⁹

Az első, pozitív reakció ellenére a brit kormány végül mégsem fogadta el az indítványt, és elutasította azt, nem kockáztatva meg a nyílt konfrontációt sem Bulgáriával, sem pedig Oroszországgal:

„Egy ilyenfajta megállapodás Görögországgal nem csak az Oszmán Birodalom és Bulgária felé jelentene sértést, de én nem hiszem, hogy egy nagyhatalom is kitenné magát ezeknek a hátrányoknak egy Görögországgal kialakítandó barátság kedvéért.”³³⁰

---

³²⁵ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 413. o. Ez a katonai fejlesztés 1912-ig tartott, mikorra már a görög haditengerészet felvette a versenyt a török tengeri erőkkel.

³²⁶ Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 23. o. A külpolitikai elszigeteltségből szeretett volna kitörni ezzel a görög kormány, és a vészjósló osztrák–német–török szövetség lehetőségével szemben (amihez Bulgária is csatlakozhatna), ez a Liga Anglia, Franciaország, Görögország, Olaszország, Spanyolország és Portugália részvételével uralná a Földközi-tengert.

³²⁷ Dakin, Douglas: *The Greek Proposals for an Alliance with France and Great Britain, June–July 1907*. In: *Balkan Studies*, 1962, 50. o.

³²⁸ Uo. 51. o.

³²⁹ Demeter Gábor: i. m. 128. o.

³³⁰ Grey brit külügyminiszter július 9-i válasza. In: Dakin, Douglas: *The Greek proposals for an alliance with France and Great Britain, June–July 1907*, i. m. 53. o.

Ezt követően a görög kormánynak küldött válaszában a külügyminiszter elosztotta Theotokisz félreértését az angol–görög kapcsolatok értelmezésében, hiszen „a görög nemzet legitim nemzeti törekvéseit Nagy-Britannia mindig is szimpátiával fogadta”.³³¹ Szintén kifejtette, hogy a brit politika a Balkánon a status quo fenntartására törekszik, hogy így minél többet tudjon tenni az itt élő keresztnépek életkörülményeinek javítása érdekében. Ezek után felhívta a figyelmet, hogy ha Görögország továbbra is a Nagy-Britanniával való barátságra törekszik, akkor a görög kormánynak azonnal fel kell számolnia a macedón területeken működő görög bandákat. Theotokisz válaszában hangsúlyozta, hogy a görög kormány addig nem tudja elnyomni a görög bandák tevékenységét, ameddig a bolgár csoportok is aktivitást mutatnak Macedóniában.³³²

A brit kormány tehát visszautasította a görög kezdeményezést nem tudván a Párizsnak nem sokkal korábban tett hasonló ajánlatról, amit a francia kormány jóval nagyobb érdeklődéssel fogadott, és 1907 nyarán Fournier altengernagy³³³ személyében haditengerészeti szakembert küldött Görögországba. Athén támogatta az admirális elképzeléseit a haditengerészet megreformálásáról, és György király nem csak azt kérte Párizstól, hogy az admirális álljon kormánya rendelkezésére, de azt is, hogy a francia kölcsön felhasználható legyen a szárazföldi erők újjászervezésére is.³³⁴

Végül a francia kormány sem határozta el magát a szövetség megkötésére Görögországgal, mert ahogy a berlini francia nagykövet megfogalmazta:

„Most nem megfelelő az alkalom egy Görögországgal kötendő egyezményhez. [...] Egy ilyen egyezmény különleges nehézségeket okozna: ha Franciaország a Balkán irányába aktivizálna arra Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia nagyon érzékenyen reagálna, hiszen az a keleti kérdést érintené, és csak komoly nehézségekhez vezetne. Másrészt nagyon sajnálatos lenne, ha

---

³³¹ Uo. 53. o.

³³² Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 23. o. Theotokisz számára ez végig komoly dilemmát okozott: egyrészt a nagyhatalmakkal való jó kapcsolat fenntartása (az Oszmán Birodalommal is), másrészt a felfegyverzett katonai és félkatonai alakulatok küzdelme Macedóniában. Ezért hagyta (ha csak tehette) magánkezdeményezésekre ez utóbbi küzdelmet.

³³³ Fournier már visszavonult francia haditengerészeti szakértő volt, aki kidolgozott egy, a francia haditengerészet átalakítását tartalmazó tervezetet, amit azonban nem értékelték Párizsban. Koncepciója szerint a tengeralattjárókra és a torpadó naszádokra kell helyezni a hangsúlyt, és nem a csatahajókra, de ezzel az elképzelésével ekkor még egyedül maradt a haditengerészetben belül. A francia kormány pártfogásával próbálta meggyőzni György görög királyt arról, hogy francia hajógyárakhoz kellene fordulni az új görög hajók megrendelésével (amiben anyagilag egyébként személy szerint maga is érdekelt volt). Memorandumában hangsúlyozta, hogy egy esetleges háború kitörésekor a Központi Hatalmak és a nyugati szövetségesek között, Görögország fontos, sőt döntő szerepet játszhat, de csak akkor, ha megfelelő módon van felfegyverezve. A görög haditengerészetet korábbi terve alapján akarta újjászervezni, torpedónaszádok és tengeralattjárók flottillájával, amit jól felfegyverzett, de kis méretű cirkálóhajók vagy torpedórombolók egészítenének ki. Ezek a kis méretű hajók a görög szigeteket és kikötőket használva folyamatosan tudnák támadni és zavarni az ellenséges flottát, de nagyon nehéz lenne a megsemmisítésük. Dakin, Douglas: *The Greek proposals for an alliance with France and Great Britain, June–July 1907*, i. m. 56–58. o.

Franciaország Görögországot Németország kezei közé juttatná, és ezzel megerősítené Németország pozícióját a Mediterráneumban.”³³⁵

A francia kormány helyzete sem volt ekkor egyszerű, hiszen az 1832-es szerződés óta Angliával és Oroszországgal együtt gyakorolta Görögország felett a védnöki hatalmat, és ez azt is jelentette, hogy e két hatalom nélkül nem köthetett külön egyezményt Athénnal. Több hónapos tárgyalássorozat után végül 1908 elején megegyezés született arról, hogy a francia haditengerészet nyugdíjas tisztje, Fournier altengernagy irányításával kezdetét veheti a tengeri haderő újjászervezése, újabb jelentős összegű francia kölcsön folyósításával párhuzamosan. A francia beavatkozás ugyanakkor komoly elégedetlenséget váltott ki mind a hadsereg, mind a görög közvélemény részéről.³³⁶ Összességében azt lehet mondani, hogy az 1907-es év diplomáciai próbálkozásai sem hoztak megfelelő eredményeket, és Athén külpolitikai szempontból továbbra is elszigetelt maradt. György király és Theotokisz miniszterelnök 1908 tavaszán egy újabb kísérletet tett ebből a külpolitikai elszigeteltségből való kitörésre, mikor a német szövetség megkötése felé tett lépéseket.

1908. áprilisában György király vendégül látta II. Vilmos német császárt Korfu szigetén, ahol Görögország Hármasszövetséghez történő csatlakozásáról folytak tárgyalások, amit a felek kibővíthetőnek tartottak az Oszmán Birodalommal is.³³⁷ Ez lehetőséget nyújtott volna Athénnek, hogy egy szövetségi rendszeren belül tárgyaljon a Portával, és így oldja meg német asszisztálás mellett a török–görög nézeteltéréseket. A német–görög szövetség megkötésére végül nem került sor, mert ekkor a német külpolitika egyik legfontosabb eleme az Oszmán Birodalom területi integritásának a fenntartására irányult, ezért Németország a Görögországgal történő szorosabb együttműködés feltételül a görög–török kapcsolatok normalizálását szabta. A sorozatos külpolitikai kudarcok és az ország belső (politikai és gazdasági) helyzetének instabilitása katonai puccshoz vezetett.

A puccs kialakulásához hozzájárult az ország katasztrofális gazdasági helyzete és a katonaságon belül tapasztalható fejtelenség és zűrzavar is, amit már az 1897-es Oszmán Birodalom elleni vereség is jelzett, de a macedón területeken zajló események is megerősítettek. A görög–török diplomáciai kapcsolatok nem szakadtak ugyan még meg, de a görög termékekre és hajókra

---

³³⁴ Uo. 55–56. o.

³³⁵ Uo. 54. o.

³³⁶ Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 24–25. o. Az elégedetlenséget az váltotta ki, hogy a görög közvélemény úgy vélte, hogy a nyugati hatalmak befolyásának erősödése visszaveti a görög nemzeti érdekek érvényesítésének folyamatát.

kivetett török bojkott súlyosan megviselte az egyébként is ingatag görög gazdaságot. Ez a görög kereskedők és szállító vállalkozók számára katasztrófával ért fel, hiszen ők ellenőrizték az Oszmán Birodalom exportjának és importjának a nagy részét.

A folyamatos diplomáciai megalázás török részről, a gazdaság válságos helyzete és az idegen katonai ellenőrzés túl soknak bizonyult a görög hadseregnek. A felkelés az elégedetlen tisztek által 1909-ben létrehozott Katonai Szövetség szervezetéből indult ki.³³⁸

A Gudi-puccs az altisztek katonai lázadásaként indult 1909. augusztus 28-án, akik az előléptetésüket korlátozó törvényjavaslat ellen tiltakoztak. Gyökerei azonban jóval túlmutatnak ezen, melynek bázisa a kormánnyal és az uralkodó családdal szemben megnyilvánuló széleskörű elégedetlenség volt. A gazdasági élet fellendítésének érdekében a kormány 1908 nyarán radikális gazdaságpolitikai intézkedéseket próbált bevezetni, új adókat vetett ki tovább növelve az elégedetlenséget. Theotokisz miniszterelnök 1909 márciusában lemondott a krétai kérdés rendezetlensége, és Görögországra kifejtett folyamatos instabilizáló hatása miatt. A király az ellenzék vezetőjét, a korábbi miniszterelnököt, Ralliszt bízta meg kormányalakítással, de ő nem vállalta el a tisztséget, ezért új választásokat kellett kiírni. Ennek megtartását megakadályozta a krétai képviselők magatartása, akik elhatározták, hogy ők is részt fognak venni a görögországi választásokon, ami mind a Porta, mind pedig a nagyhatalmak ellenkezését maga után vont, így Theotokisz a helyén maradt.

Júliusban a hadsereg tisztjeinek egy csoportja titkos összejevetelt tartott, ahol követelték Konsztantin herceg lemondását hadügyminiszteri tisztségéről, miközben a parlamentben is heves konfliktus alakult ki. Az ellenzéki képviselők a királyt és a hatalmon lévő kormányt vádolták a krétai kudarcért. Ez után Theotokisz másodszor is lemondott, a király újra Ralliszt kérte fel kormányalakításra, aki követelte a főparancsnok felmentését, a hercegek lemondatását a katonai tisztségekről, szigorú gazdasági intézkedéseket, a hadsereg létszámának felemelését 180.000 főre, és a hadügy- és haditengerészeti minisztérium újjászervezését – amit a király visszautasított.³³⁹

Augusztus 28-án hajnalban az athéni helyőrség kivonult Gudi külvárosába, és tábort vert fel, amihez a lovasság egy része is csatlakozott, összesen kb. 5000 ember. Innen küldték ultimátumukat Athénba, hogy amennyiben nem teljesítik követeléseiket déli 12 óráig, akkor a főváros ellen fognak

---

³³⁷ Uo. 26. o.

³³⁸ Clogg, Richard: i. m. 78. o.

³³⁹ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 415. o.

vonulni. A lázadást Nikolaosz Zorbász ezredes vezette,³⁴⁰ ő fogalmazta meg a követéseket is: írásbeli elismerése a reform-memorandumnak, ígéret arra vonatkozóan, hogy nem fogják felosztatni a Katonai Szövetséget, a lázadásban részt vevőknek amnesztiát, a hadseregből az elmúlt három hónapban engedetlenségért elbocsátott altisztek visszavételét a hadseregbe, és több magas rangú katonatiszt elbocsátását, valamint a legfontosabb, hogy bízzák meg a hadügy- valamint a haditengerészeti minisztereket a flotta és a sereg újjászervezésével.³⁴¹

A Szövetség támogatottságát mutatja, hogy szeptember végén, körülbelül egy hónappal a lázadás után tömegtüntetés zajlott Athénban a Szövetség követelései mellett. A király elfogadta a feltételeket, köztük a reformokra vonatkozó memorandumot is, mely szerint a hercegek nem viselhetnek felelős katonai hivatalt (például nem lehetnek hadügy- vagy tengerészeti miniszterek), ezekre a tisztségekre politikusokat sem nevezhetnek ki, és a kormánynak azonnal bele kell kezdenie egy általános reformprogramba, mely érintené többek között az oktatást, igazságszolgáltatást, és gazdasági kérdéseket is. Ekkor fennállt a veszélye, hogy a katonai junta korlátozza a parlament mozgásterét, és diktatúra alakul ki. Zorbász hadügyminiszteri kinevezése után, Venizelosz közbenjárására azonban végül 1910 március végén feloszlott a liga, és elmúlt a katonai diktatúra veszélye.

Az 1910. augusztusi választások Venizelosz, és új pártjának, a Liberális Pártnak a győzelmét hozták, de mivel helyzete nagyon ingatag volt (a parlamentben nem rendelkezett többséggel még a független képviselők támogatásával sem), a parlament felosztatását és új választások kiírását kérte, amit decemberben tartottak meg.³⁴² Az új választások abszolút többséget hoztak számára, és kormánya helyzete stabilá vált (a parlament 362 helye közül 300-at szerzett meg).³⁴³

Győzelmével a Liberális Párt új társadalmi csoportokat hozott a hatalom közvetlen közelébe, és ez a konzervatív-monarchista erők háttérbe szorulását is jelentette. Az új párt (mely egyben Görögország első modern értelemben vett politikai pártja is volt) szimpatizánsai kereskedők, közalkalmazottak, a bérből és fizetésből élők, politikai állásfoglalásukat tekintve dinasztia-ellenesek

---

³⁴⁰ Nikolaosz Zorbász ezredes az akkori koronaherceg (trónörökös), és a szárazföldi erők főparancsnoka, Konsztantin hivatalos feddésben részesítette az 1897-es háborúban, mégpedig gyávaság miatt. Ezzel magára vonta a herceg neheztelését, aki innentől kezdve következetesen megakadályozta az ezredes előléptetését. Uo. 416. o.

³⁴¹ Uo.

³⁴² Ez egy nagyon megkérdőjelezhető precedenst vezetett be, ami többször is megismétlődik Görögország huszadik századi politikai életében: a parlament felosztatása és új választások kiírása, ha a győztes párt egyedül nem képes kormányalakításra, koalícióra viszont nem szeretne lépni egy másik párttal sem. Az 1930-as évek közepéig rendszeres lesz a pár hónapot hivatalban levő parlament, de az 1950-es és 1960-as évek után még 1989-ben is hasonló okok miatt kellett új választásokat kiírni.

³⁴³ Clogg, Richard: i. m. 81. o.

(egyre inkább az egész királyság intézménye ellen lépnek majd fel, és köztársaság-pártiak lesznek), valamint erősen nacionalista felfogásúak voltak.

Venizelosz szeptember 18-án érkezett Pireuszba, ahol hatalmas tömeg várta. Athéni szállodájának balkonjáról szólta az egybesereglett több ezres hallgatóságához, rögtön megérkezését követően:

„Én mindenkivel együtt fogok működni, aki Görögország morális és anyagi felemelkedését szorgalmazza azzal a céllal, hogy az elérje egy modern állam szintjét, és hogy a Kelet³⁴⁴ vezető civilizációjává, és annak haladását elősegítő meghatározó tényezőjévé válhasson.”³⁴⁵

Venizelosz azonnali alkotmányos reformokba kezdett, csak 1911-ben ötven új alkotmányos jogszabályt szavaztak meg, szinte új alkotmányt hozva létre ezzel.³⁴⁶ Folytatta a hadsereg (elődje Georgiosz Theotokisz miniszterelnök alatt elkezdett) gyors ütemű fejlesztését, amihez nagy segítségére volt az, hogy 1910 végén egy millió hatszázezer font kölcsönt kapott öt százalékos kamatra az ország Nagy-Britanniától,³⁴⁷ és ugyanekkor brit haditengerészeti küldöttség és francia katonai misszió is érkezett görög területre. Görög szárazföldi és haditengerészeti tiszteket küldtek Franciaországba és Angliába kiképzésre, ami intenzíven folytatódott egészen 1912 nyaráig. Venizelosz hadügy- és haditengerészeti miniszterként sikeresen fejezte be (angol és francia segítséggel) a hadsereg újjászervezését és modernizációját, 1912-re Görögország képes volt 200.000 ember mozgósítására, és ütőképes tengerészeti alakulatok tengerre küldésére háborús helyzetben. Egy-másfél évtized alatt tehát nemcsak, hogy sikerült Görögországnak kihevernie az 1897-es katonai fiaskót, hanem balkáni viszonylatban is erős és ütőképes hadsereget alakított ki a Balkán-háborúk előestéjére. A belpolitikai helyzet stabilitása megteremtette a lehetőséget Venizelosz számára, hogy aktív külpolitikát kezdjen el folytatni, és a görög területek felszabadításának jelszavával újabb külpolitikai irányváltást hajtson végre 1911 elejére törökellenes balkáni szövetség létrehozásában gondolkozva. Amíg azonban nem erősödött meg hatalma, elődeihez hasonlóan még ő is az Oszmán Birodalommal való jó kapcsolatok ápolására törekedett.

---

³⁴⁴ A Kelet Venizelosz értelmezésében a Mediterráneum keleti medencéjét jelentette, ahol a görögök kulturális értelemben kellene hogy vezető szerepet betöltsenek.

³⁴⁵ Alastos, Doros: i. m. 74. o.

³⁴⁶ Clogg, Richard: i. m. 81. o.

A független Bulgária megalakulása és hatása a görög–török kapcsolatokra

A Porta balkáni politikájában (és a Görög Királyság külpolitikájában) hangsúlyos szerepe volt Bulgáriának. Az 1880-as és 1890-es években toleráns politikát próbált meg folytatni az Oszmán Birodalom Bulgáriával szemben, és elfogadta Kelet-Rumélia 1885–1886-os bekebelezését is úgy érvelve, hogy a birodalom biztonságának szavatolására a legjobb megoldás a szoros kapcsolatok fenntartása Szófiával.³⁴⁸ A macedón probléma 1903-as véres jelentkezésével megváltozott az álláspontja, és Bulgáriáról mint potenciális ellenségéről kezdett el gondolkodni, a bolgár nemzeti követelésekről pedig mint a birodalom integritását fenyegető fő veszélyről.

A nagyvezír 1905-ben már arra próbálta biztatni a szultánt, hogy lépjen szövetségre Görögországgal és Romániával, mert ez lenne a leghatásosabb eszköze Bulgária, Szerbia és Montenegró féken tartásának.³⁴⁹ Úgy érvelt, hogy az Oszmán Birodalom, Görögország és Románia közötti szövetség sikeresen elrettentheti Bulgáriát a háborútól.

Az ifjútörök forradalom kitörésével Bulgária számára is alapjaiban változott meg balkáni pozíciója. A bolgár hatóságok még az események alakulását figyelték, mikor Ivan Geshov³⁵⁰ konstantinápolyi bolgár ügynök, későbbi miniszterelnök már augusztus 1-én azt javasolta, hogy Bulgáriának ki kellene használnia a forradalom keltette labilitást függetlensége kikiáltására.

„Az ifjútörök forradalom nem túl előnyös Bulgária számára, [...] mert az világos, hogy a forradalom hatására még messzebb került Bulgária a macedón kérdés végleges megoldásától, legalábbis ahogy azt mi szeretnénk rendezni, és amire már oly régóta várunk. [...] Az a véleményem, hogy mi, mint állam elveszünk a forradalom hatására, ki leszünk rekesztve a macedón kérdés rendezéséből és pozíciónk jelentősen gyengülni fog. [...] A mostani feladat nem lehet más, mint Bulgária teljes függetlenségének kikiáltása.”³⁵¹

---

³⁴⁷ Dakin, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*, i. m. 420–421. o.

³⁴⁸ Ünal, Hasan: *Ottoman Policy during the Bulgarian Independence Crisis, 1908–1909: Ottoman Empire and Bulgaria at the Outset of the Young Turk Revolution*. In: *Middle Eastern Studies*, 1989/3, 138. o.

³⁴⁹ Uo. 138–139. o.

³⁵⁰ Ivan Evstratien Geshov (1849–1924) Plovdivban született, görög és bolgár iskolában is tanult, majd 1865-től Manchesterben folytatta tanulmányait. 1886-ban a bolgár küldöttség vezetője a bukaresti békeszerződés aláírásakor, ami az 1885-ös bolgár–szerb háborút zárta le. 1886-ban és 1894–1897 között pénzügyminiszter, 1901-től a Néppárt vezetője. 1911. március 16-tól 1913. június 1-ig Bulgária miniszterelnöke és külügyminisztere is egyben, az 1912-es Balkán-szövetség létrehozója. 1899 és 1924 között a Bolgár Vöröskereszt elnöke.

³⁵¹ Uo. 141. o.

A bolgár–török kapcsolatok tovább romlottak szeptember 20-án, mikor bolgár csapatok elfoglalták a Keleti Vasút kelet-ruméliai szakaszát, és több napon keresztül szünetelt a vasúti forgalom. (Csak nagyhatalmi egyeztetéssel sikerült megoldást találni.) A függetlenség kikiáltásával október 5-én háborús veszély alakult ki a két ország között, mely komoly fenyegetést jelentett volna az oszmánokra nézve. A bolgár hadsereg azonnal mozgósítható létszáma ugyanis 100.000 és 115.000 fő között mozgott, és rövid időn belül 215.000 főre lehetett volna ezt növelni.³⁵²

Szófia háborús készülődése pánikot keltett az Oszmán Birodalomban (elterjedtek olyan hírek, melyek szerint a bolgár kormány 200.000 kilogramm élelmiszer-fejadagot rendelt a csapatok ételmezésére, amit október végére szét is fognak osztani), mikor csapatmozgásokat észleltek, és fegyvereket osztottak szét a határ közelében élő bolgár lakosság között.³⁵³ A török hadügyminiszter október 7-i álláspontja jól mutatja a törökök helyzetét: „Még cipőnk sincs, amit katonáinknak adhatnánk, hogy úgy küldhessük őket harcolni.”³⁵⁴, és egyébként sem volt a török katonaság abban a helyzetben, hogy azonnali hadműveleteket kezdessen Bulgáriával szemben. Ezzel magyarázható, hogy még a függetlenség kikiáltása előtt, október 2-án a nagyvezír megkereste Görögország, Románia és Szerbia kormányait, hogy katonai szövetséget ajánljon nekik. Pár napon belül október 7-én meg is érkeztek a válaszok, Szerbia üdvözölte az elképzelést, Görögország egyelőre nem kötelezte el magát, míg Románia egyértelműen visszautasította azt.³⁵⁵

Török katonai vezetők már a forradalom előtt biztosra vették, hogy előbb-utóbb elkerülhetetlen a háború Bulgáriával, ezért szükség van egy szövetséges rendszer megszervezésére Szerbiával, Romániával és Görögországgal, mely védelmi és támadó jellegű is lett volna egyúttal. Ez nemcsak a bolgár agresszióval szemben lehetett volna hatásos, hanem véglegesen meg is szüntethette volna a fenyegetettséget. Két lépcsőben képzeltek el a harci eseményeket: először Macedóniában számolnák fel a birodalomra leselkedő bolgár veszélyt, majd egy második háború keretében leválasztanák Kelet-Ruméliát Bulgáriáról.

A Porta közvetlenül a függetlenség kikiáltása után megpróbálta mérsékelni a konfliktus hatását, és arra szólította fel a török főváros újságíróit, hogy ne lázítsanak a bolgárok ellen, írjanak mérsékelt hangnemben annak ellenére, hogy a török közvélemény felháborodását az is növelte, hogy a bolgár lépés a Ramadán hónapjára esett. (Ez a hivatalos politikai állásfoglalást is lassította.)

---

³⁵² Uo. 147. o.

³⁵³ Uo. 147. o.

³⁵⁴ Uo. 148. o.

³⁵⁵ Uo. 150. o.

A következő hat hónapban nem történt nyílt összeütközés Bulgáriával, de folytak az előkészületek és tárgyalások a pénzügyi kompenzációról. A Porta bolgárellenes balkáni szövetségének terve hamar szertefoszlott, miután a Monarchia annektálta Bosznia-Hercegovinát, és Kréta kikiáltotta az egyesülést Görögországgal. Ez utóbbi esetében ugyan mindkét fél megpróbálta a minimumra csökkenteni a konfliktust, és sem a török sajtó nem fújta fel az ügyet, sem a görög kormány nem támogatta a törököktől elszakadni vágyó Krétát.³⁵⁶

A nézeteltérés így hamar háttérbe szorult (köszönhetően a bolgár aktivitás növekedésének is), és már október 11-én az Egység és Haladás Bizottsága bizalmasan tájékoztatta a szaloniki görög konzult, hogy elkerülhetetlen a háború Bulgáriával. Ezért a Bizottság elhatározta a lakosság felfegyverzését Macedóniában, de mivel nem rendelkeznek elegendő számú fegyverrel, a görög kormányhoz fordulnak, hogy segítsen nekik, és szállítson fegyvereket.³⁵⁷ Szintén ezen a napon a török hadügyminiszter athéni látogatása során arra kérte Görögországot, hogy támogassa a Porta hivatalos tiltakozását az Osztrák-Magyar Monarchia és Bulgária tetteivel szemben, mely megszegte a berlini békeszerződést. A görög külügyminiszter válaszában megjegyezte, hogy egy ilyen lépés Athén számára a Bulgária ellen irányuló első háborús cselekménnyel érne fel, és megkérdezte, hogy a felkérést Görögország tekintheti-e a Porta nyílt, szövetség létrehozására tett lépésének, amire a török fél válasza az volt, hogy mérlegelni fogja a kérdést.³⁵⁸

A bolgár veszély hatására tehát közeledés volt tapasztalható Athén és a Porta között, a görög kormány kijelentette „nem csak vágyódik a szomszédos birodalommal jó kapcsolatok kiépítésére, de a két ország közötti legszorosabb közeledés megszilárdulását szeretné látni.”³⁵⁹ Lehetséges, hogy ennek a görög nyilatkozatnak a hatására gyorsultak fel a tárgyalások a két ország között, és novemberben a görög külügyminiszter konstantinápolyi látogatásakor javaslatot tett a közeledést megvalósító konkrét lépések megtételére, de ekkor a török fél már azt válaszolta, hogy Görögország jobb, ha vár a krétai kérdés megoldódásáig, így újra kudarcot vallottak a szövetség létrehozására tett erőfeszítések. (Részben azzal is magyarázható ez a hűvösebb fogadtatás, hogy a közvetlen háborús veszély lehetősége csökkent Bulgáriával szemben, és így már nem volt olyan fontos a törököknek a görög szövetség létrehozása.)

---

³⁵⁶ Dakin, Douglas: *The Unification of Greece, 1770–1923*, i. m. 149–158, és 170–173. o.

³⁵⁷ Ünal, Hasan: i. m. 151. o.

³⁵⁸ Uo. 152. o.

³⁵⁹ Uo.

A két állam tehát újfent képtelennek bizonyult egy működőképes kétoldalú egyezmény (vagy szövetség) megkötésére, és úgy tűnik, hogy csak egy-egy mindkét oldal számára veszélyesnek tűnő külpolitikai esemény tudta működésbe hozni a két külügyi apparátust, hogy tárgyalásokat kezdeményezzen egymással. A bizalmatlanság azonban minden kísérletet megakadályozott.

Ilyen előzmények után kezdte meg Bulgária a mozgósítást 1909 elején, és folytatta macedón területeken a háborús előkészületeket. Ez a török hadvezetés figyelmét sem kerülte el, ahol komoly aggodalommal figyelték az események alakulását és kezdtek katonapolitikai elemzésekbe:

„Minden valószínűség szerint a lehetőség határain belül, még a szláv kormányok is (Szerbia és Montenegró), melyek kiábrándultak, és az Osztrák-Magyar Monarchiával fennálló konfliktusukban megbántódtak, követni fogják a bolgár inváziót, és szintén sietnek megtámadni az Oszmán Birodalmat, hogy területi előnyökre tegyenek szert. Arra fognak törekedni, hogy a Monarchia kárára kiterjesszék befolyásukat az Oszmán Birodalomra. Az pedig nem lehet kérdés, hogy ilyen körülmények között Görögország nem fog csendben figyelni, és semleges maradni. Úgy kell megítélni, hogy a mostani szituáció biztos katasztrófához fog vezetni, hacsak Bulgária és a többi előbb említett kormány nem tartózkodik az agresszív politika folytatásától.”³⁶⁰

1909-ben, Bulgária függetlenedése után is tovább folyt tehát macedón területeken az agitáció, melyről a görög konzulok jelentéseikben számoltak be:

„Jobbak, tehetségesebbek, aktívabbak, és általában szervezettebbek nálunk [a bolgárok]. Az alkotmány kihirdetése után is tovább importálták a fegyvereket és befejezték a lakosság felfegyverzését. Ezután minden bolgárul beszélő faluba, kivétel nélkül, számtalan ügynököt és prédikátort küldtek a bolgár eszme terjesztésére. [...] Csak a tényekre szorítkozva: területemen a bolgár aktivitás a következő formát ölti: fegyverkezés, katonai gyakorlatozás és általában, egy küszöbön álló felkelésre való készülődés itt északon, a tisztán bolgár régióban. [...] A görögül beszélő falvak, és a tisztán görög zónák is hemzsegnak a bolgároktól, akik július közepéig nem merészkedtek ide, mert nem tudták eladni termékeiket és nem vállalhattak munkát. De manapság korlátozás nélkül töltik meg a városokat. A bolgár királyság kikiáltása, katonai előkészületei, háborús fenyegetése, és általában a bolgár szurony vonzereje felébresztette a bolgár népeiséget, bátorítja őket. A helyzet odáig jutott, hogy a bolgár földművesek, ha petícióval jönnek a török kormányzó elé (bármiféle problémával), azzal fenyegetik meg, hogy ha nem garantálja kérésük

---

³⁶⁰ A vezérkari főnök levele a Nagy Vezírhez, 1909. január 25-én. In: Uo. 161. o.

teljesítését, akkor legközelebb nem a kormány elé jönnek, hanem máshová fordulnak: Bulgáriához.”³⁶¹

A probléma nem csak katonai jellegű volt, nem korlátozódott a bolgár katonai alakulatok határátlépéseire és szervező tevékenységére, de az elmaradott és ellentmondásos gazdasági helyzet is felelős volt súlyosbodásáért, amit csak fokozott a bolgár függetlenség kikiáltásával megváltozott szituáció:

„Az összes, július közepéig görög zónában dolgozó görög kézműves, iparos és munkás kénytelen volt eltávozni, mert helyettük bolgárokat kezdtek el alkalmazni, a bolgárok ugyanis kevesebb bért kapnak nálunk, így még a görögök is bolgárokat foglalkoztatnak. [...] Összességében sajátjaink gazdasági feltételei megromlottak a török gazdasági háború miatt is, és sajnálatos módon az alkotmány kihirdetése óta sem a helyi hatóságok, sem saját részről nem történt kezdeményezés az emberek jövedelmeinek növelésére, munkatevékenységük illetékességének kiterjesztésére, vagy hogy új lehetőségként a természetes erőforrások kiaknázásával a meggazdagodásnak új lehetőségei nyíljanak meg előttük.”³⁶²

Az agrárkérdés megoldásának fontosságát hangsúlyozza a görög konzul márciusi jelentésében is, melyben rávilágít az etnikai-vallási ellentét mögött meghúzódó szociális feszültségekre is:

„Mióta a mezőgazdasági munkások Macedónia-szerte (Szar, Vardar, Bitola körzetekben) bolgár anyanyelvűek (míg a földbirtokosok törökök és görögök), a bolgárok megpróbálják meggyőzni az itt élő népet, hogy ezek a földek korábban a mezőgazdasági dolgozók tulajdonában voltak, a bejek és a görög tulajdonosok pedig így az elnyomásból hasznot hajtanak, ezért csinálnak a falvakból tanyákat, és a régi tulajdonosokból rabszolgákat. [...] Véleményem szerint semmi kétség, hogy az agrárkérdés megoldása fogja előkészíteni a macedón kérdés végleges rendezését.”³⁶³

Az ifjútörök forradalmat követően az alkotmányt bevezető reformpárti törökök komoly külpolitikai fenyegetéssel és újabb balkáni területek leválásával kellett hogy szembenézzenek, ráadásul az albán, macedón és thrák területek (utolsó európai birtokaik) sorsa is bizonytalannak látszott. A hatalomból kiszoruló vallási vezetők és a szultán közvetlen környezete ezt a politikai bizonytalanságot hatalmuk visszaszerzésére próbálták felhasználni, és támadást indítottak a liberális

---

³⁶¹ A Szar-i görög konzul jelentése a görög külügyminisztériumnak, 1909. január 31-én. In: *Macedonia. Documents and Material*. Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 1979, 599–601. o.

³⁶² A Szar-i görög konzul jelentése a külügyminisztériumnak 1909. február 28-án. In: Uo. 607–608. o.

³⁶³ A Szar-i görög konzul jelentése a görög külügyminisztériumba 1909. március 6. In: Uo. 609. o.

reformpolitika hívei ellen a hagyományos vallási értékek hangoztatásával, ami az 1909. áprilisi ellenforradalom kirobbanását eredményezte.

Ellenforradalom és a török nacionalizmus megerősödése

Az 1908-as év területi veszteségei lehetőséget adtak a szultánnak és konzervatív támogatóinak, hogy ellentámadásba kezdjenek a hatalom visszaszerzéséért azzal érvelve, hogy az ifjútörökök liberálisabb politikája, a vallási és nemzetiségi kisebbségeknek tett engedményei vezettek a feldarabolódáshoz. (Komolyan megromlott ekkor a Monarchia és az Oszmán Birodalom viszonya is Bosznia-Hercegovina kapcsán, és egy hazafias konstantinápolyi kereskedő kezdeményezésére bevezették az osztrák hajók és áruk bojkottját: az osztrák hajók nem rakodhatták le rakományukat a galatai rakparton. A bojkottnak csak akkor lett vége, mikor Bécs kártérítést fizetett az oszmán kormánynak.)³⁶⁴

1909. április 5-én, a Próféta születésnapjának ünnepén megalakult a *Mohamedán Unió*, mely vallási alapon kezdte el a támadást az inkább világi magatartást tanúsító ifjútörökök ellen. Programjukat már március 3-án közzétették hivatalos lapjukban, a *Volkanban*, mely elsősorban vallási követeléseket tartalmazott, és éles ellentétben állt az oszmanizmus eszméjével,³⁶⁵ a nemzetiségek egyesítésével. Elítélték mind a Bizottság nyugati mintákat követő reformjait, mind pedig a Liberális Uniót, és a saría törvénykezésének visszaállítását követelték. Komoly befolyással rendelkeztek, lapjukon keresztül hatást gyakoroltak a hagyománytisztelő képviselőkre és a hadsereg közkatonaíra is. Ebben a légkörben gyilkolták meg április 7-én az egyik ifjútörök-ellenes újság szerkesztőjét, majd április 13-án ellenforradalom robbant ki Konstantinápolyban, letartóztattak több ifjútörök vezetőt, az egyes számú hadosztály a parlamenthez közeli Agia Szófia téren követelte a vallási törvénykezés visszaállítását. A Bizottság tagjai elmenekültek a fővárosból, és a hatalmi vákuumot átmenetileg a liberálisok töltötték be.

---

³⁶⁴ Mansel, Philip: i. m. 349. o.

³⁶⁵ Az ifjú oszmánok által támogatott, de hamar kisebbségbe került irányzat, mely föderatív állammá alakította volna a birodalmat, egyenlő állampolgári jogokra építve, az „oszmán nemzet” létrehozásával, melybe integrálni szerették volna a görögöket, örményeket, és más kisebbségeket.

A Bizottságnak már április 17-én sikerült eredményesen reagálni. Musztafa Kemált és Mahmud Shevket pasát a fővárosba küldte a szaloniki csapatok élén, hivatalosan a rend helyreállításának feladatával, valójában az ellenforradalom leverésére, ami április 27-én sikerült is nekik. Őrizetbe vették Abdülhamid szultánt, majd a trónfosztását követően április 29-én hajnalban Szalonikibe szállították legszűkebb családtagjai körében.³⁶⁶ A görögök és más nemzetiségek fenntartás nélkül támogatták az ifjútörököket, és sokan közülük önkéntesnek is jelentkeztek a szultáni csapatok ellen.³⁶⁷ A trónra a szultán öccsét, Resádot ültették, aki V. Mehmed néven lett szultán 1909–1918 között. Az ellenforradalom leverése után az ifjútörökök már nem engedték ki a kezükből a hatalmat, és jelentősen leszűkítették a szultán hatáskörét.

Az események a nacionalista szárny hatalmának megszilárdulását jelentették, akik már visszautasították a kisebbségeknek 1907-ben Párizsban tett ígéreteiket. Az ifjútörök liberálisok ezzel teljesen kiszorultak a hatalomból, innentől nincs beleszólásuk az események alakulásába. Ezzel véget ért az 1908 júliusa és 1909. április 13-a között tartó pozícióharc, a Szabáheddin herceg vezette liberálisok és a Bizottság tagjai között, mely ez utóbbi csoport győzelmével ért véget. Ők már elutasították a herceg liberális oszmanizmusát és föderalizmusát, és a birodalom centralizációja mellett az eltörökösítést tűzték ki célul, az egyre erőszakosabb török nacionalizmust. Bár az Egység és Haladás Bizottsága 1909. évi húsvéti programjában megígérte a népszuverenitás megszilárdítását és a hatalmi ágak szétválasztásán nyugvó alkotmányos rendszert,³⁶⁸ gyakorlatilag csak papíron léteztek a politikai szabadságjogok.

A török nacionalizmus kialakulásának folyamatában ki kell emelni Juszuf Akcurát, az Oroszországból származó türk értelmiségit, aki diákként érkezett az Oszmán Birodalomba, és 1896-ban végezte el a Konstantinápolyi Katonai Akadémiát.³⁶⁹ 1904-ben Kairóban publikált egy cikket a *Három politika fajtája* címmel,³⁷⁰ mellyel azt próbálta bizonyítani, hogy az Oszmán Birodalom három legjelentősebb csoportjának (török, nem török muzulmán, nem muzulmán) érdekei nem esnek egybe. Szerinte nem maradt más lehetőségük a törököknek mint az, ha elismerik a keresztények és arabok nemzeti törekvéseit, lemondanak az Oszmán Birodalomról, és megalkotják

---

³⁶⁶ Mansel, Philip: i. m. 352. o.

³⁶⁷ Hamoudopoulou: i. m. 34. o.

³⁶⁸ Flesch István: i. m. 76. o.

³⁶⁹ Később részt vett az 1905-ös orosz forradalomban, és beválasztották az orosz országgyűlésbe is. Az 1908-as ifjútörök forradalom után tért vissza Konstantinápolyba. Történész, író, alapító tagja a Török Társaságnak (1908), és utódjának a Török Szívnek (1912), valamint a *Török Szülőföld* című nacionalista napilap kiadója. Kiciki, Dimitri: i. m. 97–101. o.

³⁷⁰ Yapp, M. E.: i. m. 194. o.

az autonóm török nemzetet. (Más kérdés, hogy még nem tettek szert a törökök nemzeti tudatra, és ezért még nem jött el ennek az ideje.) Véleménye szerint az Oszmán Birodalom (más soknemzetiségű birodalmakhoz hasonlóan) nem életképes, még reformokkal sem lehet egyben tartani, és hamarosan fel fog bomlani, mégpedig azért, mert nem tud modern állammá átalakulni. Egyetlen esélyt lát a felbomlás megakadályozására: ha az állam területén élő nemzetiségek valódi autonómiát kapnának, és így a birodalom egyenlőségen nyugvó föderális állammá alakulna át. Először fogalmazódik meg nála a török nemzetállam koncepciója azzal, hogy fontosnak tartja az azonos nyelvet beszélő, és egy kultúrkörbe tartozók egy államba integrálását, és azt, hogy az állam és a nemzet egybeessen. Három politikai irányvonalat különböztetett meg az Oszmán Birodalmon belül: az oszmanizmust, a pániszlamizmust³⁷¹ és a pánturkizmust. Ez utóbbi szót ő alkotta meg, a török nacionalizmus alapjait vetve meg ezzel, mely elképzelés a török ajkú népeket egyesítené egy tisztán török államban.

Ez a cikk volt a török nacionalista ideológia első fontos megjelenése, amit azonban még az ifjútörökök sem osztottak, legalábbis még 1908-ban nem. Sőt, 1909 előtt az ifjútörökök (Rigaszi Velestinliszhez hasonló felfogást vallva) hittek a soknemzetiségű állam fennmaradásának lehetőségében, és oszmánok voltak, nem pedig törökök, nem tudatosult bennük a nemzetiségek problematikájának jelentősége. Az 1909-es ellenforradalmat követően viszont megváltozott a politikájuk, melyben egyre nagyobb szerepet kezdett játszani a nacionalizmus. (A török nacionalizmus fejlődésében és erősödésében nem hagyható figyelmen kívül, hogy ez a birodalom többi nemzetiségének nacionalizmusára adott ellenválasz volt, és hogy a 20. század elején még nagyon nehezen lehetett különbséget tenni a tisztán török nemzeti tudat és az oszmán tudat között. Az 1909 utáni ideológiai változásban komoly szerepet játszott az albán nacionalizmus fejlődése is, akik nagyon sokáig lojálisak maradtak a szultánhoz, de a bolgárok, szerbek, görögök által veszélyeztetve 1908 után egyre határozottabban jelentkezett saját nemzeti törekvésük.)³⁷²

A török nacionalizmus legfontosabb ideológusa Zija Gökalp volt,³⁷³ aki elutasította az oszmanizmust, és a török nemzetet tette meg programja alapjává, a társadalom legfontosabb összekötő elemének pedig a vallást jelölte meg. Ő már nem hitt az oszmán nemzet létezésében, és

---

³⁷¹ A Nyugattól csak a fejlett haditechnika átvevését engedő irányzat, ami az iszlám oldaláról szeretné a reformokat végrehajtani, a vallás felől kiindulva.

³⁷² Karpat, Kemal H.: *The memoirs of N. Batzaria: The Young Turks and Nationalism*. In: *Middle Eastern Studies*, 1975, 192–193. o.

legnagyobb dilemmája az volt, hogy az Oszmán Birodalom esetleges felbomlásakor hogyan lehetne megmenteni a török nemzetet úgy, hogy azért saját jellegzetességeit és kultúráját megőrizze. Ezért tett különbséget kultúra és civilizáció között: míg az előbbi teljesen a nemzettel összenőtt kategória („a nemzet lelke”), és csak egy nemzetre jellemző, ahhoz kapcsolható fogalom; addig utóbbi nemzetek feletti, és a különböző nemzetek azonos fejlettségi és fejlődési fokára jellemző intézmények összessége.³⁷⁴ Ebből kiindulva szerinte egy nemzet nem veszti el „lelkét”, lényegét (kultúráját) azzal, ha civilizációt vált, hiszen például a törökök is nomád népként lakóhelyet váltottak, de egyéniségüket ezzel nem veszítették el, hiszen „a civilizáció a nemzetek ruhája”.³⁷⁵ Ezt a hasonlatot folytatva, ahogy az emberek, úgy a nemzetek is válhatnak öltözéket, például „a törökök a múltban a belső-ázsiai civilizációhoz tartoztak, és most semmi okunk sincs rá, hogy ne fogadjuk el a nyugati civilizációt, elég az, ha megőrizzük törökségünket és muzulmán vallásunkat. Ez utóbbi két elem nevezhető ugyanis török kultúrának.”³⁷⁶ Hasonló civilizáció-váltásként említi a Római Birodalom bukását, mikor a nyugati részen az európaiak a nyugati birodalom megjavításával hozták létre saját civilizációjukat, míg a Kelet-Római Birodalom civilizációját szerinte az arabok alakították át.

Nacionalizmusa nem az etnikai származást vette alapul, hanem a közös kultúrát és nyelvet. „A törökök országa nem Törökország, de még csak nem is Turkisztán. Az ő országuk a hatalmas és örök föld: Turán!”³⁷⁷

Ez, az összes török nyelvet beszélők egy birodalomba integrálása, melyet az orosz területen élő törökökre is kiterjesztett, egyre inkább háttérbe szorult a török nacionalista gondolkodásban, és a pánturkizmust végül a turkizmus váltotta fel, mely az Oszmán Birodalmon belüli török nacionalizmus ideológiájaként vált később a kemalizmus alapjává is. Nemzetfelfogása több ponton hasonlóságot mutatott kortársával, a görög nemzetkoncepció kidolgozójával, Jon Dragumisszal. (Róla részletesebben a következő fejezetben.) A nemzetet tárgyi, objektív létezőnek tartotta, és továbbélése szempontjából a legfontosabbnak a hagyományokat és a vallást tekintette. Szintén Dragumiszhoz hasonló állásfoglalást képviselt a nyelvkérdésben is. A beszélt (török) nyelv támogatója volt, és nem értett egyet azokkal, akik a nyelv mesterséges megtisztításával, a beépült

---

³⁷³ Ziya Gökalp (1876–1924) Diyarbakır-ban, Kurdisztánban született, a kurdok, örmények és törökök által lakott területek határán. Akcura munkatársa volt a *Török Szívben*, de korábban egy szaloniki középiskolában tanított (az Oszmán Birodalom területén először) szociológiát és filozófiát.

³⁷⁴ Kiciki, Dimitri: i. m. 148. o.

³⁷⁵ Uo. 149. o.

³⁷⁶ Uo.

idegen származású szavak kiiktatásával akarták megreformálni a nyelvet úgy, hogy azok helyére régi török alakokat elevenítettek volna fel. Szerinte tisztelni kell ugyanis az élő kultúrát, melynek a nyelv is része.³⁷⁸ (Ezért itt nem arról volt szó, hogy fel akarta volna eleveníteni a régi, iszlám előtti török kultúrát és szavakat, felfogása a korszak haladó gondolkodóival megegyezett a hagyomány és modern együttes jelenlétéről és szükségéről a társadalomban.) A török népelem arányának növekedésével a birodalmon belül a török nacionalizmus 1912-re már eljutott odáig, hogy március 25-én megalakult a *Török Tűzhely* szervezete. Ez már csak a törökök előtt állt nyitva, de a nem török muzulmánok előtt nem.³⁷⁹ Ezzel a nem török muzulmánokkal is szembefordultak, és elidegenítették őket maguktól.

Már 1909 nyaratól kezdődően fokozatosan bevezetésre kerültek azok az intézkedések, melyek egy egységes oktatási rendszert céloztak meg az összes oszmán állampolgár számára.³⁸⁰ Az ellenforradalom után törvényt hoztak a hivatalos levelezés és iratok, valamint az utcanév táblák nyelvéről is. Korábban Kis-Ázsia legalább kétnyelvű terület volt, de minden hivatalos irat négy nyelven (török, görög, francia, örmény) készült el. Az utcanév-táblák általában törökül és franciául voltak kiírva, de helyenként török helyett görögül, ahol a lakosság nagy többsége ilyen származású volt.³⁸¹ Az Egység és Haladás Bizottságának nacionalista szárnya azonban új törvényt hozott, melynek értelmében csak törökül írhatják ki az utcaneveket.³⁸² Bár ebben az időben fogadta el a parlament a keresztények kötelező katonai szolgálatáról szóló törvényjavaslatot is, ami a tényleges egyenlőség felé mutató intézkedés volt, és előrevetítette a görögök szélesebb részvételi lehetőségét az államigazgatásban is,³⁸³ amikor ezt 1910-től valóban elkezdték alkalmazni, a nacionalista megnyilvánulások miatt inkább a keresztényekre nézve vált fenyegetővé.

Az oszmán parlament első ülészaka 1908. december 17-e és 1909. augusztus 27-e között zajlott, de a legfontosabb döntések az utolsó négy hónapban születtek. 1909 májusában adták ki a

---

³⁷⁷ Flesch István: i. m. 81. o.

³⁷⁸ Kiciki, Dimitri: i. m. 152. o.

³⁷⁹ Mansel, Philip: i. m. 361. o.

³⁸⁰ *Αμάλθεια* (Amálthia), 1909. 05. 30. szám. Ez a folyamat vezetett a töröknek, mint hivatalos nyelvnek a bevezetéséhez az iskolákban, míg korábban az egyházi ellenőrzésű (ortodox) iskolákban görög nyelven folyt az oktatás.

³⁸¹ Prinkipo szigetén, tíz mérföldre a fővárostól csak görög táblák voltak, mert a lakosság 9/10-e görög volt. Pears, Sir Edwin: i. m. 271. o.

³⁸² Uo. 270–272. o. A rendelkezés után könnyen előfordulhatott, hogy nem tudták elolvasni a táblákat, ugyanis a városi lakosság kb. 1/20-a tudott csak törökül olvasni Pears szerint. Érdekes párhuzamot von a szerző, mikor a nacionalista nyelvpolitika kapcsán a budai és pesti utcanév táblákat hozza példának, hogy csak magyarul olvashatóak. Sőt megemlíti, hogy ha valaki németül kérdez meg egy helybelit, akkor az nem válaszol (holott tud németül!), de ha franciául kérdez, udvarias választ fog kapni!

³⁸³ *Αμάλθεια* (Amálthia), 1909. 05. 04; és 1909. 05. 22. szám.

„Csavargókra és gyanús személyekre vonatkozó törvény”-t, melynek célja, hogy minden olyan egyéni akciót és kezdeményezést megfékezzen, ami a hatalmat birtoklók ellen irányulhat. Június közepétől a nyilvános találkozókra vonatkozó törvény elfogadása minden nyilvános tiltakozást lehetetlenné tett, és minden találkozó előtt a szervezőnek írott nyilatkozatban kellett feltüntetnie nevét, foglalkozását, valamint a találkozó helyét, dátumát és pontos idejét.³⁸⁴ Július végén hoztak törvényt a sajtóról, mely ugyan nem állította vissza a cenzúrát, de csökkentette a sajtószabadságot. Az augusztus közepén elfogadott sztrájk törvény lehetetlenné tette a munkások bármiféle közös fellépését és érdekérvényesítését.³⁸⁵ Augusztusban több törvény is született azzal a céllal, hogy megszüntesse a birodalom területén lévő különböző etnikai csoportok hátrányos megkülönböztetését, és azonos jogokkal egyesítse az állampolgárokat, de ez sem váltott ki osztatlan sikert a nemzetiségi és vallási kisebbségek körében. Három törvény keretében megtiltották, hogy politikai klubokat és szervezeteket etnikai vagy nemzeti alapon hozzanak létre (Egyesülési törvény), előírták speciális katonai egységek felállítását azzal a céllal, hogy lefegyverezzék és elnyomják a bolgár és görög bandákat Ruméliában, valamint az örményeket Kelet-Anatóliában (Útonállás és zendülés megakadályozására hozott törvény), és bevezették a nem muzulmánok sorozását.³⁸⁶

A görögök számára az 1909. augusztus 16-án kihirdetett, a társulás, majd szeptember 27-én az útonállás és zendülés megakadályozására hozott törvény volt a leginkább hátrányos. Ez utóbbi keretében görög állampolgárokat és konzulátusi munkatársakat utasítottak ki az Oszmán Birodalom területéről a török parlament görög képviselőinek élénk tiltakozásától kísérve.³⁸⁷ Ezzel párhuzamosan elkezdtek a fegyveres csoportok lefegyverzését is, és a Bosznia-Hercegovinából érkező muzulmán menekültek letelepítését általában ortodox keresztények birtokaira és ingatlanaira, hiába tiltakoztak az oszmán parlament görög képviselői ez ellen.³⁸⁸

Legalább ekkora feszültséget okozott a már régóta húzódó egyházi kérdés rendezésére tett török kíséret is. A szultán még 1891-ben engedélyt adott új bolgár templomok építésére, és egyházmegye alapítására a görögök rovására.³⁸⁹ Az ellenforradalom után Huszein Hilmi belügyminiszter a parlament elé terjesztett egy törvénytervezetet, mely véglegesen rendezte volna az egyházi ingatlanok sorsát Macedóniában. E szerint azokon a településeken, ahol nincs görög

---

³⁸⁴ Feroz, Ahmad: *The Young Turks*. Oxford, Clarendon Press, 1969, 61. o.

³⁸⁵ Uo. 61. o.

³⁸⁶ Uo. 62. o.

³⁸⁷ Flesch István: i. m. 77. o.; Boura, Katerina: i. m. 76. o.

³⁸⁸ Hamoudopoulou: i. m. 35–36. o.

³⁸⁹ Uo. 7–8. o.

lakosság, a templomok bolgár kézbe kerülnének, ott azonban, ahol bármilyen kis népességű görög lakosság él, a templomok görög tulajdonban maradnának. Ezt a javaslatot nem fogadta el a parlamenti bizottság, és tárgyalások után módosította a javaslatot. Az új törvény szerint, az összes egyházi tulajdon (így az iskolák is) a településen többségben lévő népcsoport kezébe kerülnének. A görög képviselők élénken tiltakoztak ez ellen, mert szerintük az állítólagos bolgár többség több helyen vitatható, és a népességstatisztikák elég „képlékenyek”, ráadásul korábban szinte az összes iskolát és templomot görögök építettek. Ennek ellenére a törvényt az új formájában szavazták meg, mely intézkedés a konstantinápolyi pátriárka határozott fellépését is kiváltotta 1910 júniusában.³⁹⁰ Hivatalos nyelvként a törököt vezették be a közigazgatási hivatalok mellett az iskolákban is, és fokozatosan kezdetét vette az eltörökösítés politikája.

A Bizottság a forradalom második évfordulóján proklamációt tett közzé a birodalom lakosai felé, melyben elismerte, hogy az alkotmányos kormányzás első két évében nem sikerült a különböző közösségek egységének a megvalósítása, és belátta, hogy a nemzeti közösségek részéről ellentét tapasztalható az oszmanizmussal szemben, ezért azt nem fogják erőltetni a jövőben.³⁹¹ Ezt bizonyítja Talat pasa, a Bizottság egyik vezetőjének beszéde 1910 augusztusában, melyet egy ifjútörök gyűlésen mondott el Szalonikiben:

„Ismert, hogy az alkotmány egyenlőséget biztosít a Muzulmánoknak és a Hitetleneknek, de mindannyian beláthatjuk és érezhetjük, hogy ez lehetetlen. A szent törvény, egész múltunk, és muzulmánok tízezreinek érzései, de még a Hitetlenek érzései is lehetetlenné teszik ezt. Ez utóbbiak makacsul tiltakoznak minden oszmanizálás ellen, ami leküzdhetetlen akadályt emel a valódi egyenlőség bevezetése elé. Próbálkozásunk nem járt sikerrel, hogy a Hitetleneket az oszmanizmushoz lojálisakká változtassuk. [...] Addig nem lehetséges az egyenlőség kérdésének felvetése, amíg nem sikerül a Birodalom oszmanizálása.”³⁹²

Az egység megvalósítását ezért más úton folytatták, a birodalom anyagi és oktatási fejlődésére koncentráltak, melyhez a közösségek támogatására is szerettek volna támaszkodni.

Az ifjútörökök tehát visszaállították az alkotmányos kormányzást, és állampolgári jogokat biztosítottak a különböző etnikai és vallási csoportoknak, amire kezdetben pozitív visszhang érkezett. 1908 hatására több nemzet képviselője is megpróbálkozott olyan reformok kidolgozásával, melyek a birodalom decentralizációs átalakításával biztosítanák a nemzeti érdekek védelmét, nem

---

³⁹⁰ Uo. 38–39. o. Ld. később, a görög Nagy Nemzetgyűlés összehívását: ui. 147. o.

³⁹¹ Feroz, Ahmad: i. m. 84. o.

³⁹² Veremis, Thánosz: *A görög-török együttműködés ideológiai feltételei*, i. m. 412. o.; Feroz, Ahmad: i. m. 155. o.

pedig a kiválással, és a független nemzeti állam megteremtésével. Ezeknek a törekvéseknek a legszemléletesebb példái a dualista-föderális elképzelések, melyek nem csak görög, de arab részről is felmerültek ebben az időszakban.

V. Az Oszmán Birodalom föderális átalakítására tett kísérletek 1908 és 1912 között

A, A Konstantinápolyi Szervezet és a Keleti Föderáció Esméje

Jon Dragumisz nemzetkonceptiója

1893-ban Görögország pénzügyi helyzete olyan labilissá vált (nem utolsó sorban az előbbi évtizedek nagy összegű kölcsönjeinek köszönhetően), hogy az állam kénytelen volt csődeljárást kezdeményezni maga ellen, és ezzel nemzetközi pénzügyi ellenőrzés alá helyezni az országot. A kilátástalan pénzügyi helyzet és a gazdasági nehézségek elindították az első nagyobb görög emigráns-hullámot, mely az 1890-es évek elejétől az első világháború kitöréséig tartott, mikor is körülbelül 350.000 görög hagyta el az országot.³⁹³ A mind gazdasági, mind pedig katonai és politikai szempontból erőtlén, gyenge állam képtelennek látszott a 19. század végén bármiféle nacionalista törekvés megvalósítására, és új területek megszerzésére. Az 1897-es háború is ezt bizonyította, és nagyon világosan megmutatta az ország gyengeségeit: a legtöbb görög számára egy több mint fél évszázados törekvést semmisített meg (legalábbis átmenetileg), a görögök egyesítésének programját. A háború közvetett hatásaként pedig több ezer menekült áramlott Thesszália veszélyes területéről Athénba. Így a főváros saját szemével látta, és saját bőrén tapasztalta a háború eredményeit. A vereséget követő bő egy évtizedben a társadalom különböző rétegei egyaránt heves kritikát fogalmaztak meg a görög állammal, és annak minden intézményével szemben, mint amilyen a hadsereg, a királyság, a parlament, az oktatási rendszer, stb.³⁹⁴

Több befolyásos értelmiségi is úgy gondolta, hogy a vereség szükségképpen leszámolt azzal az álmvilággal, melyben a legtöbb görög élt, és elkerülhetlenné tette a realitásokkal való szembenézést. Ebben a környezetben több politikai gondolkodó is eljutott a hagyományos görög külpolitika kritikájáig, és annak erőteljes módosítását kezdték el követelni. Az első tudományos igényű és elemző szándékkal megírt elméleti munka a nemzetről Alexandrosz Papansztaszü nevéhez fűződött, aki a 20. század elején jelentette meg tanulmányát *Nacionalizmus* címmel,

---

³⁹³ Clogg, Richard: i. m. 75. o.

³⁹⁴ Augustinos, Gerasimos: i. m. 25. o.

melyben a századelő nacionalizmusait vizsgálta. Újat hozott a görög politikai gondolkodásba azzal, hogy a nemzeti tudatot tartotta a nemzet létezésének legfontosabb kritériumának, és több más szempontból is a korszak legjelentősebb teoretikusának, Jon Dragumisznak az előképének tekinthető. (Például a nyelvkérdésben teljesen megegyezik az a gondolata Dragumisszal, mely szerint „a nyelv az emberek lelke”,³⁹⁵ ez akár Dragumisz tollából is származhatott volna. Később ezt részletesen ismertetjük is.) Dragumisz aktív külpolitikai szolgálata mellett fogalmazta meg elképzeléseit a görögség jövőjéről, mégpedig dimothikit használva, tehát szándékosan népnyelven alkotva.

A nyelvkérdés nem csitult első komolyabb, 18. század végi jelentkezése óta, sőt a 19. század végére egyértelmű politikai állásfoglalást is jelentett. Az athéni Kapodisztriász egyetem az egyik legerősebb bázisa volt a konzervatív szemléletű, és a mesterséges katharevusza nyelvet propagáló értelmiségnek. (Ők egyben a Nagy Eszme elszánt hívei is voltak.) Az egyetem jelentősége azért is volt létszámát jóval meghaladó, mert nemcsak a görög királyság területéről érkeztek ide hallgatók, hanem a határon kívüli szinte összes görög közösségből jöttek diákok, akik erőteljesen nacionalista szemléletű oktatás után tértek vissza lakóhelyükre, hogy ott terjeszthessék a görögség eszméit.

„Minden, a jelenlegi görög királyság határain kívülről érkezett görög, aki athéni tanulmányai után visszatér szülővárosába vagy falujába, ott terjeszteni fogja a 'Nagy Görög Eszmét', melynek misszionáriusává válik. Ezek között az athéni diplomások között, tehát a még fel nem szabadított Görögország ügyvédjei és orvosai között fog legfényesebben világítani a hazaszeretet lángja.”³⁹⁶

Görögországon belül már általános iskolában elkezdődött a görögség nagyságának a tanítása, mégpedig a megtisztított, mesterséges nyelven, erőteljes ideológiai befolyásolás mellett. A történelem oktatása az ókori görögökkel kezdődött el, de a modernkor már nem került bele a tananyagba, csak a szabadságharc időszaka, a bajor Ottó király uralkodása már nem. Az iskolában használt térképeken a Dunától az Égei-tengerig terjedő területet Hellén-félszigetnek jelölték, nem pedig Balkánnak. A társadalom minden szintjén jelenlévő tradicionális kultúra fontossága az 1901-es ún. „Evangélium-lázadás”³⁹⁷ eseményeivel illusztrálható a legszemléletesebben, mely politikai és társadalmi viharokat is keltett azt bizonyítva, hogy a 20. század eleji Athénban a nyelv, a vallás és a politika között igen szoros volt az összefonódás.

---

³⁹⁵ Kiciki, Dimitri: i. m. 132. o.

³⁹⁶ Augustinos, Gerasimos: i. m. 30. o.

³⁹⁷ Uo. 31–32. o.

Az incidens egy önzetlen elképzelésből indult ki, ami a Bibliát szerette volna a beszélt népnyelvre lefordítani, hogy a műveltség nyelvét nem beszélő görögök is el tudják azt olvasni. Olga királynő (I. György király felesége) ösztönzésére elkészült az Új Testamentum fordítása, kevert nyelven, mely átmenet volt a tiszta katharevusza és a népnyelv között. Ezt a szokatlan fordítást 1900-ban kezdte el közölni az ortodox egyház teológiai folyóirata, és valószínűleg nem váltott volna ki ilyen heves reakciókat, ha nem jelent volna meg nem sokkal később egy másik fordítás is. 1901-ben az egyik athéni napilap ugyanis részleteket kezdett el közölni egy tisztán népnyelven készült fordításból, magára haragítva az egyetemi diákságot, akik tiltakozásként rögtön kivonultak az utcára. A konzervatív, tradicionális felfogású diákok (főleg a teológiai kar hallgatói), szentségtörésnek, és a görög nyelv ledegradálásának látták a fordítást.

Az incidens akkor gyűrűzött tovább, mikor a királynő által megrendelt fordítást is támadni kezdték a diákok, most már azt is alantosnak minősítve, ráadásul ehhez összeesküvés-elméletet is gyártottak: orosz és délszláv összeesküvést kezdtek el gyanítani a fordítások mögött. (A királynőnek voltak orosz felmenői, ami elég is volt a vád megfogalmazásához, hogy orosz szándék húzódnak meg a háttérben.)

1901. novemberében a kormánynak teljesen kicsúszott az irányítás a kezéből, és a katonaságot is ki kellett vezényelni, mert a diákok egyre hevesebben tüntettek az utcán, haragjukat nem lehetett többé féken tartani. Szabályos felkelés robbant ki, melyet csak erőszakkal, és vérontással tudtak megfékezni, és a hatalmon lévő Theotokesz-kormány is belebukott a zavargásokba.

A nyelvkérdés fontos, minél hamarabbi megoldást kívánó probléma volt Görögországban, ezért Dragumisz több más, hasonlóan gondolkodó társával együtt 1907-ben megalapította a *Nemzeti Nyelvészeti Társaság*ot azzal a céllal, hogy támogassák a népnyelv használatát. Politikai szerepet is tulajdonítottak a nyelvnek: mint „fegyver” lehetne használni Macedónia kevésbé iskolázott közösségeiben, ezzel is terjesztve a nacionalizmus eszméit.

Dragumisz az „1897-es nemzedék” tagja volt, aki fiatal korától állami szolgálatban állt. Nagyapja (Nikolasz Dragumisz) az újkori Görögország első kormányzójának, Joannész Kapodisztriásznak volt a személyi titkára, majd Ottó király alatt külügyminiszterként szolgált. Apja, Stefanosz, Trikupisz politikai támogatójaként több évig parlamenti képviselő, és a macedón területek nemzeti mozgalmanak elszánt támogatója és irányítója volt. Jon 19 éves volt az 1897-es háború kitörésekor, és azonnal önkéntesként csatlakozott, átmenetileg abbahagyva a jogi egyetemet is. A vereség számára egy katalizátor volt, melynek mozgósítani kellett a nemzetet. Maurice

Barres³⁹⁸ hatására a nacionalizmust ő is olyan energiának látta, mely a társadalmat mozgósíthatja. Dragumisz találkozott is vele Athénban, és azt követően is tartották a kapcsolatot. Sok gondolatot vett át tőle, például a nemzet és állam kapcsolatáról.³⁹⁹ A francia író szerint a nemzet és a nemzeti intuíció elsőbbséget élvez, prioritást kap az állammal szemben, mely gondolatot Dragumisz is magáénak vallotta, szerinte ugyanis az állam 1897-es katonai vereségével elvesztette minden szavahihetőségét és legitimitását mint a nemzet elsődleges képviselője, és ezért a nemzet önmaga kell hogy irányítsa a sorsát. Görögország helyzete ekkor hasonlóságot mutatott Franciaország 1870-es helyzetével (ahogyan az értelmiség a spanyol „1898-as nemzedékkel” mutat rokonságot az állam és nemzet viszonyának újragondolásával), ezért sem véletlen a két író nézetinek hasonlósága és államkritikája, de míg Barres a zsidókat tekintette bűnbaknak, addig Dragumisznál nem volt faji előítélet, ő a felelősséget teljes egészében az államra, és annak vezetőire hárította át. Szintén különbség volt köztük az egyén szerepének megítélésében, hiszen az előbbi a közösségi értékekre helyezte a hangsúlyt, addig utóbbi az egyéni kezdeményezést tekintette meghatározónak, és várta egy nagy formátumú görög politikus megjelenését, aki majd átveszi a nemzet irányítását.⁴⁰⁰

Egész életét a nemzet érdekeinek előbbre vitelére és érvényre juttatására szánta. A nemzet nagyságának eszméje saját egyéni érdekeinek és céljainak a végpontja is lett volna egyben: „A hellenizmusért dolgoztam. De a hellenizmusért való munkámban önmagamért is dolgoztam.”⁴⁰¹ Nála a nacionalizmus jelentése is átalakult korábbi használatához képest, hiszen ő egyszerre beszélt individualizmusról és nacionalizmusról, ami nehezen volt összeegyeztethető. A 19. század folyamán a társadalom természetes csoportjai a közös jellemzőkön alapultak (nyelv, vallás, származás, terület, stb.), és a kollektív eszme (vagy akarat) kifejeződéseként értelmezték a nemzetet. Dragumisznál ezzel szemben a nemzet eltávolodott a közösségi akarat kifejeződésétől, és csupán pár, arra érdemes egyén vágyának kifejeződésévé vált, akik a többség helyett is dönthetnek és irányíthatnak.⁴⁰²

Saját korának görögségét fáradtnak, apatikusnak és gyengének látta, pedig biztos volt abban, hogy csak egy virágzó és erős civilizáció lenne képes a nemzet egyesítésére. Úgy tűnt azonban,

---

³⁹⁸ Barres 1862-ben született Charmes-sur-Moselle-ben, Lotharingiában, és egész életére meghatározó volt számára a gyermekként átélt francia–német háború, és az 1870-es vereség. Ennek hatására a francia nacionalizmus egyik jelentős gondolkodójává vált, de szépiróként is jelentős munkássága. A Dreyfus-per tudósítójaként antiszemita kijelentéseket is tett, és általában a zsidókat tekintette a francia nehézségek fő okainak.

³⁹⁹ Veremis, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*, i. m. 15. o.

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ Δραγουμης, Ιων: *Ο Ελληνισμός μου και οι Έλληνες 1903–1909*. Νέα Θεσσα, Αθήνα, 1991. (Dragumisz, Jon: *Görögségem és a görögök 1903–1909*. Nea Theszisz, Athén, 1990), 4. o.

hogy az állam képtelennek bizonyult ennek megvalósítására, és „az egyéni érdekek tengerében elveszvé⁴⁰³” elvesztette minden kezdeményező szerepét. Ebben nem csak saját korát tartotta felelősnek, de azokat is, akik egy kis területű és gyenge Görögországot hoztak létre, mely semmilyen kapcsolatban nem volt a görögség valódi központjaival, és annak kultúrájával. A függetlenség társadalmi változást is hozott, és a görögök a nyugati eszméket kezdték el követni. A „rómaiak” korának (bizánci és oszmán időszak) végérvényesen vége szakadt, mikor még megvolt a görög világ egysége, akár a görög társadalom, akár a kultúra tekintetében.⁴⁰⁴

A Görög Királyság megalakulásával véleménye szerint két központ jött létre (Athén és Konstantinápoly), melyek elkezdtek egymással versengeni a görögség feletti ellenőrzés megszerzésért, és ezzel komoly károkat okoztak, megosztották az addig egységes görög kultúrát.⁴⁰⁵ A királyság minden területen nyugati mintákat próbált meg követni: az oktatásügy megszervezésében, az adminisztráció kialakításában és a kormányzás nyugati típusú meghonosításában egyaránt. Ebben az összefüggésben gondolta úgy, hogy a görögöknek vissza kell térniük „a modern hellén élet eredeti forrásaihoz, annak dimothiki (népnyelvi) tradicionális gyökereihez, mert ez az egyetlen valódi kapcsolatunk régi civilizációkkal”.⁴⁰⁶ Kizárólag ezzel vélte megvalósíthatónak a külföldi befolyás vagy az anarchia teljes elterjedésének a megakadályozását.

Elképzelésében a nemzetet mindig az állam elé helyezte, és nacionalizmusában helyet kapott a tradíció is, mely azonban nem konzervatív és statikus volt, hanem dinamikus és élő: a múlt fenségével akarta a jövő nemzetét támogatni. 1897 eseményei hatására tette fel a kérdést magában, hogy mi a teendő akkor, ha az állam elbukik? Hasonlóan Franciaország 1870-es helyzetéhez a nemzeti nagyság és az állam aktuálisan jelentkező gyengesége éles kontrasztban állt, és a kettő elválasztásának koncepciójához vezette őt el. Dragumisz úgy gondolta, hogy a Nagy Eszme is felelős, mert a görögök csak a Bizánci Birodalomra gondoltak a szabadságharc alatt, és ennek a múlt nagysága iránti nosztalgia lett az eredménye. A kis területű görög állam csak a magja, a kiinduló pontja a nemzetépítésnek, amit folytatni kell az egyesítés megvalósításáig. Dragumisz az

---

⁴⁰² Augustinos, Gerasimos: i. m. 89. o.

⁴⁰³ Dragumisz, Jon: i. m. 87. o.

⁴⁰⁴ Uo. 22–23. o.

⁴⁰⁵ Augustinos, Gerasimos: i. m. 91. o.

⁴⁰⁶ Dragumisz, Jon: i. m. 75. o.

olasz egység kialakítását tekintette példának, ahol a Szárd-Piemonti királyság látta el ugyanezt a funkciót.⁴⁰⁷

A gyenge és tehetetlen görög állam láttán feltette a kérdést: „Mit is képvisel a görög kormány? Mindenesetre nem a nemzetet.”⁴⁰⁸ Számára az államnak csak ezért van legitimitása, mert van egy nagyon fontos feladata: a nemzet egyesítése, de „én nem az államért dolgozom, mert államunk nem érdemes a segítségre; csupán egy kezdőpont. Én a nemzetért dolgozom. Azokért, akik az országon kívül vannak, fel kell őket szabadítanom, mert ők mindannyian szolgák még.”⁴⁰⁹

A nemzetet, annak teljességében és egységében, mint a hellenizmus képviselőjét látta, és a helyi, oszmán fennhatóság alatt álló közösségeket ennek az organikus egységnek a sejtjeiként, kis „világaiként” írta le, melyekből felépül, és melyekre támaszkodik is egyben az előbbi: „a hellenizmus a görög közösségek családja”.⁴¹⁰ Ha ezek a közösségek (mint a nemzeti kultúra és nemzeti karakter hordozói, társadalmi egységei) aktívak és élénkek, a nemzet is virágzó és jól működő. Ezért tartotta nagyon fontosnak az oktatás megszervezését, és a dimothiki használatát ezekben a közösségekben, hiszen „a nemzeti érzületet nem csak a tanárok és az archaizáló értelmiségiek képviselik [akik a katharevuszát használják], de úgyszintén a földművelők, a munkások, a nők, és azok az értelmiségiek, akik a közös nyelven éreznek, írnak, beszélnek és énekelnek, függetlenül attól, hogy van-e kapcsolatuk a iskolázott, írott nyelvvel van sem”⁴¹¹.

Így vált elképzelésének egyik központi elemévé az iskolateremtés, de nem a Görög Királyság területén, hanem a határokon kívül, elsősorban Macedónia és Kis-Ázsia görögök lakta részein. Az ezeken a területeken tanító tanároknak a nemzeti öntudat felélesztése és ébren tartása lenne a feladatuk, hogy így segítsék elő a görögség egyesítését.⁴¹² Komoly erőfeszítéseket tett, hogy erősítse macedón területeken a görög nyelvű iskolák pozícióit, minél több tanárt és pénzt próbált küldeni Görögországból, és megszervezett egy politikai tevékenységet koordináló szervezetet is az ott élő görögökből, mely a többi görög közösség beszerzésével létrehozta a *Védelem* névre hallgató szervezetét, a bolgár exarchátistákkal szembeni ellenállás céljával.⁴¹³ Ezzel párhuzamosan

---

⁴⁰⁷ Augustinos, Gerasimos: i. m. 98. o. Dragumisz éppen ezért várta a görög Cavour megjelenését, aki a nemzeti törekvések élére állva beteljesíti azokat. 1910-ig nem volt ilyen személy Görögországban, ekkor jelent meg Venizelosz a görög politika színpadán, aki úgy tűnt, hogy meg fogja valósítani a nemzet egyesítését.

⁴⁰⁸ Dragumisz, Jon: i. m. 34–35. o.

⁴⁰⁹ Augustinos, Gerasimos: i. m. 98. o.

⁴¹⁰ Uo. 101. o.

⁴¹¹ Uo. 105–106. o.

⁴¹² Uo. 112. o.

⁴¹³ Uo. 125–126. o.

aktivizálta a Nyugat-Európában élő újságíró barátait is, akik a napilapokban rendszeres propagandát fejtettek ki a görög nemzeti érdekek hangoztatásával és propagálásával.

Dragumisz volt annyira realista hogy belássa, Konstantinápoly visszafoglalása egy kivitelezhetetlen álom csupán a jelen erőviszonyai közepette, és a görögöknek arra kellene koncentrálniuk, hogy folyamatosan próbálják meg kiterjeszteni a határokat, és egy nagyobb görög államot létrehozni ezen a módon. A Város számára egy szimbólum, melyet használ ugyan, de célja egyértelmű:

„Erős az érzésem, hogy teljesen el fogjuk veszíteni a Várost, de a bizánci álmok nem zavarnak meg és nem bántanak engem annyira, mint az a tudat, hogy (akár birtokoljuk a Várost akár nem), középszerűek vagyunk, fáradtak, boldogtalanok, és középszerűek, középszerűek. A mottó, hogy 'visszafoglaljuk a Várost' csak egy szimbólum mely nem azt jelenti, hogy 'Engedjétek nekünk a Bizánci Birodalom újbóli megalapítását', hanem azt: 'legyünk újból erősek'.

Érezni és átérezni kell a Várost, ahogy érezni kell az ókori Görögországot és a Makedón Birodalmat is, de ez nem jelenti azt, hogy ókori görögökké, makedónokká vagy bizánciakká kellene hogy váljunk, hanem azt, hogy ismernünk kell személyes múltunkat.”⁴¹⁴

A görög politikai vezetők lojalitása kettős volt ekkor, egyrészt a görög állam érdekeit és boldogulását kellett szem előtt tartaniuk, másrészt a határon kívül élők helyzetét is figyelembe kellett venniük, ráadásul közben a protektori nagyhatalmak kívánságainak is meg kellett felelniük. A nagyhatalmakat kiszolgáló politika a kis görög állam megerősítését tűzhette ki célul, és egy esetleges lassú területi expanzióban bízhatott a nagyhatalmak támogatásával (ha az éppen érdekükben állt, mint ahogy például 1864-ben és 1881-ben bekövetkezett); vagy pedig (ami Dragumisznak vonzóbb alternatívának tűnt), a nemzeti politikának jóval szélesebb hatósugarát kellett volna meghúzni, hogy a nemzet egészét képviselni tudja az állam.⁴¹⁵

Ebbe az elképzelésbe tehát mind a királyság területén belül, mind pedig az azon kívül élő görögök beletartoztak volna. A Balkán-félsziget 20. század eleji realitásaiból (mint amilyen a szerb és bolgár nacionalizmus erősödése is) kiindulva nem gondolta azt, hogy a Bizánci Birodalom felújításának politikája lenne helyes, de ugyanígy helytelennek vélte a kis görög állam területi határainak fenntartására irányuló külpolitikát is. Egy olyan Görögország létrehozásán fáradozott,

---

⁴¹⁴ Δραγουμης, Ιον: *Οσοι ζωντανοι*. Νέα Θεσις, Αθηνα, 1992. (Jon Dragumisz: *Mindazok, akik élnek*. Nea Theszisz, Athén, 1992), 14. o.

⁴¹⁵ Augustinos, Gerasimos: i. m. 119. o.

mely egyesítené az összes görögöt, és a görög faj így egy határokon belülre kerülne.⁴¹⁶ Értelmezése szerint földrajzilag ide Epirosz, Macedónia, Thrákia, Kréta és az Égei-tengeri szigetek tartoztak, de a kis-ázsiai és anatóliai görögöket eltérő kontextusba helyezte, külön foglalkozott velük. Nekik az Oszmán Birodalmon belül a lehető leghamarabb együtt kellene működniük, mint görög közösségek, és minél nagyobb befolyást kellene kialakítaniuk a birodalom gazdasági és kulturális életében. Ezt a két politikát párhuzamosan, egymást kiegészítve képzelte el. Más megfogalmazásban, jóval szuggesztívebben is definiálta a görög területeket:

„Görög földek azok, melyeken évezredek óta élnek és melyeket azóta művelnek görögök, és amelyek görög generációk ezreinek a csontjait őrzik.”⁴¹⁷

Nacionalizmusa ellenére hitt tehát abban, hogy az oszmán-görögöknek minden lehetséges módon együtt kell működniük a törökökkel gazdasági és politikai pozíciójuk birodalmon belüli erősítésében, ugyanakkor egyértelmű volt számára, hogy ha az Oszmán Birodalom végül mégis felbomlik, a görög államnak elő kell készítenie a nemzet egyesítését. Ebben az esetben Dragumisz megengedhetőnek találta a többi balkáni állammal való együttműködést, de csak akkor, ha a görög királyság hadereje van olyan erős, hogy a többi állam respektálja.⁴¹⁸

Politikai programja azért volt újdonság, mert nem ragadt meg az irredenta követeléseknél és a területi expanzió hangoztatásánál, hanem emellett a nemzet kollektív autonómiájának megfogalmazásáig és követéséig is eljutott, az állam expanziója és a nemzeti autonómia együtt volt nála jelen, koncepciója ezért integráló szellemű volt, a nemzet kulturális identitását vette alapul.

Az általa használt nemzetfogalomnak az előbbieket alapján két jelentését is meg lehet különböztetni. Az egyik egy etnikailag homogén görög populációt jelentett a görög királyság, mint önálló és szuverén állam határain belül, és szándéka szerint ennek a létszáma csak növekedne az esetleges területi expanzióval. Másik nemzetfogalma az Oszmán Birodalom területén (és itt elsősorban a kis-ázsiai és anatóliai területekre gondolt) élő görögöket jelölte, egy soknemzetiségű birodalom földrajzi szempontból szétszórt közösségeinek az összességét, melyeket nem politikai határ, hanem a közös vallás és kultúra fogott össze. Törekvései elsősorban ez utóbbi „görög nemzet” megszervezésére irányultak, amiben már barátja és a szervezési munkákban nagyobb tapasztalattal és sikerekkel rendelkező társa, Athanasziosz Szuliotisz-Nikolaidisz segített neki.

---

⁴¹⁶ Uo. 120. o.

⁴¹⁷ Uo. 165. o.

⁴¹⁸ Uo. 130. o.

Kezdetben mindketten a Nagy Eszméhez kapcsolódó elképzelésig jutottak el, majd ezt finomítva fogalmazták meg a Keleti Föderáció eszméjét. Dragumisz oszmán területeken a görög jelenlétet békés eszközökkel szerette volna erősíteni, és azt javasolta a gazdag görögöknek, hogy vásároljanak földbirtokokat, alapítsanak gyárakat, vállalkozásokat a török területeken, ahol aztán görög munkaerőt alkalmaznának, és görög iskolákat alapítanának.⁴¹⁹ Először tehát a nemzetépítés folyamatát tartotta fontosnak, nem pedig az állam megalakítását, mert szerinte „először nemzetet kell létrehozunk, mert a nélkül mindig gyötörni fognak minket”.⁴²⁰ Gyakran használt kifejezése volt a „nemzetek összefogása”, melynek hatókörét szélesebbnek gondolta, mint az állam határainak kiterjesztését (Pl. Nagy Eszme), és már 1906-ban megfogalmazza ezt az ellentétet, mikor a nemzetépítés fontosságáról gondolkozott.

„Macedóniában tapasztaltam, hogy Görögország nem próbál meg semmit sem tenni a haladásért. De ha Görögország nem is, hiszem, hogy a hellenizmus, a nemzet egésze küzdeni fog egységének megvalósításáért. Az egység kell hogy a cél legyen.”⁴²¹

Dragumisz egy Athén központú nagy görög állam létrehozását szerette volna (főleg kezdetben), a hivatalos görög politikát követve; míg Szuliotisz egy Keleti Államot jósolt meg (mint a bizánci), amit az arra alkalmas görögök kormányoznának. Dragumisz ezzel kapcsolatban szemére is vetette többször, hogy jobban törődik ennek az eszmének a nagyságával, mintsem a nemzet nagyságával. Mindenesetre Dragumisz számára mindegy volt, hogy „a görögök fognak-e egy Keleti Birodalmat építeni, vagy egy nagy görög államban egyesítik majd nemzetüket”,⁴²² a lényeg az, hogy elkezdjenek küzdeni és harcolni a nemzeti érdekekért és törekvésekért.

Az ifjútörök alkotmányos kormányzás megváltoztatta a politikai színpadot, és a legális tevékenységre helyeződött a hangsúly parlamentáris kereteken belül. Dragumisz, mint görög diplomata nem keveredhetett bele titkos szervezkedésekbe, ezért Szuliotiszra maradt a török területeken élő görögök irányításának a feladata, amit mint egy biztosító társaság alkalmazottja kezdett el szervezni Konstantinápolyban. Az alkotmányos rezsim úgy tűnt, hogy Szuliotisz keleti eszméjének megvalósításának kedvezett, míg Dragumiszt állandó kétségek gyötörték, de a bekövetkező fejlemények hatására ő is elkezdett kompromisszumot keresni a kicsi, de becsületes

---

⁴¹⁹ Uo. 136. o.

⁴²⁰ Dragumisz, Jon: *Görögségem és a görögök 1903–1909*, i. m. 71. o.

⁴²¹ Uo. 90–91. o.

⁴²² Uo. 90. és 126. o.

Görögország politikája, és Szuliotisz elképzelése között.⁴²³ Dragumisz egyenőre nem tudott még teljesen egyetérteni a Keleti Eizmével, és Szuliotisszal állandó levelezésben állt: politikai elképzeléseiket vitatták meg és a gyakorlati szervező munkák megvalósításának lépéseit. Dragumisz Legjobban attól tartott, hogy a törökök dominanciája a görögök függéséhez fog vezetni.⁴²⁴

Szuliotisznál jóval nagyobb figyelmet fordított a nemzetek egyesítésének nehézségeire, ezzel is magyarázható állandó dilemmája és hezitálása a görögség jövőjével kapcsolatban. Szerinte, ha az Oszmán Birodalom egyben maradna, „a többi nemzet egyesítésének politikája az egyenlő jogokkal, [...] nem fordíthatja az államot egy Bizánci Birodalommá, de megfékezheti a törökök abszolutorikus uralmát, [...] a rájuk szabadok lehetnek az Oszmán Birodalmon belül. Másrészt, ha a birodalom feldarabolódik, ugyanez a politika magasabb célokat valósíthatna meg a görög politikusok kisszerű és jelentéktelen elképzelésinél; mert ez úgy növelheti meg a görög államot, hogy a nemzet lehető legnagyobb területeit foglalja magába.”⁴²⁵

Ezért Dragumisz a fejleményektől függően két politikai eszmét látott: a Keleti Birodalmat, és a görög nemzet egyesítését. Politikai írásaiban és elképzeléseiben ez a két alternatíva többször párhuzamosan, egymást kiegészítve, de olykor egymást helyettesítve jelent meg, míg Szuliotisz számára egyértelmű volt a cél (legalábbis 1908 őszétől): a Keleti Birodalom megvalósítása.

Szuliotisz-Nikolaidisz második kísérlete: a Konstantinápolyi Szervezet megalakítása

1908-ban Szuliotisz-Nikolaidisz egy új szervezetet hozott létre, a Konstantinápolyi Szervezetet. Visszaemlékezése szerint 1907 áprilisában utazott először az oszmán fővárosba, és csak pár hetet töltött ott.⁴²⁶ Ez alatt a rövid látogatás alatt határozta el, hogy a továbbiakban nem Szalonikiben, hanem Konstantinápolyban fog letelepedni, és létrehoz egy, a szalonikihez hasonló szervezetet. Ennek megalakításáról beszélt Jon Dragumisszal, aki megígérte neki, hogy segíteni fog, és hogy

---

⁴²³ Dragumisz, Jon: *Mindazok, akik élnek*, i. m. 135. o.; Panayotopoulos, A.: *The „Great Idea” and the Vision of Eastern Federation*. In: *Balkan Studies*, 1980/II, 340. o.

⁴²⁴ Uo. 340–341. o.

⁴²⁵ Dragumisz, Jon: *Mindazok, akik élnek*, i. m. 137. o.

⁴²⁶ Σουλιωτησ–Νικολαιδισ, Αθανασιος: *Οργανωσις Κωνσταντινουπολεωσ*. Δωδωνη, Αθηνα, 1984. (Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*. Dodóni, Athén, 1984.), 31. o.

kérvényezi áthelyezését a görög külügyminisztériumból a konstantinápolyi görög követségre, amit sikerült is elérnie 1907 májusára. Szuliotisz 1907 karácsonykor indult el Szalonikiból, miután megérkezett oda utódja, és miután sikerült neki megszerezni az *Amiviász* (biztosítások kötésével és kölcsönök folyósításával foglalkozó cég) egész török területre kiterjedő képviselői, az együtt járó letelepedési engedéllyel együtt.⁴²⁷

Dragumisszal már 1908 elejétől keresték az új szervezet megalakításának lehetőségét, de ezt átmenetileg megszakította a görög külügyminisztérium üzenete, melyben azonnal Athénba hívták Szuliotiszt, hogy a külügyminiszter bemutassa a Pángörög Szervezet vezetőjének, Danklisz ezredesnek,⁴²⁸ aki miután meghallotta Szuliotisz terveit, segített neki azok megvalósításában. Két hónapot tartózkodott Athénban, és végül 1908 áprilisában a miniszterelnök sürgetésére visszatért Konstantinápolyba. Így még az ifjútörök forradalom kitörése előtt megalapíthatta a szervezetet azzal a céllal, hogy az Oszmán Birodalom fővárosából nézhessen szembe a macedón és thrák területeken tapasztalható bolgár terjeszkedéssel. Szuliotisz hitt a görögök és törökök közti békés együttműködésben, és azt javasolta a görög külpolitika vezetőinek, hogy szüntessék meg a két állam közti bizalmatlanságot, és Görögország mondjon le az Oszmán Birodalommal szembeni minden terjeszkedő szándékáról.

A görög kormány álláspontja azonban határozatlan maradt egészen Venizelosz hatalomra kerüléséig, így a bizalmatlanság továbbra is fennmaradt a két állam között. (Jó példa erre, hogy mikor az ifjútörökök még csak tervezték a régi rendszer megdöntését, jó kapcsolatokat tartottak fenn a macedón görögséggel, kihasználva a görög előkelők együttműködését, hogy jövőbeli helyzetüket javítsák a bolgárokkal szemben. A görög kormány azonban várakozó álláspontra helyezkedett, és így elvesztette a lehetőséget, hogy közeledjen az ifjútörök rendszerhez.)

A Szervezet fő céljának az Oszmán Birodalom területén élő görög közösségek megerősítését (és megvédését a bolgároktól), valamint a pátriárka régi jogainak a fenntartását tekintette. A szervezet megalakítását valójában Jon Dragumisz, a konstantinápolyi görög követség akkori titkára határozta el, és terve megvalósításához hamar megnyerte a török parlament görög képviselőjének, Georgiosz Bousziosznak⁴²⁹ a támogatását is. A megvalósítás viszont teljes egészében Szuliotisz-

---

⁴²⁷ Uo. 33. o.

⁴²⁸ Uo. 35. o.

⁴²⁹ Georgiosz Bousziosz (1876–1929) apjával együtt aktívan vett részt a Macedón Harcban, ahol a török hatóságok elfogták és bebörtönözték. Az 1908-as alkotmány kihirdetésekor amnesztiával szabadult, majd az oszmán parlament görög képviselője lett. Dragumisz még a Macedón Harc időszakából ismerte Monasztirből.

Nikoladiszre várt, aki a Szalonikiben megalapított szervezet mintájára hozta létre, még a működés szisztémája is ahhoz volt hasonló.

Létrehozásában sokat segített neki a már említett Danklisz ezredes, a Macedón Bizottság (Macedónia keleti területeit irányító) vezetője. A szervezet megalakítását Danklisz közbenjárására a görög külügyminisztérium is támogatta, vagy legalább semlegesnek mutatkozott, így a görög fél részéről nem kellett zavaró tényezővel számolni. Danklisz 1908. áprilisi levelében számolt be Dragumisznak arról, hogy tárgyalt a görög kormányfővel, aki megígérte neki, hogy pár napon belül engedélyezni fogja Szuliotisz elutazását Konstantinápolyba.⁴³⁰ Egy hónappal később ugyanő a görög külügyminiszternek írt levelében a következőket írta Szuliotisz elutazásáról:

„Szuliotisz főhadnagy a görög kormányfő engedélyével elutazott Konstantinápolyba, és megbízólevele bemutatására jelentkezett a nagykövetnél, Gripárisznál, ahol engedélyt kért tevékenysége megkezdéséhez, melynek során a következő célokat valósítaná meg:

1. A konstantinápolyi bolgárok, románok, görögök, törökök megfigyelése, és a Macedón Harccal kapcsolatos információk megszerzése.
2. A macedón központ utasításainak végrehajtása.
3. A konstantinápolyi bolgárok mindenfajta tevékenységének visszaszorítása (kereskedelem, propaganda, letelepedés, stb.).

A városban élő örmények, albánok, ifjútörökök tevékenységének nyomon követése, és ezekről a nagykövetség tájékoztatása.

Előterjesztés készítése a város görög lakosságának szervezetbe tömörítéséről, hogy a görög közösséget a nélkül lehessen vezetni, hogy veszélynek tennék ki a görög nagykövetséget.

A nagykövet válaszában közölte, hogy a tevékenység kezdetével várnia kell a görög kormány egyértelmű utasításainak megérkezéséig.”⁴³¹

Szükség volt Danklisz közbenjárására, ugyanis a minisztérium részéről fenntartások fogalmazódtak meg. Attól féltek, hogy a tevékenység túl fogja lépni a békés kereteket, és a lakosság felfegyverzéséhez fog vezetni. Május 22-én írta Danklisz Szuliotisznak Athénból:

„A minisztérium munkatársai kételkednek abban, hogy a szervezet teljes egészében békés tevékenységet fog folytatni Konstantinápolyban, és ezért bizalmatlanok. [...] Biztosítottam őket, hogy felesleges az aggodalmuk, mivel a tevékenység mindig be fogja tartani a nagykövet

---

⁴³⁰ Danklisz, P.: i. m. 329 o.

⁴³¹ Uo. 331. o.

utasításait. [...] A következőkben arra kérlek, hogy nagyon vigyázzatok tevékenységetekkel, hogy teljesen békés természetű legyen, és ne haragítsátok magatokra a nagykövetet; tartózkodjatok fegyverek behozatalától és a lakosság felfegyverzésétől.”⁴³²

Ezzel elhárult az akadály a szervezet megalakulása előtt, amiről Dragumisz számolt be Danklisznak írt, május 28-án kelt levelében:

„Z [ti. Szuliotisz] is és én is beszéltem G-vel [Gripárisz konstantinápolyi görög nagykövet], aki engedélyezte az összes általános békés tevékenységünket a Z által előterjesztett tervezet alapján, mint például az információgyűjtés és gazdasági hadviselésünk alapelveinek összeírása. Úgy tartja a nagykövet, hogy ez a munka hasznos lesz a hivatalnokoknak is, és hajlandónak mutatkozott azonnal levelet írni Th-nek [Theotokisz görög miniszterelnök], hogy egyértelmű utasításokat kapjon ezzel kapcsolatban feljebbvalójától.”⁴³³

Június közepére a miniszterelnök, a külügyminisztérium és a konstantinápolyi nagykövet engedélye alapján megkezdhette tevékenységét a Konstantinápolyi Szervezet azzal a feltétellel, hogy ha bármiféle nézetkülönbség merülne föl a nagykövet és a szervezet között, az a haladéktalan visszahívást, és a tevékenység megszüntetését jelentené a későbbiekre nézve is.

A szervezet felépítése és kezdeti céljai

A Várost körzetekre osztották fel, és megpróbálták minden fontosabb szakmába görögöket bejuttatni, akik ezt követően információval szolgálhattak.

„A Konstantinápolyi Szervezetet a Szaloniki Szervezet mintájára szerveztük meg. [...] Először csak Jon [Dragumisz] néhány ismerősét szerveztük be, és csak 1912-re érte el a tagok létszáma az 500 főt. Figyelembe véve azokat a térképeket, melyeket a Patriarchátuson, a követségen és a különböző szövetségeken találtunk, és az összegyűjtött információk alapján körzetekre osztottuk fel Konstantinápolyt. Magát a várost 30, míg környékét még 6 körzetre. Minden körzet élén egy-egy vezető állt, aki összegyűjtötte az információkat, és a Szervezet központjától átvette az utasításokat.

---

⁴³² Uo. 332–333. o.

⁴³³ Uo. 334. o.

[...] Engem, mint a Szervezet vezetőjét, a működés végéig sem ismert személyesen 50 beavatottnál több.”⁴³⁴

A leghasznosabb értesülésekkel a görög pincérek látták el a szervezet vezetését, és ebben az időszakban az oszmán főváros pincéreinek túlnyomó többsége görög volt. Az alkotmány 1908. júliusi kihirdetése után ez annyiban módosult, hogy az állampolgári egyenlőséget szavatoló alkotmány működésének elősegítése került a középpontba. E mellett a görög közösségek privilégiumainak megőrzésére és a közösségek autonómiájának (a millet-rendszernek) a védelmére törekedtek. A szervezet bevételei szempontjából (és így működéséhez is) a legfontosabb anyagi háttér az *Amiviász* képviselőtől adódó jutalék képezte, amit a vállalat által az összes török területen megkötött biztosításból kapott meg. Ezen kívül a görög külügyminisztérium ígéretet tett Danklisz ezredesnek, hogy havonta 1000, majd 1500 drachma támogatást fog folyósítani a szervezet működéséhez.⁴³⁵ Szuliotisz szerint azonban „ezt nagyon rendszertelenül küldte nekünk a minisztérium. Az alkotmány kihirdetése után viszont küldött nekünk pénzt rendkívüli kiadásokra, és hozzájárulást azoknak a tanároknak a kinevezéséhez, akiket ’bolgár’ településekre neveztünk ki.”⁴³⁶ Harmadik bevételi forrása a tagok által fizetett tagdíj volt, mely havonta 1000–1500 drachmát⁴³⁷ jelentett a szervezet számára, és nem csak a tagdíjból folyt be, de az egyéb hozzájárulásokból és adományokból is.

A Szervezet a megalakulását követő időszakban csak két konkrét tevékenységet fejtett ki: a görög identitás és kultúra ápolását és erősítését, valamint a török fennhatóság alatt élő bolgárokkal szembeni küzdelmet (mint ahogy azt már Thesszalonikiben is láttuk). Komoly erőfeszítéseket tettek, hogy a görög nyelvű feliratokat és a görög nyelv használatát minél jobban terjesszék, ugyanis egyre több görög család konstantinápolyi idegen (főleg francia) nyelvű iskolába íratta be gyermekét.

„Megpróbáltunk minél több gyermeket kivenni a francia iskolákból, és görög iskolába járatni őket, sőt még gyűjtést is rendeztünk a szegényeknek, hogy ne szoruljanak rá a katolikus adományokra és iskolákra.”⁴³⁸

---

⁴³⁴ Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 40. o.

⁴³⁵ Uo. 41. o.

⁴³⁶ Uo.

⁴³⁷ Uo. 260. o.

⁴³⁸ Uo. 48. o. A szervezet ez irányú tevékenysége olyan sikeres volt, hogy 1909-re iskolát is alapított, ahol 500 diák tanult.

E mellett kevésbé békés tevékenységet is folytattak, úgy mint fegyverek behozatalát és szétosztását a város görög közössége körében; főleg a bolgár aktivitás visszaszorítása érdekében.

„A Városban élő bolgárokról katalógust készítettünk, amiket elküldtünk a beavatott tagoknak a vonatkozó utasításokkal együtt. [...] Az útmutatások nagyon hasonlóak voltak a Szaloniki Szervezetéhez: minden lehető módon megkárosítani és bántalmazni őket. [...] Szalonikihez hasonlóan kereskedelmi háború is kitört a bolgárok ellen, és mivel a Város szakadárjainak a többsége tejesember és kertész volt, ellenük kezdte meg a szervezet tevékenységét, hogy ebből a két foglalkozásból is kiszorítsuk őket.”⁴³⁹

Az 1908. júliusi ifjútörök forradalom kitörése után egy átmeneti békés periódus következett, amit az alkotmány kihirdetése miatt érzett eufórikus öröm idézett elő. A bolgárok, görögök és a törökök – legalábbis rövid időre úgy tűnt – megbékéltek egymással, és stabilizálódott az Oszmán Birodalom helyzete is. Az 1908 októberében bekövetkező események azonban lényegesen megváltoztatták ezt az „idilli állapotot”. Kiújultak a bolgár–görög atrocitások, és egyre véresebbek lettek a bolgár–bolgár összetűzések is az IMRO és a Külső Macedón Szervezet között is.

A szervezet tevékenysége az alkotmány kihirdetését követően

Az 1908-as oszmán alkotmány a birodalom népeinek állampolgári egyenlőségén alapult. Ez a fejlemény kedvezett Szuliotisz elképzeléseinek, aki ekkor már a görögök bolgárellenes harcánál magasabb célt fogalmazott meg: a Macedón Harc helyett a Keleti Föderáció eszméjében kezdett el gondolkodni. Ekkor, a görög külügyminiszternek írt levelében írt először „nemzeti programjáról”, mely a görög külpolitika felülvizsgálatát és megváltoztatását is szükségesnek látta.

„Amilyen gyorsan csak lehet a görög politikának meg kell változnia, és nem egy nagy területű görög állam létrehozására kell törekednie, hanem a Balkán-félsziget és Kis-Ázsia államainak és népeinek szövetségét megvalósítania. Ezt pedig egy Görögország és az Oszmán Birodalom közötti szövetség megkötésével kell kezdeni.”⁴⁴⁰

---

⁴³⁹ Uo. 54. o.

⁴⁴⁰ Uo. 65. o.

Végső célja ennek a Keleti Föderációnak a létrehozása volt, mely az összes itt élő nemzetet egyesítette volna egy államon belül. A tervezet a Kelet–Mediterráneum területén élő népek politikai hasonlóságán alapult volna, és megőrizte volna az égei-tengeri népek alapvető kulturális azonosságát.⁴⁴¹

„Mi, a Balkán-félsziget és Kis-Ázsia nemzetei sokkal nagyobb rokonságban állunk egymással, mint ahogy azt fanatikus neveltetésünk és tanulmányaink elképzelni engedik. Hosszú generációkon át keveredtek őseink egymással úgy, hogy bármilyen formában vagyunk is most megkülönböztetve egymástól, nemzetekként vagy államokként, mindegyikünkben különböző embertani típusok találhatóak, s mégis könnyű megkülönböztetni minket a többi európai és ázsiai néptől. Nemzedékeken keresztül őseink egyazon államban éltek, több mint ezer éven át a Bizánci, ma pedig az Oszmán Birodalom polgáraiként.

Thesszalonikiben még konokul próbáltam meg háttérbe szorítani és kiküszöbölni ezeket az érzéseket, mint ahogyan minden más benyomást is, ami eltántoríthatott volna attól a céltől, amiért Macedóniába jöttem. A Városban azonban egyre gyakrabban ragadtak magukkal olyan pillanatok, amikor nem tudtam nem meghatódni a balkáni és kis-ázsiai nemzetek rokonságára és közös balszerencséjére gondolva, s megfogalmazódott bennem, hogy csakis az összefogás jelentheti az egyedüli reményt a külső elnyomás lerázására.”⁴⁴²

A konföderáció megvalósulása után lehetőség lett volna a következő lépés megvalósítására, a nemzetek feletti „keleti faj” vagy nemzet létrehozására. Az új rendszer a Kelet népeinek együttműködésének alapjait fektetné le, az oszmán vezetésben pedig a görögök arányos képviselőjét valósítaná meg, hiszen a görögök nem csak létszámukat, hanem gazdasági erejüket tekintve is jelentős szerepet játszottak a birodalmon belül.⁴⁴³ Ugyanakkor az ifjútörökök a másik oldalról egyre inkább homogenizációra törekedtek, mind gyakrabban már erőszakos eszközökkel is. Szuliotisz keleti eszméje a Konstantinápolyi Szervezeten belül körvonalazódott, de többször módosította elképzelését, legradikálisabban 1910-ben. Eredeti tervét a következőképpen fogalmazta meg:

---

⁴⁴¹ Itt a már korábban említett Köztes Terület egyik újabb megjelenéséről és értelmezéséről van szó. Szuliotisz is úgy gondolta, hogy a hasonló gazdasági-politikai-kulturális fejlődés összekapcsolja ezeket a népeket (például a bizánci és oszmán fennhatóság körülbelül 1500 éve).

⁴⁴² Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 61–62. o.

⁴⁴³ Éppen a kedvező körülmények miatt tűnik paradoxonnak, hogy pont ekkor kiáltotta ki Kréta lakossága az uniót Görögországgal. Ez a krízis idézte elő az első bizalmatlanságot a görögök és az ifjútörökök között. Ezt Szuliotisz is így gondolta: „Görögország félve mondta azt, hogy nem volt tudomása a kréti puccsról, miközben az egész világ tudott előkészületeiről. Nem ismerte el az egyesülést, de nem is ítélte el, miközben az ifjútörökök ezt kérték.” Uo. 15. o.

„Ahhoz, hogy sikerüljön a cél, mostantól a következő programot kell követnünk: törekednünk kell az ifjútörökök által kikiáltott alkotmányt kihasználva a Patriarchátus privilégiumainak megtartására, valamint arra, hogy a török területen élő görögöket a törökökkel egyenlőként kezeljék, és létszámuknak, valamint képességeiknek megfelelően legyenek képviselve az alkotmányos oszmán állam vezetésében és adminisztrációjában. Ha a fenti próbálkozás az Oszmán Birodalom államformájának megváltozását kihasználva sem sikerül, meg kell próbálni megállapodni az oszmán állam többi nemzetiségével, a nem törökökkel (legalábbis a keresztényekkel), és együtt küzdeni azért, hogy az ifjútörökök fogadják el a nem török nemzetiségek létezését és valóságos alkotmányos egyenlőségüket. Ha a fenti próbálkozások közül valamelyik sikerülne, az megkönnyítené egy szövetség létrehozását Görögország és a Porta között, ami egy Balkán Föderáció alapjául szolgálhatna a későbbiekben. Ami Krétát illeti, Görögországnak és a krétaiaknak be kellene érniük a sziget teljes autonómiájával, anélkül, hogy kérnék, és kényszerítenék az egyesülését Görögországgal. Ha azonban az összes fenti próbálkozás kudarcot vall, akkor Görögországnak meg kell állapodnia a többi balkáni állammal, hogy diplomáciai úton segítsenek az Oszmán Birodalom területén élő honfitársaink nemzeti létezését és alkotmányos egyenlőségét elismertetni. Oszmán területen élő hazánkfiával együttműködve, és a balkáni államok diplomáciai együttműködésével könnyebbé válna egy általánosabb megállapodás is a Portával szemben, ha az ifjútörökök hajthatatlanok maradnak. Ám ebben a stádiumban a görög kormánynak nagyon kell vigyáznia. A háborús fenyegetést csak az ifjútörökök meggyőzésére szabad felhasználni. Semmiképp sem lehet háborút kezdeni az előtt, hogy meggyőződnénk róla, hogy a háború után létrejön egy Balkán Föderáció, melynek az Oszmán Birodalom is része lesz – legalábbis ami megmarad belőle. [...] Hogy a lehető legelőnyösebb legyen nekünk, ezt az együttműködést egy Athén és a Porta közötti szövetséggel kell kezdeni. Ez a szövetség pedig csak két feltétellel lehetséges: először is a külföldön (oszmán területen) élő görögök nemzeti létének tiszteletben tartásával, és részvételükkel a török hivatalokban; másodsor a krétai krízis megoldásával: teljes autonómia adásával a szigetnek. A Konstantinápolyi Szervezet az első feltétel megvalósítását vállalja, kihasználva az oszmán alkotmány kihirdetését.”⁴⁴⁴

1908. július 31-én, közvetlenül az alkotmány kihirdetése után a szervezet részletes utasításokat adott ki az összes részleg vezetőjének, melyekben a megváltozott politikai helyzethez alkalmazkodó

---

⁴⁴⁴ Uo. 16–17. o.

tevékenységek és követendő magatartást részletezték, külön minden nemzetiséggel kapcsolatban. Az általános utasítások szerint:

„1. Az Oszmán Birodalom területén élő görögöknek teljes bizalommal kell a törökök felé fordulniuk, [...] bizonytságot kell tenni közös érdekeikről, származásukról, népszokásaikról és közös politikai céljaikról.

2. A bolgárokkal kapcsolatban a görögök meg vannak győződve arról, hogy ők, és a többi szláv nép az Oszmán Birodalomra fenyegető fő veszély, és így a törökök és a görögök célja egyaránt a védekezés lesz velük szemben, minden lehető módon, de az újabb utasításokig csak békés ellenállásról lehet szó.

3. Az albánok testvéri nemzet, és a legfőbb kívánság a velük való együttműködés kialakítása. De miután a külföldi hatalmak félrevezették őket, egyelőre nincs együttműködés és tárgyalások sem folynak velük. Ameddig nem érkezik új utasítás, várakozó álláspontot kell velük szemben tanúsítani.

4. Ugyancsak várakozó álláspontot kell tanúsítani egyelőre az örményekkel kapcsolatban is, akikkel az együttműködés most nem lenne szerencsés.

5. A románokkal nagyon óvatosan kell bánni, és világosan meg kell nekik mondani, hogy azokat a célokat, melyekért ők szervezkednek, csak a propaganda fő képviselői és vezetői tűzték ki, és szándékosan és elismerten csak a vizsályszítás a célja. Ha segítenek a bolgároknak, ugyan úgy kell hozzájuk viszonyulni, mint a bolgárokhöz.

6. A zsidóknak és a levanteieknek [velencei és más katolikus kereskedők] nincs politikai céljuk, a görögöknek ezért nem szabad őket ellenségnek tekinteniük. Természetesen a görög kereskedők versengenek velük, de csak mint kereskedők a kereskedőkkel szemben.

7. Az európaiak [nagy hatalmak és nyugati országok] ártalmasaknak tűnnek beavatkozásaikkal. Velük kapcsolatba a szervezet később (ma este) fog külön utasításokat adni.

8. A pátriarcha a nemzet jelképe, kiváltságait meg kell óvni.⁴⁴⁵

A bolgárokkal szembeni ellenérzés tehát nem csökkent sokat, ahogy a gazdasági hadviselés és bojkott is tovább tartott velük szemben. Például az általános útmutatás szerint egy görög sem vehetett semmilyen terméket bolgártól, és egy görög sem alkalmazhatott bolgár segédet, vagy más munkaerőt.⁴⁴⁶

---

⁴⁴⁵ Uo. 232–233. o.

⁴⁴⁶ Uo. 233–234. o.

Júliusban elkészített a szervezet egy igen terjedelmes beszámolót, melyben az athéni kormány politikáját kritizálta, és új bel- valamint külpolitikai program megfogalmazására szólította fel a hatalmon lévő görög kormányt. A *Görög program* címmel összeállított politikai tervezet igen kritikusan marasztalta el Athént, amiért szerintük egy kétséges és bizonytalan álom vezetési tudat alatt a görög kormányt és nemzetet,⁴⁴⁷ ugyanakkor nem rendelkezik jól átgondolt politikai programmal. A görög királyság helyzetét vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy hiányoznak az igazi politikai pártok a jelenlegi Görögországból, mert az összes párt kétségekkel teli és összezavarodott, tehát még belpolitikai programmal sem rendelkeznek. Az állam erőtlensége és határozatlansága pedig a többi nemzettel való együttműködés hiányában mutatkozik meg, hiszen nem képes sem ősztintén, sem meghatározott időtartamra együttműködni egy másik állammal sem, és kalandor politikát folytatva veszélyezteti a görögség alapvető érdekeit.⁴⁴⁸

„Ha pedig a Görög Királyság nem képes megérteni a görögséget és beteljesíteni a görög vágyakat és célokat, úgy gondoljuk, hogy akkor minél hamarabb a következő egyszerű célokat kell felállítani:

A, Minden lehető erővel és eszközzel a görög királyság belső fejlesztését és megerősítését végrehajtani.

B, Minden lehető eszközzel az Oszmán Birodalom területén élő görög nemzet fejlődését támogatni.

Ezekből következően a következő két program körvonalazódik:

A, A Görög Királyságot érintően: 1. Szövetség kötése az oszmán állammal, mely lemond a Krétára vonatkozó összes jogáról, míg Görögország lemondana minden, az oszmán állam területe felé irányuló terjeszkedési szándékáról, melyek nem érintik a B/2. számú pontot. 2. Átgondolt belpolitikai program megfogalmazása.

B, Az Oszmán Birodalom görögségére vonatkozóan: 1. Megegyezik az A/1. programponntal. 2. Az oszmán állam törvényei az alkotmányban rögzített kiváltságok és jogok tiszteletben tartásán alapuljanak, az ortodox keresztények oktatási és egyházi kérdéseit a patriarchátus vegye kézbe. 3. A belföldi programot (nemzetszervezés és szabályozás), a 2. pont szerint a patriarchátusra kell bízni.⁴⁴⁹

---

⁴⁴⁷ Uo. 270. o.

⁴⁴⁸ Uo. 270–271. o.

⁴⁴⁹ Uo. 272–273. o.

A Konstantinápolyi Szervezet magyarázatot is fűzött az előbbi pontokhoz, melyben egyértelműen kijelentette, hogy az 1. számú pont értelmében Görögországnak mindenféle, az oszmán állammal szembeni terjeszkedő szándékáról le kell mondania, mert csak ez nyújthat alapot a két ország közti bizalmatlanság megszüntetéséhez, és csak így térhetnek vissza az oszmán területen élő görögök valódi politikai és gazdasági fejlődéséhez.

Október 31-én a szervezet nemcsak az elmúlt három hónap alatt elért eredményekről számolt be (mint például a bolgár tejcarnokok bezárásáról, és általános gazdasági visszaszorításukról), hanem az örményekhez fűződő viszony megváltozásáról is.⁴⁵⁰ A korábbi távolságtartó magatartással szemben ugyanis a *Politikai Szövetség* (a Konstantinápolyi Szervezet már említett, 1910. április 4-én alapított periodikája), az örményekkel történő szoros együttműködést javasolta. Szerintük rövidesen a török területeken élő görögöknek nagyon hasznos támaszai lesznek az örmények, és az együttműködés mellett a konstantinápolyi pátriárka és az örmény pátriárka közösen (és hivatalosan) is tiltakozhat a török kormánynál a keresztények védelmében. Ennek értelmében az elkezdett együttműködés szorosabbá tételét szorgalmazta és sürgette a szervezet több utasításában is.

A Konstantinápolyi Szervezet a liberális oszmánok vezetőjének, Szabáheddin hercegnek az elképzeléseivel szimpatizált, aki a Birodalom decentralizálását tűzte ki célul, és aki a görög külügyminisztériummal is kapcsolatban állt, és az ifjútörök forradalmat követően görög segítséggel érkezett vissza Konstantinápolyba. Jól szimbolizálja az együttműködésre való törekvést a herceg visszatérése Franciaországból, mikor színpadias külsőségek között az őt szállító hajó kikötött Pireuszban augusztus közepén. Nemcsak ünneplő tömeg fogadta őt, hanem a görög kormány hivatalos küldöttsége is üdvözölte visszatértét, míg a Konstantinápolyi Szervezet erkölcsi és anyagi támogatást is biztosított neki az oszmán fővárosban, hogy kiépíthesse saját politikai táborát a városban, és így eredményesen vehessen részt a közelgő választásokon.⁴⁵¹ A herceg cserébe több nyilatkozatában is megerősítette a görög nemzet előjogait és nyelvhasználati kiváltságait.

Az Egység és Haladás Bizottsága az 1909-es ellenforradalom után sikeresen visszaszerezte a hatalmat, és stabilizálta a helyzetét. Ezzel a liberálisok végleg háttérbe szorultak a nacionalistákkal szemben. Ezt követően gyorsan kiderült, hogy a nemzetiségeknek ígért különleges előjogok már összeegyeztethetetlenek az ifjútörökök új elképzelésével, mely szerint a kisebbségek veszélyt

---

⁴⁵⁰ Uo. 239. o.

⁴⁵¹ Uo. 94. o.

jelentenek a Birodalom területi integritására. Ezt a helyzetet csak rontotta a krétai kérdés újbóli kiéleződése 1909 júliusában, mely két fontos következménnyel járt. Egyrészt a török álláspont határozottabbá vált Macedóniában, másrészt a törökök augusztus 1-jétől kizárták a görög hajókat a Birodalom kereskedelméből, ami súlyosan érintette a görög kereskedőket. Az Oszmán Birodalom harcias álláspontja káros következményekkel járt az oszmán-görögökre, akik közül sokat el is bocsátottak állásukból. (A törökök ellenséges álláspontja az 1909-ben Görögországban lezajlott Gudi-puccsnak is köszönhető, ugyanis ezt veszélyesnek tartották magukra nézve.) Fontos kérdés volt még a Szervezet számára az oszmán-görögök sorkötelezettségének a kérdése, amit az állampolgári egyenlőség alapján valósítanának meg. A Birodalom görög állampolgárai többször kérték már az oszmán parlament görög képviselőin keresztül a nem muzulmánok sorkötelezettségének bevezetését. Ezt végül 1909 júliusában fogadták el, mikor Sefket pasa kifejtette, hogy az oszmán hadsereg negyedét fogják alkotni a keresztények. A Szervezet és a konstantinápolyi pátriárka megpróbálta keresztülvinni, hogy ugyanilyen arányban legyenek képviselve a keresztények a hadsereg tisztjei között, a parlamentben és az összes állami hivatalban is.⁴⁵² (Ezt természetesen nem sikerült elérni, sőt az 1912-es választások után jóval kevesebb keresztény került be az oszmán parlamentbe, mint az 1908-as választások után.)

1909 júliusában elhagyták Macedóniát a külföldi tisztek, és szeptemberre feloszlott a Macedón Nemzetközi Pénzügyi Bizottság is,⁴⁵³ mellyel az 1903. évi reformok utolsó eredménye és nyoma is eltűnt, amit a nagyhatalmaknak sikerült elérniük a török kormánynál. Ez a fejlemény szintén nem a megbékélést és a stabilizációt segítette elő.

Hiába támogatta a görög kormány a Szervezet programját, és állt fenn szoros együttműködés közöttük, az ifjútörökök nem voltak meggyőződve a görögök őszinteségéről. Ezt a bizalmatlanságot csak növelte az, hogy a krétai kérdés folyamatosan napirenden volt a két ország diplomáciai konfliktusaiban. Májusban történt a már említett incidens, mikor a krétai görög képviselők egy része az athéni parlament munkájában akartak részt venni (szerintük ugyanis már egyesült a sziget Görögországgal), amit ugyan a görög kormány nem engedett meg, de a török hatóságok így is heves tiltakozásba kezdtek. A krétai ügy kiéleződésére válaszul több török napilap is nyilvánosságra hozta a török területen található görög követségeken dolgozó görög tisztek névsorát.⁴⁵⁴ A hatalmon lévő

---

⁴⁵² A Konstantinápolyi Szervezet elképzelése szerint egy soknemzetiségű birodalom képviselőit úgy kell működnie, ahogy az Osztrák-Magyar Monarchia országgyűlése működött.

⁴⁵³ Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 103. o.

⁴⁵⁴ Uo. 104. o.

Rallis-kormány ennek hatására visszarendelte az összes, oszmán területen tevékenykedő tisztet. Szuliotisz így emlékszik erre vissza:

„Ekkor, augusztus elején, engem is arra kényszerített a görög kormány, hogy Athénba távozzak. Így jelen voltam az augusztus közepén lezajló Gudi-puccson, és személyesen találkoztam Venizelossal is, akinek beszámoltam a Konstantinápolyi Szervezet nemzeti programjáról. Úgy tűnt, hogy a görög politikusok közül ő értette meg leginkább. Öt és fél hónapot maradtam Athénban, végül 1910. január 15-én Konsztantinidisz görög hadügyminiszter megkeresett, és közölte, hogy azonnali hatállyal vissza kell térnem Konstantinápolyba. Adott egy hivatalos okmányt is, mely szerint én a görög kormány szolgálatában álló újságíró vagyok.”⁴⁵⁵

1910 áprilisában jelent meg a *Politikai Szövetség* első száma Bousziosz szerkesztésében, azzal a céllal, hogy a görög parlamenti képviselők orgánusaként, és a Szervezet szócsöveként népszerűsítse elképzeléseiket,⁴⁵⁶ de a konstantinápolyi pátriárka, III. Joachim⁴⁵⁷ támogatását is élvezte, aki végig a görögség érdekeinek és jogainak védelméért harcolt. A Konstantinápolyi Szervezet több esetben megmutatta, hogy a Birodalom megmentése volt az érdeke. Nem próbált meg előnyt kovácsolni azokból a nehézségekből, melyekkel az ifjútörökök néztek szembe, és nem idézett elő további zavargásokat. Be akarta bizonyítani, hogy „az egyetlen megoldás a Birodalom konzerválása és a nemzetiségek együttműködése. Ehhez az elején szövetséget kellene kötni Görögország és az Oszmán Birodalom között.”⁴⁵⁸ Ezt követhetné a többi nemzet közötti együttműködés, de nem a Portával szemben, hanem a Birodalom megóvásáért. Annak ellenére, hogy a törökök nem lelkesedtek az ötletért, a Szervezet folytatta erőfeszítéseit. Még amikor az Egység és Haladás Bizottsága kisebbség-ellenes politikát kezdett el folytatni, a Szervezet még akkor is azt válaszolta, hogy a nemzetiségek (millet) koalíciót fognak alkotni, de nem az állam ellen, hanem annak megvédéséért. Eközben az oszmán parlament görög képviselői elkészítettek egy előterjesztést, amit be is nyújtottak a török kormánynak:

„Ezennel előterjesztjük ezt a memorandumot, mint végső kötelezettséget az állam felé. [...] A görögök támogatják egy erős állam megalakulását. [...] Sajnálatos, hogy az állam (török állam)

---

⁴⁵⁵ Uo. 105. o. Innentől kezdve egészen az első Balkán-háború kitöréséig az oszmán fővárosban tartózkodott, tehát 1908 elejétől 1912 ősziéig végig a városban volt, leszámítva az előbb említett bő öt hónapot.

⁴⁵⁶ Hamoudopoulou: i. m. 19. o.

⁴⁵⁷ III. Joachim 1834-ben született a Boszporusz mellett. 1846-ban Athosz szent hegyére távozott a Pantokratorosz kolostorba, 1849 és 1854 között Bukarestben, majd 1860-ig Bécsben tartózkodott teológiai képzéseken. 1865 és 1872 között Várna érseke, 1874–1878-ig Thesszaloniki érseke, majd 1878-tól 1912-ig konstantinápolyi pátriárka, a török fennhatóság alatt élő görögök nemzeti ügyének nagy támogatója.

⁴⁵⁸ Xanalthosz: *The Greeks and the Turks on the Eve of the Balkan Wars*. In: *Balkan Studies*, 1962, 285. o.

csak egy nemzetet támogat, a törököt. [...] Ugyanez a politika valósult meg az önkényuralmi rendszer alatt, és hozta el annak bukását. [...] Leginkább attól félünk, hogy ez most gyorsabban fog bekövetkezni. [...] Mi hűségnek hívjuk azt, amivel az Anyaországnak tartozunk, [...] minden nemzetiség számára egyenlő jogokat biztosítva kell újjászervezni az államot, és így a mi közös Anyaországunk erős lesz belülről, és elismert, üdvözölt külföldön.”⁴⁵⁹

Ehhez az állásponthoz teljesen hasonló III. Joachim konstantinápolyi pátriárka véleménye is, aki az ifjútörökök magatartásával kapcsolatban a következőket válaszolta:

„Sajnálatos, hogy a (török) kormány nem akarja megérteni, hogy különbség van az állam és a nemzet között. [...] A görögök létszáma nem számít. A kormányt nem lehet meggyőzni arról, hogy a görög millet célja ugyanaz, mint az állam érdeke, [...] saját magunk közös megőrzése és konzerválása.”⁴⁶⁰

A Konstantinápolyi Szervezet körlevelet küldött tagjainak, kifejtve a szervezet álláspontját ezzel kapcsolatban:

„A török területen élő görögök a törökök teljes bizalmát kell hogy élvezzék. Nem tehetnek semmi olyat, ami azt mutatná, hogy különválasztják saját sorsukat az államétól. [...] Hangsúlyoznunk kell, hogy a törökökhöz hasonlóan, mi is utálatot érzünk a bolgárok iránt – és mindenki más iránt is – akik összeesküdnek közös Anyaországunk ellen. [...] A bolgárok elleni gyűlöletünk legalább ugyanakkora, ha nem nagyobb, mert mi, [...] már a törökök érkezése előtt is harcoltunk velük. [...] Mi görögök, meg vagyunk győződve arról, hogy a bolgárok és a többi szláv az igazi fenyegetés mely az államra leselkedik, tehát a görögökre és a törökökre is. Mi mindenesetre meg fogjuk védeni az államot.”⁴⁶¹

Sajnos a törökök nem mutattak bizalmat ez iránt a barátságos közeledés (ajánlat) iránt. Sőt az alkotmány kihirdetését követő lelkesedés napjai alatt már görögellenes hangok is hallatszottak. Így a görögök egy részében kétségek kezdtek el felmerülni az új rezsimmel szemben. (Az objektivitás kedvéért hozzá kell azonban tenni, hogy a görög fél bizonyos nyilatkozatai sem voltak a Szervezet céljai szempontjából hasznosak, mint például a krétai kérdés folyamatos ébren tartása, és a Nagy Eszme szellemében tett expanziós törekvéseket tükröző nyilatkozatok.)

Miután az összes tárgyalási kísérlet meghiúsult az Egység és Haladás Bizottságával, a Konstantinápolyi Szervezet az Oszmán Birodalom többi nemzetiségével történő együttműködés felé

---

⁴⁵⁹ Uo. 286. o.

⁴⁶⁰ Uo.

⁴⁶¹ Uo. 286–287. o.

fordult, így próbálva kikényszeríteni, hogy az ifjútörökök fogadják el a nemzetiségek alkotmányos jogait.⁴⁶²

A szervezet politikai pálfordulása: görög–bolgár közeledés

A török parlament 1910 nyarán elfogadta az egyházi kérdéseket és az oktatást a görögök kárára rendező törvényjavaslatot, mely az iskolákat kivette a vallási közösségek ellenőrzése alól és állami felügyelet alá helyezte őket.⁴⁶³ Valójában ezzel kivonták az oktatást az egyház hatásköréből, ami már közvetlenül sértette a konstantinápolyi pátriárka előjogait. III. Joakim pátriárka ezért összehívta a Nagy Görög Nemzetgyűlést (Konstantinápolyban), ami 1910. szeptember 1-én tartotta meg nyitó ülését.⁴⁶⁴

Az összehívás ellen tiltakozott a török kormány, mert szerinte ez a beavatkozás „az alkotmányban foglaltakkal ellentétes, és az oszmanizmus aláaknázására irányul”.⁴⁶⁵ Ez volt az első nyílt konfliktus a patriarchátus és a török kormány között, mely a pátriárka előjogainak tiszteletben tartása és megóvása körül tört ki. III. Joakim ragaszkodott a nemzetgyűlés összehívásához (mint a görög egyház egyik előjogához), és nem fogadta el az oszmán kormány javaslatát, hogy kérjen ehhez engedélyt. A szeptember 1-én összeülő nemzetgyűlés fő napirendi pontja az előbb említett törvény elleni tiltakozás, és a betiltására való felhívás megfogalmazása volt, de legtöbb tagjának letartóztatása arra kényszerítette a pátriárkát, hogy feloszlassa a gyűlést.

A nemzetgyűlés viszontagságos összehívása után a Politikai Szövetség kezdeményezésére megalapították a Görög Politikai Pártot, melynek a 24 görög képviselőből 16 lett tagja.⁴⁶⁶ A párt megalakítását még az oszmán-görög közösség nagy részéről is heves bírálat érte, mert véleményük szerint megosztotta a görög képviselőket.

Szuliotisz-Nikolaidisz ezek után az események után állt elő egy új tervvel, megváltoztatva a Konstantinápolyi Szervezet céljait. Ez a törökök megkerülésével, a többi keresztény nemzet egyesítését tűzte ki célul, és fordult határozottan a korábbi ellenség: a bolgárok felé.

---

⁴⁶² Uo. 285. o.

⁴⁶³ Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 19. o.

⁴⁶⁴ Hamoudopoulou: i. m. 38. o.

⁴⁶⁵ Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 19. o.

Nem sokkal a javaslat elhangzása után Dorev bolgár képviselő meglátogatta görög kollegáját, Bouszioszt, és az ökumenikus pátriárkánál is tiszteletét tette, amit Bousziosz a bolgár exarchánál tett hivatalos látogatással viszonzott.⁴⁶⁷ Ezzel kezdetét vette a két nemzet közeledése, és a több évtizedes háborúskodás után megpróbáltak együttműködni közös érdekeik védelmében. A görög és bolgár képviselők közös fellépést határoztak el a parlamentben az ifjútörökök politikájával szemben, mely egyben már a görög kormány utasítását is mutatta, mely „más lehetőségek felé való puhatolózás”⁴⁶⁸-ra bízta Nikolaidiszt.

Nem sokkal ez után, 1911 januárjában az oszmán parlament görög képviselői meghívták az újévi Vaszilopita ünnepére⁴⁶⁹ keresztény kollegáikat, hogy megbeszéljék közös politikájukat, és a keresztény millet szerepét az Oszmán Birodalom egységesítésében.⁴⁷⁰ Ezen a politikai párbeszédén 18 görög, 3 örmény, 3 bolgár és 2 arab képviselő vett részt. Ezt a találkozót úgy értékelték, mint egy folyamatos véleménycsere kezdetét, és a közös politika kidolgozásának első állomását. Nyilatkozatuk szerint a török kormány munkájának a megkönnyítése és az állam egyesítése volt a céljuk. A Konstantinápolyi Szervezet által létrehozott Politikai Szövetség kezdeményezte a találkozót a közös együttműködés kialakításáért, amit a birodalom egész területén szerettek volna összehangolni és egyesíteni, ezért megalakították az Alkotmányos Politikai Szövetséget Bousziosz vezetésével, hogy minden nagyobb városban megnyithassák fiókirodájukat a nemzetiségek összefogásának propagálására. Tevékenységükről folyamatosan tájékoztatták a görög kormányt. Az oszmán parlament görög képviselői elküldték programjuk másolatát, és rendszeresen részletes beszámolókat továbbítottak Athénba.

A Konstantinápolyi Szervezet 1911. január 15-én memorandumot küldött a görög kormánynak, melyben a török területeken tapasztalható helyzetről számolt be, és amelyben már a törökökkel szembeni megváltozott politikája is megfogalmazódott.

„Együtt kell működni a többi nemzetiséggel, és

1. Tiltakoznia kell az összes oszmán területen élő kisebbségi közösségnek.
2. Meg kell szakítani a patriarchátusnak és az exarchátusnak a kapcsolatait a Magas Portával.
3. Az összes keresztény nemzetiségnek közös tömegtüntetést kell szerveznie a fővárosban.

---

⁴⁶⁶ Uo. 20. o.

⁴⁶⁷ Hamoudopoulou: i. m. 40–41. o.

⁴⁶⁸ Uo. 42. o. Ebben a közeledésben egyelőre a szerbek nem kívántak részt venni.

⁴⁶⁹ A Vaszilopita görög újévi szokás, családi vagy baráti körben az előre megsütött újévi torta közös megszegése és megevése. A tortába belesütnek egy fémpenzt, és aki megtalálja saját tortaszéletében, nagyon szerencsés lesz az újévben.

4. Az összes érintett nemzetiség parlamenti képviselőjének le kell mondania.
5. Az ortodox templomokat be kell zárni, a vallási üldöztetésről értesíteni kell a nagyhatalmakat.”⁴⁷¹

A keresztény nemzetiségeket nagyon hátrányosan érintették az oktatási és a sorkatonai kérdést szabályozó törvények, amiket 1911-ben fogadtak el, és amik szerintük megszegték az alkotmány által bejelentett és garantált egyenlőséget. Ezért tiltakozásba kezdett az oszmán-görög közösség, és 1911. május 9-én írásban is megfogalmazta követelésit a török kormány felé.

„Az oktatási kérdéssel kapcsolatban:

1. Egészen mostanáig a kormány engedélye nélkül működhetek az iskolák, természetes szabadságban. Mostantól ha új iskolát nyitunk értesíteni kell a kormányt, de követeljük, hogy a működéshez szükséges engedélyt automatikusan állítsák ki.
2. Az iskolák oktatási tervezetét a patriarchátus és az egyházmegye állítsa össze és hagyja jóvá.
3. Ha ezek után benyújtanak az oktatási minisztériumnak a közösségi [vallási] oktatásra vonatkozó általános tervezetet (ami meghatározza és jóváhagyja az intézkedéseket), azt a következőkben ne lehessen megváltoztatni. Ugyanígy ne kelljen minden iskolának évenként külön oktatási programot (tanrendet) összeállítani.
4. A tanárok a patriarchátus és az egyházmegye előtt vizsgázzassanak, és ők állítsák ki bizonyítványaikat és diplomájukat is. Ezt a hiteles tanítási okmányt az oktatási miniszter előtt adják át nekik.
5. Engedélyezze az oktatási miniszter a sorköteles tanároknak, hogy a kötelező katonai szolgálat helyett taníthassanak.
6. A közösségi [vallási] iskolákban végzetek bizonyítványait és diplomáit saját kisebbségi nyelvükön állítsák ki a patriarchátus és az egyházmegye jóváhagyása után, melyhez a török kormány török nyelvű fordítást is csatoljon. Ennek a hitelességét a patriarchátus hagyja jóvá.
7. Az állami költségvetésből előirányzott, az összes keresztény iskolára, és a keresztény gyermekek oktatására alapítandó iskolára a pénzt a szellemi vezető [pátriárka] kapja meg, aki az összes [ortodox] egyházi iskola vezetője is egyben.”⁴⁷²

A sorkötelezettséget illetően a legfontosabb követelések a következők voltak: az összes keresztény nemzet számára fordítsák le világosan és részletesen, valamint nyomtassák is ki az

---

⁴⁷⁰ Xanalathosz: i. m. 287; és Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 20. o.

⁴⁷¹ Uo. 156. o.

⁴⁷² Uo. 165–166. o.

összes katonai törvényt és szabályzatot, amit minden állampolgárnak ismernie kell. Vegyék figyelembe a keresztény vallást, nemzeti erkölcsöt, nevelést, kultúrát és szokásokat a tisztképző intézményekben és a hadseregben is. Csökkentsék az aktív katonai szolgálat hivatali idejét.⁴⁷³

Az Alkotmányos Politikai Szövetség kezdeményezésére 1911 augusztusában összeült Szalonikiben a macedón görögök nagygyűlése, miután tovább romlott a birodalom keresztény közösségeinek helyzete. A mintegy 80 képviselő megfogalmazott és elküldött a Portának egy memorandumot, melyben a valódi alkotmányos kormányzás bevezetését, és a nemzetiségekkel szembeni hátrányos megkülönböztetés megszüntetését kérték.⁴⁷⁴ A konstantinápolyi görög követség egy 1911. szeptemberi jelentésében megkérdezte a görög kormányt, hogy az Oszmán Birodalom mostani bonyolult és zavaros helyzetében az oszmán parlament keresztény képviselői és egyéb politikai vezetői milyen álláspontot képviseljenek. A képviselők azon az állásponton voltak, hogy nem csak ők működhetnének együtt más nemzetiségű oszmán állampolgárokkal (elsősorban a keresztényekkel), de a balkáni nemzetállamok is együttműködhetnének ugyanazért a célért.⁴⁷⁵ Azt a feltételt szabták viszont, hogy „egyikük sem támadhatja meg az Oszmán Birodalmat, csak ha valamelyiküket török támadás éri, akkor támadhatnak.”⁴⁷⁶

A görög külügyminiszter válaszában hozzájárult a nemzetiségek együttműködéséhez:

„A (görög) kormány jelenlegi politikai programja – ahogy az előző görög kormányé is – arra irányul, hogy tárgyalásos úton valósítsa meg az Oszmán Birodalom nem török nemzetiségeinek jogegyenlőségét. [...] Azt tanácsolja, hogy valósítsák meg a nemzetiségek unióját, de nem támadhatják meg az Oszmán Birodalmat. [...] A görögök elhatározták, hogy nem működnek együtt egy olyan mozgalomban, melynek célja a Portától való függetlenedés.”⁴⁷⁷

1910 végétől, de főleg 1911 elejétől az oszmán területen élő három keresztény nemzet hivatalosan is kinyilvánította, hogy közösen lép fel az oktatási és vallási diszkrimináció ellen, és a konstantinápolyi pátriárka, a bolgár exarcha, valamint az örmény gregoriánus pátriárka 1911 novemberében közösen nyújtottak be tiltakozást a keresztény közösségek vezetőiként a Magas Portához.⁴⁷⁸ Annak ellenére, hogy ennek a tiltakozásának sem lett eredménye, és a Porta

---

⁴⁷³ Részletesebben a sorkatonaságot érintő követeléseket ld.: Uo. 168–169. o.

⁴⁷⁴ Hamoudopoulou: i. m. 44. o.

⁴⁷⁵ Xanalathosz: i. m. 288. o.

⁴⁷⁶ Uo.

⁴⁷⁷ Uo. 289. o.

⁴⁷⁸ Vakalopoulosz: *Az ifjútürök forradalom és a görögség 1908–1912*, i. m. 307. o.

viSSzaautasította a követeléseket, a három egyházi vezető tovább folytatta a keresztények érdekképviseletét.

Ugyancsak 1911-ben abbamaradt a görög termékekkel szembeni török bojkott, mikor Olaszország háborút kezdett az oszmánokkal (1911 szeptembere), ami az ifjútörökök erőtlenségét mutatta a több irányból jelentkező nehézségekkel szemben. Ezt bizonyította a szintén 1911 végén (novemberben) tett bejelentés is, mely egy új török ellenzéki pártnak, a Szabadság és Egyetértés Pártjának a megalakulásáról szólt.⁴⁷⁹ A párt az ifjútörökök ellenzékeként lépett fel, számon kérte rajtuk az örmények, görögök, arabok, albánok, bolgárok elleni politikáját, és a nemzetiségek közötti együttműködés megvalósításáért szállt síkra.⁴⁸⁰ A párt utoljára fogta egységbe a keresztényeket és a liberális gondolkodású muzulmánokat egy közös cél érdekében, az ifjútörök hatalom megbuktatásáért. A párt megalakulásakor az oszmán parlament nem muzulmán képviselői először tartózkodó álláspontra helyezkedtek az új, ellenzéki párttal kapcsolatban, és még a görög kormány is csak a formális kapcsolatok fenntartására és távolságtartásra szólította fel az oszmán parlament görög képviselőit.⁴⁸¹ 1911 decemberétől viszont az Egység és Haladás Bizottságának meggyengülését tapasztalva, a görög kormány az ellenzéki párttal történő minél szorosabb együttműködést kezdte el szorgalmazni a török parlament görög képviselőinél. A görög képviselők magatartása is ingadozást mutatott. Azok, akik az Egység és Haladás Pártjával működtek eddig együtt az 1908-ban összeült parlamenten belül, úgy gondolták, hogy folytatniuk kell ezt az együttműködést a közelgő választásokon, és az azt követő új parlamenti ülésszak alatt is. Azok viszont, akik a nem muzulmán képviselők összefogását és együttműködését segítették korábban elő, az ellenzéki párt támogatóivá váltak.⁴⁸²

A hivatalos görög külpolitika vezetői elsőbbséget adtak a görög képviselők bolgár és albán nemzettel megvalósítandó együttműködésének, és csak ez után tartották fontosnak az újonnan alapított párttal való egyeztetést.

Időközben a görög–bolgár együttműködés is egyre szorosabbá vált, és 1912 január végén aláírtak egy görög–bolgár megállapodást a két nemzet választások előtti tevékenységének az összehangolásáról Szaloniki, Monszti, Szkopje és Adrianapolisz vilajetekben.⁴⁸³ A megegyezés lényege az volt, hogy közösen minél több képviselői helyet tudjanak megszerezni. A megállapodás

---

⁴⁷⁹ Boura, Katerina: i. m. 78. o.

⁴⁸⁰ *Amáthia*, 1911. 11. 09. szám; és Feroz, Ahmad: i. m. 99. o.

⁴⁸¹ Vakalopoulos: *Az ifjútörök forradalom és a görögség 1908–1912*, i. m. 332. o.

⁴⁸² Uo. 332. o.

szerint elosztották volna egymás között a képviselői székeket (Szaloniki vilajetében 4 görög és 3 bolgár; Monasztirben 4 görög és 2 bolgár; Szkopjében 2 bolgár; míg Adrianapoliszban 5-6 görög és 1 bolgár képviselő indult volna), és így összefogva jelentősen megnövelnék erejüket.⁴⁸⁴

Az ellenzéki Szabadság és Egyetértés pártjának megalakulásával megváltoztak a török belpolitikai viszonyok is. Több török képviselő is csatlakozott hozzájuk kiválva az ifjútörök Bizottságból, így azok elvesztették többségüket a parlamentben. Az 1912 tavaszára kiírt választások előtt az ellenzéki török párt úgy próbálta megszerezni a görög képviselők támogatását, hogy megígérte a görög képviselőknek: támogatásukért cserében felemelik kvótájukat az 1908-as 24 főről, 52 képviselői helyre az új parlamentben.⁴⁸⁵ A görög képviselők elfogadták a török ellenzéki párt közeledését is, és a bolgár együttműködés aláírásával körülbelül egy időben megegyeztek velük is. Az *Eleftherotipia* konstantinápolyi görög nyelvű újság 1912. január 1-én számolt be az Alkotmányos Politikai Szövetség, és a Szabadság és Egyetértés Pártjának találkozásáról, és közölte a két politikai csoport egymással kötött megállapodásának legfontosabb pontjait:

- „1. Legyenek biztosítva a kisebbségek jogai a választási rendszerben és mechanizmusban.
2. Biztosítani kell az ortodox egyház előjogait, fenntartani és megőrizni elvülhetetlenségét.
3. A kisebbségi oktatásban (az előbb említett pontok alapján) biztosítani kell a vallási közösség vezetőjének szabad irányítását, és ennek a vezetési szisztémának meg kell őriznie érintetlenségét. A kisebbségi iskolákban kiadott diplomákat egyenértékűnek kell elismerni az állami iskolákban szerzett, nekik megfelelő diplomákkal.
4. Az előbbi cikkelyeket, mint elfogadott alapelveket, be kell nyújtani a Szabadság és Egyetértés Pártjának soron következő kongresszusán, hogy alkotmánymódosítást terjeszthessen elő.
5. Az alkotmányos szokások tiszteletben tartása mellett a két csoport kapcsolatát a kölcsönös tiszteletre és megbecsülésre alapozza.

A Szabadság és Egyetértés Pártja elismeri, hogy az előbbi pontok megfelelnek, és egységben vannak a párt programjával, a birodalmi fermánnal és az alkotmányos kormányzással, míg az

---

⁴⁸³ Hamoudopoulou: i. m. 46. o.

⁴⁸⁴ Vakalopoulosz: *Az ifjútörök forradalom és a görögség 1908–1912*, i. m. 333. o. Ezzel kapcsolatban is lehet azonban más adatokat olvasni: Hamoudopoulou idézett munkájában (46. o.) a következő található: Szalonikiben 5 görög és 3 bolgár; Szkopjében 2 bolgár, Monasztirben 5 görög és 2 bolgár; Adrianapoliszban 8 görög és 1 bolgár képviselőt választanak majd meg.

⁴⁸⁵ Hamoudopoulou: i. m. 48. o.

Alkotmányos Politikai Szövetség kijelenti, hogy ténylegesen, a gyakorlatban is együtt szeretne működni a Szabadság és Egyetértés Pártjával Konstantinápolyban.”⁴⁸⁶

A párt így már 20 nappal megalakulása után sikereket ért el Konstantinápolyban a parlamenti választásokon, köszönhetően a görög szavazatoknak is.⁴⁸⁷ A tavasszal megrendezett választások azonban már csak papíron voltak demokratikusak, és folyamatosan érvényesült az ifjútörökök más nemzetiséggel szembeni elnyomó politikája, ami a képviselői helyek elosztásánál is megmutatkozott. Az 1908-as 26 görög parlamenti képviselői hely helyett 1912-ben csak 18-at kaptak a görögök,⁴⁸⁸ és az ifjútörökök még erőteljesebben folytatták választási győzelmük után a vallási kisebbségekkel szembeni erőszakos, beolvasztásra irányuló politikájukat. 1912 júliusában új törvényeket fogadtak el, melyek megtiltották olyan nyilvános beszédek elmondását, melyek magasabb rangú katonatisztek vagy az Egység és Haladás Bizottságának a kritikáját is tartalmazzák, ahogy megtiltották az ezzel kapcsolatos mindenféle véleménynyilvánítást, és a nyomtatott formában való megjelentetést is; de ezen túlmenően elhatározták az összes politikai klub és szövetség bezárását is.⁴⁸⁹

1912 nyarára a választások megnyerése ellenére is megrendült az ifjútörökök hatalma, és a birodalmon belül egy újabb irányból is veszély fenyegette a törököket, de Epirosz és Macedónia keresztény lakóit is: az albán nacionalizmus felől.

---

⁴⁸⁶ Az *Eleftherotipia* 1912. január 1-i számából, In: Szuliotisz-Nikolaidisz, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*, i. m. 184–185. o.

⁴⁸⁷ *Amálthia*, 1911. 11. 29. szám. Végül nem sikerült komoly áttérés az együttműködésben, mert az ifjútörökök feloszlatták a parlamentet, és általános választásokat tűztek ki. Feroz, Ahmad: i. m. 101–102. o.

⁴⁸⁸ Vakalopoulosz, Ap.: *Az ifjútörök forradalom és a görögség 1908–1912*, i. m. 336. o.

⁴⁸⁹ Uo. 339. o.

B, Albán–görög együttműködési törekvések 1912 előtt

Az albán nemzeti mozgalom az 1878 nyarán megalakított Prizreni Ligával vette kezdetét, melynek legfőbb törekvése a külföldi hatalmak albán területeken történő megjelenésének a megakadályozása, és az Oszmán Birodalmon belüli autonóm státus megszerzése volt, de még nem törekedett független Albánia megalakítására. Az albán nemzet védelmi ligájaként megalakult szervezet az 1878-as san-stefanói békeszerződés elleni tiltakozásként jött létre, ami albánok által is lakott területeket juttatott szerb és bolgár kézre. Az Albán Ligának is hívott szervezet egy ötponos programot fogadott el megalakulásakor, mely kulturális és közigazgatási autonómiát célozott meg:

- „1. Az albánok által lakott négy vilajetet egyesíteni kell.
2. A vilajet legfőbb szerve a Nemzetgyűlés legyen.
3. A vilajet tisztviselői ismerjék az albán nyelvet (a hivatalosan használt török mellett).
4. Az albán vilajetben az oktatás legyen albán nyelvű.
5. A vilajet költségvetési bevételeinek egy részét helyi fejlesztésre fordítsák (azaz a beszedett adók ne áramoljanak mind Konstantinápolyba).”⁴⁹⁰

Az 1903-as macedóniai felkelés hatására az albán nacionalizmus is felerősödött, és 1905-re már az albánok is fegyveres önvédelmi csoportokat hoztak létre. Az 1908-as ifjútörök forradalmat fenntartás nélkül támogatták, de mikor egyértelművé vált, hogy az oszmán kormányzat nem képes megvédeni muzulmán alattvalóit sőt, a balkáni területek folyamatosan függetlenednek az államhatalomtól (Bosznia-Hercegovina, Bulgária), az albánok 1910 márciusában általános felkelést robbantottak ki, amit a törökök kegyetlen megtorlása követett.

Az albánok már autonómiájuk célkitűzésével konfliktusba keveredtek Görögországgal, hiszen bizonyos területeket mindkét nemzet magának követelt. A legproblémásabb tájegység, melyre igényt tartottak mind az albánok, mind a görögök, az Észak-Epirosz (görög definíció szerint), vagy Dél-Albánia (albán elnevezés szerint) volt. A görögök arra hivatkoztak, hogy mivel a területen görög ortodox többség lakik, így az őket illeti, míg az albánok kiterjesztették követeléseiket Görög (Dél)-Epiroszra is, mivel szerintük egész Epiroszban nagyszámú muzulmán és ortodox albán népesség él. A probléma gyökerei a török millet-rendszerre vezethetőek vissza, mikor az ortodox albánokat görögnek, a muzulmánokat pedig töröknek tekintették.

---

⁴⁹⁰ Réti György: *Albánia sorsfordulói*. AULA 2000, Budapest, 31. o.

A határok csak még jobban összekeveredtek az 1864-es törvény miatt, ami előírta a tartományok újraszervezését, a vilajetek kialakítását.⁴⁹¹ Az új törvény értelmében felállított vilajetek közül négy érintette az albánok által (is) lakott területeket: Scutari, Monasztir, Janina és Koszovó.⁴⁹² Ez utóbbi igen népes szláv populációt is magába foglalt, míg Janina vilajetet úgy alakították ki a törökök, hogy vegyes albán és görög lakosságú legyen, és így ne lehessen Görögországhoz csatolni. (Ebbe a vilajetbe tartozott Thesszália és Epirosz is.) Az 1877–1878-as orosz–török háborút követő nagyhatalmi rendezés Görögországnak ítélte Thesszáliát (1881-ben), mellyel újabb albán területek kerültek ortodox ellenőrzés alá, mozgósítva az albán nemzet képviselőit. Albán részről már ekkor felmerült a Görögországgal kialakítandó esetleges föderáció elképzelése, és a berlini konferencián tartózkodó angol külügyminiszternek címzett jegyzékükben is szó esett egy esetleges görög–albán konföderáció lehetőségéről,⁴⁹³ de a nyelvi és kulturális szokások közti különbségek miatt ezt rögtön el is vetették.⁴⁹⁴ (Ugyanakkor ebben az időszakban volt népszerű Görögországban a pelaszg elmélet, mely a görög és az albán nemzet rokonságát hirdette.)

Az 1880-as években a görög kormány is közeledni próbált az albánokhoz, epiroszi területi igényeit békés kapcsolatok mellett szerette volna megvalósítani, és Athén még egy törökellenes koalíció tagjának is megpróbálta megnyerni az albánokat. A szorosabb kapcsolatok azonban csak az 1897-es görög vereséget követően alakultak ki, mikor tudatosult a görögökben az albán veszély, hiszen a török oldalon albán egységek is harcoltak ellenük a háborúban.

1899-ben görögországi albánok megalakították az *Athéni Albán Egyesületet*, mely az összefogásra és a békés kapcsolatok kialakítására törekedett.⁴⁹⁵ Az egyesület rögtön közzétett egy felhívást, melyben azt hangoztatta, hogy a vallási különbségek ellenére két testvérnemzetről van szó, és hogy csak a törökök szították mesterségesen a konfliktust közöttük. Az érvelés szerint a bizánci időkben egy vallás hívei és egy királyság részei voltak, és mivel Albánia nélkül Görögország csak fél állam (ahogy Albánia is Görögország nélkül az), el kell felejtetni a vallási

---

⁴⁹¹ Kondis, Basil: *Greece and Albania 1908–1914*. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976, 18. o. Az Oszmán Birodalom korábban elajetekből állt, amiket azonban az 1864-es Vilajet-törvény átszervezett. Innentől kezdve nevezik a legnagyobb közigazgatási egységet vilajetnek, melynek élén a központi kormányzat által kinevezett kormányzó (váli) áll. Az elnevezés megváltozásán kívül a reform a határok megváltoztatásával is járt, így az európai területeken is változást hozott. Az időben elnyúló átszervezés után, a 19. század végére 27 vilajetből állt a birodalom. Karpát, Kemal: i. m. 7. o.

⁴⁹² Uo. 20. o.

⁴⁹³ Csaplár Krisztián: i. m. 18–19. o.

⁴⁹⁴ Kondis, Basil: i. m. 23. o.

⁴⁹⁵ Uo. 30. o.

különbözőséget, és uniót kell létrehozni, mellyel nagy Görögország és nagy Albánia alakulna ki.⁴⁹⁶ Innentől kezdve szinte folyamatosan jelen volt a közös állam megalapításának az eszméje, ami az albánoknak a nemzeti egységet valósítaná meg és őrizné meg a föderáción belül, míg Athén számára a szláv veszéllyel való eredményes szembenézés lehetőségét jelentené. (A 20. század elején több görögországi kiadvány is propagálta a két nemzet összefogását, és egy görög–albán dualista állam megalakítását.)

Az alkotmány 1908-as bevezetését követően az albánok azonnal elkezdték követelni az albán nyelv elismerését az albániai és epiroszi görög iskolákban és templomokban, és azt, hogy mondja ki a Porta, hogy Epirosz Albánia integráns része. A görög kormány természetesen aggodalommal figyelte a nemzeti mozgalom kiterjedését, és megpróbált minden lehetőséget megragadni a helyzet konszolidálására. Az alkalom nem is késett sokáig, hiszen a legbefolyásosabb és legelismertebb albán politikus, Ismail Kemál⁴⁹⁷ 1908 augusztusában pár napra Athénba látogatott. Kemál még 1907 elején titkos egyezményt kötött Theotokisz görög miniszterelnökkel a görög–albán együttműködés fejlesztéséről, de a tárgyalásokon hiába vette részt a görög miniszterelnökön kívül Lámpros Koromilász szaloniki főkonzulja is, albán részről csak egy magánszemély jegyezte ellen a megállapodást. 1908-as látogatásakor Kemál újra felvetette egy görög–albán egyezmény szükségességét, és ígéretet tett, hogy Albániába érve népszerűsíteni fogja elképzeléseit az ott élő albánok között. A görög kormány jó szándékának bizonyításaként beleegyezett abba, hogy iskoláiban nem kötelező tárgyként tanítani fogják az albán nyelvet, görög betűkkel.⁴⁹⁸ (Ez igen fontos előrelépésnek számított, hiszen az albánok egyik első, és igen kitartó követelése éppen a nyelvhasználatra vonatkozott, és az arab helyett a latin betűs abc használatát követelte.)

A két nemzet közötti közeledést igen komolyan hátráltatta viszont az, hogy az albánok még mindig a törökök támogatásával, és 1908 után az új alkotmány előírásainak megfelelően szerettek volna autonómiát; míg a görög kormány sem bizonyult következetesnek az albán kérdésben, ha felvillant a lehetősége a török kormánnyal való együttműködésre.

---

⁴⁹⁶ Uo.

⁴⁹⁷ Ismail Kemál (1844–1919) Vlorában született egy előkelő és tehető albán családban. A janinai görög gimnázium elvégzése után Konstantinápolyba költözött, ahol jogot tanult, majd a liberális körökhöz csatlakozott, és szoros kapcsolatokat tartott fenn Midhát pasával is. A több nyelvet beszélő Kemált a külügyminisztérium alkalmazta tolmácsként, majd mindössze 25 évesen Várna kormányzójává nevezték ki. 1900-ban Tripoli válijának terjesztették elő, de ő nem fogadta el a tisztséget, mert az albán nemzet érdekében kívánt tevékenykedni. Már ekkor kiáltványokat tett közzé hazai és külföldi lapokban az albán nemzeti mozgalom programjáról. 1908-ban az első török parlament tagja. 1912. november 28-án ő kiáltotta ki Albánia függetlenségét, és ő lett az ország első kormányfője. A 20. század elején az albán–görög együttműködés híve. Réti György: i. m. 378–379. o.

⁴⁹⁸ Kondis, Basil: i. m. 40. o.

Az 1909-es ellenforradalmat követően az ifjútörökök egyre inkább központosításra törekvő nacionalista politikája az albán területeken is érezte a hatását. Az 1909. novemberi fegyveres alakulatok és bandák felszámolását előíró törvényt Macedónia és Albánia területén is bevezették, és helyenként igen keményen próbálták betartatni. Ebben a légkörben 1910. márciusában Koszovó hegyi területein élő keresztény albánok ragadtak fegyvert, és Pristina központtal felkelést robbantottak ki.⁴⁹⁹ Rögtön ezt követően kongresszust hívtak össze Monasztir városába, ahol az arab nyelv használatáról tárgyaltak. A görög kormány nagyon lelkesen fogadta a híreket, és megbízta a monasztiri görög konzult, hogy közvetlen közlelről figyelje a kongresszus eseményeit, és próbáljon meg tette alá hozni egy görög–albán egyezményt.⁵⁰⁰ Athén úgy gondolta, hogy jó lehetőség adódott most erre, mert a törököket váratlanul érte az albán nemzeti mozgalom ilyen erejű jelentkezése, míg Görögország nem helyezkedett hivatalosan az albán érdekekkel szemben. Ráadásul az is az ő malmukra hajthatja a vizet, hogy ők felvállalva az albánok követeléseit, a latin abc használatát támogatták az arab betűkkel szemben. A görög külügyminiszter a következő utasításokat adta a janinai konzulnak:

„Mivel a mi politikánk arra irányul, hogy minél hamarabb egyetértésre jussunk az albánokkal, és azt reméljük, hogy sokáig fogunk egymás mellett élni békében, a jövőben a latin abc támogatóiként kell fellépnünk.”⁵⁰¹

Sajnálatos módon az albánok ekkor nem mutattak érdeklődést a görög kezdeményezés iránt. A görög kormány mégsem adta fel terveit, tovább próbálkozott, és most Ismail Kemál kérte fel, hogy dolgozza ki egy jövőbeli görög–albán együttműködés alapelveit. Kemál 1910 nyarán azt el is küldte a görög külügyminisztériumba:

- „1. Valonában vagy Elbasanban egy albán nyelvű újság nyomtatása, mely közös érdeküket propagálhatná és terjeszthetné.
2. Az albán iskolák számára albán nyelvű tankönyvek nyomtatása.
3. Az albán tanárképző kollégium támogatása Elbasanban.
4. Az albániai görög iskolákban tanítsák mind az albán, mind pedig a görög nyelvet az albánoknak.

Ami a közös erőfeszítéseket illeti:

---

⁴⁹⁹ Uo. 47. o.

⁵⁰⁰ Uo. 48–49. o.

⁵⁰¹ A görög külügyminiszter janinai görög konzulnak küldött jelentése 1910. április 9-én. Uo. 49. o.

1. Egy görög–albán bizottság felállítása, aminek valamelyik európai városban lenne a székhelye, és az albánok jövőbeli akcióinak a megszervezése és összehangolása lenne a feladata.
2. Albánia különböző területein olyan központokat kell létrehozni, melyek nemcsak egymással tartják a kapcsolatot és egyeztetnek, hanem az előbb említett görög–albán bizottsággal is, hogy képesek legyenek megtenni a szükséges lépéseket a közös ellenséggel szemben jogaink védelmében.
3. Szükség van megfelelő és rátermett emberekre, akik az albán területen lévő központok és az európai bizottság közötti kapcsolattartást biztosítják.
4. Szorosabbra kell fűzni a kapcsolatokat az északi és a déli albánok között.
5. Cetinjébe kell küldeni egy diplomatát, aki a Scutariból érkező küldöttel találkozáva egyszerűbbé teheti a kapcsolattartást Észak-Albániával.
6. Szükség van egy olyan személyre, akiben mind a görög fél, mind pedig az albánok megbíznak, és aki jól ismeri a körülményeket, valamint a kompetens személyeket.”⁵⁰²

A görög kormány elfogadta a javaslatot, és megegyezett Kemállal, hogy Athén lőszeret fog küldeni Észak-Albániába, és anyagilag is segíteni fogja őket a felkelésben. A legnagyobb nehézséget ezzel kapcsolatban az okozta, hogy Albániában nem volt egy olyan legitim központi hatalom, amely irányítani tudta volna az albánok kezdeményezéseit.

Az 1910-es év második felétől az ifjútörökök mind erőteljesebben próbálták meg elnyomni az albán kulturális törekvéseket, és az év végére bezáratták az albán iskolákat, betiltották az albán újságokat, és bebörtönöztek több kiadót és nemzeti vezetőt is. A görög kormány nagy figyelmet szentelt az albán elégedetlenségnek, és biztosította Kemált, hogy Athén továbbra is támogatja lőszerrel és pénzzel az albán ellenállást. 1911 elején újabb felkelés tört ki, melynek vezetői pár hónappal később tartott találkozójukon újabb követeléseket fogalmaztak meg, mint például az albán nemzet létezésének elismerését, szabad nyelvhasználati jogot, és az Oszmán Birodalom többi nemzetével egyenlő jogok biztosítását.⁵⁰³

1911 májusában a Központi Forradalmi Bizottság bejelentette, hogy készek egy általános, egész Albániára kiterjedő felkelés kirobbantására. Gerilla-bandákat alakítottak, és újra

---

⁵⁰² Kemál javaslata a görög külügyminisztériumnak, 1910. július 26. Uo. 50. o.

⁵⁰³ A 12 pontos követelést részletesen ld.: Uo. 54. o.

mege erősítették, hogy nem teszik le a fegyvert addig, ameddig a török kormány nem ismeri el a következő követeléseiket:

- „1. Az Oszmán Birodalmon belüli adminisztratív autonómia.
2. A négy, albánok által lakott vilajet (Scutari, Koszovó, Monasztir, Janina) egy vilajetté történő egyesítése, melyet albánok vezetnének különálló parlamenttel és saját hadsereggel.
3. Az összes kormányzati tisztviselőnek albán nemzetiségűnek kell lennie.”⁵⁰⁴

A Porta nem fogadta el a követeléseket, és katonai erővel vetett véget a felkelésnek, de az albán-kérdés megoldása egyre inkább kezdett kicsúszni a török hatóságok kezei közül, és a hegyi területeken képtelenek bizonyultak a rend helyreállítására. 1911 júniusában ezért a szultán személyesen utazott el Koszovóba, ahol megegyezett az ottani albánokkal az adócsökkentésben, albán iskolák létrehozásában, a latin abc elfogadásában, a fegyverek beszolgáltatásának megszüntetésében és amnesztia kihirdetésében.⁵⁰⁵ Arra is ígéretet tett, hogy az albán származású katonák az albánok által lakott területeken fognak szolgálatot teljesíteni, de az autonómia megadásáról nem tárgyalt.

Az albán felkelés mindeközben egyre inkább nemzetközi ügyé kezdett válni. Már nemcsak a görög kormány próbált meg tárgyalni a mozgalom vezetőivel, hanem a nagyhatalmak is fokozódó aktivitást mutattak, elsősorban az Osztrák-Magyar Monarchia, mely szívesen látott volna a félszigeten egy kis területű és gyenge Szerbia mellett egy autonóm és erős Albániát. Nagy Albánia megalakítását tehát a Monarchia a szerb pozíciók gyengítése miatt támogatta, ami azonban sem a görög, sem a bolgár, sem pedig a szerb külpolitikai törekvésekkel nem esett egybe.

Az 1911 szeptembere végén kirobbanó olasz–török háború alatt újabb zavargások törtek ki Albániában, és miután a török kormány megint visszautasította a tárgyalást az albán vezetőkkel, Kemál európai körútra szánta el magát, ahol a nagyhatalmak kormányaitól próbált pénzt és fegyvereket kérni egy általános felkelés megkezdéséhez. Hivatalosan mind Anglia, mind az Osztrák-Magyar Monarchia, mind pedig Olaszország elutasította az általános felkelés támogatását, de az olaszok létrehoztak egy nem hivatalos szervezetet *Albániáért* névvel a szervezőmunka segítésére.⁵⁰⁶ A görög kormány továbbra is küldött fegyvereket és pénzt, sőt 1912 elején, Korfu szigetén Kemállal tárgyalt a görög miniszterelnök és a külügyminiszter, ahol Venizelosz

---

⁵⁰⁴ Uo. 57. o.

⁵⁰⁵ Csaplár Krisztián: i. m. 23. o.

⁵⁰⁶ Kondis, Basil: i. m. 66. o.

megegyezett Kemállal egy albán központ létrehozásáról Párizsban, ahol újságot is jelentetnének meg, és ahol eredményesebben lehetne a nemzeti követeléseket propagálni.

1912 májusában újabb albán felkelés tört ki, egyrészt az ifjútörökök ellentmondásos balkáni politikája miatti tiltakozásként, másrészt Olaszország és az Osztrák-Magyar Monarchia egymással ellentétes gazdasági és politikai aktivitásának hatására, ami az albánok biztonságát is veszélyeztette az Adriai-tenger övezetében. A felkelés kirobbanásának előestéjén egy befolyásos albán képviselő Szkopjében felvette a kapcsolatot a Belső Macedón Forradalmi Szervezet képviselőivel, és ajánlatot tett az együttműködésre, hiszen véleménye szerint mindketten elégedetlenek az ifjútörökök politikájával.⁵⁰⁷ Egy közös forradalom kirobantását javasolta, egy autonóm albán–macedón állam létrehozásáért, de az IMRO vezetői nem adtak rögtön választ, mert Szófiával is fel akarták venni előtte a kapcsolatot. Végül elutasították az ajánlatot, azt mondván, hogy bár szimpatizálnak az albán mozgalommal, nincsenek abban a helyzetben, hogy bármilyen támogatást tudnának nyújtani, de egy kedvezőbb időpontban ez sem elképzelhetetlen.⁵⁰⁸ (A bolgár–görög tárgyalások már előrehaladott állapotban voltak, és a bolgár kormány ekkor mindenféleképpen az albán támogatás ellen foglalt állást, ami megronthatta volna a kapcsolatokat Athénnal.)

A felkelés ennek ellenére hamar kiszélesedett, és szinte az egész szkopjei (vagy koszovói) vilajetre kiterjedt. Ekkor már ők is a görögökhöz és a bolgárokhoz hasonlóan nemzeti alapú egyenjogúságot kezdtek el követelni, vagyis teljes adminisztratív és oktatási szabadságot, és az albán nemzet önrendelkezésének az elismerését.⁵⁰⁹ A felkelés közvetlenül érintette a görög kormányt, melynek vezetője külön felszólította az Epirosz és Albánia területén lévő konzulátusok tisztviselőit a legnagyobb körültekintésre, sőt Lámbrosz Koromilász külügyminiszter júniusban körlevelet juttatott el a területen lévő összes konzulátusnak, melyben egyértelműen leszögezte a görög kormány álláspontját az albán-kérdésben:

„1. Görögország nagy érdeklődéssel követi az albán-kérdés alakulását, és nagyon elégedett az Albánián belüli nemzeti mozgalom eredményeivel, tehát Epiroszon kívül. Epiroszt úgy kell tekinteni, mint ahová a következő területek tartoznak: Preveza, Igumenica, Janina szandzsák teljes területe, Argyrokasztro szandzsákjának jelentős része, és Valona kázájának a fele... [A görög igények gyakorlatilag megint Epirosz és Janina vilajetek teljes területére vonatkoztak.]

---

⁵⁰⁷ Kondis, Basil: *The Role of the Albanian Factor upon the Greek–Bulgarian Understanding of 1912*. In: *Balkan Studies*, 1984, 382. o.

⁵⁰⁸ Uo. 383. o.

⁵⁰⁹ Vakaloploulosz: *Az ifjútörök forradalom és a görögség 1908–1912*, i. m. 344. o.

2. Görögország békés politikát folytatva nem adhat semmiféle fegyveres támogatást a törökök ellen harcoló albánoknak, de szándékában áll az albánok békés küzdelmét támogatni nemzeti jogaik elismerésében. Hiszünk benne, hogy az albánok együttműködhetnek a többi nemzetiséggel, hogy így terjesszék ki jogaikat.

3. A görög nemzet, melyet az Oszmán Birodalmon belül a pátriárka irányít, elfogadja az albániai görög iskolákban az albán nyelv oktatását. Ugyanakkor az albánt, mint idegen nyelvet kell bevezetni az oktatásban. Ami az albán nyelv egyházi használatát illeti, nincs semmiféle lehetőség erre azóta, amióta az ortodox egyház törvénye ezt megtiltotta, a sería pedig az arab nyelv kivételével minden más nyelv használatát megtiltja a muzulmán vallásban.

4. A közös érdekek miatt elkerülhetetlen a szoros együttműködés az arabok és az albánok között a nacionalizmus programján belül.”⁵¹⁰

A görög kormány azért tagadta meg a fegyveres segítséget az albán mozgalomtól, mert ekkor (hivatalosan) még jó kapcsolatokat akart fenntartani az Oszmán Birodalommal, és nem akarta ezt a kiegyensúlyozott viszonyt kockára tenni, miközben már folytak a Balkán-szövetség megalakításáról is a titkos tárgyalások. A görög–török kapcsolatok tehát újfent előnyt és prioritást élveztek a görög külpolitikában. Az albán–görög együttműködést azonban nemcsak ez nehezítette meg, hanem a kölcsönös bizalmatlanság is, amit csak fokozott az augusztus elején közzétett albán memorandum, mely az albánok által követelt Albánia határait tartalmazta. A jegyzéket a Konstantinápolyi Albán Bizottság dolgozta ki és küldte el a Portának, mely szerint Albániának magában kell foglalnia többek között Janina és Scutari vilejetei egész területét, de Prizrent, Pristinát és a Novi Pazar-i szandzsákat is.⁵¹¹ Ez egyben azt is jelentette, hogy a görög és albán területi igények összeütközésbe kerültek egymással, és a határok meghúzása igen problematikusnak látszott, elsősorban a janinai vilajet és Epirosz kapcsán, melyet mindkét fél magának követelt.

Az általános felkelést már nem lehetett megakadályozni, és 1912. augusztus 2-án 15-20.000 albán felkelő Riza bej vezetésével győzedelmesen bevonult és elfoglalta Szkopje városát, szabadon engedte az összes bebörtönzöttet, és az albánok ellátására 1200 török líra napidíj hozzájárulást írt elő az ottani lakosságnak.⁵¹² Augusztus közepére elfoglalták Üszkübi környékét is, és fennállt a veszély, hogy Szaloniki ellen fog vonulni az albán sereg. Ez végül nem következett be, hiszen az

---

⁵¹⁰ Lámbrós Koromilász külügyminiszter körlevele a követségekhez és konzulátusokhoz, 1912. június 13. Kondis, Basil: *Greece and Albania 1908–1914*, i. m. 70–71. o.

⁵¹¹ A területi követelésekről részletesebben: uo. 74. o.

⁵¹² Vakalopoulosz: *Az ifjú-török forradalom és a görögség 1908–1912*, i. m. 344. o.

1912-es albán felkelés idején a többi balkáni állam is komoly aktivitást mutatott, és az év végére megalakították a törökellenes Balkán-szövetséget.

Nem az albán volt az egyetlen olyan muzulmán mozgalom, mely dualista jellegű államszervezet koncepciójában (is) gondolkodott az Oszmán Birodalom átalakítása kapcsán. Arab részről is megfogalmaztak ilyen elképzeléseket, hiszen az arabok többsége még mindig úgy tekintett a kalifátus szent intézményére (egészen az első világháborúig), mint ami jogosan van az Oszmán-dinasztia kezében, a Birodalomra pedig úgy, mint az arabok első védelmi vonalára a Nyugat támadásaival szemben. Ráadásul még mindig az oszmanizmus jogalapját jelentette maga Konstantinápoly városa is. Az arabok többsége úgy gondolta, hogy Konstantinápoly a Kelet központja, és a Kelet nem élheti túl, ha idegen kézbe kerülne a város.⁵¹³ Az arabok „nemzeti” mozgalma az alkotmány kihirdetésével lépett magasabb fejlettségi szintre, mind a birodalmon belül, mind pedig Európa nagyvárosaiban. 1909 nyarán azonban a törökök betiltották az Oszmán Birodalom területén minden legális arab szervezetet (a nemzetiségi vagy vallási alapon létrehozott csoportok törvényerejű betiltásával). E miatt illegalitásba kényszerült, és radikalizálódott is az arab mozgalom. Két szervezet alakult meg azzal a céllal, hogy egy török–arab föderáció létrehozásával mentse meg a birodalmat a széthullástól: az *al-Kahtaniya*, és az *al-Ahd* titkos szervezete.⁵¹⁴

Az *al-Kahtaniya* 1909 végén, Isztambulban alapított titkos társaság volt, melynek tagjai elsősorban a török hadseregben szolgáló arab tisztek, hivatalnokok, politikusok voltak. Ők az arabok kulturális, szociális és gazdasági fejlődése mellett szálltak síkra, és a Birodalom keretein belül egyenlő jogokat követeltek nekik,⁵¹⁵ mert az arabot már külön nemzetnek tartották.

Az *al-Kahtaniya* célja:

„Az Oszmán Birodalom dualista monarchiává alakítása, mely egyben egy újabb kísérlet is volt az Egység és Haladás Bizottságának centralista politikája által életre keltett problémák elleni küzdelemre. Az arab provinciák egy királyságot alkotnának saját parlamenttel és helyi kormánnyal, ami az Osztrák-Magyar Monarchia felépítéséhez hasonlóan a Török–Arab Birodalom része lenne. Az arab válna az intézmények nyelvéné, és az oszmán szultán Konstantinápolyban a török koronán

---

⁵¹³ Uo. 358. o.

⁵¹⁴ Mindkét szervezet létrehozásában központi szerepet játszott Aziz Ali al-Miszri, az Al-Kahtaniát 1909 elején alapította több társával, míg az al-Ahd-ot 1913-ban. Aziz Ali Kairóban született, Konstantinápolyba járt katonai akadémiára, majd 1904-ben a Macedón Harmadik Hadtesthez küldték. Szalonikiben csatlakozott az Egység és Haladás Bizottságához, de az 1909-es ellenforradalmat követően egyre inkább eltávolodott a már nacionalista ifjútörököktől.

⁵¹⁵ Tauber, Eliezer: *Secrecy in Early Arab Nationalist Organizations*. In: *Middle Eastern Studies*, 1997/1, 121. o.

kívül viselné az Arab Királyság koronáját is, mint ahogy a Habsburg Birodalom császára Bécsben viseli Magyarország koronáját is.”⁵¹⁶

Az arab provinciák külön királyságokat alkotnának, saját parlamenttel és helyi önkormányzattal. 1912 eseményeinek hatására (balkáni törökellenes háború) az arab területeken is megélné a nemzeti szervezkedés, és Konstantinápolyban 1913-ban újabb titkos szervezet alakult meg, az *al-Ahd* (Végrendelet).⁵¹⁷

Az *al-Kahtaniya*-hoz nagyon hasonló volt a programja ennek a később létrehozott szervezetnek, az *al-Ahd*-nak is, amit az *al-Kahtaniya* egyik korábbi vezetője, Aziz al-Miszri hozott létre, jórészt korábbi szervezetének tagjaira építve.⁵¹⁸ A fő különbség abban állt, hogy az *al-Ahd* tisztán katonai jellegű volt, elsősorban az oszmán fővárosban, és a katonaságon belül működött. Megpróbált a török–arab föderáció megvalósításáért együttműködni az ifjútörökök liberális gondolkodású vezetőivel, akik támogatták ezt az elképzelést. Ezzel párhuzamosan szisztematikusan arra törekedett, hogy minél jobban beszivárogyon a török hadsereg hivatalnokai közé is.⁵¹⁹ A szervezet öt pontba sűrítette programját:

„1. Az *al-Ahd*-ot Konstantinápolyban alapították titkos szervezetként. Célja az arab országok belső függetlenségének megvalósítása, de gondoskodna róla, hogy a konstantinápolyi kormánnyal egységben maradjon, mint Magyarország Ausztriával. 2. Az *al-Ahd* szervezete szükségesnek látja a Kalifa intézményének fenntartását, mint az oszmán család kezében lévő szent hit letéteményesét. 3. A szervezet hiszi, hogy Konstantinápoly a Kelet 'feje', központja. A Kelet nem élheti túl azt, hogy a Nyugat anyagilag teljesen kihasználja a Birodalmat. Ezért a szervezet különösen érdekelt a védelemben, és a biztonság fenntartásában. 4. A törökök hat évszázada hozták létre a kelet első védelmi vonalát a Nyugattal szemben. Az araboknak gondoskodniuk kell ezeknek a védelmi vonalaknak a fenntartásáról. 5. Az *al-Ahd* tagjainak a lehető legtöbb tevékenységet kell kifejtteniük szemléletmódjuk népszerűsítésére, és a jó morál terjesztésére. Egy nemzet sem képes fenntartani politikai és nemzeti identitását helyes morál nélkül.”⁵²⁰

Az első világháború alatt azonban az *al-Ahd* is feladta föderalista elképzeléseit, és az arab szeparatista nacionalizmushoz csatlakozott.

---

⁵¹⁶ Saab, Hassan: i. m. 236. o.

⁵¹⁷ Eliezer Tauber tanulmányában Szövetségnek, Szerződésnek fordítja, mely „Allah és a szervezet tagjai közötti szövetség a szülőföld szolgálatának érdekében”. Tauber, Eliezer: i. m. 122. o.

⁵¹⁸ Benke József: i. m. 393. o. Al-Miszri 1913 közepén tért vissza Líbiából, katonai szolgálata befejeztével.

⁵¹⁹ 1914-ben a hadseregben dolgozó 490 arab hivatalnok közül 315 volt az *al-Ahd* tagja. Saab, Hassan: i. m. 238. o.

⁵²⁰ Uo. 236–237. o.

Ezzel véget ért az utolsó (éppen arab részről megnyilvánuló) kísérlet az Oszmán Birodalom egyben tartására, melynek eszköze egy török–arab föderális állam lett volna. Ugyanakkor az egyik legelső szervezet volt, mely politikai tevékenységgel próbálta a modern arab Közel-Kelet helyreállítását, megreformálását. Az arab királyság létrehozását még szélesebb alapon, az oszmán univerzalizmuson belül képzelte el, amit a nacionalizmus fejlődése (és az Oszmán Birodalom első világháború alatti „felosztása”) nem tett lehetővé.

A föderális elképzelések megvalósításának lehetősége a nacionalizmus elterjedésével, és a nemzetállamok kialakításának igényének dominánssá válásával szinte teljesen szertefoszlott 1912-re. A török nacionalizmus egyre erőteljesebb jelentkezése (a turkizmus fokozatos térhódítása 1910-től kezdődően), pedig nemcsak közelebb hozta egymáshoz a balkáni nemzetállamok képviselőit, hanem felvetette az együttműködés igényét és szükségességét is, ami a törökellenes Balkán-szövetség megalapításához vezetett.

VI. A balkáni szövetségi rendszer kiépülése és következménye: a Keleti Föderáció elképzelésének kudarca

A venizeloszi politika győzelme: a Balkán-szövetség megalakítása

Az európai hatalmi egyensúly fenntartásának a szempontjából, de a nagyhatalmak érdekei miatt is fontos szerepet játszott a Balkán-szövetség (már megalakulásától kezdve), hiszen a balkáni kisnemzetek potenciális befolyását messze meghaladó következményekkel járt működése: a törökök európai hatalmának megszűnésével, és a félsziget egymás közötti felosztásával. A szövetség megkötéséhez szükség volt mind a bel-, mind pedig a külpolitikai körülmények szerencsés egybeesésére, hiszen a soknemzetiségű területen komoly ellentétek álltak fenn a nemzeti ideológiák terén. A különböző társadalmi csoportok érdekei ütköztek egymással; keveredtek a vallási, etnikai, nemzeti-nacionalista fogalomrendszer terminusai és sémái; ráadásul gazdasági tekintetben is jelentős egyenetlenség volt megfigyelhető. Ugyanakkor a nagyhatalmak is komolyan érdekelték voltak a területen mind gazdasági, mind politikai értelemben, ezért a status quo fenntartását támogatták. Az Oszmán Birodalom kezdődő feldarabolódása és a balkáni nacionalizmus erősödő megnyilvánulásai újra és újra beavatkozásra kényszerítették a nagyhatalmakat, akik egyre inkább partnerként kezdték el kezelni az Oszmán Birodalmat is, mint a béke és egyensúly biztosítékát a Kelet-Mediterráneumban. Az egyensúlyi helyzet fenntartására két szövetséges tábor alakult meg, a Hármasszövetség (Ausztria-Magyarország, Németország és Olaszország), valamint az antant (Anglia, Oroszország és Franciaország), bár a szövetségen belül sem estek egybe minden esetben az érdekek, és nem képviseltek egységes politikát a térséggel kapcsolatban sem.⁵²¹

A balkáni nemzetek egymás közötti kapcsolatait tehát komolyan befolyásolták a nagyhatalmakhoz fűződő aktuális viszonyuk, ráadásul az a veszély is fennállt, hogy egy befolyásos hatalomhoz való közeledés (vagy szövetség megkötése) protektorátusi függéssé változtatja a független kisállam helyzetét, és teljesen kiszolgáltatja őt a nagyhatalmi politikának. Miután még a

---

⁵²¹ Németország nem támogatta Olaszország terjeszkedő politikáját a mediterrán medencében, mert ő az Oszmán Birodalom pénzügyi (majd katonai) támogatójaként tetszelgett. Ugyanakkor Oroszország és Anglia között sem volt zökkenőmentes a viszony a török területek jövőjének eltérő értelmezésének köszönhetően.

20. század elején sem voltak a balkáni államok olyan erős pozícióban, hogy egyedül legyenek képesek érdekeiket érvényesíteni, az egymással kötendő szövetségi rendszer kialakítása maradt lehetőségként, mely külön hatalmi pólust képviselne, és az Oszmán Birodalom felbomlása után átvinné annak helyét a Balkánon. Ez utóbbi feltétele a terület keresztény lakosainak az anyanemzettel történő egyesítése és a félsziget egymás közötti felosztása volt, amit nagyon megnehezítettek az egymással ellentétes nemzeti érdekek, és a nagyhatalmak minden radikális változást elutasító politikája.

A 20. század elején a balkáni államok arra vártak, hogy kedvező szituáció alakuljon ki nemzeti érdekeik megvalósításához, amit két módon tartottak elképzelhetőnek: vagy a 19. századi felszabadító háborúhoz hasonló törökellenes felkeléssel, vagy egy föderatív állam megvalósításával (ami Rigasz tervezetétől kezdődően volt alternatíva). Ez utóbbi megoldás valóban mind területét mind gazdasági erejét nézve tényleges hatalom lehetne, és a nemzeti kisebbségek kérdését is a lehető legegyszerűbben oldaná meg. Az első lehetőségtől Görögország nagyon messze került az 1897-es megalázó vereséggel, míg Szerbia, Bulgária és Montenegró nemcsak a török elleni hadjáratot kellett volna megszervezzék, hanem saját érdekeinek a védelmét is az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben. Látszólag a föderáció megalakítása egyszerűbben kivitelezhető megoldásnak tűnt, de ehhez az érintett nemzeteknek rendezniük kellett volna az egymással szembeni területi igények kérdését.

Ezek mellett az elképzelések mellett kialakultak a kétoldalú kapcsolatok megerősítésében bízó tervezetek, melyek egy dualista államszervezet megalakításával oldanák meg a fennálló területi-politikai problémákat. (Ahogy láttuk még görög–albán, görög–török, bolgár–török, arab–török államszövetség megalakításának a gondolata is felmerült az Osztrák-Magyar Monarchia mintájára.)

A nemzeti mozgalom megszervezésében Bulgária járt az élen, és két helyzeti előnye is volt Athénnal szemben. Az egyik a szervezettség és felkészültség mértékéből eredt, hiszen ők már az 1870-es évektől tevékenykedtek Macedónia területén. A másik pedig a bolgárok földrajzi elhelyezkedéséből fakadt: a török területen élő bolgárok közvetlenül az államhatárral szomszédos területen éltek (szemben Kis-Ázsia népes görögségével), ráadásul Oroszország támogatásával könnyebben megvalósíthatónak tűnt Nagy-Bulgária megalakítása (ahogy az 1878-ban egyszer már megtörtént). Ugyanakkor a nagy veszélyt (és hátrányt) éppen a török hatóság közelsége jelentett, hiszen minden forradalmi szervezkedésre és tevékenységre válaszul kemény megtorlás következett a helyi bolgár lakosság ellen. Az összefogást sokáig lehetetlenné tették az egymással szemben álló

szerb, bolgár és görög nacionalista ideológiák, melyek nagy nemzeti állam létrehozását tekintették a megvalósítandó célnak, akár más etnikum bekebelezésével is.⁵²²

A Balkán-szövetség megalakításához vezető fontos lépés volt az 1904-es szerb–bolgár egyezmény megkötése, mely a műrztégi reformok biztosításán kívül először próbált meg a „Balkán a balkáni népeké” elve alapján stabilitást hozni a térségben, és erősíteni a két állam politikai hatalmát. A közeledés a szerb uralkodó-dinasztia tragédiája után indult el: 1903 júniusában meggyilkolták Sándor királyt, és ezzel az osztrák politikát kiszolgáló Obrenovics-dinasztia helyére az oroszbarát Karagyorgyevics Péter került.⁵²³ A tényleges tárgyalások csak a korábbi miniszterelnök Nikola Pašić⁵²⁴ külügyminiszteri kinevezése után kezdődtek el 1904 márciusában, és április 12-én Szerbia és Bulgária aláírt egy titkos szövetségi, valamint egy nyílt barátsági szerződést.⁵²⁵ A szerződés legfontosabb pontjai az 1912-es szerződések közvetlen mintáinak tekinthetők, és a balkáni önrendelkezés egyik első megfogalmazásának.

„2. Szilárd elhatározásában, hogy minden jogos erőfeszítésével és jóakaratóval élve megóvja a Balkán-félsziget békéjét, a két szövetséges állam ezennel megígéri, hogy minden, bárhonnan érkező beavatkozással szemben, mely államainak függetlenségét és jelenlegi területi egységét vagy az uralkodó dinasztiák biztonságát és sérthetlenségét érinti, minden rendelkezésre álló eszközzel és erővel megvédi magát.

3. Ugyanígy, a két szövetséges állam megígéri, hogy minden rendelkezésre álló eszközzel és erővel szembeszáll minden ellenséges megnyilvánulással, vagy az említett négy vilajet [szaloniki, bitolai, koszovói, edirnei] részleges megszállásával szemben, bármely nemzet hajtsa is azt végre. [...]

7. A két szövetséges állam ezennel megígéri, hogy mindazon nézeteltérésekben, melyek kapcsán maguk közt nem képesek dönteni, a végleges döntést Ő Császári Felségére, Minden

---

⁵²² Rendhagyó próbálkozás volt Harilaosz Trikupisz görög miniszterelnök azon igyekezete, hogy egy görög–bolgár–szerb szövetséget hozzon létre az 1890-es években, mely azonban nem járt sikerrel.

⁵²³ Stavrianos, L. S.: *Balkan Federation. A history of the movement toward Balkan unity in modern times.* Archon Books, 1964, 153. o.

⁵²⁴ Pašić 1904 februárjában lett külügyminiszter, és 1904–1907-ig számtalan kísérletet tett egy szerb–bolgár egyezmény megkötésére. Macedónia kapcsán is az ellentétek feloldására törekedett, de fáradozásai nem jártak sikerrel a bolgár területi követelések miatt.

⁵²⁵ Horváth Krisztián: i. m. 8. o. A tárgyalások során szóba került a két ország közötti vámunió terve is, ami azonban a Monarchia közbelépésére és az Osztrák–Magyar Monarchia Szerbiával szemben indított vámháborújának (1906–1911 között zajlott az ún. „disznóháború”) hatására nem valósult meg.

Oroszok Cárjára bízzák. Abban az esetben, ha az orosz cár elhárítja magától egy ilyen nézeteltérés esetén a döntés felelősségét, az a hágai Általános Döntőbíróságra hárul.”⁵²⁶

A szövetség kiszélesítése, és a szerb–bolgár együttműködés ekkor még több évre megszakadt a két fél macedón területeken fennálló ellentétei miatt, és csak 1908 után vett újabb lendületet.⁵²⁷ Az ifjútörök alkotmányos kormányzás bevezetése okozta öröm háttérbe szorult az új rezsim centralizációs politikájának köszönhetően. A félelem, hogy a centralizáció következtében a török területen élő keresztények elvesztik korábbi kiváltságukat, jogaikat, sőt akár nemzeti identitásukat is, megint közeledést indított el a balkáni államok között annak ellenére, hogy továbbra is fennálltak közöttük területi ellentétek.⁵²⁸ A honfitársak eltörökösítésének rémképe olyan erősnek bizonyult azonban, hogy 1911-től elindultak a szövetség megalakításáról szóló tárgyalások, amit csak sürgettek a nemzetközi politika eseményei is, mint az olasz–török háború 1911 szeptemberi kitörése. (A szerb kormány ekkor attól is tartott, hogy a Monarchia nem marad semleges, és kihasználva a háborút visszaszerzi a Novi Pazar-i szandzsákot, míg Oroszország azért sürgette a Balkán-szövetség megalapítását, hogy így, a balkáni államokon keresztül szólhasson bele a Keleti Kérdésbe, és léphessen fel adott esetben az Oszmán Birodalom megmentőjeként,⁵²⁹ természetesen olyan komoly kompenzációkért cserébe, mint amilyen a Tengersizorsók kérdése.)

1908-ra Szerbia lerázta magáról az osztrák gyámkodást, és független nemzeti politika megvalósítására törekedett, egy balkáni szövetség létrehozásával pedig az osztrák terjeszkedést is meg tudta volna állítani. Oroszország hasonló okokból támogatta a balkáni összefogást, hiszen így lehetett volna a legkönnyebben útját állni az osztrák terjeszkedésnek. Bosznia-Hercegovina annexiója és az ifjútörökök fokozatosan nacionalistává váló politikája együttesen vezetett a balkáni összefogáshoz. A szerb kormány a boszniai krízis hatására küldöttséget menesztett a török fővárosba, titkos szerb–török szövetségi tervezet szövegével, mely kölcsönös célokat fogalmazott

---

⁵²⁶ Uo. 13–14. o.

⁵²⁷ Az albán nemzeti ébredés és mozgalom (ahogy láttuk is), egyre erőteljesebben jelentkezett a 20. század elejétől, és mind Szerbiának, mind Görögországnak valós veszélyként jelent meg egy esetleges Nagy Albánia megalakulása, mely szerb és görög érdekszférába tartozó területeket is magába foglalhatott volna. A veszély kézzelfoghatóvá vált azzal, hogy a Monarchia támogatta Albánia függetlenségét a szerb törekvések és érdekek ellenében, hiszen egy nagy albán állam megalakulásával a szerbek elvesztenék adriai-tengeri kijáratukat is. Παπουλία, Βασιλική: *Το Βαλκανικό Συμφωνο. Ιν: Υ Συνθήκη του Βουκουρεστίου και η Ελλάδα.* Θεσσαλονίκη, 1988. (Papoulia, Vasziliki: *A Balkán-szövetség.* In: *A bukaresti békeszerződés és Görögország.* Θεσσαλονίκη, 1988.), 4. o.

⁵²⁸ Bosznia-Hercegovina 1908-as osztrák annektálása után a szerbek csak dél-, délkelet felé képzelhettek el területi kompenzációt, ami viszont már bolgár érdekekkel ütközött, ahogy görög érdekek álltak szemben Bulgária délnyugati törekvéseivel.

⁵²⁹ Papoulia, Vasziliki: i. m. 26. o.

meg egy esetleges háború esetére.⁵³⁰ A tárgyalás végül nem vezetett eredményre, mert a török fél a bolgár érdekekkel ellentétes módosításokat javasolt, amit a szerb kormány nem fogadott el attól félvve, hogy az megakadályozza a szélesebb összefogás kialakulását. Miután az Oszmán Birodalommal meghíúsult a szerződés megkötése, Szerbia Bulgária felé fordult 1908 legvégén. A tárgyalások két körülménynek köszönhetően léptek komolyabb fázisba. Egyrészt 1911 márciusában kormányváltás történt Szófiában, és az orosz orientációt képviselő Geshov lett a külügyminiszter.⁵³¹ Az oroszbarát tábor győzelmével elszigetelődött az autonóm Macedónia létrehozását szorgalmazó csoport, és ezután a bolgár kormány indítvánnyal fordult Belgrád felé, melyben kijelentette, hogy miután az autonóm Macedónia megalakítása kivitelezhetetlen, a két országnak fel kell osztania a területet.⁵³² Másrészt 1911 szeptemberében kitört az olasz–török háború.

A szerb és a bolgár kormány első lépésként (orosz sürgetés közepette) közös fellépést határozott el a macedón területen élő szlávok üldöztetése ellen, majd Szerbia és Bulgária nagy titokban 1912. március 13-án megkötötte szövetségi szerződését, amit két hónappal később kiegészítettek egy katonai egyezményvel is.⁵³³ A szerződés szerint a két állam kölcsönösen segíti egymást egy esetleges támadás esetén, és közösen lépnek fel bármely nagyhatalom ellen, amely török fennhatóság alatt álló balkáni területet próbál elfoglalni, még akkor is, ha az csak az egyik szerződő fél érdekeit sértené. Kikötötték, hogy a két ország nem köthet különbékét, és egy harmadik tag csatlakozását a szövetséghez meg kell előznie a két eredeti szerződő fél előzetes megegyezésének. Bár mindkét fél hangsúlyozta, hogy a szerződést csak a status quo fenntartására kötötték meg, egy esetleges törökellenes háború után felosztották volna a macedón területeket, melyről titkos megállapodás rendelkezett. Ezen megállapodás szerint a Sar hegységtől északra és nyugatra fekvő területek (Ó-Szerbia, és a Novi-Pazar-i szandzsák) Szerbiához, míg a Rodope-hegységtől és a Strumica folyó völgyétől keletre eső területek Bulgáriához kerülnének, míg Macedónia jelentős kiterjedésű többi területéről nem rendelkeztek.⁵³⁴

A szerb–bolgár közeledés hatása megmutatkozott a görög külpolitikában is. Athén, annak ellenére, hogy több éve folyamatos konfliktusban állt Bulgáriával a macedón ügyek kapcsán, és aki

---

⁵³⁰ Stavrianos, L. S.: i. m. 159. o.

⁵³¹ Uo. 161. o. Ivan Geshov 1911 márciusa és 1913 júniusa között volt egyszerre Bulgária miniszterelnöke és külügyminisztere is.

⁵³² Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 69. o.

⁵³³ Uo. 69. o.

⁵³⁴ Stavrianos, L. S.: i. m. 163. o.

Szófia 1908-as függetlenségének hatására felajánlotta támogatását az Oszmán Birodalomnak,⁵³⁵ 1911 őszére késznek mutatkozott arra, hogy segítséget nyújtson Bulgáriának egy esetleges török támadás esetén. Venizelosz már 1910 októberétől (első kormányalakításától) kezdve a görög külpolitika fő irányvonalát követte: a Nagy Eszme magvalósítását és a görögség felszabadítását tűzte ki célul. Ezt a politikát kezdetben viszont még megfontoltabban képviselte, és a belső reformokra, valamint a katonai újjászervezésre helyezte a hangsúlyt, miközben a megfelelő szövetségeket kereste. Számításba jöhetett volna az Oszmán Birodalom és Románia a szláv veszély ellensúlyozására, de ezt politikai ellenfele, Georgiosz Theotokisz képviselte. Venizelosz még a lehetőségét is elutasította a görög–török katonai együttműködésnek, elképzelhetetlennek tartotta, hogy török segítséggel támadjon a Balkán keresztény államaira: „én soha nem tudnék ilyet tenni”.⁵³⁶ Emiatt a másik lehetséges megoldás, a balkáni szláv kisállamokkal történő szövetség létrehozása kapott prioritást, amiről 1910 nyarán kezdtek komolyabban tárgyalásokat kezdeni. Ennek ellenére Venizelosz nagyon vigyázott arra, hogy elkerüljön minden, a török kormánnyal való konfrontációt, és miniszterelnöksége elején nem szalasztott el egyetlen lehetőséget sem, hogy bizonyítsa Görögországnak a Porta felé megnyilvánuló barátságát, és hangsúlyozza a két ország közötti jó kapcsolatok szükségességét.⁵³⁷ Ezt mutatja a krétai követelésekkel szemben mutatott, helyenként igen határozott elutasítása is (már görög miniszterelnökként), például amikor a krétai képviselők úgy próbálták az általuk kikiáltott unió nemzetközi elismerését kikényszeríteni, hogy a görög parlament munkájában akartak részt venni. Ekkor Venizelosz azonnal, és nagyon határozottan fejezte ki tiltakozását:

„A krétaiak elfelejtik, hogy nem csak a Porta és a nagyhatalmak szembenállásával találják szembe magukat, de a szabad [görög] királyságéval is, melynek kormánya nem ismeri el a krétai puccsot, és nem kívánja kapcsolatait meggondolatlanul megszakítani az Oszmán Birodalommal.”⁵³⁸

Ezzel párhuzamosan a színpalak mögött már elindult a puhatolózás és a diplomáciai alkudozás a közös törökellenes fellépés egyeztetéséről. A szövetség megalakítása felé Venizelosz tette meg az első lépést, mikor 1911 áprilisában a görög kormány nevében bolgár diákokat hívott meg Athénba

---

⁵³⁵ Uo. 164. o.

⁵³⁶ Prevelakis, Eleutherios: *Eleutherios Venizelos and the Balkan Wars*. In: *Balkan Studies*, 1966, 368. o.

⁵³⁷ Alastos, Doros: i. m. 93. o.

⁵³⁸ Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 63. o. Itt talán az „időszerűtlen szakítás” kifejezés adja vissza leginkább a görög miniszterelnök törekvését és céljait, az alkalmas pillanat eljöveteleig (és ameddig nincs megfelelően felfegyverezve a görög hadsereg), nem szabad Athénak szembekerülnie az Oszmán Birodalommal.

az ortodox húsvét idejére.⁵³⁹ 300 bolgár diák érkezett a görög fővárosba, és a miniszterelnökkel való találkozáskor Venizelosz azzal köszöntötte őket, hogy Görögország és Bulgária két testvérnemzet, akik mind politikai, mind pedig gazdasági területen a közös érdekek szem előtt tartásával dolgoznak, és megjegyezte, hogy feltétlenül szükséges a két ország közti megegyezés.⁵⁴⁰ A bolgár kormányra komoly hatást tett a görög vendéglátás, és a látogatást, mint a két nemzet közti együttműködés kezdetét értékelték.

A londoni Times kiküldött tudósítója és Venizelosz személyes barátja, James D. Bouchier⁵⁴¹ egyéves megfeszített munkájával hozta közelebb Szófia és Athén képviselőit egymáshoz, míg végül a szófiai görög nagykövet, Dimitriosz Panasz átnyújtotta a bolgár kormánynak egy szövetség tervezetét, mely ugyan nem rendelkezett Macedónia és Thrákia autonómiájáról, de kilátásba helyezte a török fennhatóság alatt élő keresztények jogainak közös védelmét.⁵⁴² A görög miniszterelnök olyan titkosan kezelte az egész tárgyalássorozatot, hogy még saját kormányának tagjai sem tudtak róla, és csak I. György görög királyt avatta be a görög–bolgár tárgyalások menetébe.⁵⁴³ Miközben a Balkán-félsziget államai diplomáciai síkon próbáltak egymáshoz közeledni, Olaszország háborút indított a porta ellen Líbia megszerzéséért.

Olaszország 1911. szeptember 29-én üzent hadat az Oszmán Birodalomnak, de a háború diplomáciai (és gazdasági) előkészületei több évre nyúlnak vissza.⁵⁴⁴ Az agadiri válságot kihasználva, 1911 szeptemberében közvetlen háborús előkészületeket tett Róma, és szeptember 27-én ultimátumot küldött Konstantinápolynak. Miután a Porta nem teljesítette az ultimátumot, és nem

---

⁵³⁹ Alastos, Doros: i. m. 97. o.

⁵⁴⁰ Kondis, Basil: *The Role of the Albanian Factor upon the Greek–Bulgarian Understanding of 1912*, i. m. 387. o.

⁵⁴¹ James David Bouchier (1850–1920) az írországi Limerickben született, és Cambridgeben folytatott klasszika-filológiai (görög és latin) tanulmányokat. A Times 1888-ban nevezte ki levelező tagjának, és küldte Romániába az ottani felkelés tudósítójának. 1892 és 1918 között a Times levelező újságírója a Balkánon, szinte végig Szófiában tartózkodott, de beutazta az egész félszigetet. Jól megtanult bolgáruul és görögül is, szoros kapcsolatot tartott fenn a balkáni miniszterelnökökkel és uralkodó-családokkal.

⁵⁴² Prevelakis: i. m. 369. o. Mind a szerbek, mind a görögök elutasították az autonómiát Macedóniában, mert a bolgárok ezzel csak megfelelő körülményeket kívántak teremteni maguknak a terület későbbi annexiójához.

⁵⁴³ Alastos, Doros: i. m. 97. o.

⁵⁴⁴ Olaszország a 19. század végén a földközi-tengeri status quo fenntartására törekedett, ezt erősítette meg az 1887-es olasz–brit földközi-tengeri antant is. 1896-ban azonban megalázó vereséget szenvedett el Abeszíniától (aduai vereség), ami a még „gazdátlan” észak-afrikai területek felé irányította figyelmét. Az olasz gazdasági behatolás 1907-től erősödött fel, a Banco di Roma Tripoliban megnyitott fiókjával, amit több másik is követett. Horváth Krisztián: *Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból*. JATEPress, Documenta Historica 49, Szeged, 2000, 6–7. o. Tripolitánia egyre fontosabb külgazdasági szerepet kezdett el betölteni az olasz gazdasági életben, és az olasz közvélemény is támogatta Líbia megszerzését, amihez komoly külpolitikai támogatást jelentett az 1909. október 24-i racconigi megállapodás, melyben Oroszország elismerte Olaszország Tripolitánia feletti jogát. (Cserébe Olaszország támogatásáról biztosította Oroszországot a szorosok kérdésében. Ormos–Majoros: i. m. 200. o.)

engedte át Tripolitániát az olasz kormánynak, szeptember 29-én Róma hadat üzent és hadsereget indított a terület elfoglalására.

Az olasz támadás hatására a belpolitikai élet is megélné, és az unió-ellenes ellenzék újabb erős támadást intézett a Bizottság ellen. A török kormány Nagy-Britanniához fordult, és beavatkozását kérte az olasz–török konfliktusba.⁵⁴⁵ Szövetség kötésére azonban nem került sor, ami egyre szkeptikusabbá tette a török kormányt, és megkérdőjelezte számukra az európai hatalmaknak a birodalom alkotmányos kormányzásába vetett őszinte érdeklődését is. A török haderő nem volt képes érdemben válaszolni az olasz kihívásra, ezért a már az Osztrák-Magyar Monarchia ellen is alkalmazott kereskedelmi bojkott bevezetéséhez folyamodott, és október 7-én az igazságügy-miniszter egyoldalúan megszüntette az olaszok Oszmán Birodalomra érvényes kapitulációs jogait. A kiélezett külpolitikai helyzet szükségessé tette volna a belpolitikai egység létrehozását, azért a Bizottság megkereste a liberálisok ideológiai vezetőjét, Szabáheddin herceget, pozíciót kínálva neki a kormányban, ami az ellenzék kormánnyal való egyesítését jelentette volna. A herceg ezt visszautasította, így a koalíciós együttműködés lehetősége is szertefoszlott.⁵⁴⁶

Novemberre az olasz tengeri hadipotenciál fölénye miatt a törökök már nem tudtak számottevő katonai erőt küldeni az észak-afrikai hadszínterre, és csak a beduinok szervezett rajtaütéseinek és zaklatásainak köszönhetően nem ért véget olasz sikerrel a háború. 1912 tavaszán az olasz csapatok már Bejrút és Izmir városait bombázták, és Róma elhatározta egy hadjárat indítását a szorosok ellen. Április közepén elindult az olasz flotta a szorosok felé, és nem sokkal később már hajóról lőtték a Dardanellák bejáratát.⁵⁴⁷ A Porta lezárta a szorosokat, és kitiltotta a birodalom területéről az olasz állampolgárokat. Az olaszok április vége és május vége között elfoglalták a Dodekannészosz-szigeteket, közvetlenül a nyugat-anatóliai tengerpart szomszédságánál. A cél az volt, hogy többfrontos háborúval kényszerítsék megadásra a birodalmat, de ez utóbbi hadműveletek már nagyhatalmi ellenkezést is kiváltottak. Ezzel hosszas diplomáciai alkudozások vették kezdetüket.

A patthelyzet kialakulása előtt újabb komoly belpolitikai kihívással is szembe kellett néznie a Bizottságnak, mert az ellenzéken belül megalakult a Liberális Unió pártja 1911. november 21-én, egyesítve görögöket, bolgárokat, örményeket, arabokat és törököket azzal a céllal, hogy megdöntse az Egység és Haladás Bizottságának uralmát.⁵⁴⁸ A Liberális Unió pártja már az 1911. decemberi

---

⁵⁴⁵ Feroz, Ahmad: i. m. 95. o.

⁵⁴⁶ Uo. 97. o.

⁵⁴⁷ Horváth Krisztián: *Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háború történetéből*, i. m. 13. o.

⁵⁴⁸ Feroz, Ahmad: i. m. 99. o.

időközi választásokon komoly sikereket ért el, ami előrevetítette az 1912-es választások küzdelmeit. A választások után, amit megint a Bizottság nyert meg, de komoly korlátozó intézkedések közepette ami mind a sajtót mind pedig a nyilvános találkozókat érintette. A parlament hivatalosan 1912. április 18-án kellett volna hogy megtartsa első ülését, de a határozatképességhez szükséges legkisebb létszámú képviselő sem gyűlt össze, így csak május 15-én kezdhetette meg munkáját.⁵⁴⁹

Közben tovább szélesedett a Bizottság ellenzéke, és 1912 májusa és júniusa között hivatalnokok és köztisztviselők csoportja Konstantinápolyban megalapította a *Megváltó Hivatalnokok Csoportját*, mely szervezet mind a Liberális Unió pártjával, mind pedig a macedóniai felkelő katonai csapatokkal kapcsolatban állt.⁵⁵⁰ Fő céljuk nekik is az Egység és Haladás Bizottság hatalmának megdöntése, és „legális kormány” visszaállítása volt, valamint a fegyveres erők kivonása a politikai életből, hogy csak politikusok kormányozhassanak.

A török belpolitikai csatározásokkal egy időben már folytak a balkáni államok tárgyalásai egy szövetségi rendszer létrehozásáról, és 1912. szeptember 30-án mozgósítás indult el a Balkánon, amire másnap a török haderő is reagált. Az új helyzet gyors változtatást tett szükségessé, azonnali tűzszünetet Olaszországgal, amit október 17-én alá is írtak Lausanne-ban, egy nappal az első Balkán-háború kitörése előtt, majd október közepén megkötötték az ouchy-i békét.⁵⁵¹ A békeszerződés szerint Olaszország megtarthatta Tripolitániát, de a nagyhatalmak közbenjárására a szultán hatáskörében maradt a terület kádijának kinevezési joga,⁵⁵² így vallási területen továbbra is jelen volt a Porta, és Rómának a Dodekannészosz-szigeteket is vissza kellett volna szolgáltatnia a Portának.⁵⁵³

Az olasz támadás eufórikus visszhangot váltott ki a Balkánon. Montenegró azonnali párhuzamos támadást javasolt az Oszmán Birodalom ellen, míg Venizelosz felajánlotta Olaszországnak a görög hadsereg csatlakozását a Porta ellen vívott háborújához, sőt javasolta, hogy 150.000-es sereggel törjenek be Macedóniába.⁵⁵⁴ Az olasz kormány azonban úgy tűnik, hogy nem

---

⁵⁴⁹ Uo. 104. o.

⁵⁵⁰ Uo. 106. o.

⁵⁵¹ Horváth Krisztián: *Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háború történetéből*, i. m. 17. o.

⁵⁵² Freoz, Ahmad: i. m. 113. o.

⁵⁵³ Ez utóbbit nem teljesíti Olaszország az első világháború kitöréséig, sőt a világháborút lezáró 1923-as lausanne-i békeszerződés hivatalosan is Olaszországnak ítélte a szigeteket, és csak 1947-ben, a második világháborút követő párizsi rendezés után kerül Görögországhoz.

⁵⁵⁴ Alastos, Doros: i. m. 98. o.

támogatta ezt a javaslatot, és visszautasította a Görögországgal való közös katonai fellépést, valószínű, hogy a nagyhatalmak és a szláv országok részéről várható tiltakozások miatt.⁵⁵⁵

A több mint egy éven keresztül folyó görög–bolgár tárgyalásokat is meggyorsította az olasz–török háború, és végül 1912. május 30-án Szófiában aláírta a két fél a szövetséges szerződést. A szerb–bolgár egyezményvel ellentétben ez defenzív jellegű volt, és nem rendelkezett területi felosztásról, vagy érdekszférák kijelöléséről. A szerződő felek arra törekedtek, hogy az európai török területen élő görög és bolgár népesség megőrizze kiváltságait és privilégiumait, valamint hogy megerősítsék az alkotmány szavatolta egyenlőséget és egyéni szabadságjogokat. Bulgária továbbá leszögezte, hogy egy esetleges török–görög konfrontáció esetén (Kréta kapcsán) jóindulatú semleges álláspontra helyezkedne.⁵⁵⁶ A védelmi szerződést három évre kötötték meg, mely szerint ha valamelyik felet török támadás éri, akkor a másik is csatlakozik a török elleni küzdelemhez, és csak közös megegyezés után köthetnek békét.⁵⁵⁷ (A szerződés ellenére a két ország között továbbra is bizalmatlan maradt a viszony, mert a görög kormány attól tartott, hogy a Macedón Szervezet elkötelezi magát az albán felkelés ügye mellett, míg Szófia attól tartott, hogy a görögök kötnek titkos egyezményt az albánokkal, tehát mindkét fél az albán felkelés miatt aggódott, és annak Epiroszra vagy Macedóniára való kiterjedésétől félt, e miatt nem bízott meg a másikban.)

Ezzel a bizalmatlansággal is magyarázható, hogy a két fél közötti katonai egyezményt csak október elején írták alá, közvetlenül a háború kitörése előtt, mely szerint, ha Görögországot török támadás érné a krétai kérdés kapcsán, az általános mozgósítás után Bulgária támogatást fog nyújtani Athénnek, és közösen lépnének fel az ellenséggel szemben,⁵⁵⁸ tehát itt már a krétai kérdés kiéleződése is casus bellinek lett nyilvánítva.

Ezt követte harmadikként a bolgár–montenegrói szerződés aláírása június elején. Ez egyben azt is jelentette, hogy először a Balkán újkori történelme folyamán Szófia központtal létrejött egy háromhatalmi szövetség azzal a céllal, hogy közös katonai fellépéssel szabadítsa fel a félszigetet.

Szerbia és Görögország nem kötött egymással semmilyen szövetségi szerződést, így a bolgár kormányon keresztül folyhattak a görög–szerb tárgyalások a háború utáni területi rendezésről, melyről a szerb–bolgár egyezmény gondoskodott. Montenegróval az imént említett két kormány egyikének sem volt írásbeli megegyezése, csak szóbeli megállapodások születtek, de a szerb

---

⁵⁵⁵ Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 61. o.

⁵⁵⁶ Uo. 73. o.

⁵⁵⁷ Kondis, Basil: *The Role of the Albanian factor upon the Greek–Bulgarian Understanding of 1912*, i. m. 383. o.

⁵⁵⁸ Szvoloupoulou, Konsztantinou: i. m. 73. o.

kormány kitartó unszolásának hatására (ti. hogy a két állam egy hagyományos szövetségi szerződést is írjon alá) sikerült megállapodni a montenegrói kormánnyal szeptemberben arról, hogy a harci cselekményeket ugyan egymástól függetlenül folytatják, de a hadjáratokról és csapatmozgásokról értesítik a másik felet is.⁵⁵⁹

Ezzel megszületett a balkáni szövetségi rendszer, és a négy balkáni szövetséges 1912. szeptember 29-én elrendelte a mozgósítást. Hogy tompítsák a nagy nemzetközi tiltakozást, úgy állították be a katonai aktivitást, mintha az csak a török területen élő honfitársaik autonómiájának biztosítására irányulna, nem pedig területszerzésre. Az Oszmán Birodalom erre válaszul szeptember 30-án szintén általános mozgósítást rendelt el, és csapatokat küldött a bolgár határhoz.⁵⁶⁰

A Balkán-háborúk következményei a görög külpolitikára nézve

Az első Balkán-háború Montenegró támadásával indult el október 8-án, majd 17-én Bulgária és Szerbia is hadba lépett az Oszmán Birodalom ellen. Venizelosz még ekkor is habozott, és megpróbálta késleltetni országa hadba lépését, mert úgy ítélte meg, hogy nincs még teljesen felkészülve a görög hadsereg a hadműveletekre, és attól félt, hogy a végelszámolásnál kevesebb területet fog kapni az ország. 8 órával a bolgár és szerb hadba lépés után azonban a görög kormány is hadat üzent, egyúttal bejelentve Kréta unióját Athénnal.⁵⁶¹ Az Oszmán Birodalom elleni háború kitörését az egész görög nemzet támogatása kísérte, és önkéntesek tömege érkezett a görög diaszpóra minden területéről, Egyiptomból, Amerikából, Ciprusról, Angliából, ahol különböző hazafias társaságok is alakultak azzal a céllal, hogy pénzügyi támogatással, gyógyszerek és élelmiszerek küldésével segítség Görögország harcát.⁵⁶²

Bár a balkáni államoknak 1913. január 1-jén átnyújtott hivatalos béke-ajánlatával az Oszmán Birodalom tett még egy utolsó elkeseredett kísérletet a háború befejezésére, és önként lemondott bizonyos területekről, ezt az ajánlatot a balkáni kormányok már nem vették komolyan, hiszen minél nagyobb területet kívántak egymás között felosztani. A Porta előterjesztése kevésnek bizonyult:

---

⁵⁵⁹ Alastos, Doros: i. m. 102. o.

⁵⁶⁰ Uo. 105. o.

⁵⁶¹ Alastos, Doros: i. m. 106. o.

⁵⁶² Uo. 107. o.

„Az összes elfoglalt, Edirne vilajettől nyugatra húzódó terület átengedése a balkáni államoknak azzal a megkötéssel, hogy Albánia határainak kijelölése és autonóm státusának meghatározása csak a nagyhatalmak bevonásával állapítható meg. Edirne vilajet az Oszmán Birodalom közvetlen fennhatósága alatt marad, az Oszmán Birodalom és Bulgária azonban ha szükségesnek látja tárgyalhat határmódosításokról. A Porta nem ad fel egy égei-tengeri szigetet sem, de az ezeket a szigeteket érintő kérdéseket megvitathatja a nagyhatalmakkal. Krétát illetően az Oszmán Birodalom beleegyezik minden döntésbe, amit a protektori hatalmak hoznak a szigettel kapcsolatban. A fenti négy pont oszthatatlan egészet alkot.”⁵⁶³

Az első Balkán-háborút lezáró 1913. májusi londoni békeszerződés nem tudta véglegesen rendezni a területi igényeket, és egy hónappal később már újabb fegyveres konfliktus vette kezdetét, a második Balkán-háború. 1913 augusztusában a bukaresti béke véglegesítette az Oszmán Birodalom szinte teljes európai területeinek elvesztését, de egyben elvetette a balkáni államok későbbi ellentéteinek a gyökereit is.⁵⁶⁴

Görögország számára a győzelem nemcsak azt jelentette, hogy végre saját katonai erejét kihasználva sikerült területi nyereségre szert tennie jelentősen megnövelnie lakosságát (2.666.000 főről 4.363.000-ra),⁵⁶⁵ hanem azt is hogy a közvélemény (és a politikai körök is) a Nagy Eszme beteljesítése felé vezető út fontos állomásának értékelték az eseményeket. Ez a görög nacionalizmus erőteljes jelentkezésében, és Venizelosz expanzív külpolitikájának támogatásában öltött testet. Az első világháború (Venizelosz és a többi nacionalista politikus számára) tehát egy szerencsés lehetőségként jelentkezett, melynek kihasználásával az összes görög lakta terület egyesítése karnyújtásnyira került. Annak ellenére, hogy a realpolitikuskok nagy része ellenezte a hadba lépést, és ez belpolitikai krízishez vezetett,⁵⁶⁶ Görögország végül mégis hadviselő féllé vált 1917-ben. Az antant oldalán (Bulgária és az Oszmán Birodalom ellen) minden lehetősége meg is

---

⁵⁶³ Uo. 115. o.

⁵⁶⁴ Leginkább Bulgária és Görögország között feszült ellentét két ok miatt. Egyrészt a bolgár kormány úgy érezte, hogy területi igényeit nem vették eléggé figyelembe (Görögország rovására szeretett volna még terjeszkedi az Égeum régiójában), másrészt a másik ország területére került kisebbségek helyzetével kapcsolatban alakult ki konfliktus a két ország között. Ez utóbbit majd csak egy bolgár–görög lakosságcsere-egyezmény fog megoldani az első világháborút követően.

⁵⁶⁵ Augustinos, Gerasimos: i. m. 135. o. Akik közül azonban 400.000 muzulmán volt.

⁵⁶⁶ I. Konsztantin görög király még 1915-ben menesztette Venizeloszt a miniszterelnöki székből az első világháború eltérő értelmezése miatt (a király II. Vilmos német császár sógora volt, és a semlegesség politikáját szorgalmazta). Venizelosz antant-támogatással 1916 októberében ellenkormányt hozott létre Szalonikiben, és kézbe vette az északi területek (Macedónia, Nyugat-Thrákia és az égei-tengeri szigetek) közigazgatását. Ezzel kettészakadt az ország, és csak Konsztantin király lemondásával oldódott meg a helyzet, mikor utódja (és fia), Alexandrosz király kinevezte Venizeloszt miniszterelnökké. Görögország csak ez után, 1917. június 27-én csatlakozott az antant-szövetséghez.

volt újabb területek megszerzésére, amit az 1920-as sèvres-i békeszerződés el is ismert.⁵⁶⁷ (A békeszerződés újabb hatalmas létszámú muzulmán lakossággal is növelte volna Görögország népességét, összesen 700.000-el, míg 160.000 ortodox, elsősorban bolgár, de örmény és zsidó is, valamint kb. 800.000 görög került volna az új határokon belülré.)⁵⁶⁸

A nacionalista lendületet azonban nem lehetett megállítani, és Athén újabb területek megszerzésének reményében (a Nagy Eszme megvalósításának utolsó lépéseként) háborút kezdeményezett a Portával. Az 1920–1922 között zajló háború Athén katasztrofális vereségével ért véget, és az 1923-as lausanne-i békeszerződés nemcsak a korábban megkapott területektől fosztotta meg Görögországot (Kelet-Thrákia, Szmirna vagy Izmir városa és környéke), hanem tartalmazott egy kétoldalú lakosságcsere-egyezményt is, mely szerint az összes török területen élő ortodoxnak, és az összes Görögországban élő muzulmánok el kell hagynia lakóhelyét, és Görög-, illetve Törökországba kell áttelepülnie.⁵⁶⁹ Az 1920-as évek közepéig kb. 1,3 millió görög, és 480.000 török⁵⁷⁰ kényszerült lakhelyének elhagyására és országának megváltoztatására, igen súlyos társadalmi-politikai feszültséget okozva Görögországban. Az 1923-as év ezzel a Nagy Eszme végleges kudarcát is jelentette, hiszen a kis-ázsiai görög népesség elköltözésével értelmét veszítette a görög nemzet egyesítésének a programja is, hiszen (bár egyáltalán nem a kívánt módon), de a görögség túlnyomó többsége egy állam határain belülre került.

---

⁵⁶⁷ Görögország nem csak Nyugat-, de Kelet-Thrákiát is megkapta, az összes égei-tengeri szigetet, valamint Szmirna városát és annak környékét öv évre, ahol az öt év elteltével népszavazásnak kellett volna döntenie a terület hovatartozásáról.

⁵⁶⁸ Augustinos, Gerasimos: i. m. 137. o.

⁵⁶⁹ A szerződés azonban tartalmazott két mentesített kategóriát: a Nyugat-Thrákia területén élő muzulmánok lakóhelyükön maradhattak, ahogyan a konstantinápolyi és Imbrosz (Gökceada) és Tenedosz (Bozcaada) szigetén élő görögök is, akik a ciprusi válság 1955-ös első jelentkezését követő görög-pogromok hatására hagyják majd el Törökországot.

Összegzés: a Keleti Föderáció eszméjének értékelése

A Keleti Föderáció létrehozásának az elképzelése fontos szerepet játszott mind a görög politikai gondolkodók, mind a nemzeti egységet szorgalmazó politikusok tervezeteiben. A Rigasz Fereosztól kezdve megjelenő föderalisztikus átalakításon nyugvó elképzelések (mint láttuk) a 18. század végétől egészen 1912-ig folyamatosan előtérben voltak, újra és újra megjelentek a görög politikai gondolkodók tervei, és a görög külpolitika esetleges lehetőségei között. Igaz ugyan, hogy a mindenkori diplomáciai realitások nem feltétlenül hatottak megvalósulása felé, de szerepe mégis nagyon jelentős volt, mert alternatívát nyújtott a nemzet egyesítésének programját szinte végig a külpolitika fő törekvéseként felvállaló kormányok számára. Ez egyben azt is jelenti, hogy a Nagy Eszmével szemben jelen volt egy hasonló célokat kitűző elképzelés, mely azonban kevésbé agresszív (és expanzív) eszközökkel szerette volna megvalósítani azt, ami a legtöbb görög követelése volt 1830-tól kezdődően (egészen 1923-ig), az összes görög egy államba integrálását.

Ugyanakkor azt is láthattuk, hogy a nagyhatalmak politikai érdekei nem estek egybe ezzel az elképzeléssel, és legfeljebb csak rövid ideig tartó (és átmeneti) támogatást remélhetett Athén nemzeti politikájának megvalósításához. Nagy-Britannia az Oszmán Birodalom területi integritásának támogatójaként lépett fel az első világháború időszakáig, így nem állt érdekében egy nagy területű és erős állam megalakulása a Balkán-félszigeten, mely felborítaná a status quót, főleg akkor, ha ott esetleg orosz befolyás is érvényesülne. Oroszország a 18. század végétől (1774-től) az ortodoxok védelmezőjeként lépett fel a térségben az oszmán központi hatalommal szemben. A 19. század második felében viszont már csak a délszláv (elsősorban bolgár) törekvések támogatása kapott külpolitikai prioritást, ami elég egyértelműen mutatkozott meg 1878-ban, és érintette igen fájdalmasan a görög politikai vezetést. Az orosz politika számára egy föderatív állam abban az esetben lett volna elfogadható, ha élén orosz herceg állt volna, és a Tengersizorsok ellenőrzését is biztosította volna számukra (ahogyan Nagy Katalin „görög tervében” is szerepelt). Franciaország elsősorban az észak-afrikai területek megszerzésére koncentrált (1830: Algéria, 1881: Tunézia), és a Balkánon gazdasági befolyását kívánta folyamatosan növelni, de 1856 eseményei (Pireusz blokádjá) világossá tették, hogy ők sem támogatják az erőszakos területszerzést a térségben.

---

⁵⁷⁰ Kiciki, Dimitri: i. m. 231.

Egyértelművé vált tehát, hogy Görögország az expanzív törekvéseihez nem talált támogatókat, és a területszerzések vagy kompenzációként (1881), vagy pedig valamely nagyhatalom pozíciójának erősítéseként következtek be (1864). Az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország gazdasági érdekei sem kedveztek egy nagy és erős állam megalakulásának, ugyanakkor infrastrukturális beruházásai révén mindkét állam erőteljesen jelen volt a 20. század elején a térségben. Sőt a Monarchia Bosznia-Hercegovina okkupálása és a független Szerbia megalakulását (1878) követő külpolitikája révén erőteljesen magához is láncolta ezen területeket, és ezzel az összes rendezési terv aktív résztvevőjévé vált.

A 19. században megjelenő, nagy államot megvalósítandó eszmék a Balkán-félszigeten sem voltak teljesen függetlenek a korszak uralkodó államfelfogásától, mely csak a nagy területű államalakulatokat tartotta életképesnek. A liberális államfelfogás szerint ugyanis, csak a bizonyos népességszámmal rendelkező nemzetiségeknek van jogosultságuk államalapításra, tehát a nemzetek önrendelkezése is csak a kulturálisan és gazdaságilag életképesnek vélt nemzetekre vonatkozott, még Mazzini koncepciójában is.⁵⁷¹ Ebből a szempontból a görög nemzeti mozgalomnak is meg kellett felelnie a 19. századi legfontosabb kritériumoknak ahhoz, hogy legitimitációval rendelkezzen: kapcsolódnia kellett egy már létező államhoz, melynek komoly történelmi múltja van; szükségképpen kellett, hogy legyen egy olyan kulturális elitje, melynek írott nemzeti irodalma van; és terjeszkedő szándékúnak kellett lennie.⁵⁷² Mindezeknek (tehát a 19. század közepének liberális koncepciójának) megfelelt ekkor a görög nemzet, tehát azt lehet mondani, hogy a Megali Idea szinte pontról pontra követte ezt az elképzelést, és illeszkedett a 19. századi (nyugat-európai) politikai gondolkodás folyamatába (ahogy a bolgár és szerb nemzeti elképzelések is). Ha ebből a szempontból próbáljuk meg vizsgálni a föderalisztikus elképzeléseket, akkor azt mondhatjuk, hogy a balkáni – több nemzetet egy államalakulatba egyesíteni szándékozó – törekvések ugyanarra a problémára próbáltak megoldási lehetőséget kidolgozni mint a Nagy Eszme: egyrészt az életképes nagyságú állam létrehozásával, másrészt az áhított, egy nemzet egy államba történő egyesítésével. A 19. századi államfelfogás ugyanis nagyon fontosnak tartotta a nemzet, nép, állam azonosságának megvalósítását, igaz, hogy csak bizonyos, nagy lélekszámmal rendelkező nemzetek esetén, tehát a „nemzeti elv” alkalmazása nem volt érvényes mindenkire. De az sem feltétlen okozott ellentmondást a politikai gondolkodó számára (és nehézséget az államférfiaknak), ha egy

---

⁵⁷¹ Hobsbawm, Eric J.: *A nacionalizmus kétszáz éve*, i. m. 44–46. o.

⁵⁷² Uo. 52–53. o.

nép csoport állammá alakulása előtt még nem fejlődött nemzetté (ld. az albán példát), és ha még nem terjedt el általánosan tagjai között a nemzeti eszme. Ezzel kapcsolatban mondta Pilsudski marsall: „Az állam teremti meg a nemzetet, és nem a nemzet az államot.”⁵⁷³ Ugyanígy gondolkodtak az olaszok is, akik a földrajzi egység megvalósítása után a nemzeti egységet is létre kellett hogy hozzák. Massimo D’Azeglio piemonti politikus mondta 1860-ban, a közép-itáliai területek egyesülése után, hogy „Olaszországot megteremtettük, most olaszokat kell teremtenünk.”⁵⁷⁴ Itt is arról volt tehát szó, hogy az államépítés megvalósult, de a nemzetépítés munkája még nem.

Ez az elképzelés változott meg a 19. század végére, és vált el (például a már említett Jon Dragumisznál is) az állam a nemzettől, mikor már nem az állam teremti meg az utóbbit, hanem a nemzet önmaga próbálja meg az egyesítést végrehajtani, és esetlegesen államot teremteni. (Legalábbis a 20. század elejének görög politikai gondolkodóinál.) Szintén a 20. század elejére következett be az a hangsúlyeltolódás is, mely már egyre inkább az etnikai-nyelvi kritériumokat tekintette a legfontosabb, az egy nemzethez tartozás ismérvének, és vált lassan a legfontosabb feltétellé.⁵⁷⁵ Ez a változás jól megfigyelhető a Balkán-félszigeten is, ahol a 19. századi függetlenségi törekvések még nem nyelvi mint inkább vallási alapúak voltak, de például a jóval később jelentkező macedón mozgalom már igen. A 19. század végétől kezdődően az önrendelkezés már nem népességszám-függő. Bármely népcsoport, mely nemzetnek tekinti magát jogosult a független szuverén állam megalakítására, szemben a század közepén elfogadott „küszöbelvvel”, ami azt is jelenti, hogy az expanzív „nagy eszmék” elvesztették politikai legitimációjukat, hiszen az új állampfogás már nem tekintette feltételnek a nagy kiterjedésű területet egy-egy nemzet számára. Ezt a koncepció-váltást nem sokkal élte túl a görög Nagy Eszme sem, és az első világháborút követően végleg megszűnt a görög expanziós törekvés, aminek persze a görög-török háború elvesztése, az azt követő népességcsere, és így a megvalósításához szükséges feltételrendszer megszűnése volt a legfőbb oka.

A Keleti Föderáció megvalósításának viszont a nacionalizmusok megerősödése, és egyre hevesebb jelentkezése a 19. század második felétől kezdődően nem kedvezett, hiszen ezek nem a föderációs államszervezet megalakulását segítették elő, és a vegyes lakosságú területek tisztázatlan

---

⁵⁷³ Uo. 61. o.

⁵⁷⁴ Kántor Zoltán: *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Rejtjel Politológiai Könyvek 21. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004, 287. o.

⁵⁷⁵ Hobsbawm, Eric J.: *A nacionalizmus kétszáz éve*, i. m. 130–136. o.

státusa is arra bízta a kis nemzetállamokat, hogy saját nemzeti területeinek növelésre használják fel az oszmán központi hatalom gyengülését. Az első világháború pedig a korábbi nagy területű, soknemzetiségű birodalmak (Oszmán Birodalom, Osztrák-Magyar Monarchia) felbomlását hozta, tovább növelve a kis nemzetállamok számát Közép- és Dél-Kelet-Európában.

Végezetül azt is hangsúlyozni kell, hogy a görög külpolitika sem volt minden esetben jól átgondolt és megtervezett, sokkal inkább a mindenkori nagyhatalmi politika körülményeinek volt kiszolgáltatva, és az európai hatalmak Oszmán Birodalomhoz fűződő viszonyának volt a függvénye. A görög nemzet fejlődésében tehát komoly szerepe volt az európai nagypolitikának, ami mindig saját érdekeinek megfelelően használta fel (vagy akadályoztatta) a görögség nemzeti érdekeinek megvalósítását, és általában nem segítette elő a nemzetegyesítés ügyét.

MELLÉKLET

I. Népszámítások

1. Az Oszmán Birodalom lakosságának, és a görögség létszámának változásai 1894 és 1914 között
2. Az Oszmán Birodalom fontosabb görög lakosságú vilajeteinek népszámításai az 1881/2–1893-as ének alapján
3. Az Oszmán Birodalom fontosabb görög lakosságú vilajeteinek népszámításai 1897-ben
4. Az Oszmán Birodalom fontosabb görög lakosságú vilajeteinek népszámításai 1906–1907-ben
5. Macedónia népszámításai az 1895–96-os Tahir (török népszámítás-összeírás) alapján
6. Vasil Kantcheff bolgár etnográfus 1900-ban készített népszámításai Macedóniáról
7. Huszein Hilmi pasa (1902-től Macedónia főfelügyelője) által 1904-ben készített népszámításai
8. 1910-es görög népszámításai Macedóniáról
9. Macedónia lakosságának nemzetiségi összetétele 1912-ben bolgár, szerb és görög statisztikák szerint

II. Görög miniszterelnökök 1897–1912 között

III. Térképek

1. Az Oszmán Birodalom közigazgatási térképe (1895)
2. Az Oszmán Birodalom európai területeinek közigazgatási határai 1878-ban
3. A bolgár exarchátust elismerő területek 1880 körül
4. 1867-es brit térkép Albánia, Macedónia és Thrákia etnikai összetételéről
5. 1891-es szerb középiskolai térkép Macedónia etnikai összetételéről
6. 1899-es görög térkép Macedónia nyelvi megoszlásáról
7. 1913-as szerb térkép a Balkán-félsziget etnikai összetételéről
8. 1912-es szerb, bolgár, görög területi követelések a Balkánon

I. MELLÉKLET

1. táblázat: Az Oszmán Birodalom lakosságának, és a görögség létszámának változásai 1894 és 1914 között

	Az Oszmán Birodalom összlakossága	A birodalom területén élő görögök létszáma
1894	27.000.000 fő	3.500.000 fő
1906–7	20.884.000 fő	2.823.000 fő
1914	18.520.000 fő	1.729.000 fő

Karpat, Kemal H.: i. m. 159, 168–169, 188–189. o.

2. táblázat: Az Oszmán Birodalom fontosabb görög lakosságú vilajeteinek népességmegoszlása az 1881/2–1893-as census alapján

vilajet	összlakosság létszáma (fő)	görögök	muzulmánok	Bolgárok
Aydin (Izmir)	1.410.424	196.558	1.119.323	428
Hüdavendigar (Bursza)	1.335.884	133.017	1.132.763	–
Trabzon (Trapezont)	1.056.237	155.039	857.280	–
Edirne (Drinápoly)	836.041	267.220	434.366	102.245
Monasztir	664.399	227.766	225.534	205.892
Yanya (Janina)	516.477	286.304	225.415	–
Selanik (Szaloniki)	989.844	277.237	447.904	222.684

Karpat, Kemal H.: i. m. 122–3, 132–9, 144–9. o.

3. táblázat: Az Oszmán Birodalom fontosabb görög lakosságú vilajeteinek népességmegoszlása 1897-ben

vilajetek	összlakosság létszáma (fő)	görögök	muzulmánok	Bolgárok
Aydin (Izmir)	1.478.424	229.598	1.203.776	539
Hüdavendigar (Bursza)	1.454.294	144.138	1.234.304	2267
Trabzon (Trapezont)	1.163.500	181.044	933.727	–
Edirne (Drinápoly)	985.962	288.968	539.031	121.870
Monasztir	712.217	272.205	252.962	177.750
Yanya (Janina)	516.681	287.812	221.475	–
Selanik (Szaloniki)	1.038.973	294.624	452.175	239.290

Karpat, Kemal H.: i. m. 160–161. o.

4. táblázat: Az Oszmán Birodalom fontosabb görög lakosságú vilajeteinek népességmegoszlása 1906–1907-ben

vilajetek	összlakosság létszáma (fő)	görögök	muzulmánok	Bolgárok
Aydin (Izmir)	1.727.581	285.105	1.331.552	220
Hüdavendigar (Bursza)	1.691.277	166.366	1.430.496	4.996
Trabzon (Trapezont)	1.342.778	215.474	1.071.986	–
Edirne (Drinápoly)	1.133.796	340.906	618.604	119.476
Monasztir	824.828	286.001	328.551	197.086
Yanya (Janina)	516.766	286.592	225.415	–
Selanik (Szaloniki)	921.359	263.881	419.604	155.710

Karpat, Kemal H.: i. m. 168–169. o.

5. táblázat: Macedónia népessémgosztlása az 1895–96-os Tahir (török népesség-összeírás) alapján

vilajetek	összlakosság létszáma (fő)	görögök	muzulmánok	egyéb (bolgárok, stb.)
Selanik (Szaloniki)	1.038.953	294.624	452.175	245.902
Kosova (Koszovó)	754.634	36.420	432.178	283.154
Manasztir (Monasztir)	711.466	272.205	252.962	180.329
Yanya (Janina)	516.681	287.812	221.475	3.250

McCarthy, Justin: *Muslims and minorities: the population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire*. New York University Press, N. Y., 1983, 60. o.

6. táblázat: Vasil Kantcheff bolgár etnográfus 1900-ban készített népességstatisztikája Macedóniáról

összlakosság létszáma (fő)	Bolgárok	törökök	görögök
2.268.224	1.181.336	499.204	228.224

Dakin, Douglas: i. m. 20. o.

7. táblázat: Huszein Hilmi pasa (1902-től Macedónia főfelügyelője) által 1904-ben készített népességstatisztika

vilajetek	görögök	bolgárok
Szaloniki	373.227	207.317
Monasztir	261.283	178.412
Koszovó	13.452	172.735

Dakin, Douglas: i. m. 20. o.

8. táblázat: 1910-es görög népességstatisztika Macedóniáról

Vilajetek	összlakosság létszáma (fő)	Muzulmánok	görögök	bolgárok	vlachok	zsidók
Szaloniki	1.046.089	419.165	357.740	201.861	5.403	48.900
Monasztir	653.467	215.756	279.964	153.547	–	4.200

Vakalopoulosz, A.: i. m. 66–69. o.

9. táblázat: Macedónia lakosságának nemzetiségi összetétele 1912-ben bolgár, szerb és görög statisztikák szerint

népességcsoportok	bolgár statisztika	szerb statisztika	görög statisztika (Koszovó nélkül)
törökök (muzulmánok)	499.204	231.400	634.017
bolgárok	1.181.336	57.600	332.162
görögök	228.700	201.140	652.797
albánok	128.711	165.600	–
vlachok	80.767	69.665	25.101
szerbek	700	2.048.320	–
zsidók	67.840	64.645	53.147
cigányok	54.557	28.730	8.911
egyéb	16.407	3.500	18.685
összesen	2.258.222	2.870.600	1.724.820

Karpat, Kemal H.: i. m. 50. o.

II. MELLÉKLET

Görög miniszterelnökök 1897–1912⁵⁷⁶

- Deligiannis**, Theodorosz: 1895. június 11–1897. április 30.
Rallis, Dimitriosz: 1897. április 30.–1897. október 3.
Zaimisz, Alexandrosz: 1897. október 3.–1899. április 14.
Theotokisz, Georgiosz: 1899. április 14–1901. november 25.
Zaimisz, Alexandrosz: 1901. november 25–1902. december 6.
Deligiannis, Theodorosz: 1902. december 6–1903. június 27.
Theotokisz, Georgiosz: 1903. június 27–1903. július 11.
Rallis, Dimitriosz: 1903. július 11–1903. december 19.
Theotokisz, Georgiosz: 1903. december 19–1904. december 29.
Deligiannis, Theodorisz: 1904. december 29–1905. június 13.
Rallis, Dimitriosz: 1905. június 22–1905. december 21.
Theotokisz, Georgiosz: 1905. december 21–1909. július 29.
Rallis, Dimitriosz: 1909. július 29–1909. augusztus 28.
Mavromichalisz, Kiriakoulisz: 1909. augusztus 28–1910. január 31.
Dragoumisz, Sztephanosz: 1910. január 31–1910. október 18.
Venizelosz, Eleftheriosz: 1910. október 18–1915. március 10.

Bibliográfia

Források:

Újságok, napilapok:

Αμαλθεια (1908–1909) (Amálthia);

Ελληνική Επιθεωρησις (1910–1913) (Elliniki Epitehoriszisz);

Ελληνισμος (1908–1912) (Elliniszmosz);

Μακεδονικου Ημερολογιου (1908–1912) (Makedonikou Imerologiu);

Πανελληνιον (1908–1912) (Panellinion)

Ναπλόκ, emlékiratok:

BUXTON, Noel: *Travels and Reflections*. London, 1929.

ΔΑΓΚΛΗΣ, Π. Τ.: *Στρατιγού Δαγκλή Αναμνησεις, εγγράφα, αλληλογραφία: το αρχείου του*. Βαγιονακησ, Αθηνα, 1965, I. τ.

(DANKLISZ, P. T.: *Danklisz tábornok levéltárának emlékei, dokumentumai, levelezése. I. kötet*. Vagionakisz, Athén, 1965.)

ΔΑΣΚΑΚΗ, Απ. Β.: *Το Πολιτευμα της Ελληνική Δημοκρατίας του Ριγα Βελεστινλη*. Αθηνα, 1962.

(DASKAKI, Ap. V. [sz.]: *Rigasz Velestinlisz Görög Köztársaságának alkotmánya*. Athén, 1962.)

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, Ιον: *Όσοι ζοντανοι*. Νεα Θεσις, Αθηνα, 1992.

(DRAGUMISZ, Jon: *Mindazok, akik élnek*. Nea Theszisz, Athén, 1992.)

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ, Ιον: *Μαρτυρων και ηρωων αιμα*. Νεα Θεσις, Αθηνα, 1992.

(DRAGUMISZ, Jon: *Vértanúk és hősök vére*. Nea Theszisz, Athén, 1992.)

---

⁵⁷⁶ Dakin, Douglas: *The Unification of Greece, 1770–1923*, i. m. 309–311. o.

- ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ**, Ιον: *Ο Ελληνισμός μου και οι Έλληνες 1903–1909*. Νέα Θεσις, Αθήνα, 1991.
- (**DRAGUMISZ**, Jon: *A görögségem és a görögök 1903–1909*. Nea Theszisz, Athén, 1991.)
- ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ**, Ιον: *Κοινοτήσ, εθνοσ και κρατοσ*. Πολιτική Επιθεωρησις, Αθήνα, 1923.
- (**DRAGUMISZ**, Jon: *Közösség, nemzet és állam*. Politiki Epitheoriszisz, Athén, 1923.)
- GARASANIN**: *Načertanije*. Fordította és sajtó alá rendezte Szajcsán Éva. Documenta Historica 46. JATEPress, Szeged, 2000.
- ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ**: *Η νεωτερική Φιλική Εταιρεία*. Αθήνα, 1946.
- (**HAMOUDOPOULOU**: *A legújabb kori Baráti Társaság*. Athén, 1946.)
- PEARS**, Sir Edwin: *Forty years in Constantinople*. London, 1915.
- RAMSAUER**, E. E.: *The Young Turks. Prelude to the revolution of 1908*. New York, 1970.
- ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ–ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ**, Αθανασίος: *Ο Μακεδονικός Αγών. Η Οργανώσις Θεσσαλονικήσ 1906–1908*. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονική, 1959.
- (**SZULIOTISZ-NIKOLAIDISZ**, Athanasziosz: *A Macedón Harc. A Thesszaloniki Szervezet 1906–1908*. Macedón Tanulmányok Központ, Thesszaloniki, 1959.)
- ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ–ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ**, Αθανασίος: *Οργανώσις Κωνσταντινουπόλεωσ*. Δωδώνη, Αθήνα, 1984.
- (**SZULIOTISZ-NIKOLAIDISZ**, Athanasziosz: *A Konstantinápolyi Szervezet*. Dodóni, Athén, 1984.)
- ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ–ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ**, Αθανασίος: *Ημερολογίου του Πρωτου Βαλκανικου πολεμου*. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 52, Θεσσαλονική, 1962.
- (**SZULIOTISZ-NIKOLAIDISZ**, Athanasziosz: *Az első Balkán-háború naplója*. Macedón Tanulmányok Központ, Thesszaloniki, 1962.)

Forrásgyűjtemények:

Οι Απαρχες του Μακεδονικού Αγώνα (1903–1904). 100 εγγραφα απο το Αρχαιο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος. Θεσσαλονικη, Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα, 1996.

(A Macedón Harc 1903–1904, 100 dokumentum a Görög Külügyminisztérium Levéltárából. Macedón Harc Múzeuma, Thesszaloniki, 1996.)

Η Ελληνική Αντεπιθεση στη Μακεδονια 1905–1906. 100 εγγραφα απο το Αρχαιο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος. Θεσσαλονικη, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, 1997.

(A Görög Ellenállás Macedóniában 1905–1906 között. 100 dokumentum a Görög Külügyminisztérium Levéltárából. Macedón Harc Múzeuma, Thesszaloniki, 1997.)

Η τελευταία φαση της ενοπλησ αναμετρησσησ στη Μακεδονια 1907–1908. 100 εγγραφα απο το Αρχαιο του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδος. Θεσσαλονικη, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνα, 1998.

(A macedón fegyveres ellenállás utolsó fázisa 1907–1908. 100 dokumentum a Görög Külügyminisztérium Levéltárából. Macedón Harc Múzeuma, Thesszaloniki, 1998.)
Macedonia. Documents and Material. Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 1979.

GOOCH, G. P. – TEMPERLEY, H. (ed.): *British Documents on the origins of the war 1898–1914.* Vol. V. The Near East. London, 1953.

HADZISZ, Dimitrisz: *Az újgörög irodalom kis tükre.* Európa Kiadó, Budapest, 1971.

HORVÁTH Jenő: *Nemzetközi szerződések I–IV. A világpolitika szerződései.* Budapest, 1922.

HORVÁTH Krisztián: *Az 1904-es szerb–bolgár szerződések.* Documenta Historica 33. JATE Történész Diákkönyvtár, Szeged, 1998.

HORVÁTH Krisztián: *Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háború történetéből.* Documenta Historica 49. JATEPress, Szeged, 2000.

HORVÁTH Krisztián: *Szultáni fermán a bolgár exarchátus megalapításáról: 1870. február 28.* Documenta Historica 35. JATE Történész Diákkönyvtár, Szeged, 1998.

ΚΑΡΙΤÁΝΦΦΥ–CARUHA Vangelio–**SZABÓ**: *A bizánci és újgörög irodalom története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.

ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗ, Ι. Κ.: *Τουρκικα εγγραφα περι του Μακεδονικου Αγωνου*.

Εταιρεια Μακεδονικων Σπουδων, Θεσσαλονικη, 1958.

(**VASZDRAVELLI**, I. K. [sz.]: *Török dokumentumok a Macedón Harcról*. Macedón Tanulmányok Központ, Thesszaloniki, 1958.)

ΒΟΥΛΗ, Σοφια: *Πηγες για την Ιστορια της Μακεδονιασ 1889–1905. Εκκλησια και Κρατος*. Γυτεμβεργ, Αθηνα, 1999.

(**VOULI**, Szofia: *Források Macedónia történetéhez 1889–1905 között. Egyház és állam*. Gutenberg, Athén, 1999.)

ΒΟΥΛΗ, Σοφια: *Πηγες για την Ιστορια της Μακεδονιασ 1875–1907. Πολιτικη και εκπαιδευση*. Παρασκηνιο, Αθηνα, 1994.

(**VOULI**, Szofia: *Források Macedónia történetéhez 1875–1907. Politika és oktatás*. Paraszkinio, Athén, 1994.)

Statisztikai gyűjtemények, térképgyűjtemények:

Destani, B. (ed.): *Ethnic minorities in the Balkan States 1860–1971*. I-II. Archives Editions, 2003.

ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ, Α. Θ.: *Η Μακεδονια. Εθνολογικη στατιστικη των Βιλαετιων Θεσσαλονικησ και Μοναστηριου*. Νομικησ, Αθηνα, 1910.

(**HALKIOPOULOSZ**, A Th.: *Macedónia. Thesszaloniki és Monasztir vilajetek népességstatisztikái*. Nomikisz, Athén, 1910.)

KARPAT, Kemal H.: *Ottoman population 1830–1914. Demographic and Social Characteristics*. University of Wisconsin Press, 1985.

MCCARTHY, J.: *Muslims and Minorities: the Population of Ottoman Anatolia and the end of the Empire*. New York University Press, N. Y., 1983.

PÁNDI Lajos (sz.): *Köztes Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény.* Osiris-Századvég, Budapest, 1995.

WILKINSON, H. R.: *Maps and politics. A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia.* Liverpool University Press, 1951.

Feldolgozások:

Cikkek, tanulmányok:

ΑΛΕΞΑΝΔΡΗΣ, Αλεξής: *Οι Έλληνες στην Υπηρεσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1850–1922.* In: *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος 23*, Αθήνα, 1980.

(**ALEXANDRISZ**, Alexis: *Görögök az Oszmán Birodalom közigazgatásában 1850–1922.* In: *Görögország Történeti és Társadalomtudományi Társaságának Kiadványa 23.* Athén, 1980.)

A. SAJTI Enikő: *A szerb nemzeti gondolkodás kezdetei.* In: **KUKOVECZ** György (sz): *A modern politikai gondolkodás kezdetei.* JATEPress Kiadó, Szeged, 1999.

ARNAKIS, George G.: *Turanism, an aspect of Turkish Nationalism.* In: *Balkan Studies*, 1960.

BALOGH Ádám: *A görög–török együttműködés lehetősége a Balkán-háborúk előtt.* In: *ACTA HISTORICA CXVIII.*, Szeged, 2003.

BALOGH Ádám: *A Macedón Harc és a görög külpolitika 1903–1908.* In: *ACTA HISTORICA CXX.*, Szeged, 2005.

BALOGH Ádám: *The Ideas of Federalism in the Greek Political Thinking in the Second Part of the Nineteenth Century.* In: *Mediterrán Tanulmányok XIV.*, Szeged, 2005.

ΜΠΟΥΡΑ, Κατερίνα: *Οι Βουλευτικές Εκλογές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Έλληνες Βουλευτές 1908–1918.* Δελτίο Κεντρου Μικρασιατικών Σπουδών 4. Αθήνα, 1983.

(**BOURA**, Katerina: *Parlamenti választások az Oszmán Birodalomban, görög képviselők az oszmán parlamentben 1908–1918.* In: *Kis-Ázsiai Tanulmányok Központjának Kiadványa 4.* Athén, 1983.)

- ΜΠΟΥΣΣΙΟΣ:** *Ελληνοτουρκική Συμμαχία*. In: *Ελληνισμός*, 1910/3.
- (**BOUSZIOSZ:** *Görög–török szövetség*. In: *Elliniszmosz*, 1910/3. szám.)
- CSAPLÁR** Krisztián: *Az albán nemzetállam megteremtésének első kísérlete*. In: *Világtörténet*, 1999/1.
- CSORTÁN** Ferenc: *Nem-muzulmán közösségek az Oszmán Birodalomban*. In: *Limes*, 2000/2–3, 23–39. o.
- CSOMBOR** Erzsébet: *Kísérletek az Oszmán Birodalom megmentésére a 19–20. században*. In: *Limes*, 2000/2–3.
- DAKIN**, Douglas: *The diplomacy of the Great powers and the Balkan States*. In: *Balkan Studies*, 1962.
- DAKIN**, Douglas: *The Greek proposals for an alliance with France and Great Britain, June–July 1907*. In: *Balkan Studies*, 1962.
- FOKASZ** Nikosz: *A macedón kérdés – görög szemmel*. In: *Hiány*, 1993. február.
- GERMANUS** Gyula: *A török alkotmány*. In: *Képes Folyóirat*, 1908/II.
- ΓΟΥΝΑΡΗΣ**, Βασίλης Κ.: *'Πανελληνιος Οργανωσις'. Αποπειρες αναδιοργανωσης της ελληνικης αλυτρωτικης δρασης κατα το 1908*. In: Ε' Πανελληνιο Ιστορικο Συνεδριο, Ελληνικη Ιστορικη Εταιρεια, Θεσσαλονικη, 1984.
- (**GOUNARISZ**, Vaszilisz K.: *'Pángörög Szervezet'. A görög irredenta tevékenység újjászervezésére tett kísérletek 1908 folyamán*. In: *Pánhellén Történeti Konferencia*, Thesszaloniki, 1984.)
- ΓΟΥΝΑΡΗΣ**, Βασίλης Κ.: *Ο Μακεδονικος Αγωνας στο τελος του. Προσπαθειες αναδιοργανωσης και καινουριες κατευθυνσεις*. In: *Ο Μακεδονικος Αγωνας. Συμποσιο*. Θεσσαλονικη, 1984.
- (**GOUNARISZ**, Vaszilisz K.: *A Macedón Harc vége. Újjászervezési kísérletek és új irányelvek*. In: *A Macedón Harc. Szimpózium*. Thesszaloniki, 1984.)
- GUIDA**, Francesco: *A nemzet eszméje és a nemzetiség kérdése Giuseppe Mazzini gondolkodásában*. In: *ACTA HISTORICA CXI.*, Hungaria, Szeged, 2001.
- HANIOGLÜ**, M. S.: *Notes on the Young Turks and the Freemasons, 1875–1908*. In: *Middle Eastern Studies*, 1989/2.

IVANOVSKI, Orde: *Nikola Karev – Organizer of the Kruševo Republic*. In: *Macedonian Review*, 1971/2–3.

KAPRONCZAY Péter: *A nemzeti identitást befolyásoló tényezők Macedóniában*. In: *Régió*, 2002/2.

KARPAT, K. H.: *The memoirs of N. Batzaria: The Young Turks*. In: *Middle Eastern Studies*, 1975.

KAZAZH, N.: *To αναρχικον Κινημα των Βουλγαρων εν Θεσσαλονικη*.
In: *Ελληνισμος*, 1903/5.

(**KAZAZI**, N.: *A thesszaloniki bolgárok anarchista mozgalma*. In: *Elliniszmosz*, 1903/5. szám.)

KAZAZH, N.: *Oi Ellhneσ υπο το νεον εν τουρκια καθεστων*. In: *Ελληνισμος*, 1908/9.

(**KAZAZI**, N.: *Görögök az új török rendszerben*. In: *Elliniszmosz*, 1908/9. szám.)

KAZAZH, N.: *To Συνεδριον των φιλελευθερων Οθωμανων*. In: *Ελληνισμος*, 1902/3.

(**KAZAZI**, N.: *A liberális oszmánok kongresszusa*. In: *Elliniszmosz*, 1902/3. szám.)

KAZAZH, N.: *Η Ελληνικη πολιτικη εν των Μακεδονικω ζητηματι*.
In: *Ελληνισμος*, 1912/1.

(**KAZAZI**, N.: *Görög politika a macedón kérdésben*. In: *Elliniszmosz*, 1912/1. szám.)

KEDOURIE, E.: *Young Turks, Freemasons and Jews*. In: *Middle Eastern Studies* 7, 1971.

KOFOS, Evangelos: *Mending the Greek–Bulgarian Ecclesiastic Schism (1875–1902)*. In: *Balkan Studies*, 1984.

ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ, Ι. Σ.: *Η Μακεδονια του Ιωνοσ Δραγουμη: Σκεψεις απο το
προσωπικο του ημερολογιο*. In: *Ο Μακεδονικοσ Αγωνασ. Συμποσιο*.
Θεσσαλονικη, 1984.

(**KOLIOPOULOSZ**, I. Sz.: *Jon Dragumisz Macedóniája: gondolatok naplójából*. In: *A Macedón Harc. Szimpózium*, Thesszaloniki, 1984.)

KONDIS, Basil: *The Role of the Albanian factor upon the Greek–Bulgarian understanding of 1912*. In: *Balkan Studies*, 1984.

ΛΑΟΥΡΔΑ, Βασιλειου : *Το Ελληνικον γενικον προξενιον Θεσσαλονικησ και ο*

Μακεδονικον Αγωνα 1903–1908. Εταιρεια Μακεδονικων Σπουδων 42, Θεσσαλονικη, 1961.

(**LAOURDA**, Vasziliou: *A Thesszaloniki görög főkonzulátus és a Macedón Harc 1903 és 1908 között*. In: *Macedón Tanulmányok Központ* 42. Thesszaloniki, 1961.)

LIVANIOS, Dimitris: *'Conquering the souls': nationalism and Greek guerilla warfare in Ottoman Macedonia 1904–1908*. In: *Byzantin and Modern Greek Studies* 23., 1999.

ΜΑΚΕΔΟΝΟΣ, Ι.: *Η Μεγάλη Ιδέα*. In: *Ελληνισμος*, 1900/1.

(**MAKEDONOSZ**, I.: *A Nagy Eszme*. In: *Elliniszmosz*, 1900/1. szám.)

MANGO, A.: *The Young Turks*. In: *Middle Eastern Studies* 8., 1972.

NIEDERHAUSER Emil: *A balkáni fejlődés fő vonásai*. In: *Limes*, 2000/2–3.

ΝΟΤΑΡΗΣ, Γιαννης Σ.: *Παυλος Μελας και Ιων Δραγουμης, δυο ελληνες που αγωνιστηκαν για τη Μακεδονια*. In: *Ο Μακεδονικος Αγωνας. Συμποσιο*. Θεσσαλονικη, 1984.

(**NOTÁRISZ**, Giannisz Sz.: *Pavlosz Melasz és Jon Dragumisz, két görög, akik harcoltak Macedóniért*. In: *A Macedón Harc. Szimpózium*. Thesszaloniki, 1984.)

PANAYOTOPULOS, A.: *Early relations between the Greeks and the Young Turks*. In: *Balkan Studies*, 1980/I.

PANAYOTOPULOS, A.: *The „Great Idea” and the Vision of Eastern Federation*. In: *Balkan Studies*, 1980/II.

PANDEVSKI, Manol: *Political Conditions in Macedonia Before the Balkan Wars*. In: *Macedonian Review*, 1971/2–3.

ΠΑΠΑΔΟΠΥΛΟΥ: *Η θεσις του Ελληνισμος εν τω Οθωμανικω κρατε: μετα το νεον εν τουρκια καθεστωσ*. In: *Ελλημισμος*, 1909/3.

(**PAPADOPOULOU**: *A görögség helyzete az Oszmán Birodalmon belül: az új török rendszer bevezetését követően*. In: *Elliniszmosz*, 1909/3. szám.)

ΠΑΠΟΥΛΙΑ, Βασιλικη: *Το Βαλκανικο Συμφωνο*. In: *Υ Συνθηκη του Βουκουρεστιου και η Ελλαδα*. Θεσσαλονικη, 1988.

(**PAPOULIA**, Vasziliki: *A Balkán Szerződés*. In: *A bukaresti szerződés és Görögország*. Thesszaloniki, 1988.)

- PEPPAS**, Demetrios E.: *Relations between the USA and Greece: 1878–1908*. In: *Balkan Studies*, 1964.
- PREVELAKISZ**, E.: *Eleutherisz Venizelosz and the Balkan Wars*. In: *Balkan Studies*, 1966.
- TAUBER**, Eliezer. *Secrecy in Early Arab Nationalist Organizations*. In: *Middle Eastern Studies*, 1997/1.
- TAUBER**, Eliezer: *Sayyid Talib and the Young Turks in Basra*. In: *Middle Eastern Studies*, 2001/2.
- TODOROV**, Varban: *Greek Politics in the 70's of the 19th Century and the Idea of Balkan Federation*. In: *Études balkaniques*. Academie Bulgare des Sciences, 1993/3.
- TODOROV**, Varban: *The Society „Oriental Confederation” and its activities during the 80ties and 90ties of the 19th Century*. In: *Balkan Studies*, 1984/2.
- TODOROV**, Varban: *A Balkán etnikai, vallási problémái*. In: *Régió*, 1995/3.
- ÜNAL**, Hasan: *Young Turk Assesnants of International Politics, 1906–1909*. In: *Middle Eastern Studies*, 1996/2.
- ÜNAL**, Hasan: *Britain and Ottoman Domestic Politics: From the Young Turk Revolution to the Counter-Revolution, 1908–1909*. In: *Middle Eastern Studies*, 1989/1.
- ÜNAL**, Hasan: *Ottoman Policy during the Bulgarian Independence Crisis, 1908–9: Ottoman Empire and Bulgaria at the Outset of the Young Turk Revolution*. In: *Middle Eastern Studies*, 1989/3.
- VAJDA** Mihály: *Az ifjútörök forradalom mérlege*. In: *Huszadik Század*, 1912/II.
- ΒΕΡΕΜΗΣ**, Θανος : *Ιδεολογικες Προυποθεσεις για μια συνεργασια Ελληνων και Τουρκων*. In: *Δελτιον της Ιστορικης και Εθνολογικης Εταιρειας της Ελλαδος*, 23., Αθηνα, 1980.
- (**VEREMISZ**, Thánosz: *A görög–török együttműködés ideológiai feltételei*. In: *Görögország Történeti és Társadalomtudományi Társaságának Kiadványa*, 23. Athén, 1980.)
- WOODHOUSE**, C. M.: *The Macedonian contribution to the struggle of Rhigas*. In: *Balkan Studies*, 1989.
- XANALATHOSZ**, D.: *The Greeks and the Turks on the eve of the Balkan Wars*. In: *Balkan Studies*, 1962.
- ΖΑΡΚΑΔΑΚΗΣ**, Γιωργος: *Αλεξανδρεια. Η νυμφη της Μεσογειου*. In: *Γαιοραμα*, 2001. Ιουλιος–Αυγουστος.

(ZARKADAKISZ, Giorgosz: *Alexandria. A Földközi-tenger nimfája*. In: *Georama*, 2001. július-augusztus.)

Könyvek, monográfiák:

Μακεδονικος Αγωνας. Διαλεξεις για τα 80 χρονια. Εταιρεια Μακεδονικων Σπουδων, Θεσσαλονικη, 1986.

(*A Macedón Harc. Előadások a 80. évfordulóra*. Macedón Tanulmányok Központ, Thesszaloniki, 1986.)

Ιστορια Ελληνικου Εθνους. 14. τ. Αθηνα, 1980.

(*A Görög Nép Története. 14. kötet*. Athén, 1980.)

ALASTOS, Doros: *Venizelos*. London, 1942.

ANDERSON, M. S.: *The Eastern question 1776–1923. A Study in International Relations*. Macmillan, 1966.

ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Μαρινα – ΙΛΙΤΖΑΚ, Σουκρου: *Ελληνες και Εβραιοι Εργατες στη Θεσσαλονικη των Νεοτουρκων*. Ισναφι, Ιωαννινα, 2004.

(ANGELOPOULOSZ, Marina–ILITZAK, Szoukrou: *A thesszaloniki görög és zsidó munkások az ifjútörökök idején*. Isznafi, Janina, 2004.)

ÁRVAY Viktor–BODNÁR Erzsébet (sz): *A Balkán és a keleti kérdés a nagyhatalmi politikában*. Hungarovox, Budapest, 2005.

AUGUSTINOS, Gerasimos: *Consciousness and History: Nationalist Critics of Greek Society 1897–1914*. East European Quarterly, Boulder, New York, 1977.

BALOGH–ROSTOVÁNYI–BÚR–ANDERLE: *Nemzet és nacionalizmus*. Korona, Budapest, 2002.

BÁN–DIÓSZEGI–MÁRER–PRITZ–ROMSICS: *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19–20. században*. Teleki László Alapítvány, Budapest, 1997.

BASCHDAROFF, G.: *A macedón kérdés*. Pallas, Budapest, 1926.

BENKE József: *Az arabok története*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1987.

BERKI Feriz: *Az orthodox kereszténység*. Budapest, 1984.

- ΒÓΚΑ** Ένα: *Ευρώπη és az Oszmán Birodalom az európai egység gondolat politikai eszmetörténeti kezdetei*. Harmattan, Budapest, 2004.
- ΤΣΑΠΑΡΑΣ**, Στεφανος: *Εκατο Χρονια Πολεμος Ελλαδας – Τουρκιασ 1900–2000*. Νεα Συνορα, Αθηνα, 1999.
- (**CAPARASZ**, Sztefanosz: *Száz év háborúskodás Görögország és Törökország között 1900–2000*. Nea Szinora, Athén, 1999.)
- CLOGG**, Richard: *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας*. Ιστοριτισ, Αθηνα, 1995.
- (**CLOGG**, Richard: *Görögország rövid története*. Isztoritisz, Athén, 1995.)
- DAKIN**, Douglas: *The Greek Struggle in Macedonia, 1897–1913*. Museum of Macedonian Struggle, Thessaloniki, 1966.
- DAKIN**, Douglas: *The Unification of Greece 1770–1923*. London, 1972.
- DAKIN**, Douglas (ed.): *Macedonia: Past and Present*. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1992.
- DIÓSZEGI** István: *A hatalmi politika másfél évszázada*. História, Budapest, 1997.
- ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ**, Π. Κ.: *Θεσσαλονικη και Μακεδονια 1798–1912*. Εστιασ, Αθηνα, 1982.
- (**ΕΝΕΠΕΚΙΔΙ**, P. K.: *Thessaloniki és Macedónia 1798–1912*. Esztiasz, Athén, 1982.)
- ΕΥΡΥΓΕΝΗΣ**, Δ. Ι.: *Ο Ιων Δραγουμησ και ο Μακεδονικοσ Αγων*. Εταιρεία Μακεδονικον Σπουδων 41. Θεσσαλονικη, 1969.
- (**EVRIGENISZ**, D. I.: *Ion Dragumisiz és a Macedón Harc*. Macedón Tanulmányok Központ, Thessaloniki, 1969.)
- FEROZ**, Ahmad: *The Young Turks*. Clarendon, Oxford, 1969.
- ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ**, Μαρια: *Οι νεοτουρκοι και ο Ελληνικοσ τυποσ της Κονσταντινουπολης 1908–1912*. Θεσσαλονικη, 1990.
- (**FILOSZOFOU**, Maria: *Az ifjútörökök és a konstantinápolyi görög sajtó 1908–1912*. Thessaloniki, 1990.)
- FLESCH** István: *Atatürk és kora*. Corvina, Budapest, 2004.
- FOKASZ** Nikosz: *Istenek nélkül. Politikai táborok születése Görögországban*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.

- GECSE** Géza: *Bizáncról Bizáncig. Epizódok az orosz pánszlávizmus történetéből*. Interetnica, Budapest, 1993.
- GERMANUS** Gyula: *A félhold farkó árnyékában*. Atheneum, Budapest, 1957.
- GEWER**, Wesley, M.: *The rise of nationalism in the Balkans, 1800–1930*. Archon Books, 1967.
- HADROVICS** László: *Vallás, egyház, nemzettudat*. Budapest, 1991.
- ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ**: *Ελληνισμός και νεοτουρκοί 1908–1912*. Θεσσαλονίκη, 1926.
(**HAMOUDOPOULOU**: *A görögség és az ifjútörökök 1908–1912*. Thessaloniki, 1926.)
- HOBBSAWM**, Eric J.: *A nacionalizmus kétszáz éve*. Maecenas Kiadó, Budapest, 1997.
- HOBBSAWM**, Eric J.: *Primitív lázadók. Vázlatok a társadalmi mozgalmak archaikus formáiról a XIX. és a XX. században*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1974.
- HORVÁTH** Jenő: *A balkáni kérdés utolsó fázisa 1895–1920*. Budapest, 1921.
- HRISZTOFOROSZ**, Atanasziu: *Az Újkori Görögország története*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- JELAVICH**, Barbara: *A Balkán története I-II*. Osiris Kiadó, Budapest, 1996.
- JELAVICH**, Barbara: *Russia's Balkan entanglements 1806–1914*. Cambridge University Press, 1991.
- JELAVICH**, Charles and Barbara: *The Establishment of the Balkan National States 1804–1920*. Seattle, Washington, 1977.
- KÁNTOR** Zoltán (sz.): *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Politológiai Könyvek 21. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2004.
- KEREKESHÁZY** József: *Az utolsó szultán*. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, Budapest, 1940.
- ΚΙΤΣΙΚΙ**, Διμήτρης: *Συγκριτική Ιστορία Ελλάδας και Τουρκίας*. Εστια, Αθήνα, 1978
(**KICIKI**, Dimitrisz: *Görögország és Törökország összehasonlító története a 20. században*. Esztia, Athén, 1978.)
- KOLIOPOULOS**, J. S.: *Brigands with a Cause. Brigands and irredentism in Modern Greece 1921–1912*. Clarendon Press, Oxford, 1987.
- KOLIOPOULOS**, J. S. – **VEREMIS**, Thanos: *Greece: The Modern Sequel*. Hurst, London, 2002.

- KONDIS**, Basil: *Greece and Albania 1908–1914*. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1976.
- KOURVETARIS**, G. A.: *Studies on Modern Greek Society and Politics*. New York, East European Monographs, 1999.
- KRAUSZ** Tamás (sz.): *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig*. Politikatörténeti Füzetek XIII. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999.
- KUSHNER**, D.: *The Rise of Turkish Nationalism 1876–1908*. London, 1976.
- ΛΑΖΑΡΑΚΗΣ**, Σ. Θ.: *Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος, 1821–1914*. Αθήνα, 1947.
(**LAZARAKISZ**, Sz. Th.: *Görögország diplomáciatörténete 1821–1914*. Athén, 1947.)
- LEWIS**, Bernard: *Isztambul és az oszmán civilizáció*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1981.
- ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ**, Χασιωτης: *Η Ανατολική Ομοσπονδία: δυο Ελληνικές φεντεραλιστικές κινήσεις του 19ου αιώνα*. Βανασ, 2001.
(**LOUKIANOSZ**, Hasziotisz: *A Keleti Föderáció: két görög föderalista mozgalom a 19. században*. Vanasz, 2001.)
- MAGDALINO**, Paul – **RICKS**, David: *Byzantium and Modern Greek Identity*. King's College, London, 1998.
- MANN**, Gloria: *Az ortodox törésvonal*. Háttér Kiadó, Budapest, 1997.
- MANSEL**, Philip: *Constantinople 1453–1924*. London, 1995.
- MATUZ** József: *Az Oszmán Birodalom története*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1990.
- ΜΑΖΑΡΑΚΗΣ**, Αιγιναν: *Ο Μακεδονικός Αγώνας*. Δωδώνη, Αθήνα, 1981.
(**MAZARAKISZ**, Enian: *A Macedón Harc*. Dodóni, Athén, 1981.)
- MAZOWER**, Mark: *A Balkán*. Európa Kiadó, 2004.
- MAZOWER**, Mark: *Salonica, The city of ghosts. 1430–1950*. London, 2004.
- MÉREI** Gyula: *Föderációs tervek Dél-Kelet-Európában és a Habsburg Monarchiában 1840–1918*. Kossuth, Budapest, 1965.
- NIEDERHAUSER** Emil: *Bulgária története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961.
- NIEDERHAUSER** Emil: *Forrongó félsziget. A Balkán a XIX-XX. században*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1972.
- ORMOS** Mária – **MAJOROS** István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris, Budapest, 1998.

- PALOTÁS** Emil: *A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a 19. század végén*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972.
- PALOTÁS** Emil: *A nemzetállamiság alternatívái a Balkánon a 19. század végén–20. század elején*. História–MTA, 1999.
- ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ**, Σ. Ι.: *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της τουρκοκρατίας*. Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1970.
- (**PAPADOPOULOU**, Sz. I.: *A görögség oktatási és szociális tevékenysége Macedóniában, a török uralom utolsó évszázadában*. Macedón Tanulmányok Központ, Thessaloniki, 1970.)
- POLITISZ**, Jánisz: *Az újkori Görögország története*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1966.
- PUROSZ** Alexandrosz: *A Nagy Eszmétől a görög–török együttműködés lehetőségéig. (Az ifjútörök forradalom hatása Görögország balkáni politikájára.)* 1994, kéziratban.
- RÉTI** György: *Albánia sorsfordulói*. AULA 2000, Budapest.
- ROMSICS** Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.
- ROSSOS**, Andrew: *Russia and the Balkans. Inter Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908–1914*. Toronto, 1981.
- SAAB**, Hassan: *The Arab Federalists of the Ottoman Empire*. Djambatan-Amsterdam, é.n.
- SOWARDS**, Steven, W.: *Austria's Policy of Macedonian reform*. Columbia University Press, New York, 1989.
- STAVRIANOS**, L. S.: *Balkan Federation. A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*. Archon Books, 1964.
- STOIANOVICH**, Stoian: *Balkan Worlds*. New York, 1994.
- SUSSEX**, Roland: *Culture and Nationalism in 19th Century Eastern Europe*. Slavia Publishers Inc., USA, 1985.
- ΣΚΟΠΕΤΕΑ**, Ελλη: *Το "Προτυπο Βασιλειο" και η Μεγαλη Ιδεα*. Πολυτυπο, Αθηνα, 1988.
- (**SZKOPETEIA**, Elli: *A „Minta Királyság” és a Nagy Eszme*. Politipo, Athén, 1988.)
- ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΥ**, Κωνσταντινου: *Η Ελληνική Εξωτερική πολιτική 1900–1945*. Εστιας, Αθηνα, 1997.
- (**SZVOLOPOULOU**, Konsztantinou: *Görög külpolitika 1900–1945 között*. Esztiasz, Athén, 1997.)

- TAYLOR**, A. J. P.: *Harc a hatalomért. Európa 1848–1918*. Scholar Kiadó, 2000.
- ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ**, Β.: *Οι Τούρκοι και Εμείς*. Φυτράκη, Αθήνα, 1988.
(**THEODOROPOULOSZ**, V.: *A törökök és mi*. Fitraki, Athén, 1988.)
- TODOROV**, Varban N.: *Greek federalism during the Nineteenth Century (Ideas and Projects)*. East European Quarterly, Boulder, N. Y., 1995.
- TODOROVA**, Maria: *Imagining the Balkans*. New York, 1997.
- TODOROVA**, Maria: *Balkan identities. Nation and Memory*. Hurst, London, 2004.
- ÚJHELYI** Péter: *Macedónia és a keleti kérdés*. Marosvásárhely, 1904.
- VACALOPOULOS**, A. E.: *A History of Thessaloniki*. Institute for Balkan Studies, Thessaloniki, 1993.
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ**, Αποστολος: *Νεοτουρκικο κηνιμα και Ελληνισμος 1908–1912*. Ηροδοτος, Θεσσαλονικη, 2002.
(**VAKALOPOULOSZ**, Aposztolosz: *Az ifjútörök forradalom és a görögség 1908–1912*. Irodotosz, Thessaloniki, 2002.)
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ**, Αποστολος: *Η Μακεδονια στα πλαισια της Βαλκανικησ πολιτικησ 1830–1986*. Μπαρμπουνακησ, Θεσσαλονικη, 1987.
(**VAKALOPOULOSZ**, Aposztolosz: *Macedónia a balkáni politika keretein belül*. Barbounakis, Thessaloniki, 1987.)
- ΒΑΒΟΥΣΚΟΣ**, Κ. Α.: *Η Μεγαλη ιδεα ως ιδεα και πραγματικοτησ*. Εθνικη Βιβλιοθηκη, Αθηνα, 1970.
(**VAVOUSZKOSZ**, K. A.: *A Nagy Eszme mint eszme és mint valóság*. Ethniki Vivliothiki, Athén, 1970.)
- ΒΕΡΕΜΗΣ**, Θανος: *Εθνικη ταυτοτητα και εθνικισμος στην νεοτερη Ελλαδα*. Μορφωτικο Ιδρυμα Εθνικησ Τραπεζησ, Αθηνα, 1997.
(**VEREMISZ**, Thanosz: *Nemzeti identitás és nacionalizmus az újkori Görögországban*. Morfotiko Idrima Ethnikisz Trapezisz, Athén, 1997.)
- VEREMIS**, Thanos: *Historical dictionary of Greece*. The Scarecrow Press, London, 1995.
- VEREMIS**, Thanos: *Modern Greece: Nationalism and Nationality*. Athén, 1990.
- WARD**, Sir A. W. (ed.): *The Cambridge History of British Foreign Policy*. Vol. III. 1886–1919. Octagon Books, 1970.

YAPP, M. E.: *The Making of the Modern Near East 1792–1923*. Longman, London, 1987.